

2019 YILI
CUMHURBAŞKANLIĞI
YILLIK PROGRAMI

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.1. DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER	1
1.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER	4
1.2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM.....	7
1.2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları	7
1.2.1.2. İstihdam	11
1.2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi	13
1.2.2. YATIRIMLAR	17
1.2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı	17
1.2.2.2. Kamu Yatırım Uygulamaları	23
1.2.2.3. Kamu Özel İşbirliği Uygulamaları	25
1.2.3. ÖDEMELER DENGESİ	26
1.2.3.1. Cari İşlemler Hesabı	26
1.2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları	31
1.2.3.3. Dış Borç Stoku	32
1.2.4. ENFLASYON ve PARA-KUR POLİTİKASI	34
1.2.4.1. Enflasyon	34
1.2.4.2. Para ve Kur Politikası	35
1.2.5. MALİ PİYASALAR.....	38
1.3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER.....	48
1.3.1. GENEL DEVLET	48
1.3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi.....	56
1.3.1.2. Mahalli İdareler.....	62
1.3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler.....	63
1.3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları	64
1.3.1.5. Fonlar	67
1.3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME	68
İKİNCİ BÖLÜM	73
2.1. 2019 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI.....	73
2.2. 2019 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI.....	73
2.2.1. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM	73
2.2.1.1. Eğitim	73
2.2.1.2. Sağlık.....	83
2.2.1.3. Adalet	91
2.2.1.4. Güvenlik.....	94
2.2.1.5. Temel Hak ve Özgürlükler	97
2.2.1.6. Sivil Toplum Kuruluşları.....	98
2.2.1.7. Aile ve Kadın	100
2.2.1.8. Çocuk ve Gençlik	106
2.2.1.9. Sosyal Koruma.....	115
2.2.1.10. Kültür ve Sanat	123
2.2.1.11. İstihdam ve Çalışma Hayatı	130
2.2.1.12. Sosyal Güvenlik.....	136
2.2.1.13. Spor.....	141
2.2.1.14. Nüfus Dinamikleri	144
2.2.1.15. Kamuda Stratejik Yönetim.....	148

2.2.1.16. Kamuda İnsan Kaynakları.....	150
2.2.1.17. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları	151
2.2.2. YENİLİKÇİ ÜRETİM, İSTİKRARLI YÜKSEK BÜYÜME.....	156
2.2.2.1. Büyüme ve İstihdam	156
2.2.2.2. Yurtiçi Tasarruflar	156
2.2.2.3. Ödemeler Dengesi	158
2.2.2.4. Enflasyon ve Para Politikası	163
2.2.2.5. Mali Piyasalar.....	165
2.2.2.6. Maliye Politikası	169
2.2.2.7. Sosyal Güvenlik Finansmanı	173
2.2.2.8. Kamu İşletmeciliği.....	173
2.2.2.9. Yatırım Politikaları	174
2.2.2.9.1. Kamu Yatırımları	174
2.2.2.9.2. Özel Kesim Yatırımları.....	176
2.2.2.10. Bilim, Teknoloji ve Yenilik.....	180
2.2.2.11. İmalat Sanayiinde Dönüşüm	184
2.2.2.12. Girişimcilik ve KOBİ'ler.....	194
2.2.2.13. Fikri Mülkiyet Hakları	203
2.2.2.14. Bilgi ve İletişim Teknolojileri	205
2.2.2.15. Tarım ve Gıda	213
2.2.2.16. Enerji.....	230
2.2.2.17. Madencilik	237
2.2.2.18. Lojistik ve Ulaştırma	239
2.2.2.19. Ticaret Hizmetleri.....	254
2.2.2.20. Turizm.....	258
2.2.2.21. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri	262
2.2.3. YAŞANABİLİR MEKÂNLAR, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE	265
2.2.3.1. Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik.....	265
2.2.3.2. Mekânsal Gelişme ve Planlama.....	270
2.2.3.3. Kentsel Dönüşüm ve Konut.....	274
2.2.3.4. Kentsel Altyapı.....	277
2.2.3.5. Mahalli İdareler.....	282
2.2.3.6. Kırsal Kalkınma	284
2.2.3.7. Çevrenin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma.....	287
2.2.3.8. Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi.....	290
2.2.3.9. Afet Yönetimi.....	292
2.2.4. KALKINMA İÇİN ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ.....	295
2.2.4.1. Uluslararası İşbirliği Kapasitesi	295
2.2.4.2. Bölgesel İşbirlikleri	299
2.2.4.3. Küresel Kalkınma Gündemine Katkı.....	302

TABLÖLAR

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler	2
TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları	7
TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler	8
TABLO I: 4- Fert Başına GSYH	9
TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler	11
TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı	11
TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler (1)	12
TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri	12
TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi	15
TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi	16
TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1).....	18
TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2017)	19
TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2018) (1).....	20
TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2019) (1).....	21
TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1).....	22
TABLO I: 16- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı	24
TABLO I: 17- Türkiye'de Kamu Yatırımları (2010-2018) (1).....	25
TABLO I: 18- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler.....	27
TABLO I: 19- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat	28
TABLO I: 20- İhracatın Sektörel Dağılımı (1)	29
TABLO I: 21- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı (1).....	29
TABLO I: 22- Cari İşlemler Dengesi.....	30
TABLO I: 23- Sermaye ve Finans Hesabı	32
TABLO I: 24- Dış Borç Stokuna Ait Bazı Göstergeler	33
TABLO I: 25- TCMB Net Döviz Alımları	37
TABLO I: 26- Parasal Büyüklükler ve Merkez Bankası Bilançosu Seçilmiş Kalemleri	38
TABLO I: 27- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler	39
TABLO I: 28- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri	40
TABLO I: 29- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler	42
TABLO I: 30- Sermaye Piyasası Hacmi.....	43
TABLO I: 31- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler	44
TABLO I: 32- Bireysel Emeklilik Sistemi Göstergeleri.....	45
TABLO I: 33- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri.....	46
TABLO I: 34- Katılım Bankacılığı Temel Göstergeleri	47
TABLO I: 35- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi	49
TABLO I: 36- Sosyal Harcamaların Gelişimi	49
TABLO I: 37- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)	51
TABLO I: 38- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)	52
TABLO I: 39- 2017 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi	53
TABLO I: 40- 2018 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1).....	54
TABLO I: 41- 2019 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)	55
TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler	59
TABLO I: 43- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri	61
TABLO I: 44- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar.....	62
TABLO I: 45- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1).....	63
TABLO I: 46- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi	64
TABLO I: 47- Sosyal Güvenlik Kuruluşları Gelir-Gider Dengesi	65
TABLO I: 48- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi	66

TABLO I: 49- Fon Gelir ve Giderleri (1)	69
TABLO I: 50- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi	70
TABLO I: 51- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi.....	71
TABLO I: 52- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler	72
TABLO II: 1- Eğitim Kademeleri İtibarıyla Öğrenci Sayıları ve Okullaşma Oranları..	73
TABLO II: 2- Sağlık Alanında Gelişmeler	83
TABLO II: 3- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları	85
TABLO II: 4- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı.....	85
TABLO II: 5- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler, 2017	85
TABLO II: 6- 100.000 Kişiye Düşen Hâkim, Savcı ve Avukat Sayısı (2016)	92
TABLO II: 7- Kamu Bütçesinden Kişi Başına Ayrılan Adli Yardım Miktarı (2016)	92
TABLO II: 8- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı.....	101
TABLO II: 9- Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı.....	103
TABLO II: 10- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları	116
TABLO II: 11- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım	117
Harcamaları.....	117
TABLO II: 12- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet	118
Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri	118
TABLO II: 13- AÇSHB ve MEB'in Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan	119
Kesime Göre Dağılımı	119
TABLO II: 14- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler	124
TABLO II: 15- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri	131
TABLO II: 16- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler	132
TABLO II: 17- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan	132
Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı.....	132
TABLO II: 18- 2016 Yılında İşgücünün Eğitim Düzeyi	133
TABLO II: 19- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus.....	138
TABLO II: 20- Demografik Göstergeler	145
TABLO II: 21- Kamu BİT Yatırım Ödenekleri Sektörel Dağılımı.....	152
TABLO II: 22- 2018 Yılı Ocak-Mayıs Dönemi Yatırım Teşvik Belgelerine İlişkin Veriler	177
TABLO II: 23- Türkiye'nin İş Ortamı Raporu Başlıklarına Göre Sıralaması.....	177
TABLO II: 24- Türkiye'nin İş Yapma Raporu Başlıklarına Göre Durumu (2017).....	178
TABLO II: 25- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler	181
TABLO II: 26- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler	185
TABLO II: 27- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı.....	185
TABLO II: 28- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri	186
TABLO II: 29- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki Değişimler	187
TABLO II: 30- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Dış Ticaretteki Değişim.....	188
TABLO II: 31- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı	195
TABLO II: 32- ESKKK Kefalet Kredileri	195
TABLO II: 33- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi	196
TABLO II: 34- KOSGEB Destek Programları.....	196
TABLO II: 35- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri	197
TABLO II: 36- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler.	197
TABLO II: 37- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri.....	198
TABLO II: 38- OSB ve TGB Bilgileri.....	199
TABLO II: 39- Sınai Mülkiyet Başvurularında Gelişmeler.....	203

TABLO II: 40-	Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler...	209
TABLO II: 41-	Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri...	214
TABLO II: 42-	DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2017 Yılı)	216
TABLO II: 43-	DSİ Stok Değerlendirme	217
TABLO II: 44-	Başlıca Hayvancılık Göstergeleri	220
TABLO II: 45-	Tarım Destekleme Bütçesinin Dağılımı	224
TABLO II: 46-	Tarımsal Yapıda ve Gıda Güvenliğinde Gelişmeler ve Hedefler	226
TABLO II: 47-	Elektrik Enerjisinde Kaynak Cinsine Göre Kurulu Güç, Üretim Kapasitesi ve Üretim Değeri.....	232
TABLO II: 48-	Elektrik Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler	233
TABLO II: 49-	Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı (2000-2019)	234
TABLO II: 50-	Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler	237
TABLO II: 51-	Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılımı(2016).....	240
TABLO II: 52-	Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları	241
TABLO II: 53-	Sath Cinsine Göre Yol Ağı	241
TABLO II: 54-	Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması (2016)	242
TABLO II: 55-	Seçilmiş Ülkelerin Konteyner Trafiği (2017).....	243
TABLO II: 56-	Akdeniz ve Karadenizdeki Önemli Limanlarında Konteyner Trafiği (2016).....	244
TABLO II: 57-	Gümrük Hizmetlerine İlişkin Göstergeler	247
TABLO II: 58-	Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri	255
TABLO II: 59-	Toptan ve Perakende Ticarete Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları	255
TABLO II: 60-	İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri	256
TABLO II: 61-	Türkiye’de e-Ticaret Pazar Büyüklüğü (Milyar TL)	256
TABLO II: 62-	Tüketici Hakem Heyetlerine Yapılan Başvuru Sayısı.....	256
TABLO II: 63-	Dünyada ve Türkiye’de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri.....	259
TABLO II: 64-	Turizm Sektöründeki Gelişmeler	261
TABLO II: 65-	İnşaat Sektöründeki Gelişmeler	262
TABLO II: 66-	Yapı İnşaat ve Yapı Kullanım İzinleri.....	263
TABLO II: 67-	İnşaat Sektörü İstihdamı	263
TABLO II: 68-	Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (2008-2018) (1)	266
TABLO II: 69-	Düzen 2 İstatistik Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler	268
TABLO II: 70-	Şehirleşmeye İlişkin Gelişmeler (1)	271
TABLO II: 71-	Dünyanın Önde Gelen Şehirlerindeki Metro Altyapısı ve Kullanımı....	279
TABLO II: 72-	Türkiye’nin Resmi Kalkınma Yardımları	295
TABLO II: 73-	Türkiye’nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı	295
TABLO II: 74-	Bazı Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret.....	299

GRAFİKLER

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları	10
GRAFİK I: 2- GSYH Büyümesine Katkıları	14
GRAFİK I: 3- Fiyat Gelişmeleri	34
GRAFİK I: 4- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkıları ve Yıllık Yüzde Değişimleri)	35
GRAFİK I: 5- Yıllık Enflasyon Oranı ve Enflasyon Hedefi (2014-2018).....	36
GRAFİK I: 6- TCMB Fonlaması (Milyar TL) ve Ağırlıklı Ortalama Fonlama Maliyeti	36
(Yüzde)	36
GRAFİK II: 1- Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) ve Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)	84
GRAFİK II: 2- ISBN ve ISSN Verilen Yayın Sayısı	123
GRAFİK II: 3- Genişbant Abonelerinin Teknoloji Bazında Dağılımı.....	206

CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 256

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan ekli “2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı”nın onaylanmasına karar verilmiştir.

27 Ekim 2018

Recep Tayyip ERDOĞAN

CUMHURBAŞKANI

2019 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı 27 Ekim 2018 tarihli
ve 30578 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

2019 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

2008 küresel finansal krizinin üzerinden yaklaşık 10 yıl geçmesine rağmen dünya ekonomisi kriz öncesi büyüme oranlarına halen ulaşamamıştır. Küresel büyümenin istenilen düzeylere gelememesinde kriz öncesi seviyelere ulaşamayan yatırım ve ticaret büyüme oranları, düşük verimlilik ve düşük ücret artışları etkili olmuştur. Genel olarak, küresel büyüme, 2008 yılına kıyasla hala sağlam, ancak dalgalı bir görünüm sergilemektedir. 2017 yılında nispeten dengeli dağılan büyüme oranlarının aksine 2018 yılında ülkeler ve sektörler arasında büyüme oranları farklılaşmaktadır. Bu dönemde artan ticaret engelleri, daralan finansal koşullar, yüksek borçluluk oranları, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerde sermaye çıkışları ve süregelen jeopolitik gerilimlerin etkisi dünya ekonomisi üzerinde daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ABD Merkez Bankasının (Fed) faiz artışları ve Avrupa Merkez Bankasının (ECB) varlık alım programının sonuna gelmesiyle birlikte finansal koşulların gittikçe sıkılaşması risk oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerin birçoğunun 10 yıl öncesine kıyasla daha yüksek düzeyde özel ve kamu borçlarının olması, bu ülkeleri daha kırılgan kılmaktadır.

2018 yılında gelişmiş ekonomilerin büyüme oranlarının 2017'ye göre bir miktar hız kazanarak yüzde 2,4'e yükselmesi beklenmektedir. 2019 yılında ise bu oranın başta ABD ve Avro Bölgesi olmak üzere gelişmiş ekonomilerde beklenen ivme kaybı sonucu yüzde 2,1 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Orta vadede çıktı açığının kapanması ve para politikalarında normalleşme adımlarının devam etmesiyle birlikte gelişmiş ekonomilerin, son dönem büyüme ortalamalarının altında büyümesi beklenmektedir.

ABD'de büyümenin, mali teşviklerin etkisiyle 2018'de yüzde 2,9'a ulaşması beklenmektedir. 2019 yılında güçlü iç talebin ekonomiyi tam istihdam seviyelerinin üzerine çıkarması ve ithalat ile cari açığı artırması öngörülmekle birlikte Çin'den ithal edilen ürünlere uygulanan tarifeler ve yakın zamanda açıklanan diğer ticari önlemlerin baskılayıcı etkisiyle büyümenin yüzde 2,5'e düşmesi beklenmektedir. Mevcut makroekonomik görünüm çerçevesinde Fed'in önümüzdeki dönemde de faiz artışlarını sürdürmesi beklenmektedir.

2017 yılında yüzde 2,4 oranında büyüyen Avro Bölgesinin 2018 ve 2019 yıllarında bir miktar ivme kaybederek sırasıyla yüzde 2 ve yüzde 1,9 oranında büyümesi beklenmektedir. Hâlihazırda devam eden destekleyici para politikası, artan tüketim harcamaları ve istihdamdaki iyileşme ilımlı büyüme oranını desteklemektedir. Ancak, küresel düzeydeki ticari gerilimlerin artması, ECB'nin para politikası normalleşme sürecine ilişkin üye ülkelerin olası uyum sorunları, İngiltere'nin AB'den ayrılma (Brexit) süreci, İtalya ekonomisindeki mali kırılganlıklar ve Avrupa dışındaki jeopolitik ve siyasi gerilimler ile göçmen sorunu Avro Bölgesi ekonomisi üzerinde önümüzdeki dönemde risk ve belirsizlik oluşturmaktadır.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

(Yüzde Değişim)

	2017	2018	2019	2018 (*)	2019 (*)
Büyüme	3,7	3,7	3,7	-0,2	-0,2
Gelişmiş Ekonomiler	2,3	2,4	2,1	0,0	-0,1
ABD	2,2	2,9	2,5	0,0	-0,2
Japonya	1,7	1,1	0,9	0,1	0,0
Avro Bölgesi	2,4	2,0	1,9	-0,2	0,0
Almanya	2,5	1,9	1,9	-0,3	-0,2
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,7	4,7	4,7	-0,2	-0,4
Yükselen ve Gelişmekte Olan Avrupa	6,0	3,8	2,0	-0,5	-1,6
Bağımsız Devletler Topluluğu	2,1	2,3	2,4	0,0	0,2
Rusya	1,5	1,7	1,8	0,0	0,3
Gelişmekte Olan Asya	6,5	6,5	6,3	0,0	-0,2
Çin	6,9	6,6	6,2	0,0	-0,2
Hindistan	6,7	7,3	7,4	0,0	-0,1
Latin Amerika ve Karayipler	1,3	1,2	2,2	-0,4	-0,4
Brezilya	1,0	1,4	2,4	-0,4	-0,1
Orta Doğu, Kuzey Afrika, Afganistan ve Pakistan	2,2	2,4	2,7	-1,1	-1,2
Sahra Altı Afrika	2,7	3,1	3,8	-0,3	0,0
Dünya Ticaret Hacmi	5,2	4,2	4,0	-0,6	-0,5
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	4,2	3,7	4,0	-0,8	-0,4
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	7,0	6,0	4,8	0,0	-0,9
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama, Yüzde)					
Dünya	3,2	3,8	3,8	-	-
Gelişmiş Ekonomiler	1,7	2,0	1,9	-0,2	-0,3
ABD	2,1	2,4	2,4	-	-
Avro Bölgesi	1,5	1,7	1,7	-	-
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,3	5,0	5,2	0,3	0,7
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	5,6	5,2	5,0	-	-
ABD	4,4	3,8	3,5	-	-
Avro Bölgesi	9,1	8,3	8,0	-	-
Genel Devlet Bütçe Dengesi / GSYH (Yüzde)					
ABD	-3,8	-4,7	-5,0	-	-
Avro Bölgesi	-0,9	-0,6	-0,6	-	-
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYH (Yüzde)					
ABD	105,2	106,1	107,8	-	-
Avro Bölgesi	86,6	84,4	82,0	-	-
Ortalama Petrol Fiyatları (ABD doları/Varil)	52,8	69,4	68,8	-	-
LIBOR, Altı Aylık ABD doları (Yüzde)	1,5	2,5	3,4	-0,1	-0,1

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2018

(*) IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Temmuz 2018 Güncellemesinden Farklar

2017 yılında yüzde 4,7 oranında büyüyen yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin, 2018 ve 2019 yıllarında da aynı oranda büyümesi öngörülmektedir. Hindistan ekonomisindeki beklenen güçlü büyüme, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin büyümesine katkı sağlarken, ABD'nin 2018 yılında uygulamaya koyduğu tarifeler sebebiyle Çin'in daha düşük oranda büyümesi ihtimali, söz konusu ekonomilerin büyümesi açısından aşağı yönlü risk arz etmektedir. Bununla birlikte petrol fiyatlarındaki yükseliş trendi özellikle petrol ihracatçısı ülkelerin büyümelerini destekleyecektir.

2017 yılında yüzde 6,9 oranında büyüyen Çin ekonomisinin 2018 ve 2019 yıllarında bir miktar ivme kaybederek sırasıyla yüzde 6,6 ve yüzde 6,2 oranlarında büyümesi

öngörülmektedir. ABD'nin uyguladığı tarifelerin yanında, özel sektör borçluluğunu azaltmaya yönelik tedbirler ve ekonomide yeniden dengelenme politikaları da Çin büyümesini aşağı yönlü baskılamaktadır. 2017 yılında yüzde 6,7 ile son yılların en düşük büyüme oranını kaydeden Hindistan ekonomisinin ise 2018 ve 2019 yıllarında kamu yatırımları ve imalat sanayiindeki güçlü artışla birlikte sırasıyla yüzde 7,3 ve yüzde 7,4 oranlarında büyümesi öngörülmektedir.

Bütün bu gelişmeler ve riskler dikkate alındığında dünya ekonomisinin 2018 ve 2019 yıllarında yüzde 3,7 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir¹.

2017 yılında yüzde 5,2 oranında büyüyerek güçlü bir görünüm sergileyen dünya ticaret hacminin gümrük tarifeleri başta olmak üzere korumacı politikaların etkisiyle önümüzdeki dönemde büyüme ivmesini bir miktar kaybederek 2018 yılında yüzde 4,2 ve 2019 yılında yüzde 4 oranında büyümesi beklenmektedir.

ABD, Kanada ve Meksika 30 Eylül 2018 tarihinde 24 yıllık NAFTA'nın yerine geçecek olan ve USMCA olarak anılan yeni çok taraflı bir serbest ticaret anlaşması üzerinde uzlaşmaya varmışlardır. Yeni anlaşmanın; otomobil sektörü, süt ürünleri, fikri mülkiyet hakları ve geçerlilik süresi gibi alanlarda NAFTA'dan temel farkları bulunmaktadır. Bu anlaşmanın başta Çin olmak üzere Uzak Doğu ülkelerinin USMCA'ya taraf olan ülkelerle ticareti olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

Son yıllarda küresel istihdam piyasasındaki koşulların iyileşmesiyle birlikte dünya işsizlik oranı yaklaşık yüzde 5,5 düzeyinde istikrar kazanmıştır². 2017 yılında yüzde 4,4 olarak gerçekleşen ABD işsizlik oranının 2018 yılında yüzde 3,8'e ve 2019 yılında ise yüzde 3,5'e gerilemesi beklenmektedir. Avro Bölgesinde ise 2017 yılında yüzde 9,1 olan işsizlik oranının 2018 yılında yüzde 8,3'e ve 2019 yılında yüzde 8'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Ancak gelişmiş ekonomilerde reel ücret artışlarının sınırlı olması ve işgücü piyasasındaki görece düşük verimlilik düzeyleri gibi yapısal problemler varlığını sürdürmektedir.

2018 yılında küresel enflasyon oranının 2017 yılına kıyasla artarak yüzde 3,8 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Enerji başta olmak üzere, emtia fiyatlarındaki yukarı yönlü hareket dünya genelinde enflasyonu artırmaktadır. 2017 yılında gelişmiş ekonomilerde yüzde 1,7 olarak gerçekleşen yıllık ortalama enflasyonun 2018 yılında 0,2 puan artarak yüzde 2,0 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. 2017 yılında yüzde 4,3 olan yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin enflasyon oranının ise 2018 yılında 0,7 puan artışla yüzde 5 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2013 yılından itibaren ciddi oranlarda azalan gelişmekte olan ekonomilere yönelik net sermaye akımları 2017 yılında önemli ölçüde artış kaydetmiştir. 2017 yılındaki sermaye girişlerinin önemli bir kısmını doğrudan yabancı yatırımlar oluşturmuştur. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ekonomilerin para politikalarındaki normalleşme süreci, küresel likiditede sıkılaşma ve büyüme görünümündeki aşağı yönlü riskler, gelişmekte olan ekonomilere yönelik net sermaye akımlarını 2018 yılında olumsuz etkilemiştir. Önümüzdeki dönemde söz konusu net sermaye akımlarının pozitif ancak düşük düzeyde gerçekleşmesi beklenmektedir.

---

¹ Dünya ekonomisine ilişkin veriler Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından 2018 Ekim ayında açıklanan tahminlerdir.

² Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verileri

Enerji fiyatları son dönemde yüksek petrol fiyatlarının etkisiyle artış göstermiştir. ABD'nin rekor seviyedeki yüksek petrol üretimine rağmen, 2018 yılının ilk yarısındaki arz kesintileri ve güçlü ekonomik faaliyet OECD ülkelerinin petrol stoklarını hızla düşürmüş, 2018 yılı Mayıs ve Temmuz aylarında petrol fiyatlarının 2014 yılı Kasım ayından bu yana en yüksek seviyelere çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra Suudi Arabistan ve Rusya'daki yüksek üretim düzeyleri petrol piyasasını yeniden dengelemiştir. Bu gelişmelere rağmen İran'ın petrol ihracatının 2018 yılı Kasım ayından itibaren kısıtlanacak olması petrol fiyatlarında Ağustos ayı ortasından itibaren hızlı bir artışa neden olmuştur. 26 Ekim 2018 itibarıyla Brent tipi ham petrol fiyatları 76 ABD doları seviyesindedir.

Uluslararası ekonomik işbirliğini artırmayı amaçlayan ve küresel ekonomik kararların alındığı önemli bir platform olan G20 zirvesi 21-22 Temmuz 2018 tarihlerinde Arjantin'in dönem başkanlığında yapılmıştır. Toplantıda küresel ekonomi, teknolojik değişimin ekonomiler üzerindeki etkisi, özel sektörün altyapı yatırımlarına katılması, güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyüme çerçevesi, uluslararası finansal mimari, finansal düzenlemeler, vergi, eşitsizlik ve istihdam gibi konular ele alınmıştır. Toplantının ardından yayımlanan bildiriye küresel büyümenin gücünü korumasına karşın daha dengesiz hale geldiği belirtilmiş, kısa ve orta vadeli aşağı yönlü risklerin yükseldiği vurgulanmış, ancak korumacı ticaret politikalarından kaçınılmasına yönelik net bir ifadeye yer verilmemiştir.

1.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER

2017 yılında GSYH, yüzde 7,4 oranında artış hızıyla 2013 sonrası dönemde kaydedilen en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır. Bu dönemde, genişleyici bir maliye politikası uygulanmış, Hazine destekli Kredi Garanti Fonunun (KGF) kredi kefalet teşviki sayesinde firmaların krediye erişim imkânları artırılmış, makro ihtiyati politikalara ilişkin genişletici bir çerçeve ortaya konulmuş, böylece iktisadi faaliyet ve yurt içi talep güçlü şekilde desteklenmiştir.

Bu tedbirler sayesinde ekonomi 2017 yılının ilk yarısında potansiyeline yakın bir performans göstererek yüzde 5,3 oranında büyürken, ikinci yarısında büyüme ivme kazanmıştır. Yılın üçüncü çeyreğinde büyüme oranı, özellikle bir önceki yılın aynı çeyreğinden gelen baz etkisiyle, son 24 çeyreğin en yükseği olan yüzde 11,5 oranına ulaşırken, son çeyrekteki büyüme hızı yüzde 7,3 olmuştur.

2017 yılında uygulanan teşvik ve tedbirlerin ekonomi üzerinde hızlı bir şekilde etkide bulunduğu ve iktisadi faaliyetteki güçlenmenin sektörel yayılımının arttığı gözlenmiştir. 2017 yılında sanayi sektörü büyümesi yüzde 9,1 oranında gerçekleşerek son altı yılın en yüksek seviyesine ulaşırken, hizmetler sektörü yüzde 7,8, tarım sektörü ise yüzde 4,9 oranında büyüme kaydetmiştir. Böylece, büyümeye sanayi sektörünün katkısı 1,8, hizmetler sektörünün katkısı 4,8 ve tarım sektörünün katkısı 0,3 puan olmuştur.

Harcama yönünden incelendiğinde, yüzde 7,4 oranındaki yurtiçi talep kaynaklı büyümeye toplam tüketim 4,4 puan katkı verirken, toplam sabit sermaye yatırımlarının katkısı yüzde 2,3 puan olmuştur. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı ise 0,1 puanda kalmıştır. Büyümeye üretim faktörlerinin katkıları incelendiğinde, toplam faktör verimliliğinin pozitif katkı verdiği, sermaye stoku ve istihdamın katkılarının da güçlü bir biçimde arttığı görülmüştür.

2017 yılında kaydedilen canlanma 2018 yılının ilk çeyreğinde de devam etmiş ve ekonomi yüzde 7,3 oranında büyümüştür. Büyümeye bu dönemde sanayi sektörü yüzde

8,1 oranındaki büyüme oranı ile 1,7 puan, hizmetler sektörü ise yüzde 7,2 oranındaki büyüme oranı ile 4,7 puan olumlu katkı vermiştir.

2018 yılının ilk çeyreğinde, yüzde 9,3 oranında artan özel tüketimin büyüme katkısı 5,8 puan, yüzde 4,9 oranında artan kamu tüketiminin büyüme katkısı 0,7 puan olmuştur. Net mal ve hizmet ihracatı bu dönemde büyüme negatif katkı verirken toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 7,9 oranında artarak büyüme 2,3 puan katkı vermiştir. Yatırım harcamalarının büyüme yaptığı bu katkının 1,7 puanı inşaat yatırımlarındaki artıştan kaynaklanmıştır.

2017 yılında olduğu gibi, 2018 yılının ilk altı ayında da ekonomik büyüme yurtiçi talep kaynaklı gerçekleşmiştir. 2018 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Fed'in faiz artışları ve gelişmekte olan ülkelere yönelik risk algısının bozulmasıyla ülkemizdeki finansal piyasalardaki oynaklık artmış, buna bağlı olarak finansman maliyetleri yükselmiştir. Yılın ikinci çeyreğinden itibaren yurt içi talep, tüketim ve yatırım harcamaları ılımlı bir seyir izlemiştir. Bu çerçevede ekonomi yılın ikinci çeyreğinde yüzde 5,2, yılın ilk yarısında ise yüzde 6,2 oranında büyüme kaydetmiştir.

2018 yılının ilk yarısında canlı seyreden iç talep, yükselen ham petrol ve emtia fiyatları ile altın ithalatı kaynaklı olarak ithalatın ihracattan daha güçlü seyretmesi nedeniyle dış ticaret açığı genişlemiştir.

Bu dönemde, üretim yönünden sanayi ve hizmetler sektörlerinin katma değerlerinde kaydedilen artışlar büyüme desteklerken, olumsuz hava koşulları nedeniyle tarımsal üretim, özellikle ikinci çeyrekte zayıf bir görünüm sergilemiştir.

Tüketimde düşüş ve yatırımlarda ivme kaybına bağlı olarak yurtiçi talebin zayıflaması, diğer taraftan net mal ve hizmet ihracatının büyüme katkısının artması ile ekonomide dengelenme eğiliminin 2018 yılının ikinci yarısında daha da belirginleşmesi beklenmektedir. Nitekim yılın üçüncü çeyreğine ilişkin öncü göstergeler iktisadi faaliyette görece bir yavaşlamanın gerçekleştiğini gösterirken, oluşan rekabetçi kur düzeyinin de etkisiyle dış ticaret dengesinde iyileşme ve turizm gelirlerinde artış göze çarpmaktadır. Yılın son çeyreğinde, belirsizliklerin ve döviz kurundaki dalgalanmaların azalacağı, ekonomideki dengelenme sürecinin bir süre daha devam edeceği öngörüsü altında, 2018 yılının GSYH büyümesinin yüzde 3,8 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2018 yılında büyüme ağırlıklı olarak sermaye stokunun katkı vermesi, toplam faktör verimliliğinin katkısının ise pozitif olması beklenmektedir.

2017 yılında gerçekleşen güçlü büyüme performansı ve uygulanan teşviklerin neticesinde bir önceki yıla göre, toplam istihdam 984 bin kişi, tarım-dışı istihdam ise 825 bin kişi artmıştır. Ancak, işgücüne katılma oranının bir önceki yıla göre 0,8 puan yükselmesinin ve yıla yüksek işsizlik oranıyla başlanmasının da etkisiyle, 2017 yılında işsizlik oranı bir önceki yıl ortalaması olan yüzde 10,9'da sabit kalmıştır. Tarım dışı işsizlik oranı yüzde 13, genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 20,8 olarak gerçekleşmiştir.

2018 yılı Temmuz döneminde (Haziran-Temmuz-Ağustos) geçen yılın aynı dönemine göre istihdam edilenlerin sayısı 507 bin kişi artarak 29.265 bin kişi, istihdam oranı ise 0,2 puanlık artış ile yüzde 48,2 olmuştur. Bu dönemde işsizlik oranı 0,1 puanlık artış ile yüzde 10,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında işsizlik oranının yüzde 11,3 olması beklenmektedir.

Ekonomik aktivitenin hızlanmasıyla ertelenmiş olan ithalat gerçekleşmiş ve dış ticaret açığı 2017 yılında 76,8 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Dış ticaret açığının artmasına bağlı olarak 47,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşen cari işlemler açığı milli gelirin yüzde 5,6'sı seviyesine yükselmiştir.

Küresel korumacılık eğilimlerindeki artışa rağmen, 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde ihracat, üretim ve ihracata yönelik desteklerin devam etmesinin de etkisiyle yüzde 5,2 oranında artmış ve 108,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Büyük ölçüde enerji fiyatlarının artmasına bağlı olarak yüzde 5,9 oranında artan ithalat 157,8 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu dönemde, sektöre yönelik desteklerin olumlu etkisi ve jeopolitik olumsuzlukların azalmasına bağlı olarak net seyahat gelirleri yüzde 26 oranında artış kaydetmiştir.

Yılın kalan aylarında ticaret ortaklarımızın talebindeki canlılığın devam etmesine bağlı olarak ihracatta toparlanmanın ve ithalatta da gözlenen gerilemenin sürmesiyle 2018 yılı dış ticaret açığının 66 milyar ABD doları seviyesine gerilemesi tahmin edilmektedir. Dış ticaret açığındaki öngörüler ile seyahat gelirlerindeki artışın devamı neticesinde cari işlemler açığının GSYH'ya oranının 2018 yılında yüzde 4,7 seviyesine gerilemesi beklenmektedir.

Yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranının, 2017 yılında bir önceki yıla göre, özel tasarruflarda kaydedilen artışın etkisiyle, 1 puan artarak yüzde 25,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu dönemde, özel tüketim artışının özel harcanabilir gelir artışının gerisinde kalmasının neticesinde özel kesim tasarruf oranının bir önceki yıla göre 1,3 puan artarak yüzde 23'e ulaşması beklenmektedir. 2017 yılında ise kamu tasarruflarının GSYH'ya oranının yüzde 2,4 olması beklenmektedir.

2018 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 25,9 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, 2017 yılına göre kamu harcanabilir gelirindeki düşüş kaynaklı olarak kamu tasarrufunun 1,2 puan azalmasına karşın özel tasarrufların 1,7 puan artması belirleyici olmaktadır.

2016 yılından bu yana enflasyona dair gelişmelerde temel olarak Türk Lirasındaki değer kaybı başta olmak üzere, ithalat fiyatları, işlenmemiş gıda fiyatları ile iktisadi faaliyetin güçlü seyrinin yarattığı talep artışı belirleyici olmuştur. 2018 yılının ikinci çeyreğinde tüketici enflasyonu hızlı bir artış kaydetmiştir. Enflasyondaki yükseliş alt grupların geneline yayılan bir görünüm sergilemiş, ancak, özellikle gıda, enerji ve temel mal kalemlerindeki artış daha belirgin olmuştur. Çekirdek enflasyon göstergelerinin de belirgin şekilde yükseldiği ve ekonomik birimlerin fiyat artırma eğiliminin oldukça kuvvetlendiği gözlenmiştir. Toplam talep koşullarının enflasyon üzerindeki yükseltici etkisi ikinci çeyrek itibarıyla kademeli olarak zayıflamaya başlamakla birlikte, maliyet yönlü baskılar ve bozulan fiyatlama davranışları enflasyon görünümünü olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Sonuç olarak, 2016 yılını yüzde 8,5 düzeyinde kapatan TÜFE artışı 2017 yılında yüzde 11,9 olmuş, 2018 yılının Eylül ayında ise yüzde 24,5 seviyesine yükselmiştir.

Yılın geri kalanında, para ve maliye politikalarındaki sıkı duruş, Enflasyonla Topyekûn Mücadele Programında öngörülen uygulamalar, finansal piyasalarda istikrar ve beklentilerin yönetimiyle TÜFE'nin yılsonunda yüzde 20,8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2017 yılında GSYH'ya oranla yüzde 1,8 olarak gerçekleşen kamu kesimi borçlanma gereğinin 2018 yılında yüzde 2,7'ye; yüzde 1 olan program tanımlı kamu kesimi açığının ise yüzde 2,1'e yükselmesi beklenmektedir.

Kamu kesiminin en önemli bileşeni olan merkezi yönetim bütçesi 2017 yılında GSYH'ya oranla yüzde 1,5 açık vermiştir. 2018 yılı bütçe açığının GSYH'ya oranının yılın sonunda yüzde 1,9 düzeyinde gerçekleşmesi; program tanımlı dengenin ise yüzde 1 açık vermesi beklenmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunda sınırlı bir artış gözlenmekle birlikte, mevcut seviyeler Maastricht kriterinin oldukça altındadır. Bu kapsamda, GSYH'ya oranla, 2017 yılında yüzde 28,3 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2018 yılı sonunda yüzde 31,1 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1.2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

1.2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

2017 yılında, bir önceki yıl yaşanan tüm olumsuz siyasi ve ekonomik gelişmelere karşın, alınan tedbir ve teşviklerin de etkisiyle GSYH büyümesi yüzde 7,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde katma değer, sanayi sektöründe yüzde 9,1 ve hizmetler sektöründe (inşaat dahil) ise yüzde 7,8 oranında artmıştır. İmalat sanayiinin katma değeri yüzde 9,1 oranında artarken, hizmetler sektöründe kaydedilen artışta; inşaat, ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri ile mesleki, idari ve destek hizmet faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlarda kaydedilen artışlar etkili olmuştur. 2017 yılında tarım sektörü katma değeri ise olumlu hava koşulları ve düşük baz etkisine bağlı olarak yüzde 4,9 oranında artmıştır.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2017				2018		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	5,0	7,0	3,6	6,1	6,1	-1,5	-2,6	4,9	1,3	1,5
Sanayi	6,1	5,9	15,4	9,3	8,1	4,3	4,2	9,1	4,2	1,6
Hizmetler (3)	5,8	5,3	12,5	7,7	7,2	6,1	3,4	7,8	3,9	2,6
GSYH	5,3	5,3	11,5	7,3	7,3	5,2	3,2	7,4	3,8	2,3
	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)									
Tarım	2,7	4,5	10,6	5,7	2,5	4,0	6,2	6,1	6,0	6,0
Sanayi	21,9	20,8	19,1	20,9	22,5	22,0	19,6	20,6	20,8	21,0
Hizmetler	64,6	63,2	59,1	61,5	64,1	63,1	62,3	61,9	61,6	61,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) SBB hesaplamasıdır, inşaat dâhil (4) Vergi-sübvansiyon hariç.

TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
BÜYÜME VE İSTİHDAM (Yüzde Değişimi)									
Toplam Tüketim (3)	10,1	3,8	7,9	3,0	5,2	4,7	5,9	3,7	1,9
Kamu	7,9	6,1	8,2	2,8	5,1	10,5	5,1	3,5	1,1
Özel	10,5	3,3	8,2	3,0	5,2	10,5	6,6	3,8	2,1
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (3)	23,8	2,7	13,8	5,1	9,3	2,2	7,8	1,8	-3,2
Kamu	-3,1	10,4	20,4	-6,3	9,4	2,9	8,1	1,4	-36,1
Özel	29,4	1,5	12,7	2,1	9,3	7,8	7,8	1,8	2,0
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı(GSYH (Yüzde)	28,1	27,3	28,5	28,9	29,7	29,3	30,0	29,7	28,3
Toplam Yurtiçi Tasarım/GSYH (Yüzde)	22,5	22,8	23,2	24,4	24,6	24,4	25,4	25,9	25,3
Net İhracat ve Hizmet İhracatı (4)	-1,1	3,0	-1,6	1,9	0,6	-1,3	0,1	1,4	1,3
Toplam İhracat ve Hizmet İhracatı (3)	13,4	14,9	11,1	8,2	4,3	-1,9	11,9	5,6	5,1
GSYH (3)	15,4	0,7	8,0	-0,4	1,7	3,7	10,3	3,6	7,7
GSYH (3)	1,1	6,8	3,2	6,1	7,2	7,2	6,1	7,8	7,3
GSYH (Milyon TL, Cari Fiyatlarla)	1 394 877	1 569 672	1 809 715	2 044 696	2 338 962	2 608 628	3 106 527	3 740 576	4 450 205
GSYH (Milyar ABD Doları, Piyasalarla)	882	871	980	1 099	1 248	1 385	1 570	1 820	2 052
GSYH (Milyar ABD Doları, ABD Doları)	11 302	11 898	12 480	12 115	11 019	10 883	10 602	9 385	9 642
Kırsal Üretim/GSYH (ABD Doları)	19 517	20 546	22 314	24 159	25 112	25 655	27 092	27 980	28 844
Kırsal Üretim/GSYH (ABD Doları) (5)	74 224	75 176	76 148	77 182	78 218	79 278	80 313	81 339	82 377
Nüfus (Yüzyıllık Ortalama) (6)	47,4	47,6	48,3	50,5	51,3	52,0	52,8	53,2	53,7
İstihdam Kapsama Oranı (Yüzde)	23 266	23 037	24 601	25 933	26 621	27 205	28 189	28 677	29 116
İstihdam Oranı (Bm. Kıs)	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9	10,9	11,3	12,1
DİŞ TİCARİT (Milyar ABD Doları)									
İhracat (FOB)	134,9	152,5	151,8	157,6	143,8	142,5	157,0	170,0	182,0
İthalat (CIF)	240,8	236,5	251,7	242,2	207,2	198,6	233,8	236,0	244,0
Dış Ticaret Dengesi	-105,9	-84,1	-99,9	-84,6	-63,4	-56,1	-76,8	-66,0	-62,0
Cari İşlemler Dengesi	-74,4	-48,0	-63,6	-43,6	-32,1	-33,1	-47,4	-36,0	-26,0
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (Yüzde)	-8,9	-5,5	-6,7	-4,7	-3,7	-3,8	-5,6	-4,7	-3,3
KAMU FİNANSMANI (GSYH'ya Oran, Yüzde)									
Genel Devlet Gelirleri	33,9	34,1	34,6	33,8	34,2	34,7	33,1	32,7	32,1
Genel Devlet Harcamaları	34,2	35,1	35,2	34,3	34,9	36,1	34,9	35,1	33,6
Genel Devlet Borçlanma Gereği	0,3	0,9	0,6	0,5	0,1	1,4	1,8	2,4	1,5
Genel Devlet Faiz Harcamaları	3,1	3,2	2,9	2,5	2,3	2,0	1,9	2,2	2,8
Program Tanımlı Genel Devlet Dengesi	1,7	0,7	0,7	0,5	0,5	-1,0	-1,1	-1,8	-0,2
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	0,1	0,9	0,4	0,5	0,0	1,1	1,8	2,7	1,5
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	1,8	0,1	0,0	0,5	0,6	-0,7	-1,0	-2,1	-0,2
AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	36,4	32,6	31,3	28,6	27,5	28,1	28,5	31,1	28,5
FYATLAR (Yüzde Değişimi)									
GSYH Deflatörü	8,2	7,4	6,3	7,4	7,8	8,1	10,8	16,0	16,3
TUFE Yıl Sonu (7)	10,5	6,4	7,4	8,2	8,8	8,5	11,9	20,8	15,9

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) Zincirleme hacim yüzde değişim, kamu ve özel sektörler strateji ve bütçe başkanlığı verileridir, (4) Büyüme katkısı olarak verilmektedir, (5) OECD verileridir, 2011-2017 dönemi Eylül ayında revize edilmiştir. (6) TÜİK, Nüfus Projesiyonları 2018-2080, (7) 2018-2019 Strateji ve Bütçe Başkanlığı tahminleridir.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yılı Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Cari Fiyatlarla)		Fert Başına		Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) (ABD Doları/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (ABD Doları) (3)
		GSYH (1) (Milyon TL)	TL (1)	ABD Doları (1)	ABD Doları (1)		
1998	62 464	71 893	1 151	4 442	0,13	8 922	
1999	63 364	107 164	1 691	4 003	0,20	8 608	
2000	64 269	170 667	2 656	4 229	0,28	9 431	
2001	65 166	245 429	3 766	3 084	0,41	9 090	
2002	66 003	359 359	5 445	3 581	0,59	9 208	
2003	66 795	468 015	7 007	4 698	0,74	9 491	
2004	67 599	577 023	8 536	5 961	0,79	10 750	
2005	68 435	673 703	9 844	7 304	0,83	11 773	
2006	69 295	789 228	11 389	7 906	0,84	13 498	
2007	70 158	880 461	12 550	9 656	0,85	14 713	
2008	71 052	994 783	14 001	10 931	0,88	15 901	
2009	72 039	999 192	13 870	8 980	0,90	15 330	
2010	73 142	1 160 014	15 860	10 560	0,92	17 281	
2011	74 224	1 394 477	18 787	11 205	0,97	19 517	
2012	75 176	1 569 672	20 880	11 588	1,02	20 549	
2013	76 148	1 809 713	23 766	12 480	1,07	22 314	
2014	77 182	2 044 466	26 489	12 112	1,10	24 159	
2015	78 218	2 338 647	29 899	11 019	1,20	25 112	
2016	79 278	2 608 526	32 904	10 883	1,30	25 655	
2017	80 313	3 106 537	38 680	10 602	1,45	27 092	
2018 (4)	81 339	3 740 519	45 987	9 385	1,64	27 960	
2019 (5)	82 377	4 450 278	54 023	9 647	1,87	28 844	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, OECD

(1) 1998-2017 TÜİK, 2018-2019 Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir.

(2) OECD tarafından GSYH için hesaplanan satın alma gücü paritesidir. Tabloda OECD tarafından 9 haneli olarak verilen katsayı, 2 haneli olarak gösterilmiştir. Söz konusu katsayılar OECD tarafından derinye dönüktür. 2018-2019 Strateji ve Bütçe Başkanlığı rakamlarıdır. (3) SAGP hesaplamasında OECD'nin 9 haneli katsayı kullanılması nedeniyle tabloda verilen SAGP katsayısı kullanılarak SAGP'ye göre fert başına milli gelire net olarak ulaşılmaz. (4) Gerçekleşme Tahmini, (5) Program

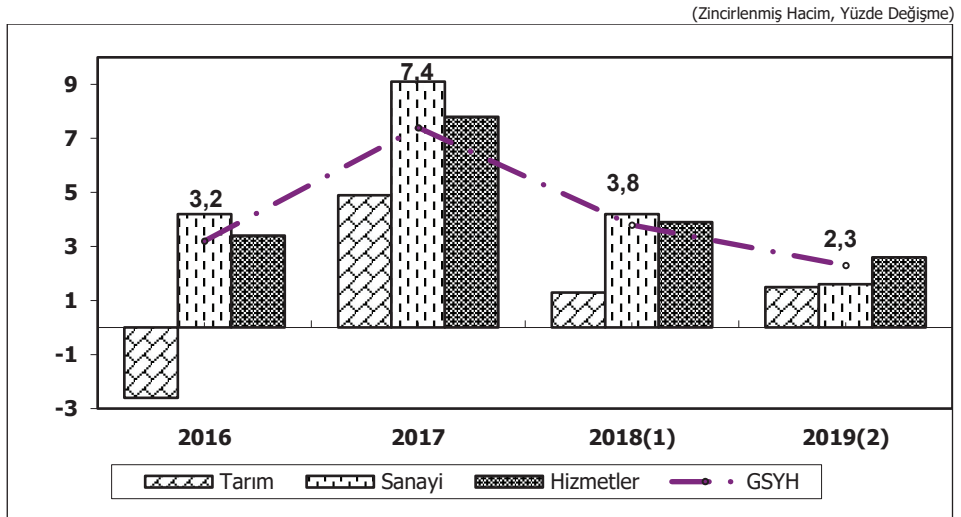
2018 yılının ilk yarısında GSYH'da yüzde 6,2 oranında artış kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer artış hızları, tarım, sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörlerinde sırasıyla yüzde 1,2, yüzde 6,2 ve yüzde 6,7 olarak gerçekleşmiştir.

2018 yılının ikinci yarısına ilişkin reel sektörde bazı öncü göstergeler ekonomik aktivitede dengeleme eğilimine girildiğine işaret etmektedir. 2018 yılının ilk yarısında sanayi üretimi yüzde 7,3 artarken, Temmuz ve Ağustos aylarında sanayi üretim endeksi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,6 oranında azalmıştır. Kapasite kullanım oranları, Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) ve elektrik üretim ve tüketimi yılın ilk yarısına göre daha zayıf bir görünüm sergilemektedir. Bu nedenle, yılın üçüncü çeyreğinde GSYH artışının yılın ilk yarısına kıyasla daha düşük seviyede gerçekleşmesi beklenmektedir. Ekonomideki dengeleme sürecinin dördüncü çeyrekte de devam edeceği öngörüsü ile GSYH artışının 2018 yılında yüzde 3,8 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Üretim sektörleri itibarıyla katma değer artış hızlarının tarım sektöründe yüzde 1,3, sanayi sektöründe yüzde 4,2 ve hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 3,9 olması beklenmektedir.

b) 2019 Yılı Hedefleri

Yeni Ekonomi Programı (YEP) kapsamında açıklanan 2019-2021 Orta Vadeli Programıyla (OVP) öngörülen makroekonomik dengeleme sürecine yönelik politika ve tedbirlerin hızlı ve etkin bir şekilde hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Kısa vadede fiyat istikrarının ve finansal istikrarın yeniden tesis edilmesi, ekonomide dengelemenin ve bütçe disiplininin sağlanması, orta vadede sürdürülebilir büyüme ve adaletli paylaşımaya yönelik ekonomik değişimin gerçekleştirilmesinin amaçlandığı OVP'nin ilk yılında, GSYH büyüme hızının yüzde 2,3 olarak gerçekleşmesi, katma değer ise tarım sektöründe yüzde 1,5, sanayi sektöründe yüzde 1,6, hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 2,6 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

1.2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2017 yılında istihdam, 2016 yılına göre 984 bin kişi artarak 28 milyon 189 bin kişi olurken, işgücüne katılma oranı 0,8 puan artarak yüzde 52,8'e yükselmiştir. Bu çerçevede, işsizlik oranı değişim göstermeyerek yüzde 10,9 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	(15+ Yaş, Bin Kişi)					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Çalışma Çağındaki Nüfus	54 961	55 982	56 986	57 854	58 720	59 894
İşgücü	26 141	27 046	28 786	29 678	30 535	31 643
İstihdam	23 937	24 601	25 933	26 621	27 205	28 189
Tarım	5 301	5 204	5 470	5 483	5 305	5 464
Sanayi	4 903	5 101	5 316	5 332	5 296	5 383
Hizmetler (1)	13 733	14 296	15 147	15 805	16 604	17 342
İnşaat	1 717	1 768	1 912	1 914	1 987	2 095
Tarım Dışı İstihdam	18 636	19 397	20 463	21 138	21 900	22 725
İşsiz	2 204	2 445	2 853	3 057	3 330	3 454
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	47,6	48,3	50,5	51,3	52,0	52,8
İstihdam Oranı (Yüzde)	43,6	43,9	45,5	46,0	46,3	47,1
İşsizlik Oranı (Yüzde)	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9	10,9
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,3	10,9	12,0	12,4	13,0	13,0
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	15,8	17,1	17,9	18,5	19,6	20,8

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(1) İnşaat dâhil

2017 yılında bir önceki yıla göre hizmetler sektörü istihdamında yüzde 4,4 oranında artış kaydedilirken, sanayi ve tarım sektörlerinde istihdam sırasıyla yüzde 1,6 ve yüzde 3 oranında artmıştır. Toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları ise sırasıyla yüzde 19,4, yüzde 19,1 ve yüzde 61,5 olmuştur.

TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İsteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

	(Yüzde)					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ücretli ve Yevmiyeli	62,9	64,1	66,0	67,0	67,6	67,3
Kendi Hesabına Çalışan	18,9	18,7	17,3	16,8	16,7	17,1
İşveren	5,0	4,6	4,5	4,4	4,6	4,5
Ücretsiz Aile İşçisi	13,2	12,6	12,2	11,8	11,2	11,1
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2017 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam içerisinde kendi hesabına çalışanların payı artarken ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların, işverenlerin ve ücretsiz aile işçilerinin paylarının azaldığı gözlenmektedir.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2017	2018 (1)
Çalışma Çağındaki Nüfus	59 894	60 679
İşgücü	31 643	32 796
İstihdam	28 189	29 265
Tarım	5 464	5 774
Sanayi	5 383	5 703
Hizmetler	17 342	17 788
İnşaat	2 095	2 020
İşsiz	3 454	3 531
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	52,8	54,0
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,1	48,2
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,9	10,8
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	13,0	12,9
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	20,8	19,9

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(1) Temmuz dönemi itibarıyla.

2018 yılının Temmuz döneminde 2017 yılının aynı dönemine göre istihdam 507 bin kişi artmıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,1 puan artarak yüzde 10,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım dışı işsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,1 puan azalarak yüzde 12,9 seviyesinde gerçekleşirken, genç nüfusta işsizlik oranı 1,2 puan düşüşle yüzde 19,9'a gerilemiştir. Söz konusu dönemde 2017 yılının aynı dönemine göre, istihdam tarımda 247 bin kişi azalış kaydederken, tarım dışı sektörlerde ise 755 bin kişi artış kaydetmiştir. Sanayi sektöründe istihdam 340 bin kişi, hizmetler (inşaat dâhil) sektöründe ise 415 bin kişi artmıştır.

Aynı dönemde mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam bir önceki döneme göre 6 bin kişi azalarak 28.733 bin kişi olurken istihdam oranı ise değişmeyerek yüzde 47,4 seviyesinde kalmıştır. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 11, işgücüne katılma oranı ise yüzde 53,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2018 (1)	2019 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	60 752	61 625
İşgücü	32 339	33 112
İstihdam	28 677	29 116
Tarım Dışı İstihdam	23 370	23 856
İşsiz	3 663	3 996
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	53,2	53,7
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,2	47,2
İşsizlik Oranı (Yüzde)	11,3	12,1
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	13,4	14,3

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2018 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 488 bin kişi artacağı, işgücüne katılma oranının ise yüzde 53,2 olacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede işsizlik oranının yüzde 11,3 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

b) 2019 Yılı Hedefleri

2019 yılında, ekonomideki dengelenme süreci ve bu sürecin ima ettiği düşük büyüme oranları çerçevesinde istihdam artışının bir miktar hız keserek bir önceki yıla göre 439 bin kişi artacağı, işsizlik oranının ise yüzde 12,1'e yükseleceği öngörülmektedir. İşgücüne katılma oranının yükselişini sürdürerek 2019 yılında 0,5 puan artışla yüzde 53,7'ye ulaşması beklenmektedir.

1.2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2017 yılında ekonomide toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketim artışının yanı sıra toplam yatırımların da olumlu katkısıyla GSYH artış hızı yüzde 7,4 olmuştur. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı yüzde 0,1 puan olarak gerçekleşirken, toplam tüketimin ve sabit sermaye yatırımlarının büyümeye katkıları sırasıyla 4,4 puan ve 2,3 puan olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında özel kesim tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, özel harcanabilir gelir artışının altında kalırken kamu kesimi tüketim harcamalarındaki reel artış kamu kesimi harcanabilir gelir artışının üzerinde gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2017 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 6,6, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 1,5 oranında artmıştır. Böylece, GSYH içerisinde özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak yüzde 63,1, kamu kesimi tüketim harcamalarının payı da 0,6 puan azalarak yüzde 10,4 olmuştur.

2017 yılında, toplam sabit sermaye yatırımlarındaki reel artış hızı yüzde 7,8 olmuştur. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre 0,2 puan artarak yüzde 4,3 olurken, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 0,4 puan artarak yüzde 25,7'ye ulaşmıştır. Kamu ve özel sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı son beş yıl ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 11,9, reel mal ve hizmet ithalatı ise yüzde 10,3 oranında artmıştır.

2017 yılında toplam tüketimin GSYH'ya oranı 1,2 puan azalarak yüzde 73,5 olurken, toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı 2016 yılına göre 1 puan artarak yüzde 25,4'e yükselmiştir. Bu gelişmede cari fiyatlarla özel tasarruflarda kaydedilen artış önemli rol oynamıştır. 2017 yılında kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı yüzde 2,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, özel tüketim artışının özel harcanabilir gelir artışının gerisinde kalmasının neticesinde özel kesim tasarruf oranının bir önceki yıla göre 1,3 puan artarak yüzde 23'e ulaşması beklenmektedir.

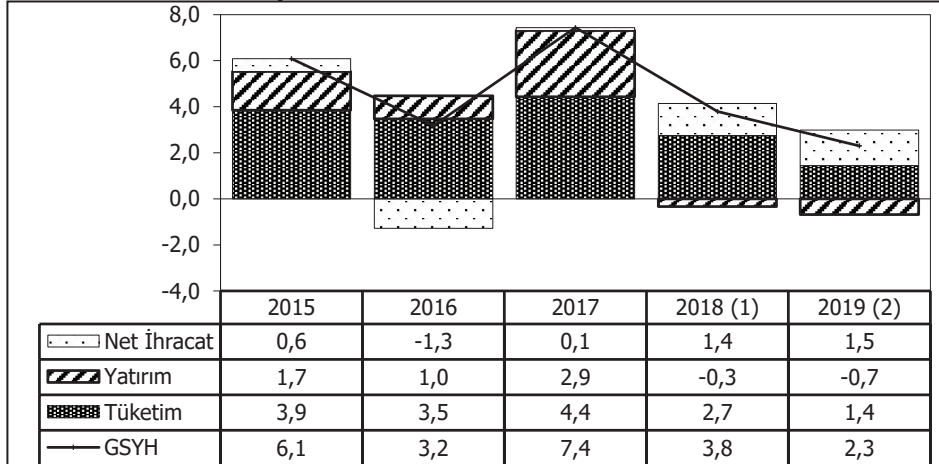
2018 yılının ilk yarısında yüzde 6,2 oranında gerçekleşen büyüme oranına en önemli katkı tüketim harcamalarından gelmiştir. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları ikinci çeyrekteki nispi gerilemeye rağmen, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 7,5 oranında artarak büyümeye 5,6 puan katkı yapmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 5,8 oranında artmış ve bunun büyümeye katkısı 1,7 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 7 oranında reel artış kaydetmiştir.

2018 yılının ilk yarısında mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 2,7 oranında artış gösterirken, mal ve hizmet ithalatı yüzde 7,3 oranında artmıştır. Sonuç olarak, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı 2018 yılının ilk yarısında negatif 1,1 puan olmuştur.

2018 yılında zincirlenmiş hacim endeksine göre özel tüketim harcamalarının yüzde 3,8, kamu tüketim harcamalarının yüzde 3,5 ve böylece toplam tüketim harcamalarının yılın tamamında yüzde 3,7 oranında artması öngörülmektedir.

Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 1,4, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 1,8 ve böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 1,8 oranında artması beklenmektedir. Büyümeye, özel kesim nihai talebinin yüzde 2,9 puan, kamu kesimi nihai talebinin ise yüzde 0,4 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nın 2018 yılında reel olarak yüzde 3,8 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir. Dış ticarete oluşacak dengelenme ve turizm gelirlerindeki artışın etkisiyle 2018 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeye 1,4 puan katkı yapması öngörülmektedir.

GRAFİK I: 2- GSYH Büyümesine Katkıları

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamaları

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi

	2017	2018 (1)	2019 (2)	2017	2018 (1)	2019 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)		
Toplam Tüketim	2 284 652	2 732 606	3 278 583	73,5	73,1	73,7
Kamu	323 209	395 090	463 241	10,4	10,6	10,4
Özel	1 961 443	2 337 516	2 815 342	63,1	62,5	63,3
Toplam Yatırım	962 100	1 144 010	1 270 008	31,0	30,6	28,5
Kamu	132 278	158 011	121 158	4,3	4,2	2,7
Özel	829 822	985 999	1 148 850	26,7	26,4	25,8
Sabit Sermaye Yatırımı	931 870	1 110 150	1 259 978	30,0	29,7	28,3
Kamu	134 463	163 643	122 972	4,3	4,4	2,8
Özel	797 407	946 507	1 137 006	25,7	25,3	25,5
Stok Değişmesi	30 230	33 860	10 030	1,0	0,9	0,2
Kamu	- 2 185	- 5 631	- 1 814	-0,1	-0,2	0,0
Özel	32 415	39 492	11 844	1,0	1,1	0,3
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	3 246 752	3 876 616	4 548 591	104,5	103,6	102,2
Net Mal ve Hizmet İhracatı	- 140 215	- 136 097	- 98 312	-4,5	-3,6	-2,2
Mal ve Hizmet İhracatı	770 553	1 113 940	1 381 627	24,8	29,8	31,0
Mal ve Hizmet İthalatı	910 768	1 250 037	1 479 939	29,3	33,4	33,3
GAYRI SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	3 106 537	3 740 519	4 450 278	100,0	100,0	100,0
Net Faktör Gelirleri	- 43 367	- 51 893	- 61 620	-1,4	-1,4	-1,4
Net Dış Aşam Cari Transferleri	10 519	14 305	18 034	0,3	0,4	0,4
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	3 073 689	3 702 930	4 406 692	98,9	99,0	99,0
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	396 431	441 387	492 846	12,8	11,8	11,1
Kamu Tüketimi	323 209	395 090	463 241	10,4	10,6	10,4
Kamu Tasarrufu	73 221	46 297	29 605	2,4	1,2	0,7
Kamu Yatırımı	132 278	158 011	121 158	4,3	4,2	2,7
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	- 59 056	- 111 715	- 91 553	-1,9	-3,0	-2,1
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	2 677 258	3 261 543	3 913 846	86,2	87,2	87,9
Özel Tüketim	1 961 443	2 337 516	2 815 342	63,1	62,5	63,3
Özel Tasarruf	715 815	924 028	1 098 504	23,0	24,7	24,7
Özel Yatırım	829 822	985 999	1 148 850	26,7	26,4	25,8
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	- 114 006	- 61 971	- 50 346	-3,7	-1,7	-1,1
Bilgi İçin:						
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	789 037	970 324	1 128 109	25,4	25,9	25,3

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
 Not: Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmıslardan kaynaklanmaktadır.
 (1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi

	2017	2018 (2)	2019(3)	2017	2018 (2)	2019 (3)
						(Yüzde Değişme)
Toplam Tüketim	1 254 113	1 300 675	1 326 019	5,9	3,7	1,9
Kamu	165 590	171 309	173 183	1,5	3,5	1,1
Özel	1 088 523	1 129 366	1 152 836	6,6	3,8	2,1
Toplam Yatırım	471 475	465 784	453 820	10,7	-1,2	-2,6
Kamu	67 419	67 108	43 817	5,7	-0,5	-34,7
Özel	404 056	398 676	410 003	11,5	-1,3	2,8
Sabit Sermaye Yatırımı	502 135	510 931	494 591	7,8	1,8	-3,2
Kamu	68 586	69 532	44 459	8,1	1,4	-36,1
Özel	433 549	441 399	450 132	7,8	1,8	2,0
Stok Değişmesi (1)	-30 660	-45 147	-40 771	0,6	-0,9	0,2
Kamu	-1 166	-2 424	- 643	-0,1	-0,1	0,1
Özel	-29 494	-42 723	-40 129	0,7	-0,8	0,1
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	1 725 588	1 766 459	1 779 839	7,2	2,4	0,8
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	-31 922	-8 434	18 621	0,1	1,4	1,5
Mal ve Hizmet İhracatı	374 374	395 458	415 692	11,9	5,6	5,1
Mal ve Hizmet İthalatı	406 296	403 892	397 071	10,3	-0,6	-1,7
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	1 693 666	1 758 025	1 798 460	7,4	3,8	2,3
Net Faktör Gelirleri	-20 615	-19 342	-19 659	23,7	-6,2	1,6
Net Dış Alem Cari Transferleri	4 431	4 622	4 838	53,3	4,3	4,7
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	1 677 482	1 743 305	1 783 639	7,4	3,9	2,3
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	216 354	207 801	199 483	0,2	-4,0	-4,0
Kamu Tüketimi	165 590	171 309	173 183	1,5	3,5	1,1
Kamu Tasarrufu	50 764	36 492	26 300	-4,1	-28,1	-27,9
Kamu Yatırımı	67 419	67 108	43 817	5,7	-0,5	-34,7
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-16 655	-30 616	-17 516			
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	1 461 128	1 535 504	1 584 156	8,5	5,1	3,2
Özel Tüketim	1 088 523	1 129 366	1 152 836	6,6	3,8	2,1
Özel Tasarruf	372 605	406 138	431 320	14,5	9,0	6,2
Özel Yatırım	404 056	398 676	410 003	11,5	-1,3	2,8
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	-31 451	7 462	21 316			

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkılar göstermektedir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

Özel harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2018 yılında bir önceki yıla göre 1 puan artarak yüzde 87,2'ye yükselmesi öngörülmektedir. 2018 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 25,9 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, 2017 yılına göre GSYH'ya oran olarak özel tasarrufların 1,7 puan artması belirleyici olmaktadır.

b) 2019 Yılı Hedefleri

2019 yılında yüzde 2,3 olması hedeflenen GSYH büyümesinin özellikle mal ve hizmet ihracatı kaynaklı olması öngörülmektedir. Göreceli olarak azalmakla birlikte tüketimin büyüme pozitif katkısının devam etmesi beklenmektedir.

2019 yılında bir önceki yıla göre özel kesim tüketim harcamalarında yüzde 2,1, kamu kesimi tüketim harcamalarında ise yüzde 1,1 oranında artış olacağı öngörülmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 2,0 oranında artacağı, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 36,1 oranında azalacağı tahmin edilmektedir.

2019 yılı GSYH büyümesine; özel tüketimin 1,3 puan, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise 0,5 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde kamu tüketiminin büyümeye 0,1 puan, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının büyümeye negatif 1,4 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde, GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatının katkısının ise ekonomik dengelenmenin de bir sonucu olarak 1,5 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2019 yılında yüzde 11,1 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. GSYH'ya oranla 2019 yılında kamu tasarruflarının yüzde 0,7, kamu yatırımlarının ise yüzde 2,7 olması beklenmektedir. Buna göre, kamu tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının negatif yüzde 2,1 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Özel tasarrufların GSYH'ya oranının 2019 yılında bir önceki yıla göre değişmeyerek yüzde 24,7, özel yatırım harcamalarının yüzde 25,8 olması beklenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının negatif yüzde 1,1 oranında gerçekleşeceği öngörülmektedir. 2019 yılında toplam tasarrufların GSYH'ya oranının bu gelişmeler neticesinde yüzde 25,3, toplam tasarruf-yatırım açığının GSYH'ya oranının ise negatif yüzde 3,2 olması beklenmektedir.

1.2.2. YATIRIMLAR

1.2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2018 yılında reel olarak yüzde 1,4 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 47,9'unun merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 37'sinin mahalli idareler, yüzde 13,2'sinin işletmeciler KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, yüzde 1,8'inin döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

2018 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 1,8 oranında artması öngörülmektedir. Bu dönemde, cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde imalat, turizm, eğitim ile diğer hizmetler alt sektörlerinin göreceli ağırlıklarının artması, enerji, konut ve ulaştırma alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir. Söz

konusu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde madencilik, imalat, enerji, konut, eğitim ile sağlık alt sektörlerinin göreceli ağırlıklarının artması, tarım, ulaştırma, turizm ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)

	2017			2018 (2)			2019 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	8,9	0,9	2,1	8,4	0,9	2,0	7,5	0,8	1,5
Madencilik	1,0	1,7	1,6	1,8	1,7	1,7	1,8	1,6	1,6
İmalat	0,5	22,6	19,4	0,7	22,8	19,5	0,6	22,0	19,9
Enerji	3,7	1,3	1,6	3,9	1,2	1,6	6,7	1,2	1,7
Ulaştırma	35,9	32,0	32,6	34,8	31,9	32,3	33,0	31,9	32,0
Turizm	0,5	1,8	1,6	0,4	2,0	1,8	0,3	3,6	3,2
Konut	1,3	32,5	28,0	1,4	32,1	27,6	1,6	31,7	28,8
Eğitim	10,8	2,0	3,3	11,1	2,1	3,4	10,5	2,0	2,9
Sağlık	5,3	2,6	3,0	6,4	2,6	3,2	4,9	2,6	2,8
Diğer Hizmetler	32,1	2,6	6,9	31,2	2,7	6,9	33,1	2,6	5,6
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2017)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	9 645	129	3	0	314	10 090	12,4	1 027	11 117	8,7
Madencilik	405	960	0	0	0	1 365	1,7	8	1 373	1,1
İmalat	84	498	90	0	1	673	0,8	1	673	0,5
Enerji	1 922	2 788	0	0	0	4 710	5,8	25	4 735	3,7
Ulaştırma	18 997	9 029	1	0	87	28 115	34,6	18 389	46 504	36,3
Turizm	526	0	0	0	15	541	0,7	21	561	0,4
Konut	666	17	0	0	0	683	0,8	941	1 624	1,3
Eğitim	12 531	0	0	0	101	12 632	15,5	758	13 391	10,4
Sağlık	6 304	0	0	0	187	6 490	8,0	34	6 525	5,1
Diğer Hizmetler	15 656	21	0	0	344	16 021	19,7	25 731	41 752	32,6
Toplam	66 735	13 442	94	0	1 050	81 321	100,0	46 935	128 255	100,0
Yüzde Dağılım	82,1	16,5	0,1	0,0	1,3	100,0				
Yüzde Dağılım	52,0	10,5	0,1	0,0	0,8	63,4		36,6	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2018) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeciler KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	10 788	169	4	0	334	11 294	11,4	1 395	12 689	8,1
Madencilik	525	2 338	0	0	0	2 863	2,9	10	2 872	1,8
İmalat	110	890	117	0	3	1 120	1,1	1	1 121	0,7
Enerji	1 996	4 092	0	0	0	6 088	6,2	31	6 119	3,9
Ulaştırma	18 089	13 183	4	0	139	31 415	31,8	23 844	55 259	35,2
Turizm	541	0	0	0	23	564	0,6	26	589	0,4
Konut	654	7	0	0	0	661	0,7	1 549	2 210	1,4
Eğitim	15 640	5	0	0	147	15 792	16,0	937	16 729	10,7
Sağlık	7 998	0	0	0	1 720	9 718	9,8	42	9 760	6,2
Diğer Hizmetler	18 760	17	0	0	511	19 288	19,5	30 126	49 414	31,5
Toplam	75 102	20 701	124	0	2 876	98 803	100,0	57 960	156 763	100,0
Yüzde Dağılım	76,0	21,0	0,1	0,0	2,9	100,0				
Yüzde Dağılım	47,9	13,2	0,1	0,0	1,8	63,0		37,0	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2019) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeciler KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	7 071	99	4	0	0	7 341	11,2	1 272	8 613	7,3
Madencilik	367	1 777	0	0	0	2 144	3,3	9	2 152	1,8
İmalat	73	535	80	0	2	689	1,1	1	690	0,6
Enerji	1 628	6 448	0	0	0	8 076	12,4	31	8 107	6,9
Ulaştırma	11 858	4 891	2	0	72	16 823	25,7	22 600	39 423	33,3
Turizm	342	0	0	0	16	358	0,5	23	381	0,3
Konut	457	5	0	0	0	462	0,7	1 412	1 873	1,6
Eğitim	10 926	3	0	0	106	11 035	16,9	854	11 889	10,1
Sağlık	5 409	0	0	0	83	5 492	8,4	38	5 530	4,7
Diğer Hizmetler	12 656	8	0	0	306	12 970	19,8	26 583	39 553	33,5
Toplam	50 786	13 766	85	0	751	65 389	100,0	52 823	118 212	100,0
Yüzde Dağılım	77,7	21,1	0,1	0,0	1,1	100,0				
Yüzde Dağılım	43,0	11,6	0,1	0,0	0,6	55,3		44,7	100,0	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Program

(2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2017		2018 (2)		2019 (3)	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel	Kamu	Özel
Tarım	12 014	7 527	13 677	8 631	9 275	9 603
Madencilik	1 411	13 492	2 921	15 993	2 187	18 366
İmalat	681	180 016	1 131	215 682	697	250 329
Enerji	4 914	10 118	6 302	11 574	8 260	13 481
Ulaştırma	48 271	255 427	56 916	301 677	40 534	362 152
Turizm	610	14 486	639	19 002	413	40 498
Konut	1 686	259 244	2 270	304 100	1 916	360 706
Eğitim	14 556	16 004	18 162	19 726	12 913	23 199
Sağlık	7 111	20 403	10 493	24 624	6 037	29 185
Diğer Hizmetler	43 208	20 690	51 133	25 498	40 739	29 488
TOPLAM	134 463	797 407	163 643	946 507	122 972	1 137 006
		931 870		1 110 150		1 259 978

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

b) 2019 Yılı Hedefleri

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının alınan harcama tedbirleri neticesinde 2019 yılında reel olarak yüzde 36,1 oranında azalacağı öngörülmektedir. Bu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 43'ünün merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 44,7'sinin mahalli idareler, yüzde 11,6'sının işletmecî KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, yüzde 0,6'sının döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği öngörülmektedir. 2019 yılında cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının tarım, ulaştırma, eğitim ve diğer hizmetler alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

2019 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 2,0 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir. Bunun yanı sıra turizm sektörünün payının yüzde 3,6 seviyelerine kadar artacağı beklenmektedir.

1.2.2.2. Kamu Yatırım Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde yaşam kalitesinin yükseltilmesi, rekabet gücümüzün artırılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması amacıyla gerekli sosyal ve fiziki altyapının geliştirilmesi, çevrenin korunması, gelişmiş ülkelerle ülkemiz arasındaki gelişmişlik farkları ile ülkemiz içerisindeki bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması için önemli miktarlarda kamu yatırımı ihtiyacı bulunmaktadır.

Genel devlet kapsamındaki kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payının ortalamaları dikkate alındığında, ülkemizde, 2009-2018 döneminde yaklaşık olarak AB üyesi ülkeler ile ABD ve Japonya seviyesinde yatırım gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak söz konusu ülkelerin GSYH büyüklükleri, gelişmişlik seviyeleri, yüzölçümleri, nüfusları ve mevcut altyapıları dikkate alındığında, ülkemizde daha fazla kamu yatırımı yapılması ihtiyacının devam ettiği değerlendirilmektedir.

2018 yılı kamu yatırım uygulamalarında, sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek nitelikteki yatırımlara ağırlık verilmiştir.

2018 yılında, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçilik giderleri hariç olmak üzere; toplam tutarı 804,6 milyar TL, 2017 yılı sonu kümülatif harcaması 308,2 milyar TL ve 2018 yılı başlangıç ödeneği 88 milyar TL olan 3.212 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2018 Yılı Yatırım Programında yer alan 3.212 projenin 17,8 milyar TL tutarındaki 859 adedi yıl içinde başlanıp bitirilmesi programlanan yıllık projelerden oluşmaktadır. Ayrıca 2018 yılında toplam proje tutarı 21,5 milyar TL, 2018 yılı ödeneği 1,7 milyar TL olan 276 adet yeni çok yıllık proje yatırım programına dâhil edilmiştir.

2018 Yılı Yatırım Programında 3.212 projeye yapılan 88 milyar TL tutarındaki tahsis içinde yüzde 32,8 oranındaki payla ulaştırma-haberleşme sektörü ilk sırayı almış, bunu yüzde 15,9 oranıyla eğitim, yüzde 11,5'le tarım, yüzde 8,2'yle sağlık ve yüzde 6,5 payla enerji sektörleri izlemiştir. 2018 yılı kamu yatırım tahsisleri içinde madencilik, imalat, turizm ve konut sektörlerinin toplam payı yüzde 5,6 olurken, diğer kamu hizmetlerinin payı yüzde 19,5 olmuştur.

TABLO I: 16 - Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

(Yüzde)

Ülkeler	2009-2013	2014	2015	2016	2017	2018 (1)
Avro Bölgesi Ortalaması	3,7	3,4	3,5	3,0	3,1	3,2
Belçika	2,4	2,3	2,3	2,2	2,2	2,4
Almanya	2,3	2,1	2,1	2,1	2,2	2,2
Estonya	5,6	5,1	5,3	4,8	5,6	5,9
İrlanda	2,7	2,2	1,7	1,8	1,9	2,1
Yunanistan	3,6	3,7	3,9	3,5	4,6	4,0
İspanya	3,6	2,1	2,5	1,9	2,0	2,2
Fransa	4,1	3,7	3,4	3,4	3,4	3,4
İtalya	2,8	2,3	2,3	2,1	2,0	2,0
Letonya	4,8	4,5	4,8	3,6	4,0	4,5
Litvanya	4,4	3,5	3,7	3,0	3,2	3,3
Lüksemburg	4,1	3,6	3,9	3,9	4,0	4,0
Malta	2,7	3,6	4,2	2,5	2,2	2,7
Hollanda	4,0	3,5	3,6	3,5	3,5	3,6
Avusturya	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
Portekiz	3,5	2,0	2,2	1,5	1,8	2,2
Slovenya	4,5	5,1	4,7	3,2	2,9	3,1
Slovakya	3,6	4,0	6,3	3,2	3,2	3,0
Finlandiya	3,9	4,2	3,9	4,0	3,9	3,8
Avro Bölgesi Dışı AB Ort.	4,2	4,2	4,6	3,3	3,3	3,6
Bulgaristan	4,1	5,2	6,6	2,6	2,1	2,9
Çekya	4,7	4,1	5,1	3,3	3,3	3,6
Danimarka	3,4	3,9	3,6	3,8	3,4	3,5
Hırvatistan	4,0	3,6	3,2	3,2	2,7	2,7
Macaristan	3,7	5,3	6,6	3,1	4,4	5,5
Polonya	5,1	4,5	4,4	3,3	3,7	4,4
Romanya	5,3	4,3	5,1	3,6	2,8	2,9
İsveç	4,5	4,4	4,2	4,4	4,5	4,6
Birleşik Krallık	3,0	2,8	2,7	2,7	2,6	2,6
AB Ortalaması	3,8	3,7	3,9	3,1	3,2	3,3
ABD	3,8	3,2	3,1	3,1	3,2	3,2
Japonya	3,7	3,9	3,7	3,6	3,7	3,6
Türkiye	4,0	3,9	4,1	4,1	4,3	4,4

(1) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ekonomik Tahminler Raporu, İlkbahar 2018; Strateji ve Bütçe Başkanlığı

TABLO I: 17 - Türkiye’de Kamu Yatırımları (2010-2018) (1)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Proje Sayısı (Adet)	2 425	2 534	2 622	2 737	2 753	2 915	3 008	3 042	3 212
Toplam Proje Tutarı (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	273,4	303,7	362,0	399,5	438,5	477,3	543,3	636,1	804,6
Cari Yıl Öncesi Kümülatif Harcama (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	118,4	140,6	162,9	183,6	182,9	211,2	239,4	251,4	308,2
Toplam Program Ödenek (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	27,8	31,3	38,2	45,6	47,5	53,5	64,9	80,4	88
Yatırım Programına Alınan Çok Yıllık Yeni Proje Sayısı (Adet)	241	196	212	265	237	235	276	222	276
Toplam Program Ödenek / Toplam Proje Tutarı (Yüzde)	10,1	10,3	10,5	11,4	10,8	11,2	12,0	12,6	10,9
Yatırım Stokunun Ortalama Tamamlanma Süresi (Yıl) (2)	4,6	4,2	4,2	3,7	4,4	4,0	3,7	3,8	4,6

(1) Mahalli idare yatırımları, kamulaştırma harcamaları ve yatırım programında toplam dışı tutulan yatırımlar hariçtir.

(2) Mevcut stokun, ilgili yıldaki program ödenek seviyesiyle tamamlanması için gereken ilave süre göstermektedir.

2018 Yılı Yatırım Programına göre, mevcut proje stokunun tamamlanabilmesi için 2019 ve sonrasında gereken ilave harcama tutarı 408,4 milyar TL’dir. Bu durumda, 2018 yılı ödeneklerinin tamamının harcanacağı, kamu yatırımları için sonraki yıllarda da 2018 yılı düzeyinde ödenek ayrılacağı ve Programa yeni proje alınmayacağı varsayımıyla, mevcut stokun tamamen bitirilebilmesi için 2018 yılı sonrasında 4,6 yıllık bir süre gerekmektedir.

2018 yılında tahsis edilen 88 milyar TL yatırım ödeneğinin yüzde 75,8’ine karşılık gelen 66,7 milyar TL tutarındaki merkezi yönetim bütçesi yatırımlarından en büyük payı yüzde 24,2’yle ulaştırma-haberleşme sektörü almış, bu sektörü yüzde 20,8’le eğitim sektörü, yüzde 14,4’le tarım sektörü takip etmiştir. Genel idare, güvenlik, adalet, içme suyu, çevre, teknolojik araştırma gibi alt sektörlerin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörünün payı ise yüzde 24,9’dur.

b) 2019 Yılı Hedefleri

Program dönemi sonunda kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payının yüzde 2,8, sermaye giderlerinin Merkezi Yönetim Bütçesi içerisindeki payının ise yüzde 5,7 olması hedeflenmektedir.

1.2.2.3. Kamu Özel İşbirliği Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde, Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kiralı-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli uygulanmaktadır. YİD ve İHD modellerinin sektörel kapsamı oldukça geniş olup hâlihazırda bu modellerle karayolu, havaalanı, liman, yat limanı ve turizm tesisi, gümrük tesisi ve gümrük kapısı, kentsel altyapı ve enerji tesisi projeleri yürütülmektedir. YKD modeli ise belli sektörlerle sınırlı olup mevcut durumda sağlık tesislerinin hayata geçirilmesinde kullanılmaktadır.

1986 yılından başlamak üzere, 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla 239 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. KÖİ uygulamalarında ilk sırada 90 projeye enerji sektörü yer almaktadır. Bunu karayolu (42), liman (22), sağlık (21), havaalanı (19), yat limanı (17) ve gümrük tesisi (16) projeleri takip etmektedir. Mevcut durumda, 204 proje işletmeye alınmış olup, 35 projenin yürütülmesine devam edilmektedir. İHD modeliyle yürütülenler hariç olmak üzere, uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü 2018 yılı fiyatlarıyla 63,6 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır.

b) 2019 Yılı Hedefleri

KÖİ yatırımlarında sözleşmelerden doğacak yükümlülüklerin kamu mali dengeleri üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulacak, proje süreçleri bütüncül olarak ele alınacak ve planlama, etüt, ihale, sözleşme gibi uygulama öncesi hazırlık süreçlerinin kalitesi artırılabilecektir. Bu amaçla başlatılan ve süreçlerin uluslararası uygulama örnekleri de dikkate alınarak iyileştirilmesini hedefleyen kamuda KÖİ kapasite geliştirme projesi tamamlanacak, projelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi etkin şekilde devam ettirilecektir.

KÖİ yönteminin, yatırımların gerçekleştirilmesinde maliyet etkinliği sağladığı durumlarda tercih edilmesine özen gösterilecek, muhtemel yük, getiri ve sorumlulukların kamu ile özel kesim arasında dengeli bir şekilde paylaşılmasına dikkat edilecektir.

1.2.3. ÖDEMELER DENGESİ

1.2.3.1. Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2017 yılında ihracat, ihracat desteklerinin devam etmesi ve ticaret ortaklarımızda ekonomik aktivitenin artmasının etkisiyle yüzde 10,1 oranında artmış ve 157 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Yurt içi talebin güçlü seyretmesiyle ertelenmiş ithalatın gerçekleşmesi ve enerji fiyatlarındaki yükselmeye bağlı olarak aynı dönemde ithalat yüzde 17,7 oranında artarak 233,8 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Dış ticaret açığının artmasıyla cari işlemler açığı yükselerek 47,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda, 2017 yılında cari işlemler açığının GSYH'ya oranı yüzde 5,6 seviyesine yükselmiştir.

TABLO I: 18- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

(Yüzde Değişim)

	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
İhracat (fob, Milyar ABD Doları)	142,5	157,0	170,0	182,0
İthalat (cif, Milyar ABD Doları)	198,6	233,8	236,0	244,0
İhracat	-0,9	10,1	8,3	7,1
İthalat	-4,2	17,7	0,9	3,4
İhracat Fiyatları	-4,5	1,3	4,6	1,0
İthalat Fiyatları	-9,2	7,5	1,9	1,0
Reel İhracat	3,7	9,0	3,7	6,1
Reel İthalat	5,4	9,6	-1,0	2,4
Mamul Fiyatları	-5,2	1,7	2,5	1,6
Yakıt Dışı Başlıca Emtia Fiyatları	-1,5	6,8	2,7	-0,7
Ham Petrol Brent Varil Fiyatı (ABD Doları)	43,5	54,2	72,8	73,2
GSYH Büyüme Hızı	3,2	7,4	3,8	2,3
Sanayi Büyümesi	4,2	9,1	4,2	1,6
Yurt içi Nihai Talep Büyümesi	6,4	3,2	0,5	3,2
Dünya Büyüme Hızı	3,3	3,7	3,7	3,7
Dünya Mal ve Hizmet Ticareti	2,2	5,2	4,2	4,0
Avro Bölgesi Büyüme Hızı	1,9	2,4	2,0	1,9

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Tahminleri, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK, IMF Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2018.

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesinde gösterildiği şekliyle dış ticaret açığı 2017 yılında 59 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı, 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16 oranında artarak 39,8 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. 2018 yılında, ödemeler dengesinde gösterildiği şekliyle dış ticaret açığının ihracatta artış eğiliminin devam etmesine ve ticaret ortaklarımızda iç talepteki canlılığın sürmesine bağlı olarak 55,2 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

İhracat

2017 yılında 157 milyar ABD doları olarak gerçekleşen ihracat, 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,2 oranında artmış ve 182,0 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Türk Lirasındaki değer kaybının getirdiği rekabet avantajının yanı sıra, üretime ve ihracata verilen destekler ihracatın ivmelenmesini desteklemektedir.

TABLO I: 19- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat

(Milyar ABD Doları)

	Yıllık		Ocak – Autos	
	2016	2017	2017	2018
TOPLAM İHRACAT	142,5	157,0	103,2	108,6
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-28)	68,3	73,9	47,7	54,7
Diğer	74,2	83,1	55,6	54,0
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	13,1	15,6	9,8	11,4
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	9,6	8,1	5,4	4,8
Bağımsız Devletler Topluluğu	7,7	9,1	5,8	6,2
Türk Cumhuriyetleri	4,0	4,2	2,8	2,6
İslam İşbirliği Teşkilatı	41,2	45,1	31,2	26,4
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (1)				
Almanya	14,0	15,1	9,8	10,6
İngiltere	11,7	9,6	6,2	7,1
Birleşik Arap Emirlikleri	5,4	9,2	7,4	2,0
Irak	7,6	9,1	6,4	5,2
ABD	6,6	8,7	5,8	5,3
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (1)				
87. Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	19,8	23,9	15,6	17,4
84. Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	12,3	13,8	8,8	10,2
71. İnciler, kıymetli taş ve metaller	12,2	10,9	8,5	4,7
61. Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8,8	8,8	5,8	6,0
85. Demir ve çelik	6,2	8,2	5,4	7,1

Kaynak: TÜİK

(1) Sıralama 2017 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Başlıca ticaret ortağımız olan AB'nin toplam ihracattaki payı 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre 4,2 puan artarak yüzde 50,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracatın payı ise 6,4 puan azalarak yüzde 17,6'ya gerilemiştir.

2018 yılının ilk sekiz aylık döneminde motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ihracatı, ivmelenmesini devam ettirmiş ve yüzde 11,4 oranında artarak ihracatta lokomotif sektörlerden olmuştur. Aynı dönemler itibarıyla kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları ihracatı yüzde 16,3, demir ve çelik ihracatı da yüzde 31,2 oranında artmıştır.

2018 yılında ihracatın (fob) yüzde 8,3 oranında artarak 170 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Söz konusu yılda, ihracat fiyatlarında yüzde 4,6 oranında artış beklenirken reel ihracat artışının yüzde 3,7 olması tahmin edilmektedir.

TABLO I: 20- İhracatın Sektörel Dağılımı (1)

	(Milyar ABD Doları)				(Yüzde Pay)				(Yüzde Değişim)	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2016	2017	2017	2018	2016	2017	2017	2018	17/16	18/17
TOPLAM İHRACAT	142,5	157	103,2	108,6	100,0	100,0	100,0	100,0	10,2	5,2
Tarım ve Orman.	5,4	5,3	3,0	3,3	3,8	3,4	2,9	3,0	-1,9	10,0
Balıkçılık	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	25,0	0,0
Mad. ve Taş Ocak.	2,8	3,5	2,3	2,2	2,0	2,2	2,2	2,0	25,0	-4,3
İmalat Sanayii	133,6	147,1	97,3	102,3	93,8	93,7	94,3	94,2	10,1	5,1
Diğer	0,3	0,6	0,3	0,5	0,2	0,4	0,3	0,5	100,0	66,7

Kaynak: TÜİK
(1) ISIC Rev. 3'e göre dir.

İthalat

2017 yılında ithalat, bir önceki yıldan ertelenmiş talebin gerçekleşmesine ve enerji fiyatlarındaki artış eğilimine bağlı olarak 233,8 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise ithalat, enerji fiyatlarının yükseliş eğiliminin etkisi ve altın ithalatının 2017 yılına göre düşük bir eğilim kaydetmesine bağlı olarak 157,8 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.

İthalatın (cif) 2018 yılında yüzde 0,9 oranında artarak 236 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2018 yılında ithalat fiyatlarının yüzde 1,9 oranında artması beklenirken reel ithalatın yüzde 1 oranında azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 21- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı (1)

	(Milyar ABD Doları)				(Yüzde Pay)				(Yüzde Değişim)	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2016	2017	2017	2018	2016	2017	2017	2018	17/16	18/17
TOPLAM İTHALAT	198,6	233,8	149,0	157,8	100,0	100,0	100,0	100,0	17,7	5,9
Sermaye Malları	35,9	33,1	20,5	20,5	18,1	14,2	13,8	13,0	-7,8	-0,3
Ara Malları	134,3	171,5	110,1	120,0	67,6	73,3	73,9	76,0	27,7	9,0
Tüketim Malları	27,9	28,5	17,9	16,9	14,1	12,2	12,0	10,7	1,9	-5,7
Diğer	0,4	0,7	0,5	0,5	0,2	0,3	0,3	0,3	68,1	11,2

Kaynak: TÜİK
(1) BEC'e göre dir.

Hizmetler Dengesi, Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

2017 yılında 22,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşen seyahat gelirleri, 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 23 oranında artarak 17,4 milyar ABD doları olmuştur. Seyahat gelirlerinin, 2018 yılında artan turist sayısı ve döviz kuru avantajına bağlı olarak 29 milyar ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2017 yılında 19,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşen hizmetler dengesi fazlası, 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 31,8 oranında artarak 16,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler gelirlerindeki artışta turizm sektöründeki canlanmanın sürmesi ve sektöre verilen desteklerin yansımaları etkili olmuştur. 2018 yılında hizmetler dengesi fazlasının 26,8 milyar ABD doları olması beklenmektedir.

TABLO I: 22- Cari İşlemler Dengesi

	(Milyar ABD Doları)			
	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
CARİ İŞLEMLER HESABI	-33,1	-47,5	-36,0	-26,0
DIŞ TİCARET DENGESİ	-40,9	-59,0	-55,2	-51,7
İhracat	141,8	159,5	168,2	178,3
İhracat (FOB)	142,5	157,0	170,0	182,0
Bavul Ticareti ve Uyarlama	-0,7	2,5	-1,8	-3,7
İthalat	184,6	208,5	212,7	225,9
İthalat (CIF)	198,6	233,8	236,0	244,0
Navlun ve Sigorta ve Uyarlama	-14,0	-25,3	-23,3	-18,1
HİZMETLER DENGESİ	15,3	19,9	26,8	33,4
Gelir	37,4	43,7	54,6	62,7
Gider	22,1	23,7	27,8	29,3
Seyahat	14,0	17,7	22,5	27,0
Gelir	18,7	22,5	29,0	34,0
Gider	4,8	4,8	6,5	7,0
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-9,2	-11,2	-10,5	-10,9
Gelir	5,3	4,9	5,9	6,1
Gider	14,5	16,1	16,3	17,0
Yatırım Geliri Dengesi	-8,5	-10,4	-9,7	-10,1
Doğrudan Yatırımlar	-2,9	-3,1	-3,3	-3,5
Portföy Yatırımları	-2,1	-3,4	-2,1	-2,1
Diğer Yatırımlar	-3,5	-4,0	-4,4	-4,6
Faiz Geliri	2,1	2,4	2,5	2,6
Faiz Gideri	5,6	6,4	6,8	7,1
Uzun Vade	4,7	5,0	5,4	5,7
İKİNCİL GELİR DENGESİ	1,7	2,7	2,9	3,2

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2017 yılında, birincil gelir dengesindeki açık yatırım giderlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 21,7 oranında artarak 11,2 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,1 oranında artmış ve 7,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2018 yılında 10,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenirken, ikincil gelir dengesinin 2,9 milyar ABD doları seviyesinde fazla vermesi tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2018 yılında cari işlemler açığının 36 milyar ABD dolarına gerilemesi beklenmektedir.

b) 2019 Yılı Hedefleri

2019 yılında ihracatın (fob) yüzde 7,1 oranında artarak 182 milyar ABD dolarına, ithalatın (cif) ise yüzde 3,4 oranında artarak 244 milyar ABD dolarına ulaşması ve böylece dış ticaret açığının 62 milyar ABD dolarına gerilemesi öngörülmektedir.

İhracat ve ithalat fiyatlarının 2019 yılında yüzde 1 oranında artması beklenmektedir. 2019 yılında ihracat ve ithalatın reel olarak sırasıyla yüzde 6,1 ve yüzde 2,4 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

2019 yılında seyahat gelirlerinin 34 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi, hizmetler dengesinin ise 33,4 milyar ABD doları fazla vermesi tahmin edilmektedir. 2019 yılında birincil gelir dengesinde 10,9 milyar ABD doları açık öngörülmürken, ikincil gelir dengesinde 3,2 milyar ABD doları fazla beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında cari işlemler açığının 2019 yılında 26 milyar ABD doları seviyesine gerilemesi, böylece cari işlemler açığının GSYH'ya oranının ise yüzde 3,3 seviyesinde gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

1.2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2017 yılında portföy hareketlerine bağlı olarak Türkiye'ye net sermaye girişi olmuştur. Söz konusu yılda, Devlet İç Borçlanma Senetlerine (DİBS) 7,3 milyar ABD doları tutarında net giriş olurken, Hazine tarafından yurt dışında ihraç edilen tahviller yoluyla 5,8 milyar ABD doları tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. Diğer sektörlerde yurt dışı tahvil ihraçları yoluyla 1,0 milyar ABD doları tutarında sermaye girişi sağlanmıştır. 2018 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise küresel ticarete yönelik kaygıların finansal hareketlilik üzerindeki etkisi, Fed politikalarına bağlı olarak yaşanan gelişmeler ve ülkemize yönelik oluşturulmaya çalışılan olumsuz algı nedeniyle Türkiye'ye yönelik net portföy yatırımlarında 2,2 milyar ABD doları tutarında çıkış kaydedilmiştir. Aynı dönemler itibarıyla, DİBS'ten ve Borsa İstanbul'dan (BİST) sırasıyla 634 milyon ABD doları ve 1,3 milyar ABD doları tutarlarında sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Hazinesinin yurt dışı tahvil ihracında 250 milyon ABD doları ve bankaların yurt dışı tahvil ihraçlarında ise 1,1 milyar ABD doları tutarlarında sermaye girişi gerçekleşmiştir.

Diğer yatırımlar kaleminde, 2017 yılında, yurtdışından sağlanan kredi kullanımlarının azalmasının etkisiyle, 5,7 milyar ABD doları tutarında net sermaye girişi gerçekleşirken 2018 yılının ilk sekiz aylık döneminde diğer yatırımlardan 246 milyon ABD doları seviyesinde çıkış kaydedilmiştir. Yılın kalan döneminde beklenen sermaye girişlerinin dış finansman kırılganlığını azaltması beklenmektedir.

TABLO I: 23- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar ABD Doları)

	2016	2017	Ocak-Ağustos	
			2017	2018
Cari İşlemler Dengesi	-33,1	-47,5	-30,6	-26,9
Türlerine Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) (1)	23,0	38,5	29,6	2,0
Doğrudan Yatırımlar (net)	-10,2	-8,3	-5,4	-4,4
Portföy Yatırımları (net)	-6,3	-24,5	-20,2	2,2
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	0,8	3,2	3,2	-1,3
Yabancıların DİBS Alımları	0,8	7,3	6,7	-0,6
Diğer Yatırımlar (net)	-6,5	-5,7	-4,0	0,2
Kullanıcıya Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	23,0	38,5	29,7	2,0
Kamu Kesimi	2,4	11,8	9,9	0,3
Özel Kesim	10,4	18,4	14,4	-2,7
Bankalar	-5,7	4,6	4,6	-7,9
Banka dışı	16,1	13,7	9,8	5,2
Doğrudan Yatırımlar (net)	10,2	8,3	5,4	4,4
Rezerv Varlıklar	0,8	-8,2	-1,4	-13,4
Net Hata Noksan	11,0	0,7	-4,1	15,1

Kaynak: TCMB

(1) Eksi işareti çıkışı göstermektedir.

(2) Doğrudan yatırımlar girişinde kamu özel ayrımı net olarak yapılamadığından ve borç oluşturan bir kalem olarak kabul edilmediğinden kullanıcıya göre sermaye hareketleri kısmında hesaplamaya dâhil edilmeyip ayrı olarak verilmiştir. Ayrıca sermaye hesabı altında yer alan göçmen transferleri ve üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar kalemleri de hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

1.2.3.3. Dış Borç Stoku

a) Mevcut Durum

2017 yılında 454,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşen toplam dış borç stoku, 2018 yılının ikinci çeyreği sonu itibarıyla 457 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

Dış borç stokunun GSYH'ya oranı 2017 yılında yüzde 53,4 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında toplam dış borç stokunun yüzde 26'sı kısa vadeli dış borçlardan oluşurken, 2018 yılı ikinci çeyreği sonunda bu oran yüzde 26,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 24- Dış Borç Stokuna Ait Bazı Göstergeler

(Milyar ABD Doları)

	2015	2016	2017	2018 (1)
Toplam Dış Borç Stoku	400,3	409,2	454,8	457,0
Vadesine Göre				
Kısa Vadeli Dış Borçlar	105,4	101,4	118,1	119,7
Kamu	18,1	19,7	22,1	24,1
TCMB	0,2	0,1	0,1	0,08
Özel	87,1	81,5	95,9	95,5
Finansal Kuruluşlar	52,0	42,9	47,8	44,6
Finansal Olmayan Kuruluşlar	35,1	38,7	48,1	51,0
Uzun Vadeli Dış Borçlar	295,0	307,8	336,7	337,2
Kamu	98,6	103,7	114,5	115,1
TCMB	1,2	0,7	0,6	0,5
Özel	195,2	203,5	221,7	221,7
Finansal Kuruluşlar	104,9	105,7	113,3	111,1
Finansal Olmayan Kuruluşlar	90,3	97,8	108,4	110,6
Borçluya Göre				
Kamu Kesimi Dış Borç Stoku	116,6	123,4	136,6	139,2
TCMB Dış Borç Stoku	1,3	0,8	0,7	0,6
Özel Sektör Dış Borç Stoku	282,3	285,0	317,6	317,2
Yüzde Oranlar				
Kısa Vadeli Dış Borçlar / Toplam Dış Borç Stoku	26,3	24,8	26,0	26,2
Kamu Dış Borç Stoku / Toplam Dış Borç Stoku	29,1	30,2	30,0	30,5
TCMB Rezervler (net) / Kısa Vadeli Dış Borçlar	104,9	104,7	91,2	82,2
Toplam Dış Borç Stoku / GSYH	46,4	47,4	53,4	51,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Not: Yuvarlamalar nedeniyle hesaplamalar net sonuçları vermeyebilir.

(1) İkinci çeyrek sonu itibarıyla.

1.2.4. ENFLASYON VE PARA-KUR POLİTİKASI

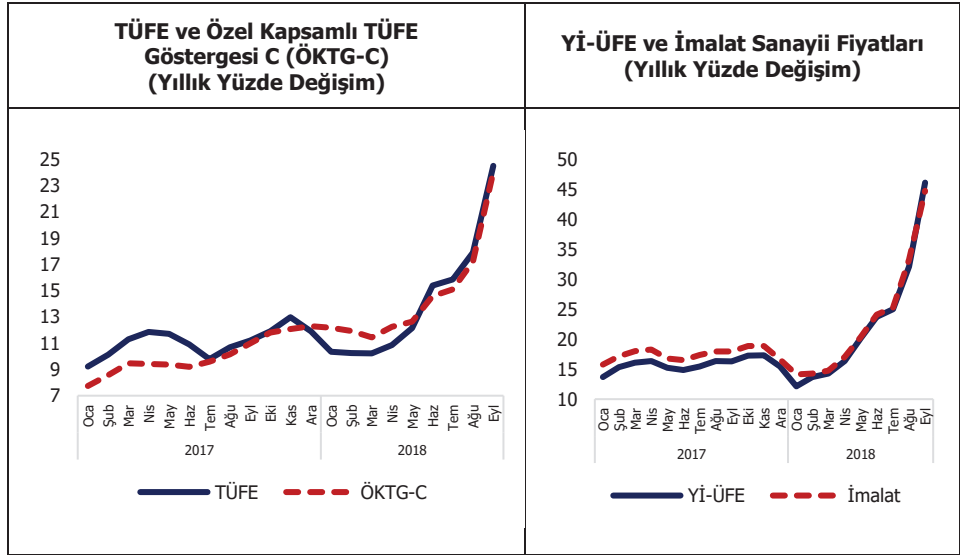
1.2.4.1. Enflasyon

a) Mevcut Durum

2017 yılı sonunda bir önceki yıla göre 3,4 puan artarak yüzde 11,9 olarak gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızında; döviz kuru geçişkenliği, ithalat (emtia) fiyatlarındaki yükseliş, gıda fiyatlarındaki gelişmeler ile talep koşullarında gözlenen canlılık belirleyici olmuştur. Petrol fiyatları ile döviz kuru geçişkenliğindeki artışın oluşturduğu maliyet yönlü baskının yanı sıra fiyatlama davranışlarındaki bozulma sonucunda, 2018 yılı Eylül ayında TÜFE artış oranı yıllık bazda yüzde 24,5'e yükselmiştir. Diğer taraftan yıllık ortalama değişim oranları tüketici fiyatlarının üzerinde gerçekleşen işlenmemiş gıda fiyatlarının öncülük ettiği gıda enflasyonu genel enflasyon görünümü üzerindeki etkisini sürdürmektedir.

Bu dönemde döviz kurunun oluşturduğu maliyet baskısı yurtiçi üretici enflasyonu üzerinde oldukça kuvvetlenerek Yİ-ÜFE'nin 2017 yılında yüzde 15,5, 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla ise yüzde 46,2 seviyesine ulaşmasına neden olmuştur.

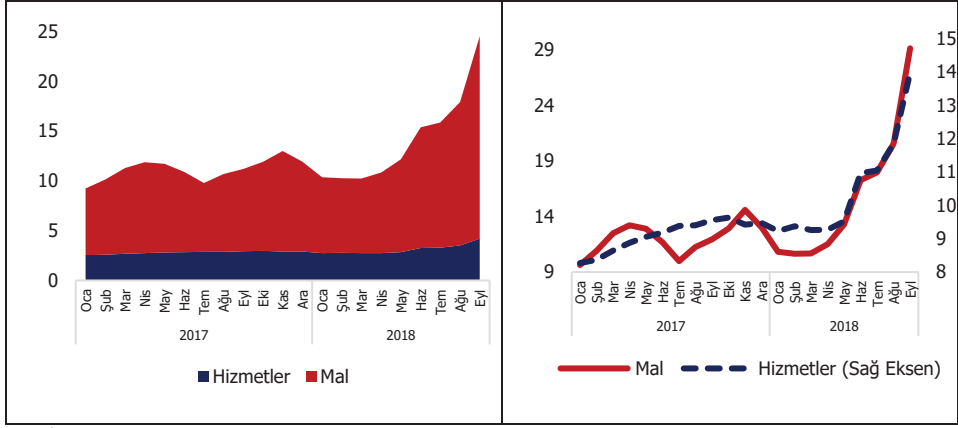
GRAFİK I: 3- Fiyat Gelişmeleri

Kaynak: TÜİK

2018 yılının ilk çeyreğinde TL'nin diğer para birimleri karşısında görece olarak istikrarlı bir seyir izlemesiyle birlikte yıllık enflasyon oranında gerileme gözlenen mal grubu tüketici fiyatları Mart ayı itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre yıllık yüzde 10,7 artış kaydetmiştir. 2018 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde TL'deki hızlı değer kaybı sonucunda Haziran ayı itibarıyla mal fiyatları yıllık yüzde 17,3, Eylül ayı itibarıyla yıllık yüzde 29,1 oranlarında artmıştır. Enerji ve gıda enflasyonu ile çekirdek enflasyonda gözlenen yüksek artış oranlarına karşın alkol, tütün ve altın fiyatlarının görece istikrarlı seyri genel tüketici enflasyonunu bir miktar sınırlamıştır.

GRAFİK I: 4- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkıları ve Yıllık Yüzde Değişimleri)

Kaynak: TCMB

Temel mal grubu fiyatlarının 2018 yılındaki seyrinde döviz kuru gelişmeleri belirleyici olmuştur. Yılın ilk çeyreğinde gerileme eğiliminde olan temel mal grubu yıllık enflasyonu, döviz kurundaki değişime bağlı olarak yılın ikinci çeyreğinden itibaren yükselme eğilimi içerisindedir. Hizmet grubu fiyatlarında ise, başta birim işgücü maliyetleri olmak üzere maliyet unsurlarındaki gelişmeler ve enflasyon beklentilerindeki yüksek seyir sonucu yüzde 8'in üzerinde bir katkı gözlenmiştir. Mayıs ayından itibaren fiyatlamada davranışlarında belirgin biçimde gözlenen bozulma nedeniyle söz konusu grup fiyatlarındaki artış oranı Eylül ayı itibarıyla yıllık yüzde 14 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden B ve C endeksleri yıllık artış hızı 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla sırasıyla yıllık yüzde 23,7 ve yüzde 24,1 olarak gerçekleşmiştir.

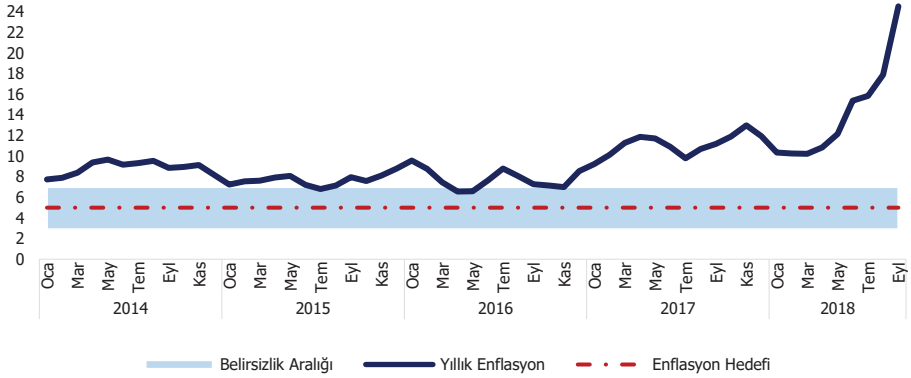
2018 yılının son çeyreğinde TÜFE yıllık artış hızının finansal piyasaların istikrar kazandığı bir görünüm altında, 2018 yılı Ekim ayında açıklanan Enflasyonla Topyekûn Mücadele Programının yanı sıra, yönetilen ve yönlendirilen mal ve hizmet grubu fiyatlarının da desteğiyle bir miktar gerileyerek yılsonunda yüzde 20,8 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1.2.4.2. Para ve Kur Politikası

a) Mevcut Durum

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmektedir.

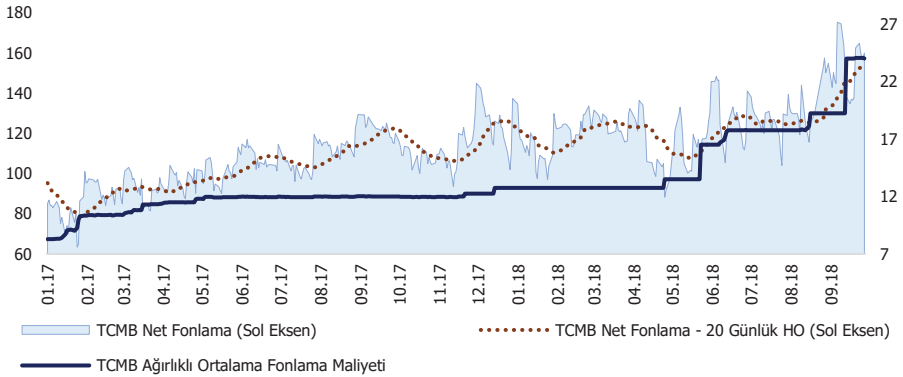
GRAFİK I: 5- Yıllık Enflasyon Oranı ve Enflasyon Hedefi (2014-2018)

Kaynak: TCMB, TÜİK

2017 yılında toplam talep ve kredi koşullarında gözlemlenen canlı seyir enflasyonla mücadeleyi sınırlamıştır. 2017 yılının son çeyreğinde, fiyatlama davranışlarına dair risklerin belirginleşmesiyle Merkez Bankası, döviz kurlarında yaşanan oynaklığın fiyat istikrarı ve finansal istikrar üzerinde olumsuz sonuçlara yol açmasını önlemek amacıyla Türk Lirası ve döviz likiditesine dair önlemler almıştır. Bu doğrultuda, 2017 yılı Kasım ayından itibaren sistemin fonlama ihtiyacı tamamen geç likidite penceresinden (GLP) karşılanmış ve 2018 yılı Nisan ayında 0,75 puan sıkılaştırma yapılmıştır.

GRAFİK I: 6- TCMB Fonlaması (Milyar TL) ve Ağırlıklı Ortalama Fonlama Maliyeti (Yüzde)

Kaynak: TCMB

TCMB Mayıs ayında fiyat istikrarını desteklemek amacıyla bir ara toplantı yaparak 300 baz puan ek sıkılaştırmaya gitmiştir. Haziran ayında TCMB, para politikası çerçevesinin sadeleştirilmesini tamamlamış ve bir hafta vadeli repo ihaleleri temel fonlama kaynağı haline gelmiştir. TCMB Haziran ayında 125 baz puan, Eylül toplantısında ise 625 baz puanlık güçlü bir parasal sıkılaştırma yapmıştır.

Merkez Bankası, 2018 yılı Mayıs ayı sonunda yürürlüğe konulan uygulamayla Temmuz ayı sonuna kadar vadesi dolacak olan ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredilerinin, vadesinde ödenmesi halinde, sabit kur üzerinden Türk Lirası olarak yapılabilmesine olanak tanımıştır. İhracat reeskont kredileri yoluyla; Merkez Bankası döviz rezervlerine 2017 yılında 12,5 milyar ABD doları, 2018 yılının ilk dokuz ayında ise 9,3 milyar ABD doları katkı sağlamıştır.

TABLO I: 25- TCMB Net Döviz Alımları

(Milyon ABD Doları)

Yıl	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	795	-	16	12	-	824
2003	34	5 652	-	4 229	-	-	9 915
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 565	-	-	22 032
2006	4	4 296	1 000	5 441	2 105	-	6 636
2007	2	9 906	-	-	-	-	9 908
2008	5	7 584	100	-	-	-	7 489
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 104	14 865	-	-	-	-	15 969
2011	1 920	6 450	11 210	-	2 390	-	-5 230
2012	8 295	-	1 450	-	1 006	-	-5 839
2013	12 664	-	17 610	-	-	-	-4 949
2014	12 999	-	10 439	-	3 151	1 321	-1 912
2015	15 182	-	12 346	-	-	10 505	-7 669
2016	15 022	-	3 400	-	-	5 084	3 804
2017	12 491	-	-	-	-	7 851	3 114
2018(1)	9 258	-	-	-	-	6 716	2 542

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Piyasa Verileri, Aylık Döviz Alım Satım Tutarları (1) 2018 yılı verileri ilk 9 ay itibarıyla.

Merkez Bankasının altın hariç brüt döviz rezervi 2017 yılı sonuna göre 17,1 milyar ABD doları azalışla Eylül 2018 tarihi itibarıyla 67,0 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Rezervlerdeki bu değişim büyük ölçüde reeskont kredilerinin Türk Lirası olarak yapılabilmesine olanak tanınması ve zorunlu karşılık politikasında değişikliğe gidilmesiyle bağlantılı olarak bankacılık sektörünün TCMB nezdinde tuttuğu yabancı para zorunlu karşılıktaki azalıştan kaynaklanmıştır. Diğer taraftan, TCMB'nin net döviz alımları rezervdeki azalışı sınırlayan bir faktör olmuştur.

2018 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2017 yılsonuna göre yüzde 23,6 artmıştır. Bununla birlikte emisyon toplamı 20,8 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde Merkez Bankası dış varlıkları 19,2 milyar ABD doları, toplam yükümlülükleri ise 13,7 milyar ABD doları azalmıştır. Bu doğrultuda, Merkez Bankasının net dış varlık pozisyonunda 5,5 milyar ABD doları azalma gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, 2018 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla 2017 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 24,4, yüzde 17,5 ve yüzde 15,8 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, TL cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve döviz cinsi vadeli mevduatlardaki değerlendirme belirleyici olmuştur.

TABLO I: 26- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2017	2018		
	4.Ç	1.Ç	2.Ç	3.Ç
(Milyon TL)				
Para Arzları				
M1	449 632	451 598	513 743	559 185
M2	1 624 675	1 678 936	1 805 825	2 031 956
M3	1 675 831	1 738 038	1 865 241	2 080 429
(Milyon TL)				
Para Tabanı	173 419	163 108	191 630	214 357
Emisyon	131 458	131 437	146 787	152 220
Net Dış Varlıklar	124 159	114 278	134 236	170 060
Net Uluslararası Rezervler	117 736	117 030	126 230	160 592
Net İç Varlıklar	49 260	48 830	57 394	44 297
Hazine Borçları	14 383	10 941	12 822	13 015
Değerleme Hesabı	-57 012	-48 481	-59 253	-90 301
(Milyon ABD Doları)				
Dış Varlıklar	115 087	123 369	110 536	95 920
Toplam Yükümlülükler	78 961	89 162	76 840	65 256
Yurt Dışı	2 407	5 030	2 346	4 705
Yurt İçi	76 554	84 132	74 494	60 551
Net Dış Varlık Pozisyonu	36 126	34 207	33 696	30 664

Kaynak: TCMB

Not: Alt kalemlerin tamamı gösterilmediği için toplamlar tutmayabilir. Veriler ayın son Cuma günü itibarıyladır. Bilanço büyüklüklerine ait rakamlar Stand By Bilançosundan alınmıştır.

b) 2019 Yılı Hedefleri

Para politikası, finansal istikrarı da gözetecek şekilde enflasyon hedeflemesi çerçevesinde yürütülerek, maliye politikasıyla eşgüdümün güçlendirilmesi ve alınacak tedbirlerle tüketici enflasyonunun 2019 yılı sonunda yüzde 15,9 oranına indirilmesi hedeflenmektedir.

1.2.5. MALİ PİYASALAR**a) Mevcut Durum**

Finans sektörünün toplam aktif büyüklüğü, 2018 yılı Haziran ayında 4,3 trilyon TL olarak gerçekleşmiş olup aktiflerin GSYH'ya oranı da yüzde 125,6 olmuştur. 2018 yılının ilk altı aylık döneminde bankacılık sektörünün payında bir miktar artış görülürken banka dışı kredi kuruluşları, sigorta ve emeklilik şirketleri, yatırım ortaklıkları ve portföy yönetim şirketlerinin paylarında gerileme görülmektedir. Varlık yönetim şirketleri ile aracı kurumların paylarında ise kayda değer bir değişim olmamıştır.

TABLO I: 27- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1) (Milyar TL)			Aktif Büyüklük (1) (Milyar ABD Doları)			Sektör Payı (Yüzde)			GSYH'ya Oran (Yüzde)			Kuruluş Sayısı (2) (Adet)		
	2016	2017	2018-6	2016	2017	2018-6	2016	2017	2018-6	2016	2017	2018-6	2016	2017	2018-6
Bankalar	2 731,0	3 257,8	3 671,4	776,0	863,7	805,0	85,9	85,5	86,1	104,7	104,9	108,1	52	51	52
Mevduat Bankaları	2 455,4	2 922,7	3 277,4	697,7	774,9	718,6	77,2	76,7	76,8	94,1	94,1	96,5	34	33	34
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	142,8	175,0	185,9	40,6	46,4	40,8	4,5	4,6	4,4	5,5	5,6	5,5	13	13	13
Katılım Bankaları	132,9	160,1	208,0	37,8	42,5	45,6	4,2	4,2	4,9	5,1	5,2	6,1	5	5	5
Banka Dışı Kredi Kuruluşları	114,4	140,9	154,1	32,5	37,4	33,8	3,6	3,7	3,6	4,4	4,5	4,5	102	100	98
Finansal Kiralama Şirketleri	48,5	58,1	66,1	13,8	15,4	14,5	1,5	1,5	1,5	1,9	1,9	1,9	26	25	24
Faktoring Şirketleri	33,1	43,7	45,2	9,4	11,6	9,9	1,0	1,1	1,1	1,3	1,4	1,3	62	61	60
Finansman Şirketleri	32,8	39,1	42,8	9,3	10,4	9,4	1,0	1,0	1,0	1,3	1,3	1,3	14	14	14
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	122,2	152,3	164,7	34,7	40,4	43,7	3,8	4,0	3,9	4,7	4,9	4,9	61	62	63
Hayat Dışı	42,7	50,6	56,3	12,1	13,4	12,1	1,3	1,3	1,3	1,6	1,6	1,7	37	38	39
Hayat/Emeklilik	76,5	98,2	104,3	21,7	26,0	21,7	2,4	2,6	2,4	2,9	3,2	3,1	22	22	22
Reasürans	2,9	3,6	4,2	0,8	0,9	0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2	2	2
Yatırım Ortaklıkları	63,3	72,5	78,6	18,0	19,2	17,2	2,0	1,9	1,8	2,4	2,3	2,3	48	48	49
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	60,6	67,2	74,7	17,2	17,8	16,4	1,9	1,8	1,8	2,3	2,2	2,2	31	31	33
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	0,4	0,5	0,5	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	9	9
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	2,3	4,9	3,4	0,7	1,3	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	8	8	7
Portföy Yönetim Şirketleri (3)	122,1	158,3	167,5	34,7	42,0	36,7	3,8	4,2	3,9	4,7	5,1	4,9	51	49	52
Aracı Kurumlar	21,2	23,1	24,3	6,0	6,6	6,9	0,7	0,6	0,6	0,8	0,7	0,7	89	80	80
Varlık Yönetim Şirketleri	3,2	3,7	4,2	0,9	1,1	1,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	15	13	17
Yetkili Müesseseler	1,6	1,7	-	0,5	0,5	-	0,1	0,0	-	0,1	0,1	-	749	748	-
TOPLAM	3.179,0	3.810,4	4.264,8	903,3	1.010,7	944,5	100	100	100	121,9	122,7	125,6	418	403	411

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK, BDDK

(1) Haziran 2018 toplamına yetkili müesseseler dâhil değildir.

(2) Toplam satırına yetkili müesseseler dâhil değildir.

(3) Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğünü ifade etmektedir.

Bankacılık

Haziran 2018’de bankacılık sektöründe 34’ü mevduat, 13’ü kalkınma ve yatırım, 5’i ise katılım bankası olmak üzere toplam 52 adet banka faaliyet göstermektedir. Haziran 2018 itibarıyla bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü TL bazında yıllık yüzde 23,5 artarak 3,7 trilyon TL; ABD doları bazında ise yüzde 4,7 azalarak 805 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 28- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

	2016	2017	Haziran	
			2017	2018
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	2 731	3 258	2 972	3 672
Aktif Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	776	864	845	805
Krediler (Milyar TL)	1 734	2 098	1 919	2 353
Mevduat (Milyar TL)	1 454	1 711	1 578	1 899
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	37 530	48 648	25 355	29 018
Banka Sayısı (Adet)	52	51	51	52
Şube Sayısı (Adet)	11 747	11 599	11 718	11 600
Personel Sayısı (Bin kişi)	211	209	211	209
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Ortalama Aktifler (1)	1,5	1,6	0,9	0,8
Dönem Net Kârı / Ortalama Özkaynaklar (1)	14,3	15,9	8,3	8,0
Mevduat / Toplam Pasifler	53,2	52,5	53,1	51,7
İhraç Edilen Menkul Değerler / Toplam Pasifler	4,3	4,5	4,4	4,8
Krediler (TGA Dahil) / Toplam Aktifler	65,6	66,4	66,6	66,1
Menkul Değerler / Toplam Aktifler	12,8	12,3	12,4	11,8
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	15,6	16,8	16,9	16,3
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	-1,2	0,5	0,3	0,1
Tahsili Gecikmiş Alacak Oranı	3,2	3,0	3,1	3,0
Özel Karşılık Oranı	77,4	79,4	78,0	72,7
Kredi / Mevduat Oranı	119,3	122,6	121,6	123,9
Likidite Yeterlilik Oranı	135,6	144,5	144,8	141,0

Kaynak: BDDK

(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Haziran 2018 itibarıyla yerli özel bankalar sektör aktiflerinin yüzde 35,4’ünü, yabancı bankalar yüzde 27,9’unu ve kamu bankaları da yüzde 36,7’sini temsil etmektedir. Bir önceki yılın aynı ayına göre yerli özel bankalar ile yabancı bankaların sektör aktifleri içindeki payı azalırken kamu bankalarının payı artmıştır. Fonksiyonel gruplar bazında ise mevduat bankalarının payı bir miktar azalırken katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının payında artış görülmektedir. Buna göre, mevduat bankaları sektör aktiflerinin yüzde

89,3'ünü, katılım bankaları yüzde 5,1'ini, kalkınma ve yatırım bankaları ise yüzde 5,7'sini temsil etmektedir.

2016 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren çeşitli teşvik politikalarının etkisiyle kredi büyümesinde görülen artış trendi, 2017 yılının son çeyreğinden itibaren daha çok ticari krediler kaynaklı olarak yerini yavaşlamaya bırakmıştır. Kur etkisinden arındırılmış toplam kredi hacmi, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 14 artış göstermiştir. Aynı dönemde kur etkisinden arındırılmış ticari krediler yüzde 13,7, tüketici kredileri yüzde 14,1 ve kredi kartları yüzde 16,7 artmıştır.

2016 yılı içerisinde yüzde 3,4'lere yükselen tahsili gecikmiş alacak (TGA) oranı, 2017 yılında gerçekleşen güçlü kredi büyümesi, makroihtiyati tedbirlerdeki gevşemenin kişilerin borç ödeme kabiliyetini artırması ve yeniden yapılandırma olanaklarının etkisiyle yüzde 2,9'a kadar gerilemiş; ancak kredilerdeki yavaşlamayla birlikte Haziran 2018'de yüzde 3'e yükselmiştir.

Bankaların temel fon kaynakları olan mevduatın toplam kaynaklar içindeki payı Haziran 2017-Haziran 2018 döneminde gerilerken, çoğunluğu yurt dışından sağlanan krediler ve ihraç edilen menkul kıymetlerin payları artış göstermiştir. Haziran 2018'de söz konusu kalemlerin toplam kaynaklara oranı sırasıyla yüzde 51,7, yüzde 15,8 ve yüzde 4,8 olarak gerçekleşmiştir. Bankaların en kısa vadeli fon kaynağı durumundaki para piyasası işlemlerine bakıldığında ise para politikasındaki normalleşme adımlarının etkisi görülmektedir. Buna göre, bir yıllık dönemde repo işlemlerinin payı yüzde 5,7'ye çıkarken para piyasası işlemlerinin payı yüzde 0,1'e düşmüştür.

Haziran 2018'de kredilerin mevduata oranı tüm bankacılık sektörü için yüzde 123,9'a, mevduat toplamayan kalkınma ve yatırım bankaları hariç tutulduğunda ise yüzde 115,8'e ulaşarak tarihi yüksek seviyelerini görmüştür. Söz konusu oran Türk Lirasında yüzde 150,7 ve yabancı parada yüzde 93,8 seviyesindedir. Türk Lirasındaki artışta son yıllarda bankaların kredi kompozisyonunun Hazine destekli KGF teşviği sayesinde TL krediler lehine değişmesi, yabancı paradaki artışta ise kurdaki değerlenme nedeniyle bu kredilerde görülen nominal artış etkili olmuştur.

Sermaye yeterliliği rasyosu (SYR) 2017 yılının sonundan bu yana kârlılıktaki azalış ve kredi riskindeki artışa bağlı olarak azalmakla birlikte Haziran 2018 itibarıyla yüzde 16,3 oranıyla uluslararası standartların öngördüğü asgari düzeyin (yüzde 8) oldukça üzerinde seyretmektedir. Bu dönemde SYR; mevduat bankaları için yüzde 15,9, katılım bankaları için yüzde 16, kalkınma ve yatırım bankaları için yüzde 22 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bankaların sahiplik durumuna göre ise SYR, yerli özel bankalar için yüzde 15,8, kamu bankaları için yüzde 15,3 ve yabancı bankalar için de yüzde 18,1 düzeyindedir.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa kapitalizasyonu 2017 yılı sonunda 880,2 milyar TL iken Haziran 2018'de 786,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da piyasa kapitalizasyonunun GSYH'ya oranı aynı dönemde yüzde 28,3'ten yüzde 23,2'ye gerilemiştir. Bu dönemde Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı 2,8 puan düşüşle yüzde 62,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Borsa İstanbul şirket sayısı ise son dönemde gerçekleşen halka açılmalarla birlikte 403'e yükselmiştir.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2015	2016	2017	2018-6
Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamındaki Şirketler (Adet)	514	485	481	489
Borsa İstanbul Şirketleri (Adet)	416	405	399	403
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	98	80	82	86
Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım, Milyon TL)	227 270	245 806	351 990	313 933
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım, Yüzde)	62,4	63,4	65,6	62,8
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon TL)	554 884	614 069	880 241	786 463
Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH (Yüzde)	23,7	23,5	28,3	23,2
Yatırım Kuruluşları (Adet)	136	132	124	124
Aracı Kurumlar (Adet)	93	89	80	80
Bankalar (Adet)	43	43	44	44
Menkul Kıymet Yatırım Fonları (Adet)	363	384	456	481
Toplam Değeri (Milyon TL)	37 186	43 755	54 208	59 893
Bireysel Emeklilik Fonları (Adet)	249	263	299	405
Toplam Değeri (Milyon TL)	47 918	58 439	79 531	84 113
Yabancı Yatırım Fonları (Adet)	42	42	14	10
Portföy Değeri (Milyon TL)	18	16	12	11
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9
Net Aktif Değer (Milyon TL)	437	442	479	460
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	31	31	31	33
Aktif Toplamı (Milyon TL)	52 530	60 602	67 161	74 718
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	8	8	8	7
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	46	50	49	52
Yönettikleri Portföy Büyüklüğü (Milyon TL)	99 400	122 178	158 339	167 573
Bağımsız Denetim Şirketleri (Adet)	98	100	99	101
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	132	132	135	136
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	10	8	7	8
Hisse Senedi Hariç Özel Sektör Menkul Kıymetleri (Milyon TL)	49 395	51 838	65 798	73 319

Kaynak: SPK, TÜİK

Kurumsal yatırımcılar sektöründe ise menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2017 yılı sonuna göre yüzde 10,5 artışla Haziran 2018 itibarıyla 59,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü ise aynı dönemde yüzde 5,8 artarak 167,6 milyar TL olmuştur. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı 2018 yılı Haziran ayında 2017 yılı sonuna göre yüzde 11,3 oranında artmış ve 74,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku geçtiğimiz yıllardaki yükseliş eğilimini sürdürerek 2017 yılı sonuna göre yüzde 11,4 artarak 73,3 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Bu stokun yüzde 72,7'si banka bonusu, yüzde 24,5'i özel sektör tahvili, kalan yüzde 2,8'i ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Bu dönemde 2017 yılı sonuna göre banka bonusunun payı 5,3 puan artarken özel sektör tahvilinin payı 4,6 puan azalmıştır.

TABLO I: 30- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyon TL)

	2016	2017	Eylül	
			2017	2018
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-Satım Pazarı İşlem Hacmi	351 984	351 865	259 876	298 694
Repo-Ters Repo Pazarı İşlem Hacmi	1 985 568	1 621 575	1 216 336	1 142 157
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi (1)	1 013 562	1 468 001	1 012 379	1 526 526
Birincil Halka Arz Hasılatı Toplamı (2)	37	1 353	1 353	5 354
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	2 529	8 665	6 574	6 891
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon ABD doları)	8 835	16 085	12 827	7 594
Altın Avro İşlem Hacmi (Milyon Avro)	1	8	3	68
Altın İşlem Hacmi (Ton)	242	457	364	221
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
İşlem Hacmi	607 225	794 621	591 044	689 964
İşlem Hacmi (Bin Adet)	110 379	152 065	105 101	180 964
Dönem Sonu Açık Pozisyon (Adet)	2 773 490	3 076 249	2 881 523	2 480 164

Kaynak: Borsa İstanbul, Takasbank

(1) Gelişen İşletmeler Piyasası ve Serbest İşlem Platformu işlem hacimlerini de içermektedir.

(2) Halka arz tarihi olarak borsada işlem görme tarihi esas alınmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası toplam işlem hacminde 2018 yılının ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre küçük bir daralma gerçekleşmiştir. Kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 14,9 artarken, borçlanma araçları piyasası işlem hacminin önemli bir bölümünü oluşturan repo-ters repo pazarı yüzde 6,1 oranında daralmıştır. Borçlanma araçları piyasasındaki daralmanın aksine aynı dönemde pay piyasası işlem hacmi ise yüzde 50,8 oranında yükseliş kaydetmiştir.

Sermaye piyasasının derinliğini artıran birincil halka arzlarda 2018'in ilk yarısında yedi adet halka açılma işlemi olmuş ve 5,4 milyar TL'lik bir fon elde edilmiştir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında altın TL işlem hacmi, 2018 yılının ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,8 artarken altın dolar işlem hacmi yüzde 40,8 oranında daralmıştır. Eylül 2018 itibarıyla altın TL işlem hacmi 6,9 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 7,6 milyar ABD doları; ton bazında altının toplam işlem hacmi ise 221 ton olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2017'de 591 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) işlem hacmi Eylül 2018'de 690 milyar TL'ye yükselmiştir.

Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik

Türkiye'de sigortacılık ve bireysel emeklilik sektörlerinde 2016 yılı sonunda 61 olan faal şirket sayısı, iki hayat dışı şirketin birleşmesi ve iki sigorta şirketinin hayat dışı branşlarda faaliyete geçmesi sonucu 2017 yılı sonunda 62'ye yükselmiştir. Söz konusu şirketlerden 38'i hayat dışı, 18'i hayat ve emeklilik, 4'ü hayat ve 2'si de reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigortacılık sektöründe 2017 yılında toplam prim üretimi, 2016 yılına göre yüzde 15 oranında artarak 46,6 milyar TL olmuştur. Direkt prim üretimi, bir önceki yıla göre yüzde

11,5 artarak 44 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiş, 2,6 milyar TL tutarında da reasürans yoluyla prim üretilmiştir. Sigorta şirketleri tarafından sigortalılara verilen teminat tutarı, 2017 yılında yüzde 19,3 artışla 107,2 trilyon TL'ye yükselerek GSYH'nın 35 katı olarak gerçekleşmiştir.

Birleşme ve satın almaların da gözlendiği sigortacılık sektörüne yabancı sermayenin ilgisi, sektörün gelişme potansiyelinin yüksek olması nedeniyle devam etmektedir. Toplam ödenmiş sermaye açısından yabancı sermayenin payı 2017 yılı sonu itibarıyla yüzde 70,4 olarak gerçekleşmiştir. Sektörde yer alan 62 adet şirketin 40'ında yabancı ortakların payı yüzde 50'nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 44'tür.

TABLO I: 31- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

	2016	2017	Haziran	
			2017	2018
Aktif Toplamı (Milyon TL)	122 172	152 316	138 009	164 734
Hayat Dışı Şirketler	42 722	50 558	47 170	56 268
Hayat/Emeklilik Şirketleri	76 541	98 197	87 410	104 280
Reasürans Şirketleri	2 909	3 560	3 429	4 186
Sermayede Yabancı Payı (Yüzde)	71,0	70,4	72,0	69,6
Hayat Dışı Şirketler	74,2	74,4	74,3	72,0
Hayat/Emeklilik Şirketleri	63,2	61,2	66,4	64,0
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	39 473	44 005	21 852	25 145
Hayat Dışı Şirketler	34 509	37 238	17 829	20 379
Hayat/Emeklilik Şirketleri	4 963	6 766	4 023	4 767
Performans (Milyon TL)				
Net Dönem Kârı	2 596	3 743	1 874	2 867
Hayat Dışı Şirketler	1 140	1 624	944	1 532
Hayat/Emeklilik Şirketleri	1 322	2 005	909	1 275
Reasürans Şirketleri	134	114	21	60
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	2,1	2,5	1,4	1,7
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	15,9	17,5	11,3	15,1
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Konservasyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	82,5	76,1	68,3	63,6
Hayat/Emeklilik Şirketleri	96,2	96,5	96,4	96,1
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	5,1	5,5	6,7	1,8
Hayat/Emeklilik Şirketleri	15,8	18,1	17,3	1,7
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	29,8	7,9	0,6	14,3
Hayat/Emeklilik Şirketleri	34,1	36,3	36,8	18,5

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) Bölüşmeli Treteler esas alınarak hesaplanmıştır.

Sigortacılık sektöründe 2017 yılında 3,7 milyar TL kâr kaydedilmiştir. Söz konusu dönemde, hayat dışı sigorta şirketleri 1,6 milyar TL ve hayat-emeklilik şirketleri 2 milyar TL kâr elde etmiştir. Sektörde, hayat-emeklilik şirketlerinde teknik kârda düzenli bir artış söz konusu olmasına rağmen hayat dışı şirketlerin teknik kârlılığı dalgalı bir seyir izlemektedir. 2017 yılında reasürans şirketleri de 114 milyon TL kâr kaydetmiştir.

TABLO I: 32- Bireysel Emeklilik Sistemi Göstergeleri

	Katılımcı Sayısı		Katılımcıların Fon Tutarı (1)		Yatırıma Yönelen Tutar		Devlet Katkısı	Emekli Sayısı
	Kişi	Yıllık Artış (Yüzde)	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)	Milyon TL	Kişi
2009	1 987 940	13,9	9 097	42,8	6 870	30,0	-	1 898
2010	2 281 478	14,8	12 012	32,0	9 221	34,2	-	2 848
2011	2 641 843	15,8	14 330	19,3	12 029	30,4	-	3 838
2012	3 128 130	18,4	20 346	42,0	15 741	30,9	-	5 404
2013	4 153 055	32,8	25 146	23,6	21 456	36,3	1 152	7 577
2014	5 092 871	22,6	34 793	38,4	27 843	29,8	3 019	15 350
2015	6 038 432	18,6	42 979	23,5	36 549	31,3	5 020	27 745
2016	6 627 025	9,7	53 409	24,3	43 733	19,7	7 438	44 350
2017	6 922 615	4,5	67 681	26,7	51 775	18,4	10 141	63 877
2017 (2)	6 842 125	5,5	63 483	24,7	49 422	18,9	9 608	59 534
2018 (2)	6 946 230	1,5	76 804	21,0	56 875	15,1	10 070	82 927

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

(1) 2013 yılı itibarıyla devlet katkısı hariç katılımcıların fon tutarını göstermektedir.

(2) Eylül ayı sonu itibarıdır.

Bireysel emeklilik sistemi toplam fon büyüklüğü, 2017 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 27,9 artışla 77,8 milyar TL'ye, katılımcı sayısı ise yüzde 4,5 artışla 6,9 milyon kişiye ulaşmıştır. 2018 Eylül sonu itibarıyla katılımcı sayısı 6,9 milyon kişi olarak gerçekleşmiş, toplam fon büyüklüğü de devlet katkısı dâhil 86,9 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Bireysel emeklilikte otomatik katılım sistemi, 01/01/2017 tarihinden itibaren çalışanlara yönelik olarak uygulanmaya başlanmıştır. Türk vatandaşı veya mavi kartlı olup 45 yaşın altında ücret karşılığı çalışanlar, düzenlenen emeklilik sözleşmesiyle bir emeklilik planına kademeli olarak dâhil edilmektedir. 2018 Eylül sonu itibarıyla otomatik katılım sisteminde 4,9 milyon çalışan yer almakta olup çalışanların fon tutarı 3,8 milyar TL'ye ulaşmıştır.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar

Haziran 2018 itibarıyla BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı 115'tir. Bu kuruluşların aktif toplamı 158,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, Haziran 2018'de bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring, finansman ve varlık yönetim şirketlerinde sırasıyla yüzde 26, yüzde 29, yüzde 29,6 ve yüzde 25,5 artmıştır. Haziran 2018 itibarıyla yılbaşından bu yana birikimli aktif kârlılığı söz konusu şirketler için sırasıyla yüzde 1, yüzde 1,7, yüzde 1,3 ve yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 33- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

	2016	2017	Haziran	
			2017	2018
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	26	25	26	24
Şube Sayısı (Adet)	141	139	128	140
Personel Sayısı (Kişi)	1 519	1 453	1 472	1 438
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	48 499	58 124	52 438	66 098
Dönem Net Kârı (Milyon TL)	923	952	611	661
Faktoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	62	61	61	60
Şube Sayısı (Adet)	360	388	384	389
Personel Sayısı (Kişi)	4 716	4 778	4 743	4 825
Aktif Büyüklük (Milyon TL)	33 080	43 712	35 029	45 176
Dönem Net Kârı (Milyon TL)	670	929	455	712
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	14	14	14	14
Personel Sayısı (Kişi)	869	900	869	925
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	32 788	39 113	33 047	42 840
Dönem Net Kârı (Milyon TL)	346	621	269	513
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	15	13	12	17
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	3 183	3 737	3 385	4 249
Dönem Net Kârı (Milyon TL)	74	154	58	114

Kaynak: BDDK, FKB

Katılım Finans

Türk bankacılık sektörü içerisinde önemli bir yer edinmiş olan katılım bankacılığı 2018 yılında büyümesini sürdürmüştür. Haziran 2018 itibarıyla Türk bankacılık sektörü içerisinde 2'si kamu, 3'ü özel sermayeli olmak üzere 5 katılım bankası faaliyet göstermektedir.

Katılım bankalarının aktif büyüklüğü Haziran 2018 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 30 oranında artarak 185,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankacılığı aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı, bu dönemde yüzde 4,8 seviyesinden yüzde 5,1'e yükselmiştir. Katılım bankacılığı aktiflerinin en büyük kısmını oluşturan krediler Haziran 2018 itibarıyla 111,1 milyar TL olarak gerçekleşirken kredilerin yıllık artış oranı yüzde 32 olmuştur.

Katılım bankalarının en önemli fon kaynağı olan katılım fonu tutarı Haziran 2018 itibarıyla 123,7 milyar TL olup katılım fonunun toplam kaynaklar içindeki payı yüzde 66,5 düzeyindedir.

Katılım bankalarının dönem net kârı Haziran 2017'de 769,1 milyon TL iken Haziran 2018 itibarıyla 1,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, katılım bankalarının yılbaşından itibaren birikimli özkaynak kârlılığı yüzde 6,7'den yüzde 8,4'e, birikimli aktif kârlılığı ise yüzde 0,6'dan yüzde 0,7 seviyesine yükselmiştir.

TABLO I: 34- Katılım Bankacılığı Temel Göstergeleri

	2016	2017	Haziran	
			2017	2018
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	132,9	160,1	143,1	185,9
Krediler (Milyar TL)	75,9	97,6	84,2	111,1
Katılım Fonu (Milyar TL)	81,3	105,0	91,8	123,7
Banka Sayısı (Adet)	5	5	5	5
Şube Sayısı (Adet)	959	1 032	990	1 065
Personel Sayısı (Bin kişi)	14,5	15,0	14,6	15,3
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Ortalama Aktifler (1)	0,9	1,1	0,6	0,7
Dönem Net Kârı / Ortalama Özkaynaklar (1)	10,7	13,5	6,7	8,4
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	16,2	17,0	17,4	16,0
Tahsili Gecikmiş Alacak Oranı	3,9	3,2	4,1	3,4

Kaynak: BDDK

(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Katılım finans sektörü için önemli bir likidite kaynağı olan kira sertifikası ihraçları Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından 2012 yılından itibaren gerçekleştirilmektedir. 2012 yılından 2018 yılı Haziran ayına kadarki dönemde yurt içinde yaklaşık 24,4 milyar TL, yurt dışında ise 6 milyar ABD doları kira sertifikası ihraç edilmiştir. 2018 yılının ilk altı ayı içerisinde yurt içinde 2,3 milyar TL kira sertifikası ihraç edilirken yurt dışında ihraç gerçekleştirilmemiştir.

Katılım finans sektörü içerisinde yeni gelişmekte olan katılım sigortacılığında Haziran 2018 itibarıyla 4'ü hayat ve emeklilik, 4'ü hayat dışı olmak üzere 8 sigorta şirketi faaliyet göstermektedir. Hayat ve emeklilik şirketlerinin toplam prim üretimi Haziran 2018 itibarıyla 36,7 milyon TL iken, aynı dönemde hayat dışı şirketlerin toplam prim üretimi ise 902,6 milyon TL'dir.

1.3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

1.3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

Genel devlet gelirleri, GSYH'ya oranla 2017 yılında 2016 yılına göre 1,6 puan azalarak yüzde 33,1'e gerilemiştir. Burada, 2016 yılında yüksek miktarda tahsil edilen yapılandırma gelirlerinin yarattığı baz etkisi ve 2017 yılında ekonomiyi canlandırmak amacıyla yapılan geçici vergi indirimleri ile bazı vergi dışı gelir kalemlerinde görülen düşüş etkili olmuştur. Genel devlet gelirlerindeki düşüşün 0,3'er puanı vergi ve faktör gelirlerinden, 0,2'şer puanı vergi dışı gelirler ve özelleştirme gelirlerinden, 0,5 puanı ise sosyal fonlardan kaynaklanmaktadır.

Genel devlet harcamaları 2017 yılında GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 1,1 puan azalarak yüzde 34,9 olmuştur. Bu dönemde yatırım harcamalarının GSYH payı 0,2 puan artarken, cari giderler ve cari transferlerin payları sırasıyla 0,9 puan ve 0,3 puan azalmıştır.

Bu gelişmelere paralel olarak, 2017 yılında genel devlet açığı GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,5 puan artış göstermiş ve yüzde 1,8 olmuştur.

2018 yılında genel devlet gelirlerinin bir önceki yıla göre GSYH'ya oranla 0,4 puan azalması ve yüzde 32,7 olması beklenmektedir. Vergi dışı normal gelirlerin payının Merkez Bankası karındaki artış, bedelli askerlik ve imar barışının etkisiyle 0,4 puan; vasitasız vergilerin payının ise 0,2 puan artacağı öngörülmektedir. Buna karşın, vasıtalı vergilerin payının 0,7 puan, faktör gelirlerinin payının 0,2 puan, sosyal fonların payının ise 0,2 puan düşmesi beklenmektedir.

GSYH'ya oranla genel devlet harcamalarının 2018 yılında bir önceki yıla kıyasla 0,1 puan artacağı ve yüzde 35,1 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde yatırım harcamaları ve transfer harcamalarının payının 0,1'er puan azalacağı; cari giderlerin payının ise 0,3 puan artacağı öngörülmektedir.

Bu kapsamda, GSYH'ya oranla 2017 yılında yüzde 1,8 olan genel devlet açığının 2018 yılında 0,5 puan artarak yüzde 2,4 olacağı öngörülmektedir.

2016 ve 2017 yıllarında GSYH'ya oran olarak sırasıyla yüzde 0,6 ve yüzde 0,1 fazla veren genel devlet faiz dışı dengesinin 2018 yılında yüzde 0,2 açık vereceği tahmin edilmektedir. 2017 yılında yüzde 1,1 olan program tanımlı genel devlet açığının ise 2018 yılında yüzde 1,8'e yükselmesi beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2017 yılında GSYH'ya oranla yüzde 1,8 açık verilmiştir. Söz konusu açığın 2018 yılında yüzde 2,7'ye yükseleceği öngörülmektedir. 2017 yılında yüzde 1 olan program tanımlı kamu kesimi faiz dışı açığının ise 2018 yılında yüzde 2,1'e yükselmesi beklenmektedir.

2017 yılında GSYH'ya oranla yüzde 28,3 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2018 yılında yüzde 31,1'e yükselmesi beklenmektedir.

Genel devlet gelir ve harcamaları üzerindeki devresel etkiler ile bir defalık gelir ve giderlerin hariç tutulması suretiyle elde edilen yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranla 2018 yılında bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 4 seviyesinde olması; bu gelişmeye paralel olarak faiz dışı yapısal genel devlet dengesinin de yüzde 1,8 açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 35- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi

	Genel Devlet Dengesi			Faiz Gideri Hariç Genel Devlet Dengesi		
	Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)	Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)						
2015	-2 280	-41 459	-50 825	52 571	13 392	4 026
2016	-36 164	-82 594	-84 298	16 573	-29 856	-31 561
2017	-57 323	-91 693	-106 681	2 962	-31 408	-46 396
2018	-88 305	-139 848	-149 168	-6 863	-58 406	-67 725
2019	-66 227	-108 590	-97 231	58 452	16 090	27 449
(GSYH'ya Oran, Yüzde)						
2015	-0,1	-1,8	-2,2	2,2	0,6	0,2
2016	-1,4	-3,2	-3,2	0,6	-1,1	-1,2
2017	-1,8	-3,0	-3,5	0,1	-1,0	-1,5
2018	-2,4	-3,7	-4,0	-0,2	-1,6	-1,8
2019	-1,5	-2,4	-2,2	1,3	0,4	0,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: Yapısal dengenin GSYH'ya oranında potansiyel GSYH kullanılmıştır.

(1) Genel devlet dengesi

(2) Vergi ve prim yapılandırması, 2B ve özelleştirme gelirleri gibi bir defalık gelir ve giderler hariç genel devlet dengesi

(3) Genel devlet dengesinden bir defalık gelir ve giderler ile devresel etkilerin çıkarılmasıyla elde edilen denge

2017 yılında yüzde 16 seviyesinde olan sosyal harcamaların GSYH'ya oranının 2018 yılında yüzde 16,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede, emeklilere Ramazan ve Kurban bayramlarında verilen ikramiye ödemeleri nedeniyle sosyal koruma harcamalarının GSYH'ya oranındaki artış etkili olmuştur.

TABLO I: 36- Sosyal Harcamaların Gelişimi

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018(1)	2019(2)
EĞİTİM	3,8	3,9	3,9	4,2	3,8	3,7	3,5
SAĞLIK	3,8	3,8	3,7	3,8	3,7	3,6	3,5
SOSYAL KORUMA	8,1	8,1	8,2	9,1	8,5	9,0	9,1
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	7,1	7,1	7,2	8,0	7,5	8,0	8,1
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	15,7	15,7	15,8	17,0	16,0	16,3	16,1

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

b) 2019 Yılı Hedefleri

Vergi gelirlerinde beklenen GSYH'ya oranla 0,2 puanlık artışa karşın, genel devlet gelirlerinin 2019 yılında bir önceki yıla göre 0,6 puan azalması ve yüzde 32,1 olması beklenmektedir.

Genel devlet harcamalarının 2019 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ya oranla 1,5 puan azalacağı ve yüzde 33,6 olacağı öngörülmektedir. Bu dönemde özellikle faiz giderlerindeki artışın etkisiyle transfer harcamalarının 0,5 puan artacağı; diğer yandan tasarruf tedbirlerinin de etkisiyle yatırım harcamalarının 1,3 puan, cari harcamaların ise 0,7 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ya oranla genel devlet açığının 2019 yılında 0,9 puanlık bir düşüşle yüzde 1,5'e gerileyeceği öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı dengesinin 1,5 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 1,3 fazla vermesi; program tanımlı genel devlet açığının ise yüzde 0,2 olması beklenmektedir.

2019 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 1,2 puan azalarak yüzde 1,5 seviyesinde gerçekleşeceği; program tanımlı kamu kesimi açığının ise 1,9 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 0,2'ye gerileyeceği öngörülmektedir.

2019 yılında, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 1,9 puan azalarak yüzde 2,2 olması, faiz dışı yapısal genel devlet dengesinin ise 2,4 puan iyileşerek yüzde 0,6 fazla vermesi beklenmektedir. 2019 yılında fiili dengenin 0,9 puan iyileşmesine karşın yapısal dengenin 1,9 puan iyileşmesinde temel belirleyici 2018 yılında potansiyel üretim seviyesinin üstünde olan ekonominin 2019 yılında potansiyelin altında olacağı beklentisi ile ve 2018 yılında daha yüksek düzeyde elde edilen bir defalık gelirlerdir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ya oranının 2019 yılında yüzde 28,5 seviyesine inmesi beklenmektedir.

TABLO I: 37- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
	2015	2016	2017	2018 (2)	2019 (3)	2015	2016	2017	2018 (2)	2019 (3)
Vergiler	418 694	470 431	549 775	644 752	773 949	17,9	18,0	17,7	17,2	17,4
-Vasitasız	118 880	138 106	164 314	205 104	247 151	5,1	5,3	5,3	5,5	5,6
-Vasitalı	285 677	315 094	367 247	416 784	498 618	12,2	12,1	11,8	11,1	11,2
-Servet	14 137	17 231	18 213	22 865	28 180	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6
Vergi Dışı Normal Gelirler	42 811	46 273	47 823	71 370	73 391	1,8	1,8	1,5	1,9	1,6
Faktör Gelirleri	112 738	129 576	144 839	168 303	191 312	4,8	5,0	4,7	4,5	4,3
Sosyal Fonlar	212 940	248 442	280 738	331 899	381 480	9,1	9,5	9,0	8,9	8,6
TOPLAM	787 182	894 722	1 023 175	1 216 324	1 420 132	33,7	34,3	32,9	32,5	31,9
-Özelleştirme Gelirleri	12 069	9 583	4 995	8 000	10 000	0,5	0,4	0,2	0,2	0,2
TOPLAM GELİR	799 252	904 305	1 028 170	1 224 324	1 430 132	34,2	34,7	33,1	32,7	32,1
Cari Harcamalar	357 607	426 499	480 106	589 188	671 328	15,3	16,4	15,5	15,8	15,1
Yatırım Harcamaları	81 101	91 416	115 056	136 416	104 887	3,5	3,5	3,7	3,6	2,4
-Sabit Sermaye	80 991	91 189	114 719	135 938	104 361	3,5	3,5	3,7	3,6	2,3
-Stok Değişmesi	110	226	336	478	526	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	362 824	422 554	490 331	587 025	720 145	15,5	16,2	15,8	15,7	16,2
-Cari Transferler	339 398	399 883	466 408	560 891	699 197	14,5	15,3	15,0	15,0	15,7
-Sermaye Transferleri	23 426	22 671	23 923	26 134	20 948	1,0	0,9	0,8	0,7	0,5
FAİZ DIŞI HARCAMA	746 681	887 732	1 025 208	1 231 187	1 371 680	31,9	34,0	33,0	32,9	30,8
TOPLAM HARCAMA	801 532	940 469	1 085 493	1 312 629	1 496 360	34,3	36,1	34,9	35,1	33,6
BORÇLANMA GEREĞİ	2 280	36 164	57 323	88 305	66 227	0,1	1,4	1,8	2,4	1,5
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	-52 571	-16 573	-2 962	6 863	-58 452	-2,2	-0,6	-0,1	0,2	-1,3
FAİZ GİD. ve ÖZEL. GEL. HARIÇ BORÇ. GER.	-40 501	-6 990	2 033	14 863	-48 452	-1,7	-0,3	0,1	0,4	-1,1

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: (-) İşaret fazlalığı göstermektedir.

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

TABLO I: 38- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2015	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	23 446	29 932	47 779	72 136	80 616
KİT	-1 597	-8 448	-1 155	12 834	201
İşletmecî KİT	-1 046	-8 986	-2 324	13 015	- 400
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	- 551	539	1 169	- 181	602
Mahalli İdareler	1 959	10 413	15 963	21 957	4 515
Döner Sermaye	427	890	- 70	666	970
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-1 456	878	-1 611	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu	-11 681	-10 128	-13 518	-11 006	-20 729
Fonlar	-10 416	4 181	8 780	4 552	855
KKBG	683	27 717	56 168	101 139	66 429
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-54 558	-25 690	-5 058	17 843	-59 910
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	12 753	37 299	61 163	109 139	76 429
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-42 489	-16 107	- 63	25 843	-49 910
			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	1,0	1,1	1,5	1,9	1,8
KİT	-0,1	-0,3	0,0	0,3	0,0
İşletmecî KİT	0,0	-0,3	-0,1	0,3	0,0
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	0,1	0,4	0,5	0,6	0,1
Döner Sermaye	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-0,5	-0,4	-0,4	-0,3	-0,5
Fonlar	-0,4	0,2	0,3	0,1	0,0
KKBG	0,0	1,1	1,8	2,7	1,5
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-2,3	-1,0	-0,2	0,5	-1,3
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	0,5	1,4	2,0	2,9	1,7
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-1,8	-0,6	0,0	0,7	-1,1

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: (-) İşaret fazlayı göstermektedir. (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 39- 2017 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmecisi	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1. Vergiler	455 389	66 047	10 575	0	0	- 249	531 762	- 2 761	- 12	- 2 773	528 990
a. Varsız	135 624	18 558	10 575	0	0	- 249	164 508	- 2 761	- 12	- 2 773	161 735
b. Vastalı	319 765	47 490	0	0	0	0	367 255	0	0	0	367 255
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	37 337	9 833	1 800	0	0	- 581	48 389	- 2 568	0	- 2 568	45 821
3. Faktör Gelirleri	41 559	18 484	993	11 301	3 809	1 781	77 926	13 066	- 164	12 902	90 828
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	- 1 678	- 26 592	0	- 28 270	0	0	0	- 28 270
5. Cari Transferler	- 260 212	- 7 002	- 5 755	3 895	24 609	0	- 244 465	3 526	0	3 526	- 240 938
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	274 073	87 363	7 613	13 518	1 826	950	385 343	11 264	- 176	11 088	396 431
II. CARI GİDERLER	- 246 811	- 64 313	- 12 085	0	0	0	- 323 209	0	0	0	- 323 209
III. KAMU TASARRUFU	27 262	23 050	- 4 472	13 518	1 826	950	62 134	11 264	- 176	11 088	73 221
IV. YATIRIMLAR	- 72 942	- 46 928	0	0	- 215	- 832	- 120 916	- 11 328	- 34	- 11 361	- 132 278
a. Sabit Sermaye	- 72 942	- 46 935	0	0	- 215	- 835	- 120 927	- 13 442	- 94	- 13 536	- 134 463
b. Stok Değişmesi	0	7	0	0	0	4	10	2 114	60	2 174	2 185
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	- 45 681	- 23 878	- 4 472	13 518	1 611	119	- 58 783	- 64	- 210	- 274	- 59 056
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	- 2 099	7 946	- 4 308	0	0	267	1 806	4 197	- 29	4 168	5 974
1. Servet Vergileri	10 037	8 176	0	0	0	0	18 213	0	0	0	18 213
2. Diğer Transferler	- 7 584	- 3 429	- 4 308	0	0	0	- 15 321	6 851	19	6 870	- 8 451
3. Kamulaş. ve Sabit Değer. Art.	- 4 552	3 199	0	0	0	267	- 1 086	- 2 654	- 48	- 2 702	- 3 788
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	47 779	15 932	8 780	- 13 518	- 1 611	- 385	56 976	- 4 133	239	- 3 894	53 082
1. Kasa-Banka Değişimi	0	10 315	8 819	0	0	- 945	18 189	1 346	128	1 475	19 664
2. Dış Borçlanma (net)	16 816	123	0	0	0	0	16 939	- 444	0	- 444	16 495
-Dış Borç Ödemesi	- 25 655	- 1 554	0	0	0	0	- 27 209	- 1 743	0	- 1 743	- 28 952
-Dış Borç Kullanımı	42 471	1 677	0	0	0	0	44 148	1 299	0	1 299	45 448
3. İç Borç/Alacak (net)	30 963	5 525	- 39	- 13 518	- 1 611	875	22 195	3 227	1 041	- 2 186	20 009
4. Stok Değişim Fonu	0	- 31	0	0	0	- 315	- 347	- 1 809	- 930	- 2 739	- 3 086
BORÇLANMA GEREĞİ	47 779	15 963	8 780	- 13 518	- 1 611	- 70	57 323	- 2 324	1 169	- 1 155	56 168

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 40- 2018 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmecisi	Özleş. Kapsamı	Toplam	
1. Vergiler	526 394	78 338	17 695	0	0	-306	622 121	-2 472	-3	-2 475	619 646
a. Vastatasız	165 829	22 111	17 695	0	0	-306	205 328	-2 472	-3	-2 475	202 853
b. Vastatalı	360 566	56 227	0	0	0	0	416 792	0	0	0	416 792
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	58 592	11 956	2 172	0	0	-700	72 020	-3 822	0	-3 822	68 198
3. Faktör Gelirleri	46 620	19 084	509	15 650	3 536	2 001	87 401	3 300	-1 617	1 682	89 083
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	-9 252	-27 911	0	-37 164	0	0	0	-37 164
5. Cari Transferler	-316 524	-7 124	-6 995	4 608	24 757	0	-301 278	2 901	1	2 902	-298 376
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	315 083	102 254	13 381	11 006	382	994	443 100	-94	-1 620	-1 713	441 387
II. CARİ GİDERLER	-297 178	-77 607	-20 305	0	0	0	-395 090	0	0	0	-395 090
III. KAMU TASARRUFU	17 904	24 647	-6 924	11 006	382	994	48 010	-94	-1 620	-1 713	46 297
IV. YATIRIMLAR	-81 982	-57 926	0	0	-382	-2 267	-142 556	-18 504	3 049	-15 455	-158 011
a. Sabit Sermaye	-81 982	-57 960	0	0	-382	-2 494	-142 818	-20 701	-124	-20 825	-163 643
b. Stok Değişmesi	0	35	0	0	0	227	262	2 196	3 173	5 370	5 631
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	-64 077	-33 278	-6 924	11 006	0	-1 273	-94 546	-18 598	1 430	-17 169	-111 715
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	-8 059	11 386	2 371	0	0	1 282	6 981	8 692	540	9 232	16 213
1. Servet Vergileri	11 809	11 056	2 795	0	0	0	25 659	0	0	0	25 659
2. Diğer Transferler	-15 821	-2 805	-1 23	0	0	0	-18 749	11 387	158	11 545	-7 205
3. Kamulaş. ve Sabit Değer Art.	-4 047	3 135	-300	0	0	1 282	71	-2 695	383	-2 313	-2 242
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	72 136	21 892	4 552	-11 006	0	-10	87 565	9 906	-1 970	7 997	95 502
1. Kasa-Banka Değişimi	0	11 561	4 523	0	0	-721	15 363	3 406	162	3 567	18 930
2. Dış Borçlanma (net)	-10 276	396	0	0	0	0	-9 880	3 812	-48	3 764	-6 116
-Dış Borç Ödemesi	-31 993	-2 616	0	0	0	0	-34 550	-472	-1	-473	-35 023
-Dış Borç Kullanımı	21 657	3 013	0	0	0	0	24 670	4 284	-47	4 237	28 907
3. İç Borç/Alacak (net)	82 412	9 999	30	-11 006	0	1 387	82 822	5 798	-295	5 503	88 325
4. Stok Değişim Fonu	0	-64	0	0	0	-675	-740	-3 109	-1 789	-4 898	-5 637
BORÇLANMA GEREĞİ	72 136	21 957	4 552	-11 006	0	666	88 305	13 015	-181	12 834	101 139

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 41- 2019 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmecisi	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1. Vergiler	630 178	95 065	21 160	0	0	-363	746 040	-1 895	-4	-1 899	744 141
a. Varsız	199 579	27 036	21 160	0	0	-363	247 412	-1 895	-4	-1 899	245 513
b. Vastalı	430 599	68 029	0	0	0	0	498 628	0	0	0	498 628
2. Vergi Dışı Normal Gelliler	58 172	13 975	2 615	0	0	-833	73 929	-3 326	-11	-3 337	70 592
3. Faktör Gellileri	47 882	22 974	603	22 948	5 029	2 237	101 672	9 812	-255	9 558	111 230
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	-4 838	-52 497	0	-57 335	0	0	0	-57 335
5. Cari Transferler	-410 739	-9 801	-8 337	2 619	47 698	0	-378 560	2 778	1	2 779	-375 781
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	325 492	122 213	16 042	20 729	229	1 040	485 746	7 369	-268	7 101	492 846
II. CARİ GİDERLER	-353 468	-89 408	-20 365	0	0	0	-463 241	0	0	0	-463 241
III. KAMU TASARRUFU	-27 976	32 805	-4 323	20 729	229	1 040	22 504	7 369	-268	7 101	29 605
IV. YATIRIMLAR	-55 546	-52 813	0	0	-229	-575	-109 164	-12 443	449	-11 994	-121 158
a. Sabit Sermaye	-55 546	-52 823	0	0	-229	-523	-109 121	-13 766	-85	-13 851	-122 972
b. Stok Değişmesi	0	10	0	0	0	-53	-43	1 323	534	1 857	1 814
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	-83 523	-20 008	-4 323	20 729	0	465	-86 659	-5 074	181	-4 893	-91 553
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	2 906	15 533	3 467	0	0	-992	20 915	7 200	33	7 233	28 148
1. Servet Vergileri	14 681	13 499	3 458	0	0	0	31 638	0	0	0	31 638
2. Diğer Transferler	-9 665	-2 512	9	0	0	0	-12 168	8 061	31	8 092	-4 076
3. Kamulaş. ve Sabit Değer Art.	-2 110	4 546	0	0	0	-992	1 445	-862	2	-859	586
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	80 616	4 475	855	-20 729	0	527	65 744	-2 125	-214	-2 340	63 404
1. Kasa-Banka Değişimi	0	3 776	820	0	0	-1 166	3 430	713	-31	682	4 112
2. Dış Borçlanma (net)	9 546	-777	0	0	0	0	8 769	-2 067	4	-2 063	6 706
-Dış Borç Ödemesi	-35 590	-2 876	0	0	0	0	-38 466	-2 461	0	-2 461	-40 927
-Dış Borç Kullanımı	45 136	2 099	0	0	0	0	47 235	394	4	398	47 633
3. İç Borç/Alacak (net)	71 070	1 516	36	-20 729	0	2 136	54 028	954	628	1 582	55 610
4. Stok Değişim Fonu	0	-40	0	0	0	-443	-483	-1 725	-816	-2 541	-3 024
BORÇLANMA GEREĞİ	80 616	4 515	855	-20 729	0	970	66 227	-400	602	201	66 429

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Program

1.3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2018 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla bütçe harcamaları için 762,8 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 696,8 milyar TL ve bütçe açığının 65,9 milyar TL olacağı tahmin edilmiştir. Bununla birlikte, yıl içinde makroekonomik ve jeopolitik gelişmeler ile kurumların ilave ihtiyaçları sonucunda bütçe gelir ve harcamalarında Kanunda öngörülen düzeyin üzerinde bir yılsonu gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, harcamaların başlangıç ödeneğinin 59 milyar TL, gelirlerin ise bütçe tahmininin 52,8 milyar TL üzerine çıkarak sırasıyla 821,8 milyar TL ve 749,6 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bunun sonucunda 2018 yılında bütçe açığının 72,1 milyar TL, faiz dışı fazlanın ise 4,3 milyar TL olması beklenmektedir.

2018 yılı bütçesinde GSYH'ya oranla yüzde 1,9 olması öngörülen bütçe açığının yılsonunda bu seviyede gerçekleşeceği, yüzde 0,6 olarak öngörülen program tanımlı açığın ise yüzde 1 düzeyine yükseleceği tahmin edilmektedir.

2018 yılında, nominal olarak bütçe hedefinin 52,8 milyar TL üzerine çıkması beklenen bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranla hedefin 0,2 puan altında kalarak yılsonunda yüzde 20 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bütçe tahminlerine göre; genel bütçe vergi gelirlerinin 0,5 puan azalarak yüzde 16,9; vergi dışı gelirlerin ise 0,4 puan artarak yüzde 3,2 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Gelir vergisi tahsilatının 2018 yılı bütçe hedefinin nominal olarak 14,9 milyar TL, GSYH'ya oranla 0,1 puan üzerine çıkarak, 137,7 milyar TL ile yüzde 3,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Bütçede öngörülene kıyasla, 2018 yılı kurumlar vergisi tahsilatının GSYH'ya oran olarak 0,1 puan azalarak yüzde 1,8; nominal olarak ise 0,8 milyar TL artarak 66,6 milyar TL olması beklenmektedir.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 2018 yılı bütçe tahmininin 5,8 milyar TL altında kalarak 60,3 milyar TL seviyesinde, GSYH'ya oranla yüzde 1,6 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu gelişme yıl içinde yapılan KDV indirimleri, ihracatta KDV iadelerindeki artış ve bazı akaryakıt ürünlerine yönelik uygulanan tavan fiyat sisteminin etkilerinden kaynaklanmaktadır.

2018 yılında petrol ve doğal gaz ürünlerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 11,6 milyar TL altında kalarak 56,1 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 1,5 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu gelişmede tüketim gelişmeleriyle bazı akaryakıt ürünlerine yönelik uygulanan tavan fiyat sistemi etkili olmuştur.

Motorlu taşıt satışlarının öngörülenin altında kalması nedeniyle 2018 yılında motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 2,6 milyar TL altında 20,7 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Taşıtların tahminlerin altında kalması Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) tahsilatını da olumsuz etkilemiştir. 2018 yılı MTV tahsilatının bütçe hedefinin 0,7 milyar TL altında kalacağı ve 12,9 milyar TL olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2018 yılında bütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 6,7 milyar TL üzerine çıkarak 44,4 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 1,2 olacağı öngörülmektedir. Alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatının bütçe tahmininin 1,8 milyar

TL üzerinde 12,3 milyar TL olarak gerçekleşeceği ve yüzde 0,3'lük milli gelir payını koruyacağı öngörülmektedir.

2018 yılında banka ve sigorta muameleleri vergisi tahsilatının bütçe hedefinin 1,8 milyar TL üzerinde 17 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2018 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe tahmininin 25,2 milyar TL üzerine çıkarak 132,9 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3,6 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Benzer şekilde, gümrük vergisi tahsilatının, bütçe hedefinin 3,1 milyar TL üstüne çıkarak 17,1 milyar TL olması beklenmektedir.

Harçlardan elde edilen gelirlerin, tapu harcında yapılan yüzde 25 oranındaki geçici indirimin de etkisiyle, bütçe tahmininin 1,6 milyar TL altında 21,7 milyar TL, damga vergisi gelirlerinin ise bütçe tahminine yakın bir düzeyde 17,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2018 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe hedefinin 21,7 milyar TL üzerine çıkarak 119,1 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3,2 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu artışın en önemli belirleyicileri; Merkez Bankasından elde edilen temettü gelirindeki artış, kamuoyunda imar barışı olarak bilinen 06/06/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren yapı kayıt belgesi verilmesine ilişkin düzenleme ve bedelli askerlik düzenlemesiyle tahsil edilen gelirlerdir.

2016 yılında yürürlüğe giren 6736 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun kapsamında 2016 yılında 13,7 milyar TL, 2017 yılında ise 12,4 milyar TL tahsilat elde edilmiştir. 2017 yılında yürürlüğe giren 7020 sayılı Kanun kapsamında 2017 yılında 2 milyar TL tahsilat elde edilmiştir. Ayrıca, 7143 Sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması Kanunu 18/05/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu doğrultuda, 6736, 7020 ve 7143 sayılı Kanunlarla düzenlenen yapılandırma uygulamalarından elde edilecek gelirlerin 2018 yılında bütçeye ilave katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

2018 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe ödeneğinin 54,3 milyar TL üzerine çıkarak 745,4 milyar TL ve GSYH'ya oranının yüzde 19,9 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2018 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının, başlangıç ödeneğini 18,1 milyar TL aşarak 234,7 milyar TL olması beklenmektedir. Genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede tespit edildiği üzere, Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 4 ve yüzde 3,5 olarak uygulanmış, Ocak ayında ilave 1,69 ve Temmuz ayında ilave 5,15 puan enflasyon farkı verilmiştir. Enflasyon artışının yanı sıra kurumların ilave istihdam kararları, kamu personeline yönelik yıl içinde yapılan iyileştirmeler ile hizmet alımı yoluyla istihdam edilen personelin kadroya geçmesi sebebiyle oluşan gösterim farkı harcama artışında etkili olmuştur.

2018 yılı bütçesinde 66,1 milyar TL olarak öngörülen mal ve hizmet alım giderlerinin, 69,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Hizmet alımı yoluyla istihdam edilen personele yapılan ödemelerin bu kalem altında gösterimine son verilmiş olmasının harcamaları düşürücü etkisine rağmen, artan hizmet maliyetleriyle ceza infaz kurumları ve üniversiteler başta olmak üzere kurumların ilave ödenek ihtiyaçları harcama tahmininin artmasında etkili olmuştur.

2018 yılı bütçesinde 299,4 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yılsonunda bu tutarın 23,7 milyar TL üzerine çıkarak 323,1 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışı en yüksek pay sağlık, emeklilik ve sosyal yardım sistemine yapılan transferlerden oluşmaktadır. Sosyal güvenlik transferleriyle işsizlik sigortası fonuna yapılan hazine yardımlarında bütçe ödeneklerine göre 13,7 milyar TL tutarındaki artışta enflasyon ve emeklilere ikramiye ödemeleri gibi etkenler belirleyici olmuştur. Vergi geliri tahsilatındaki olumlu performansın etkisiyle mahalli idare ve fonlara bütçe gelirlerinden ayrılan payların, başlangıç ödeneğinin 4,7 milyar TL üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Sermaye giderleri ve sermaye transferleri toplamının yılsonunda başlangıç ödeneğinin 11,9 milyar TL üzerine çıkarak 96 milyar TL olması beklenmektedir. Bu gelişmede, kurumların ilave yatırım taleplerinin karşılanması etkili olmuştur.

Borç verme kaleminin 2018 yılı bütçesinde belirlenen tutarın 1,9 milyar TL üzerinde, 22,2 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, kurumların ilave taleplerinin karşılanması etkili olmuştur.

2018 yılı Ocak-Eylül döneminde, iç borçlanmanın yüzde 73,6'sı sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır. Böylelikle, borç stokunun piyasa değişkenliklerine karşı duyarlılığı daha da azaltılmıştır.

2018 yılı Ocak-Eylül döneminde gerçekleştirilen Eurobond ihraçları ile uluslararası sermaye piyasalarından 4 milyar dolar finansman sağlanmıştır. Bunun yanında, Ekim ayı içerisinde ilave 2 milyar dolarlık Eurobond ihracı gerçekleştirilmiştir.

İlk defa 2012 yılında yurt içi ve yurt dışı piyasalarda ihracı gerçekleştirilen kira sertifikaları 2013 yılından itibaren yurt içi piyasada düzenli olarak ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda, 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla iç piyasalarda 4 milyar TL tutarında kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir.

Yastık altında bulunan altınların ekonomiye kazandırılması, finansman araçlarının çeşitlendirilmesi ve yatırımcı tabanının genişletilmesi amacıyla ilk defa 2017 yılı Ekim ayında ihraç edilen Altın Tahvili ve Altına Dayalı Kira Sertifikası ihraçlarına 2018 yılında da devam edilmiştir. 2018 yılı Eylül ayı itibarıyla yapılan ihraçlar sonucunda 1,04 ton Altın Tahvili ve 1,50 ton Altına Dayalı Kira Sertifikası olmak üzere toplam 2,54 ton altın karşılığı senet ihraç edilmiştir. 2018 yılında düzenli geri alım uygulamasına devam edilmiş ve Ocak-Eylül dönemi itibarıyla gerçekleştirilen 72 geri alım ihalesi sonucunda toplamda net 1,6 milyar TL tutarında senet geri alınmıştır.

2017 yılı Ekim ayında kamuoyuna duyurulan Hazine Finansman Programında yüzde 109,7 oranında gerçekleşmesi planlanan iç borç çevirme oranı Eylül ayı sonu itibarıyla yüzde 107,8 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2018 yılı Ocak-Eylül döneminde, nakit bazlı 104 milyar TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 57,2'si sabit kuponlu, yüzde 15,8'i TÜFE'ye endeksli, yüzde 12,4'ü kuponsuz, yüzde 10,7'si değişken faizli tahvil ve yüzde 3,9'u kira sertifikası ihraçlarıyla gerçekleştirilmiştir. 2017 yılı sonunda 71,2 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2018 yılı Eylül ayı sonunda 63,8 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli iç borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 17 düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2015	2016	2017	2018 (1)	2015	2016	2017
Brüt Borç Stoku	678 245	759 951	876 493	1 121 170	29,0	29,1	28,2
İç Borç Stoku	440 124	468 644	535 448	586 988	18,8	18,0	17,2
Tahvil	440 124	467 620	534 473	579 028	18,8	17,9	17,2
Bono	0	1 025	974	7 959	0,0	0,0	0,0
Dış Borç Stoku	238 121	291 306	341 045	534 182	10,2	11,2	11,0
Kredi	70 776	79 920	88 728	133 587	3,0	3,1	2,9
Uluslararası Kur.	46 805	53 345	62 067	96 340	2,0	2,0	2,0
Hükümet Kuruluşları	12 706	14 464	16 232	24 297	0,5	0,6	0,5
Diğer	11 264	12 111	10 428	12 949	0,5	0,5	0,3
Tahvil	167 345	211 386	252 318	400 595	7,2	8,1	8,1

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) Eylül ayı sonu itibarıyla.

b) 2019 Yılı Hedefleri

2019 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 880,4 milyar TL olması hedeflenmektedir. Bütçe harcamaları ise 961 milyar TL olarak programlanmıştır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 80,6 milyar TL, GSYH'ya oranla yüzde 1,8 olacağı öngörülmektedir. Bu büyüklükler, 2019-2021 dönemini kapsayan OVP'de maliye politikasında öngörülen sıkılaştırma ile kamuda mali disiplinin devam etmesi, harcamaların sınırlandırılması ve etkinliğinin sağlanması ile kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması olarak ifade edilen kamu maliyesi stratejisiyle uyumlu olarak belirlenmiştir.

2019 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranının, bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,3 puan altında yüzde 19,8 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, vergi dışı gelirlerin 0,4 puan düşeceği, vergi gelirlerinin ise 0,1 puan artacağı öngörülmektedir.

2019 yılında gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının GSYH'ya oranla 2018 yılı gerçekleşme tahmininin 0,1 puan üzerinde yüzde 5,5 olması beklenmektedir.

2019 yılında dâhilde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının 2018 yılı seviyesinde yüzde 1,6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılında ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranının, 2018 yılı gerçekleşme tahmininin 0,1 puan altında yüzde 3,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılında ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının, kur ve ithalata yönelik beklentilerin etkisiyle, 2018 yılına göre 0,2 puan artarak yüzde 3,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin GSYH'ya oran olarak 2018 yılı gerçekleşme tahmininin 0,4 puan altında yüzde 2,8 olarak gerçekleşmesi

beklenmektedir. Bu gelişmede, bedelli askerlik ve imar barışından elde edilmesi beklenen gelirlerin 2018 yılı bazını yükseltmesi etkili olmaktadır.

2019 yılında toplam personel giderleri, genel maaş ve ücret artış oranının toplu sözleşmede tespit edildiği üzere Ocak ve Temmuz aylarında, sırasıyla, yüzde 4 ve yüzde 5 olarak uygulanacağı dikkate alınarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, 2018 yılının ikinci döneminde ve 2019 yılı ilk altı aylık dönemdeki enflasyonun bu dönemlerdeki maaş artışının üzerinde olması durumunda yapılacak enflasyon farkı artışları dikkate alınmıştır. Bu çerçevede, personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının 293,7 milyar TL olması, bu tutarın GSYH'ya oranının ise yüzde 6,6'ya yükselmesi öngörülmüştür.

2019 yılı mal ve hizmet alım giderlerinin GSYH'ya oranla bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre 0,3 puan azalarak yüzde 1,5 olması beklenmektedir. Söz konusu düşüştü OVP hedefleriyle uyumlu olarak kurumların cari harcamalarına yönelik tasarruf politikası uygulaması ile daha önce hizmet alımı yapılan alanlarda çalışan taşeron personelin kadroya geçirilmesi etkili olmuştur.

Cari transferlerin 2019 yılında 391,3 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak bir önceki yıl gerçekleşme tahmini seviyesinin 0,2 puan üzerinde, yüzde 8,8 olması öngörülmektedir. Sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerde 0,2 puan artış beklenirken, diğer hazine yardımlarında 0,1 puan artış olması programlanmıştır. Ayrıca sosyal yardımlardan yararlanma kriterlerindeki değişiklikler ve 2022 sayılı Kanun kapsamındaki aylık ödemelerindeki artışa bağlı olarak sosyal amaçlı transferlerin önceki yıla göre GSYH'ya oranla 0,1 puan daha yüksek gerçekleşmesi beklenmektedir. 2019 yılında vergilerden pay olarak yerel yönetimlere ve fonlara 114,3 milyar TL kaynak ayrılmıştır. Büyümenin desteklenmesi kapsamında, ihracatın, turizmin ve diğer üretken sektörlerin teşvik edilmesine ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına odaklanan faaliyet ve projelere yönelik transferlere devam edilecektir.

2019 yılı sermaye giderlerinin 54,4 milyar TL ile GSYH içindeki payının 2018 yılına göre 0,9 puan azalarak yüzde 1,2 seviyesinde olması programlanmıştır.

Sermaye transferlerinin GSYH'ya oranının, 2019 yılında, 2018 yılı gerçekleşme tahminine göre 0,2 puan azalarak yüzde 0,2 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu kapsamda; KÖYDES için 1,5 milyar TL, SUKAP için 0,8 milyar TL, SODES için 166 milyon TL, kalkınma ajansları için 332 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 1,1 milyar TL kaynak ayrılmıştır. TCDD hızlı tren yatırımlarının finansmanı için 3,5 milyar TL sermaye aktarımı yapılması planlanmaktadır.

2019 yılında borç verme kaleminin 21,7 milyar TL ile GSYH'ya oranla önceki yıla göre 0,1 puan azalarak 0,5 seviyesinde olması öngörülmektedir. Ödeneğin 8,6 milyar TL'sini KİT'lere yapılan sermaye transferleri, 6,7 milyar TL'sini öğrenim ve harç kredileri oluşturmaktadır. Kredi Garanti Fonuna ise 3,9 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

2017 yılının ikinci yarısından itibaren borçlanma faizlerinde görülen artış ve döviz kuru gelişmelerine bağlı olarak 2019 yılında faiz giderlerinin önceki yıla göre 0,6 puan artarak GSYH'ya oranla yüzde 2,6 düzeyinde olması beklenmektedir.

TABLO I: 43- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlar, Milyon TL)				(Yüzde Değişim)				(Yüzde Dağılım)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2017	2018 (1)	2019 (2)	2019 (2)	2018 (1)	2019 (2)	2018 (1)	2019 (2)	2017	2018 (1)	2019 (2)	2017	2018 (1)	2019 (2)	
	2017	2018 (1)	2019 (2)	2019 (2)	2018 (1)	2019 (2)	2018 (1)	2019 (2)	2017	2018 (1)	2019 (2)	2017	2018 (1)	2019 (2)	
HARCA MALAR	678 269	821 761	960 976	960 976	21,2	16,9	100,0	100,0	100,0	21,8	22,0	21,6	21,8	22,0	21,6
01 - Personel Giderleri	162.146	200.325	247.303	247.303	23,5	23,5	23,9	24,4	25,7	5,2	5,4	5,6	5,2	5,4	5,6
02 - SGK Devlet Primi Giderleri	27 272	34 391	43 375	43 375	26,1	26,1	4,0	4,2	4,5	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0
03 - Maaş ve Hizmet Alım Giderleri	63 600	69 341	67 551	67 551	9,0	-2,6	9,4	8,4	7,0	2,0	1,9	1,5	2,0	1,9	1,5
04 - Faiz Giderleri	56 712	76 400	117 317	117 317	34,7	53,6	8,4	9,3	12,2	1,8	2,0	2,6	1,8	2,0	2,6
05 - Cari Transferler	270 924	323 139	391 337	391 337	19,3	21,1	39,9	39,3	40,7	8,7	8,6	8,8	8,7	8,6	8,8
06 - Sermaye Giderleri	70 983	78 675	54 432	54 432	10,8	-30,8	10,5	9,6	5,7	2,3	2,1	1,2	2,3	2,1	1,2
07 - Sermaye Transferleri	13 342	17 329	10 046	10 046	29,9	-42,0	2,0	2,1	1,0	0,4	0,5	0,2	0,4	0,5	0,2
08 - Borç Verme	13 291	22 160	21 749	21 749	66,7	-1,9	2,0	2,7	2,3	0,4	0,6	0,5	0,4	0,6	0,5
09 - Yedek Ödenekler	0	0	7 866	7 866			0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,2
GELİRLER	630 490	749 625	880 359	880 359	18,9	17,4	100,0	100,0	100,0	20,3	20,0	19,8	20,3	20,0	19,8
1 - Genel Bütçe	607 138	722 925	862 759	862 759	19,1	19,3	96,3	96,4	98,0	19,5	19,3	19,4	19,5	19,3	19,4
01 - Vergi Gelirleri	536 617	630 526	756 495	756 495	17,5	20,0	85,1	84,1	85,9	17,3	16,9	17,0	17,3	16,9	17,0
02 - Vergi Dışı Gelirler	57 467	80 613	89 320	89 320	40,3	10,8	9,1	10,8	10,1	1,9	2,2	2,0	1,9	2,2	2,0
03 - Sermaye Gelirleri	11 680	10 065	13 513	13 513	-13,8	34,3	1,9	1,3	1,5	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	1 373	1 721	3 431	3 431	25,4	99,4	0,2	0,2	0,4	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
2 - Özel Büt. İda. ve Düz. Kur.	23 352	26 700	17 600	17 600	14,3	-34,1	3,7	3,6	2,0	0,8	0,7	0,4	0,8	0,7	0,4
BÜTÇE DENGESİ	-47 779	-72 136	-80 616	-80 616	51,0	11,8				-1,5	-1,9	-1,8	-1,5	-1,9	-1,8
Bügel için:															
Faiz Dışı Harcamalar	621 557	745 361	843 659	843 659	19,9	13,2				20,0	19,9	19,0	20,0	19,9	19,0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	8 932	4 264	36 701	36 701	-52,3	760,7				0,3	0,1	0,8	0,3	0,1	0,8
Program Tanımlı Bütçe Dengesi	-19 157	-38 157	-2 205	-2 205	99,2	-94,2				-0,6	-1,0	0,0	-0,6	-1,0	0,0

Not: Dönenlemedi ve denetlenmedi kurumların gelir fazlaları, genel bütçe vergi dışı gelirlerinden düşülmüştür.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

1.3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi; il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2017 yılında, mahalli idare gelirleri, faktör gelirlerindeki artışa rağmen reel olarak sınırlı da olsa gerilerken nominal düzeyde ise yüzde 17,6 oranında artmış ve 102,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, yatırım harcamalarındaki yüksek düzeydeki reel artışın etkisiyle yüzde 21,4 oranında artarak 118,5 milyar TL olmuştur. Böylece, 2016 yılında GSYH'nın yüzde 0,4'ü düzeyinde olan mahalli idareler bütçe açığı, artış eğilimini sürdürerek 2017 yılında GSYH'nın yüzde 0,51'i seviyesine yükselmiştir.

2018 yılında, mahalli idare gelirlerinin, faktör gelirlerindeki reel azalmayla GSYH'ya oranla yüzde 3,22 seviyesine gerileyeceği, mahalli idare harcamalarının yüksek seviyesini koruyarak GSYH'ya oran olarak yüzde 3,81 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Böylece, 2018 yılında mahalli idareler dengesinin GSYH'nın yüzde 0,59'u seviyesinde açık vereceği beklenmektedir.

TABLO I: 44-Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
Belediyeler	27 249	31 745	37 330	44 729
Büyükşehir Belediyeleri	22 609	26 292	31 910	39 172
İl Özel İdareleri	2 284	2 667	3 111	3 727
TOPLAM	52 142	60 704	72 351	87 628
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Belediyeler	1,04	1,02	1,00	1,01
Büyükşehir Belediyeleri	0,87	0,85	0,85	0,88
İl Özel İdareleri	0,09	0,09	0,08	0,08
TOPLAM	2,00	1,95	1,93	1,97

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme tahmini (2) Program

b) Amaç ve Hedefler

2019 yılında, mahalli idare gelirlerinin 145,5 milyar TL, harcamalarının ise 150 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin GSYH'nın yüzde 0,1'i düzeyinde, 4,5 milyar TL açık vermesi öngörülmektedir.

TABLO I: 45- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2016	2017	2018 (2)	2019 (3)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
GELİRLER	87 162	102 451	120 434	145 513
1.Vergiler	63 485	74 224	89 393	108 564
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	9 584	9 833	11 956	13 975
3.Faktör Gelirleri (Net)	14 094	18 484	19 084	22 974
4.Sermaye Transferi (Net)	0	0	0	0
HARCAMALAR	97 575	118 504	142 391	150 028
1.Cari Giderler	55 619	64 313	77 607	89 408
2.Yatırım Harcamaları	33 733	46 959	57 990	52 853
a.Sabit Sermaye	33 712	46 935	57 960	52 823
b.Stok Değişimi	21	25	30	30
3.Cari Transferler	4 814	7 002	7 124	9 801
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-1 204	-3 199	-3 135	-4 546
5.Sermaye Transferi (Net)	4 613	3 429	2 805	2 513
GELİR-GİDER FARKI	-10 413	-15 963	-21 957	-4 515
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
GELİRLER	3,34	3,30	3,22	3,27
1.Vergiler	2,43	2,39	2,39	2,44
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	0,37	0,32	0,32	0,31
3.Faktör Gelirleri (Net)	0,54	0,60	0,51	0,52
4.Sermaye Transferi (Net)	0,00	0,00	0,00	0,00
HARCAMALAR	3,74	3,81	3,81	3,37
1.Cari Giderler	2,13	2,07	2,07	2,01
2.Yatırım Harcamaları	1,29	1,51	1,55	1,19
a.Sabit Sermaye	1,29	1,51	1,55	1,19
b.Stok Değişimi	0,00	0,00	0,00	0,00
3.Cari Transferler	0,18	0,23	0,19	0,22
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-0,05	-0,10	-0,08	-0,10
5.Sermaye Transferi (Net)	0,18	0,11	0,07	0,06
GELİR-GİDER FARKI	-0,40	-0,51	-0,59	-0,10

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) İl özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

1.3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2017 yılında 70 milyon TL fazla veren döner sermayeli işletmelerin 2018 yılında 666 milyon TL açık vermesi beklenmektedir.

b) 2019 Yılı Hedefleri

2019 yılında döner sermayeli işletmelerin 970 milyon TL açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 46- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
A. Gelirler	54 478	62 217	75 412	84 760
- İşletme Gelirleri	53 994	61 646	74 515	83 664
- Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	484	571	897	1 096
- Bütçe Transferleri	0	0	0	0
B. Giderler	55 367	62 147	76 078	85 730
- İşletme Giderleri	53 576	60 437	73 411	82 523
- Yatırım Harcamaları	1 889	835	2 494	523
- Stok Artışı	205	312	448	496
- Sabit Kıymet Artışı	-1 066	- 267	-1 282	992
- Dolaysız Vergiler	231	249	306	363
- Fonlara Transferler	532	581	700	833
C. Gelir-Gider Farkı	- 890	70	- 666	- 970
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
A. Gelirler	2,1	2,0	2,0	1,9
B. Giderler	2,1	2,0	2,0	1,9
C. Gelir-Gider Farkı	0,0	0,0	0,0	0,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

1.3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri ayrı tablolarda gösterilmektedir.

2018 yılında bir önceki yıla göre GSYH'ya oran olarak SGK'nın toplam gelir ve giderlerinde yaşanan artışta, emeklilere Ramazan ve Kurban Bayramlarında verilen ikramiyelerin gelir ve giderlerde faturalı ödemeleri artırması etkili olmuştur. Merkezi yönetim bütçesinden tahsil edilen faturalı ödemelerin artmasına rağmen, bu yıldan itibaren asgari ücret desteğinin merkezi yönetim bütçesi yerine İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmasının etkisiyle 2018 yılında sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik bütçe transferlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,3 puan azalarak yüzde 4 seviyesine gerilemesi beklenmektedir.

TABLO I: 47- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
A. Gelirler	247 568	281 019	350 000	402 015
- Prim Tahsilatları	186 549	210 105	256 031	293 159
B. Giderler	268 838	304 017	374 757	449 712
- Sigorta Ödemeleri	188 225	212 821	248 848	309 792
- Sağlık Giderleri	68 048	77 687	91 939	103 361
- Yatırım Harcamaları	240	215	382	229
C. Gelir-Gider Farkı	-21 270	-22 998	-24 757	-47 698
D. Bütçe Transferleri	20 392	24 609	24 757	47 698
- Bütçe Transferleri (3)	106 786	132 466	149 250	185 160
E. Finansman Açığı	878	-1 611	0	0
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
A. Gelirler	9,5	9,0	9,4	9,0
- Prim Tahsilatları	7,2	6,8	6,8	6,6
B. Giderler	10,3	9,8	10,0	10,1
- Sigorta Ödemeleri	7,2	6,9	6,7	7,0
- Sağlık Giderleri	2,6	2,5	2,5	2,3
- Yatırım Harcamaları	0,0	0,0	0,0	0,0
C. Gelir-Gider Farkı	-0,8	-0,7	-0,7	-1,1
D. Bütçe Transferleri	0,8	0,8	0,7	1,1
- Bütçe Transferleri (3)	4,1	4,3	4,0	4,2
E. Finansman Açığı	0,0	-0,1	0,0	0,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

2018 yılında bütçeden SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere 149,3 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

İşçi, esnaf ve çiftçi emekli aylıkları, 2018 yılı Ocak ayında yüzde 5,69, Temmuz ayında ise yüzde 9,17 oranında artırılmıştır. Memur maaşları ve memur emekli aylıkları ise, 2018 yılı Ocak ayında yüzde 5,69, Temmuz ayında yüzde 8,65 oranında artırılmıştır.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, yılın tamamında geçerli olmak üzere 2018 yılı Ocak ayında yüzde 14,2 oranında artışla brüt 2.029,5 TL'ye yükseltilmiştir.

Prim teşvikleri kapsamında merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya 2017 yılında 27,7 milyar TL transfer yapılmış olup, 2018 yılında 19,9 milyar TL transfer yapılması beklenmektedir. Bu düşüştü 2018 yılı için asgari ücret desteğinin merkezi yönetim bütçesi yerine İŞF'den karşılanması etkili olmuştur.

2017 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları, sırasıyla 25,2 milyar TL ve 51,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2018 yılında ise, SGK ilaç ve tedavi harcamalarının sırasıyla 31,5 milyar TL ve 58,9 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2018 yılında GSYH'ya oran olarak İŞF prim gelirlerinin yüzde 0,4, faiz gelirlerinin yüzde 0,4, devlet katkısının ise yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam gelirlerin GSYH'nın yüzde 0,9'u seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2018 yılı İŞF toplam giderlerinin GSYH'nın yüzde 0,6'sı seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2018 yılında aylık ortalama 430 bin kişi işsizlik ödeneği almış olup 2018 yılı işsizlik ödeneği giderlerinin 4,5 milyar TL düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2018 yılında toplam Fon varlığının 127,7 milyar TL'lik tutarla GSYH'nın yüzde 3,4'üne ulaşacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 48- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
A. Gelirler	22 273	26 862	34 081	41 281	0,9	0,9	0,9	0,9
- Prim Gelirleri	9 930	11 666	13 823	15 714	0,4	0,4	0,4	0,4
- Devlet Katkısı	3 310	3 895	4 608	2 619	0,1	0,1	0,1	0,1
- Faiz Gelirleri	8 025	10 046	14 600	21 613	0,3	0,3	0,4	0,5
B. Giderler	12 145	13 344	23 075	20 552	0,5	0,4	0,6	0,5
- Sigorta Giderleri (3)	3 710	3 861	4 495	6 234	0,1	0,1	0,1	0,1
- Diğer Giderler	8 436	9 483	18 581	14 318	0,3	0,3	0,5	0,3
C. Gelir-Gider Farkı	10 128	13 518	11 006	20 729	0,4	0,4	0,3	0,5
D. Toplam Fon Varlığı	103 208	116 726	127 732	148 461	4,0	3,8	3,4	3,3

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu giderleri dâhil edilmiştir.

b) 2019 Yılı Hedefleri

Devredilen SSK ve Bağ-Kur emekli aylıklarının 2019 yılı Ocak ve Temmuz aylarında önceki altı aylık enflasyon tahmini dikkate alınarak artırılması öngörülmüştür.

Kamu görevlileriyle yapılan toplu sözleşme hükümlerine göre memur maaşları ve memur emekli aylıklarının 2019 yılının Ocak ayında yüzde 4, Temmuz ayında yüzde 5

oranında artırılması, ayrıca 2019 yılının Ocak ve Temmuz aylarında geçmiş altı aylık dönemlerde oluşacak enflasyon farklarının ilave edilmesi öngörülmüştür.

2019 yılında sosyal güvenlik kuruluşlarının toplam gelirlerinin 402 milyar TL, toplam giderlerinin 449,7 milyar TL ve gelir-gider açığının 47,7 milyar TL olması öngörülmüştür. GSYH'ya oran olarak, gelirlerin yüzde 9, giderlerin yüzde 10,1 ve açığın yüzde 1,1 olması hedeflenmiştir.

2019 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 185,2 milyar TL tutarında ve GSYH'nın yüzde 4,2'si oranında bütçe transferi yapılması öngörülmektedir.

2019 yılında İşsizlik Sigortası Fonunun prim gelirinin GSYH'nın yüzde 0,4'ü, faiz gelirinin GSYH'nın yüzde 0,5'i, devlet katkısının ise GSYH'nın yüzde 0,1'i oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Fonun toplam giderlerinin GSYH'nın yüzde 0,5'i oranına ulaşması beklenmektedir. Böylece, 2019 yılında toplam Fon varlığının 148,5 milyar TL ile GSYH'nın yüzde 3,3'üne ulaşması hedeflenmektedir.

1.3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon dengesi kapsamı, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonundan meydana gelmektedir.

2018 yılında toplam fon gelirlerinin 22,7 milyar TL, toplam fon giderlerinin ise 27,3 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, fonların finansman açığının 4,5 milyar TL olması öngörülmektedir.

2018 yılında özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 8 milyar TL nakit girişi beklenmektedir.

b) 2019 Yılı Hedefleri

2019 yılında Özelleştirme Fonunun 10 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir.

2019 yılında fon gelirlerinin 27,8 milyar TL, fon giderlerinin 28,7 milyar TL, fon sistemi finansman açığının 0,9 milyar TL olması hedeflenmektedir.

TABLO I: 49- Fon Gelir ve Giderleri (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2016	2017	2018 (2)	2019 (3)
A. Fon Gelirleri	11 131	13 368	22 747	27 846
- Vergi Gelirleri	8 935	10 575	17 695	21 160
- Vergi Dışı Normal Gelirler	1 919	1 800	2 172	2 615
- Faktör Gelirleri (Net)	276	993	509	603
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	0	0	2 371	3 467
B. Fon Giderleri	15 311	22 148	27 300	28 701
- Cari Giderler	8 811	12 085	20 305	20 365
- Faktör Giderleri (Net)	0	0	0	0
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	4 719	5 755	6 995	8 337
- Sermaye Transferleri (Net)	1 781	4 308	0	0
C. Gelir-Gider Farkı	-4 181	-8 780	-4 552	- 855
D. Finansman	4 181	8 780	4 552	855
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç - Alacak İlişkisi (Net)	-233	-39	30	36
- Kasa - Banka Değişimi	4 413	8 819	4 523	820
Bilgi İçin:				
- Özelleştirme Gelirleri	9 583	4 995	8 000	10 000

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

1.3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

2018 yılı Ekim ayı itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 18'dir. Bu kuruluşlara ilaveten özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş., TÜRKŞEKER A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir.

KİT'ler ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar, 2017 yılında GSYH'nın binde 0,4'ü oranında toplam finansman fazlası vermiştir. 2018 yılında ise bu kuruluşların GSYH'nın binde 3,4'ü oranında finansman açığı vermesi beklenmektedir. Söz konusu kuruluşların 2018 yılında 2,9 milyar TL dönem zararı ve 12,4 milyar TL faiz dışı açık oluşturacağı tahmin edilmektedir. Bu kuruluşlara 2018 yılında 12,9 milyar TL sermaye transferi, 2 milyar TL görevlendirme bedeli ve 0,9 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması

öngörülmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 20,8 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

ÖİB tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2017 yılında TL cinsinden 2,7 milyar TL iken 2018 yılının ilk 9 ayında 5,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılı Eylül sonu itibarıyla ihalesi tamamlanmış olup onay veya sözleşme imza aşamasında bulunan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı ise yaklaşık 3,2 milyar TL'dir.

2018 yılı içerisinde özelleştirme ihalesi gerçekleştirilen TÜRKŞEKER A.Ş.'ye ait Yozgat, Iğın, Burdur ve Alpullu şeker fabrikalarının satış ve devir onayı alınmış olup sözleşme imza aşamasındadır. TDİ A.Ş.'ye ait Güllük ve Tekirdağ Limanlarının, EÜAŞ'a ait Gönen, Sütçüler, Dinar 2, Çine, Tohma ve Tortum hidroelektrik santrallerinin özelleştirmeleri onay aşamasındadır.

Özelleştirme ihalesi 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilen TÜRKŞEKER A.Ş.'ye ait Afyon, Çorum, Elbistan, Erzurum-Erzincan, Kırşehir, Muş, Turhal, Bor şeker fabrikalarının devir işlemleri tamamlanmıştır. Anamur, Bozyazı, Mut-Derince, Silifke ve Zeyne, Menzelet ve Kılavuzlu ile Manyas Hidroelektrik Santrallerinin işletme hakkı devri tamamlanmıştır.

Eskişehir ilinin Alpu ilçesinde bulunan EÜAŞ'a ait Kömür Rezerv Alanı ile TDİ A.Ş.'ye ait Taşucu Limanının özelleştirilmesi için ihale ilanı yayımlanmıştır.

b) 2019 Yılı Hedefleri

KİT'ler, verimlilikleri artacak ve kamu maliyesine yükleri azalacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.

2019 yılında özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar ile KİT'lerin 201 milyon TL finansman açığı vermesi programlanmıştır. Bu hedefin tutturulması; OVP ile Genel Yatırım ve Finansman Programında öngörülen makroekonomik büyüklükler ile politikaların gerçekleşmesi, KİT'lerde öngörülen miktarda alımların yapılması, yatırım harcamalarının belirlenen seviyede kalması ve bütçeden yapılması programlanan transferlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

2019 yılında KİT'lerin yeni stratejik plan dönemleri başlayacaktır. Bu kapsamda hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.

TMO'nun 2,5 milyon ton buğday ve 0,5 milyon ton mısır, TÜRKŞEKER A.Ş.'nin 5,2 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmüştür.

TABLO I: 50- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi

	2017	2018 (1)	2019 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. GELİRLER	139 204	170 380	182 563
I. İşletme Gelirleri	119 647	147 744	161 860
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	100 969	126 825	150 296
2. Diğer Gelirler	18 678	20 919	11 564
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	7 760	6 999	7 544
1. Amortismanlar	4 932	5 526	6 562
2. Karşılıklar	2 828	1 473	983
III. Bütçe ve Fonlar	11 797	15 637	13 159
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	136 880	183 395	182 163
I. İşletme Giderleri	114 340	151 444	159 592
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	93 934	127 940	137 196
2. Diğer Giderler	20 405	23 504	22 396
II. Yatırım Harcamaları	13 442	20 701	13 766
III. Stok Artışı	- 305	912	402
IV. Sabit Kıymet Artışı	2 654	2 695	862
V. Dolaysız Vergiler	3 130	3 045	2 394
VI. Temettü Ödemeleri	2 199	3 249	2 827
VII. Diğer Giderler	1 420	1 349	2 320
C. GELİR-GİDER FARKI	2 324	-13 015	400
D. FİNANSMAN	-2 324	13 015	- 400
I. Kasa Banka Değişimi	1 346	3 406	713
II. İç Borçlanma (Net)	-3 227	5 798	954
III. Dış Borçlanma (Net)	- 444	3 812	-2 067
(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. GELİRLER	4,48	4,55	4,10
I. İşletme Gelirleri	3,85	3,95	3,64
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3,25	3,39	3,38
2. Diğer Gelirler	0,60	0,56	0,26
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,25	0,19	0,17
1. Amortismanlar	0,16	0,15	0,15
2. Karşılıklar	0,09	0,04	0,02
III. Bütçe ve Fonlar	0,38	0,42	0,30
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	4,41	4,90	4,09
I. İşletme Giderleri	3,68	4,05	3,59
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3,03	3,42	3,08
2. Diğer Giderler	0,66	0,63	0,50
II. Yatırım Harcamaları	0,43	0,55	0,31
III. Stok Artışı	-0,01	0,02	0,01
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,09	0,07	0,02
V. Dolaysız Vergiler	0,10	0,08	0,05
VI. Temettü Ödemeleri	0,07	0,09	0,06
VII. Diğer Giderler	0,05	0,04	0,05
C. GELİR-GİDER FARKI	0,07	-0,35	0,01
D. FİNANSMAN	-0,07	0,35	-0,01
I. Kasa Banka Değişimi	0,04	0,09	0,02
II. İç Borçlanma (Net)	-0,10	0,16	0,02
III. Dış Borçlanma (Net)	-0,01	0,10	-0,05

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 51- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2017	2018 (1)	2019 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. GELİRLER	4 202	4 222	2 873
I. İşletme Gelirleri	4 127	4 023	2 811
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3 925	3 916	2 749
2. Diğer Gelirler	202	107	62
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	56	40	31
1. Amortismanlar	50	27	27
2. Karşılıklar	6	13	3
III. Bütçe ve Fonlar	19	159	32
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	5 371	4 041	3 475
I. İşletme Giderleri	4 347	5 681	3 096
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3 709	3 446	2 511
2. Diğer Giderler	638	2 235	585
II. Yatırım Harcamaları	94	124	85
III. Stok Artışı	870	-1 385	282
IV. Sabit Kıymet Artışı	48	- 383	- 2
V. Dolaysız Vergiler	12	3	5
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	9
VII. Diğer Giderler	0	0	0
C. GELİR-GİDER FARKI	-1 169	181	- 602
D. FİNANSMAN	1 169	- 181	602
I. Kasa Banka Değişimi	128	162	- 31
II. İç Borçlanma (Net)	1 041	- 295	628
III. Dış Borçlanma (Net)	0	- 48	4
(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. GELİRLER	0,14	0,11	0,06
I. İşletme Gelirleri	0,13	0,11	0,06
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	0,13	0,10	0,06
2. Diğer Gelirler	0,01	0,00	0,00
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,00	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,00	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,00	0,00	0,00
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	0,17	0,11	0,08
I. İşletme Giderleri	0,14	0,15	0,07
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,12	0,09	0,06
2. Diğer Giderler	0,02	0,06	0,01
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artışı	0,03	-0,04	0,01
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	-0,01	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	-0,04	0,00	-0,01
D. FİNANSMAN	0,04	0,00	0,01
I. Kasa Banka Değişimi	0,00	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,03	-0,01	0,01
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 52- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Haric			Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dahil		
	2017	2018 (1)	2019 (2)	2017	2018 (1)	2019 (2)
Toplam Personel Sayısı	101 297	101 982	101 962	109 975	109 433	107 333
- Memur ve Sözleşmeli Personel	47 063	47 661	48 299	48 812	49 063	49 311
- İşçi	54 234	54 320	53 663	61 163	60 369	58 022
Toplam Personel Harcamaları (3)	9 354	10 446	12 576	10 311	11 367	13 376
- Memur ve Sözleşmeli Personel	3 699	4 275	5 203	3 849	4 413	5 322
- İşçi	5 655	6 170	7 373	6 462	6 955	8 053
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı (3)	100 969	126 825	150 296	104 894	130 741	153 045
Görev Zaranı Tahakkukları (3)	2 371	2 408	2 546	2 371	2 408	2 546
İşletme Faaliyet Kâr – Zaranı (3)	2 451	-7 232	5 822	2 357	-7 100	5 751
Faiz Ödemeleri (3)	782	1 293	1 499	941	1 854	1 660
Dönem Kâr – Zaranı (3)	7 677	-1 292	4 814	7 457	-2 949	4 529
Faktör Gelirleri (3)	13 066	3 300	9 812	12 902	1 682	9 558
Temettü Ödemeleri (3)	2 199	3 249	2 827	2 199	3 249	2 836
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	13 442	20 701	13 766	13 536	20 825	13 851
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	11 797	15 637	13 159	11 816	15 796	13 190
Borçlanma Gereği* (3)	-2 324	13 015	- 400	-1 155	12 834	201
Borçlanma Gereği* (3) (4)	9 473	28 652	12 759	10 662	28 630	13 392
Borçlanma Gereği* (3) (5)	-1 552	13 117	- 600	- 535	12 381	- 154
Borçlanma Gereği*/GSYH (Yüzde)	-0,07	0,35	-0,01	-0,04	0,34	0,00
Borçlanma Gereği* (4)/GSYH (Yüzde)	0,31	0,77	0,29	0,34	0,77	0,30
Borçlanma Gereği* (5)/GSYH (Yüzde)	-0,05	0,35	-0,01	-0,02	0,33	0,00
Personel Harcamaları/Hasılat (Yüzde)	9,26	8,24	8,37	9,83	8,69	8,74
Faiz Ödemeleri/Hasılat (Yüzde)	0,77	1,02	1,00	0,90	1,42	1,08

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

(*) (-) İşareti finansmanı fazlasını göstermektedir.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) Cari Fiyatlarla, Milyon TL,

(4) Bütçe ve Özelleştirme Fonu transferleri haricidir, (5) Faiz gelir ve gideri haricidir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. 2019 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2019 Yılı Programının temel amacı; ekonomide dengelenmenin sağlanması suretiyle cari dengenin iyileştirilmesi ve fiyat istikrarının yeniden tesis edilmesidir. Bu Program, ihtiva ettiği politikaları somut ve ölçülebilir tedbirler vasıtasıyla hayata geçirmeyi hedeflemektedir.

2.2. 2019 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.2.1. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM

2.2.1.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Eğitimin temel çıkış noktası bireyin kendisini bilmesi ve tanınması, insanlığa hizmet ederek evrensel medeniyete katkı sağlaması, milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerimizi benimseyerek yaşantısına aktarmasıdır.

Son dönemde, eğitim hizmetlerinin daha nitelikli, daha yaygın ve kolay ulaşılabilir sunulması konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda beşeri ve fiziki altyapı iyileştirilmiş, okullaşma oranlarında artış sağlanmış ve derslik başına düşen öğrenci sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. Kız çocukları ile yoksul öğrencilerin eğitimde devamlılığını sağlamak ve taşınabilir eğitimi güçlendirmek için çeşitli faaliyetler yürütülmüş, öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine ağırlık verilmiştir.

TABLO II: 1- Eğitim Kademeleri İtibarıyla Öğrenci Sayıları ve Okullaşma Oranları

	2015-2016		2016-2017		2017-2018	
	Öğrenci Sayısı (Bin)	Brüt Okullaşma Oranı (1) (Yüzde)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Brüt Okullaşma Oranı (1) (Yüzde)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Brüt Okullaşma Oranı (1) (Yüzde)
Okul Öncesi Eğitim	1 209	49,3	1 316	52,1	1 501	57,6
İlköğretim	10 572	102,9	10 490	100,7	10 695	99,7
İlkokul	5 361	99,2	4 970	96	5 105	96,9
Ortaokul	5 212	107,1	5 520	105,3	5 590	102,5
Ortaöğretim	5 807	109,8	5 849	107	5 689	108,4
Genel Ortaöğretim	3 048	52,5	3 136	53,6	3 075	54
Mes. ve Tek. Ortaöğretim	2 083	35,9	2 068	35,4	1 987	34,9
Din Öğretimi	677	11,7	645	11	628	11
Yükseköğretim (2)	6 186	95,9	6 628	103,3	6 963	107,4
Örgün (3)	3 108	40,9	3 259	42,4	3 887	45,6
Yaygın Eğitim (4)	8 700	-	9 864	-	9 088	-

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK

(1) Okullaşma oranı hesaplamasında teorik yaş okul öncesinde 4 -5 yaş (4-12 aylar), ilkokulda 5 yaş (1-3 aylar)-9 yaş (4-12 aylar), ortaokulda 9 yaş (1-3 aylar)-13 yaş, ortaöğretimde 14-17, yükseköğretimde 18-22 olarak kabul edilmiştir.

(2) Üniversiteler ve diğer eğitim kurumları dâhil, lisansüstü öğrenciler hariçtir.

(3) Yükseköğretimdeki net okullaşma oranını vermektedir.

(4) Yaygın eğitim kurumlarına ait öğrenci sayısı bilgileri bir önceki öğretim yılı sonu itibarıyla verilmiştir.

Erken çocukluk eğitimi, çocukların sosyal, duygusal, bilişsel, dil ve motor gelişimini azami düzeyde destekleyen, yaşam boyu iyi olma hâline katkı sağlayan bir eğitim kademesi

olup okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler neticesinde çocukların eğitime erişiminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2002-2003 eğitim öğretim döneminde 4-5 yaş için yüzde 9,3 olan brüt okullaşma oranı 2017-2018 eğitim öğretim döneminde yüzde 57,6'ya yükselmiştir. Önümüzdeki dönemde erken çocukluk eğitiminin 5 yaş için zorunlu olması sağlanacak ve bu eğitim kademesinin niteliğinin artırılmasına yönelik ortak kalite standartları getirilecektir.

Temel eğitim kademesinde de eğitime erişim artırılmış ve çocukların beceri temelli etkinlikler doğrultusunda temel eğitimin yapılandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2016 yılı verilerine göre Türkiye'de 5-14 yaş grubundaki çocukların yüzde 95'i okullaşmış iken OECD ortalamasında bu oran yüzde 98'dir.

Ortaöğretimde okullaşma oranları açısından bölgesel farklılıklar azaltılmaya çalışılmıştır. Ortaöğretim zorunlu eğitim kapsamına alınmakla birlikte öğrencilere açık öğretime devam imkânı da tanınmıştır. 2002-2003 eğitim öğretim döneminde yüzde 67,9 olan brüt okullaşma oranı 2017-2018 eğitim öğretim döneminde yüzde 108,4'e yükselmiştir. Ortaöğretim sisteminin süreç odaklı, akademik beceriler ile birlikte diğer gelişim alanlarını da dikkate alan, bireysel farklılıklara duyarlı, teknolojinin doğru ve etkin kullanıldığı bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitimin payı yüzde 34,9 olmakla birlikte mesleki ve teknik eğitime olan talebin artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bölgelerin ihtiyaç duyduğu alanlarda özel sektörle işbirliği içerisinde 20 tematik mesleki ve teknik eğitim kurumu açılmış olup yaygınlaştırma çalışmalarına ağırlık verilmektedir. Mesleki ve teknik eğitimde alan eğitiminin 9'uncu sınıftan itibaren başlanması ve müfredatın esnek ve modüler olarak yapılandırılması sağlanacaktır.

Son dönemde hizmete alınan yeni dersliklerle birlikte öğrenme ortamlarının niceliğinde önemli iyileşmeler sağlanmıştır. 2002-2003 eğitim öğretim döneminde ilköğretimde 39 olan derslik başına düşen öğrenci sayısı 2017-2018 eğitim öğretim döneminde 24'e düşerek önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Ortaöğretimde ise derslik başına düşen öğrenci sayısı söz konusu dönemler arasında 27'den 21'e düşmüştür. Tüm eğitim kademeleri itibarıyla derslik başına düşen öğrenci sayıları azaltılmış ve uluslararası standartlara ulaşılmıştır. 2016 yılı verilerine göre ilkokulda derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye ve OECD ortalamasında 21 iken ortaokul kademesinde Türkiye'de 24, OECD ortalamasında ise 23'tür. Ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Türkiye ve OECD ortalamasında 13'tür. Önümüzdeki dönemde öğrenme ortamlarının fiziki niteliğinin artırılmasına ağırlık verilerek bütün okullara öğrencilerin ilgi, mizaç ve yeteneklerinin gelişimine yönelik Tasarım-Beceri Atölyeleri kurulacaktır.

Eğitimin tüm kademelerinde erişimde sağlanan ilerlemelerle birlikte eğitimin kalitesinin artırılmasına yönelik ilave çalışmalar sürdürülecektir. Bu kapsamda, fırsat eşitliği, öğretmen nitelikleri, öğrenme ortamları, müfredat ve kurumsal kapasite önemli politika başlıkları olarak öne çıkmaktadır.

Fırsat eşitliği bağlamında ikili eğitimden tekli eğitime geçme çalışmaları devam etmektedir. 2017-2018 öğretim dönemi itibarıyla ikili eğitimde okuyan ilkokul öğrencilerinin oranı yüzde 41,3, ortaokul öğrencilerinin oranı yüzde 33,6, ortaöğretim öğrencilerinin oranı ise yüzde 6,8'dir.

Özel sektörün eğitim hizmetleri sunumundaki payı öğrenci bazında 2017-2018 eğitim öğretim döneminde yüzde 8,3 olarak gerçekleşmiştir. Özel öğretimde yenilikçi

uygulamaların hayata geçirilmesine yönelik özel ve resmi eğitim kurumları arasında iş birliklerinin desteklenmesine odaklanılacak ve özel öğretim kurumlarına yönelik teftiş ve rehberlik sistemlerine, öğrenme merkezli olarak dönüştürülmesi sağlanacaktır.

Eğitim fakültelerinde, öğretmen yetiştirme programlarının özgün bir yapılanmayla uygulama ağırlıklı düzenlenmesi sağlanacak, öğretmenlerin mesleki gelişimi lisansüstü düzeyde desteklenecek ve pedagojik formasyon programları yerine lisansüstü düzeyde Öğretmenlik Mesleği Uzmanlık Programı açılacaktır. Elverişsiz koşullarda görev yapan öğretmenler için teşvik mekanizması kurulacak, öğretmenlik mesleği mevzuatına ilişkin çalışmalara başlanılacaktır.

2017-2018 eğitim öğretim dönemi itibarıyla güncellenen müfredatın işlevselliğinin artırılması için, farklı aktör ve kurumların katılımıyla dijital eğitim ve öğretim içeriği geliştirme ekosisteminin oluşturulması ve sınıf içi öğretim uygulamalarındaki iyi örneklerin geliştirilerek paylaşımına açılması sağlanacaktır.

Çocukların öğrenmesiyle ilgili tüm aktörlerin okulu iyileştirme çalışmalarında yer aldığı Okul Gelişim Modeli kurularak her okula Okul Gelişim Planı hedefleriyle uyumlu okul gelişim bütçesi verilecektir. Bu kapsamda, şartları elverişsiz okullara pozitif ayrımcılık yapılacaktır.

23/10/2018 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi ilan edilmiştir. Belgede yukarıda bahsedilen hususlar dâhil eğitimin bütün alan ve kademelerini içeren bütüncül bir yaklaşımla 3 yıllık dönemde yapılacaklar belirlenmiştir. Bu süre zarfında okullar arası farklılıkların azaltılması, okulların çocuklar için yaşanılabilir alanlar haline dönüştürülmesi, sınav baskısının azaltılması, meslek liselerinin tercih edilebilir hale getirilmesi, çocuklara yeniçağ becerilerinin kazandırılması, öğretmen ve okul yöneticilerinin mesleki tatmin duygusunun yükseltilmesi, erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılması ve özel ihtiyaçları olan çocuklara hak ettikleri eğitim olanaklarının sunulması vizyon belgesinin temel hedefleridir.

Vizyon belgesi ilk dönemi olan 2018-2019 eğitim öğretim yılı tasarım, simülasyon, öncü pilotlamalar ve yeniliklerin kısmi uygulama yılı olarak belirlenmiştir. İkinci dönem olan 2019-2020 eğitim öğretim yılında ise pilot uygulamaların ülke geneline yaygınlaştırılmasına ve tasarım aşaması tamamlanan eylemlerin uygulanmasına başlanacaktır. Üçüncü dönem olan 2020-2021 eğitim öğretim döneminde ise eylemlerin tümü hayata geçirilecek ve belirlenen eylemlerin etki analizi yapılacaktır.

Yükseköğretim okullaşma oranlarında önemli artış sağlanmakla birlikte Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemine (ÖSYS) başvuru, sınava tekrar girme ve boş kontenjan sayısındaki artış, yükseköğretim kontenjan planlamasının gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu amaçla 7033 sayılı Kanunla Yükseköğretim Kurulu (YÖK) bünyesinde kurulan Yükseköğretim Eğitim Programları Danışma Kurulu kontenjan planlaması çalışmalarına başlamıştır.

Üniversitelerin misyon bazında farklılaşması ihtiyacından yola çıkılarak 2006-2008 yılları arasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel kalkınma misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmasını sağlamak amacıyla YÖK tarafından Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında 5 üniversite desteklenmektedir. Diğer yandan, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla Araştırma Üniversiteleri Programı kapsamında 10 araştırma üniversitesi belirlenmiştir.

Yeni kurulan üniversitelerle birlikte, fiziki mekân ihtiyaçlarında artış meydana gelmiştir. Yükseköğretim kurumlarında ilave kapalı alanlar yaratılması gereği bulunmakla

birlikte mevcut kapalı alanların daha verimli şekilde kullanılması önemini korumaktadır. Bu kapsamda, devlet üniversitelerinin mevcut mekânlarının envanteri çıkarılmış, bu mekânların verimlilik analizi yapılmış ve yükseköğretim mekânlarının ülkemize özgü tasarım ilkeleri kılavuzu oluşturulmuştur. Önümüzdeki dönemde üniversitelerin yeni mekan talepleri, oluşturulması planlanan Yükseköğretim Mekanları Yatırım Karar Destek Sistemi (Mek-Sis) yazılımı üzerinden oluşturulan veriler baz alınarak değerlendirilecektir.

b) Amaç ve Hedefler

Eğitim-öğretim sisteminin hedefi, çağın ve geleceğin becerileriyle donanmış ve bu donanımı insanlık hayrına sarf edebilen bilime sevdalı, kültüre meraklı ve duyarlı, nitelikli, ahlaklı bireyler yetiştirerek onları günümüzün bilgi yoğun ve rekabetçi dünyasına en iyi şekilde hazırlamak, ailenin aktif şekilde yer aldığı eğitim-öğretim sistemi oluşturmak, eğitim-öğretim alanında sızrama yaparak nicelikten niteliğe bir hamleyi gerçekleştirilmiştir.

2023 Eğitim Vizyonu çerçevesinde bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, fırsat eşitliğine dayalı, kaliteyi yükselten bir dönüşüm programı uygulanacaktır. Fırsat eşitliği, öğretmen nitelikleri, öğrenme ortamları, müfredat ve kurumsal kapasite bu dönüşüm sürecini destekleyecek şekilde güçlendirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Eğitim sisteminde, bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, hayat boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde işgücü piyasasıyla uyumunu güçlendiren, fırsat eşitliğine dayalı, kalite odaklı dönüşüm sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.144)			
Tedbir 1. Hayat boyu öğrenme programlarına yönelik nitelik ve erişim artırılabilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Yaş itibarıyla örgün eğitim kapsamı dışında kalmış bireylere yönelik diplomaya esas müfredatın yapısı temel beceriler korunmak kaydıyla sadeleştirilecek, hayat boyu öğrenme süreçlerinde farklı hedef kitlelere ulaşmak ve öğrenmeye erişimi artırabilmek için uzaktan eğitim teknolojilerinden yaygınlıkla yararlanılacaktır. "Ulusal Hayat Boyu Öğrenme İzleme Sistemi" kurulacaktır.
Tedbir 2. Kurumsal rehberlik ve teftiş hizmetleri etkinliği artacak şekilde yapılandırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Teftiş sistemimizin kurumsal rehberlik ile inceleme, araştırma ve soruşturma bileşenleri ayrılarak okul gelişimine yönelik kurumsal rehberlik, özel bir uzmanlık alanı olarak yapılandırılacaktır. Okul gelişimine yönelik rehberlik bileşeni, il ve ilçe düzeyinde yapılandırılacaktır. Okul ve program türlerine bağlı ihtisaslaşmış Kurumsal Rehberlik ve Teftiş dalları oluşturulacaktır.
Tedbir 3. Rehberlik hizmetleri ihtiyaçlara yönelik olarak	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve	Aralık	Kariyer Rehberliği sistemi yapılandırılacak ve tüm öğretim

yapılandırılacaktır. Ruhsal, bilişsel ve fiziki gelişimlerini desteklemeye yönelik faaliyetlerle öğrencilerin öğrenmeye hazır bulunmuşluk düzeyleri artırılacaktır.	Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Valilikler, Üniversiteler, İlgili Meslek Örgütleri, İlgili STK'lar	Sonu	kademeleri düzeyinde çocukların kendini tanıyarak (mizaç, yetenek, ilgi, değerler, kişilik ve aile) kariyer profili oluşturması, iş-meslek tanıma yollarını, kaynaklarını öğrenmesi ve kariyer gelişim dosyasının öğrenci e-portfolyosuyla ilişkilendirilmesi sağlanacaktır. PDR hizmetlerine ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Okul türlerinin azaltıldığı, programlar arası esnek geçişlerin olduğu, öğrencilerin ruhsal ve fiziksel gelişimleri ile becerilerini artırmaya yönelik sportif, sanatsal ve kültürel aktivitelerin daha fazla yer aldığı, bilgi ve iletişim teknolojilerine entegre olmuş bir müfredatın bulunduğu, sınav odaklı olmayan, bireysel farklılıkları gözetten bir dönüşüm programı uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.145)			
Tedbir 4. İlkokul ve ortaokullar gelişimsel açıdan yeniden yapılandırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	İlkokul müfredatı çocukların ilgi, yetenek ve mizaçlarına uygun olarak iyileştirilecek, ilkokullarda not yerine çocukların gelişimsel özellikleri dikkate alınarak çok yönlü değerlendirme sistemi kurulacaktır. Okul, mahalle spor kulüpleri kurulacak, tasarım beceri atölyeleri açılacak, teneffüs süreleri artırılabilecektir.
Tedbir 5. Ülke genelinde yabancı dil eğitimi seviye ve okul türlerine göre uyarlanacak, yabancı dil eğitiminde öğretmen nitelik ve yeterlilikleri yükseltilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TRT, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Yabancı dil eğitiminde dil politikalarını, dil öğretim standartlarını ve sınıf içi uygulamalar ile öğretmen yeterliklerini belirleyecek olan bir Ulusal Yabancı Dil Eğitimi Konseyi oluşturulacaktır. Disiplinler arası yaklaşımla Matematik, Fen, Sosyal Bilgiler ve Görsel Sanatlar gibi farklı disiplinlerin İngilizce dil eğitimine entegrasyonu sağlanarak, öğrencilerin yabancı dili kullanımlarını farklı alanlara aktarmaları mümkün kılınacaktır. İngilizce öğrenimi çevrimiçi ve mobil teknolojilerle desteklenecektir.
Tedbir 6. İmam hatip okullarının müfredat, ders yapısı ve dil yeterlikleri iyileştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	İmam hatip okullarının programlarının ders saati ve ders türü azaltılacak, yönelime bağlı modüler bir yapı kurulacaktır. Arapça ve diğer yabancı dil alanlarında nitelikli destek eğitimleri düzenlenecektir.

Öğrencilerin sosyal, zihinsel, duygusal ve fiziksel gelişimine katkı sağlayan okul öncesi eğitim, imkânları kısıtlı hane ve bölgelerin erişimini destekleyecek şekilde yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.146)			
Tedbir 7. Erken çocukluk eğitimi hizmeti yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yerel Yönetimler, STK'lar	Aralık Sonu	Kırsal ve düşük yoğunluklu yerleşim bölgelerindeki çocuklar için esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitimi modelleri uygulanacaktır. Toplum temelli erken çocukluk hizmetlerinin yayılımı bağlamında merkezler, atölyeler ve gezici otobüs sınıflar devreye sokulacaktır. Oyun temelli gelişim etkinliklerinin yer aldığı yaz okulu programları açılacaktır.
Özel eğitime gereksinim duyan engellilerin ve özel yetenekli bireylerin, bütünleştirme eğitimi doğrultusunda, uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşeri ve fiziki altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.148)			
Tedbir 8. Özel yeteneklilere yönelik kurumsal yapı ve süreçler iyileştirilecek, öğrenme ortamları, ders yapıları ve materyalleri geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Milli Eğitim Bakanlığı "Özel Yeteneklilerin Eğitimi, Bilim ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulacaktır. Özel yetenekli bireylerin eğitimi için, örgün ve yaygın eğitimi kapsayan müfredat çalışmaları başlatılacaktır. Bilim Sanat Merkezleri yeniden yapılandırılarak okullardaki Tasarım ve Beceri Atölyeleriyle ilişkilendirilecektir. Özel yetenekli bireylerin eğitimi için mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 9. Özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere yönelik hizmetlerin kalitesi artırılabilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Valilikler, Üniversiteler, İlgili Meslek Örgütleri, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Özel eğitimin ülke genelinde etkin Koordinasyonunun gerçekleşmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde kurumlar arası bir izleme ve uygulama mekanizması oluşturulacaktır. Özel gereksinimli çocukların tespiti için Türkiye genelinde il bazlı taramalar yapılacak ve ihtiyaç haritaları oluşturulacaktır. Özel eğitim gereksinimi duyan her çocuğumuza ulaşmak için taşınabilir eğitim setleri oluşturulacak ve eğitimsiz çocuğumuz bırakılmayacaktır. İhtiyaç duyan aile ve çocuklara evden eğitim konusunda gerekli altyapı oluşturulacaktır. Özel eğitim hizmetinin yayılımı için mobil platformlar kurulacak, yerel yönetimler alana yönelik olarak teşvik edilecektir.

Eğitim sisteminin performansının değerlendirilmesine imkân tanıyacak şekilde öğrenci kazanımlarının izlenebilmesini teminen, sınıf temelli başarı düzeyleri, yeterlilikleri ve standartları belirlenecek, ulusal düzeyde çoklu değerlendirme ve denetleme mekanizması geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.151)			
Tedbir 10. Ortaöğretimde okullar arası başarı farkı azaltılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Valilikler	Aralık Sonu	İmkân ve koşulları bakımından desteklenmesi gereken okulları Okul Gelişim Planları ile uyumlu olarak kaynak planlanmasında öncelikli hâle getirecek bir yatırım planlaması yapılacaktır. Bakanlık, il, ilçe ve okul düzeyinde yapılan izleme değerlendirme çalışmalarında sosyo-ekonomik açıdan kısıtlı koşulları sebebiyle Okul Gelişim Planlarında hedefledikleri başarıyı gösteremedikleri belirlenen okullardaki öğrencilerin akademik ve sosyal gelişmeleri için destek programları uygulanacaktır.
Tedbir 11. Fen ve sosyal bilimler liselerindeki öğretimin niteliği iyileştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Fen ve Sosyal Bilimler Liselerinde görev yapacak öğretmenler, bilimsel disiplin alanlarında sahip oldukları diploma, yapmış oldukları bilimsel çalışmalar, yürüttükleri ulusal/ uluslararası projeler, mesleki başarıları, deneyimleri vb. ölçütler doğrultusunda değerlendirileceklerdir. Öğrencilerin ve öğretmenlerin üniversitelerin araştırma olanaklarından ve laboratuvarlarından yararlanmaları sağlanacaktır. Bilim insanlarının öğrencilere eğitim ve araştırma koçluğu yapmaları teşvik edilecektir.
Tedbir 12. Eğitim kalitesinin arttırılması için ölçme ve değerlendirme yöntemleri etkinleştirilecek, öğrencilerin sosyal, kültürel ve sportif etkinlikleri izlenecek, kademeler arası geçiş sınavlarının eğitim sistemi üzerindeki etkisi azaltılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), ÖSYM, Üniversiteler	Aralık Sonu	Belirlenecek sınıf düzeylerinde herhangi bir notlandırma olmaksızın alınan kararların işleyişini öğrencilerin akademik çıktıları üzerinden görebilmek amacıyla Öğrenci Başarı İzleme Araştırması yapılacaktır. Her çocuk için bir e-portfolyo oluşturulacaktır. Sınavla öğrenci alan okul sayıları kademeli olarak azaltılacaktır.

<p>Öğretmenlik mesleği daha cazip hale getirilecek; öğretmen yetiştiren fakülteler ile okullar arasındaki etkileşim güçlendirilecek; öğretmen yetiştirme ve geliştirme sistemi, öğretmen ve öğrenci yeterliliklerini esas alan, kişisel ve mesleki gelişimi sürekli teşvik eden, kariyer gelişimi ve performansa dayanan bir yapıda düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p.152)</p>			
<p>Tedbir 13. Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin mesleki gelişimleri yeniden yapılandırılacak ve insan kaynağının verimli kullanılması sağlanacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Öğretmenlerin mesleki gelişimi lisansüstü düzeyde desteklenecektir. Sertifikaya dayalı pedagojik formasyon yerine lisansüstü düzeyde “Öğretmenlik Mesleği Uzmanlık Programı” açılacaktır. Okul yöneticiliği yüksek lisans düzeyinde mesleki uzmanlık becerisine dayalı profesyonel bir kariyer alanı olarak yapılandırılacaktır. Ücretli öğretmenlerimizin ücretleri iyileştirilecektir. Sözleşmeli öğretmenlerin görev sürelerine ilişkin düzenleme yapılacaktır. Öğretmenlik meslek mevzuatının düzenlemesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir. Okul yöneticiliğine atamada yeterliliklere dayalı yazılı sınav uygulaması ve belirlenecek diğer nesnel ölçütler kullanılacaktır.</p>
<p>Eğitimde alternatif finansman modelleri geliştirilecek, özel sektörün eğitim kurumu açması, özel kesim ve meslek örgütlerinin mesleki eğitim sürecine idari ve mali yönden aktif katılımı özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.156)</p>			
<p>Tedbir 14. Okulların finansman yöntemleri çeşitlendirilecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Her okula, oluşturulacak çeşitli ölçütlere ve Okul Gelişim Planı'na dayalı olarak okul gelişim bütçesi verilecektir. Şartları elverişsiz okullara pozitif ayrımcılık yapılacaktır. Eğitime ve okullara bağlı yapacak kişilerin farklı miktar, tema ve yöntemle bağlı yapabilmesi için il ve MEB düzeyinde bir yapı kurulacak, mevzuat, yazılım ve erişim düzenlemeleri yapılacaktır. Türkiye genelinde eğitimde elverişsiz koşullara sahip okulların görülebildiği Coğrafi Bilgi Sistemi üzerinden eğitim hayırseverlerine bağlı için seçenekler sunulacaktır. Özel sektör ve sivil toplum iş birlikleriyle eğitim kurumlarının finansmanına destek sağlanacaktır.</p>

Tedbir 15. Özel öğretim kurumlarına yönelik yönetim ve teftiş yapısının etkililiği artırılabacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), STK'lar	Aralık Sonu	Özel öğretim kurumlarındaki teftiş-rehberlik çalışmaları öğrenmeyi geliştirme odaklı bir yapıya dönüştürecek, bu okullardaki tümüyle yeni model ve programlar, akreditasyon koşulları dikkate alınarak yeni pilot okullar şeklinde yapılandırılacaktır.
Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojisi altyapısı geliştirilecek, öğrenci ve öğretmenlerin bu teknolojileri kullanma yetkinlikleri artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.157)			
Tedbir 16. Dijital içerik ve becerilerin gelişmesi için ekosistem kurulacak, dijital içerik geliştirilecek ve öğretmen eğitimi yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TÜBİTAK	Aralık Sonu	İçerik normları ve kalite standartları tüm olası kullanım senaryolarını destekleyecek şekilde "Ulusal Dijital İçerik Arşivi" oluşturulacaktır. Dijital içerikleri etkin olarak kullanma ve geliştirme kültürü edinmiş lider öğretmenler yetiştirilerek bu kültürün okullarda yaygınlaşması sağlanacaktır. Sınıf öğretmenlerine bilgisayarsız ortamda algoritmik düşünce öğretimine yönelik yüz yüze hizmet içi eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 17. Ülke genelinde yönetim ve öğrenme tekniklerinin izlenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi için okul bazında veriye dayalı planlama ve yönetim sistemine geçilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Bakanlığın MEBBİS, E-Okul, E-Yaygın, Açık Öğretim Sistemleri ve Merkezi Sınav Sonuçları gibi mevcut sistemlerinden gelen veriler kolay erişilebilir bir Eğitsel Veri Ambarı'nda bütünleştirilecektir. Öğrenci başarısının izlenmesi araştırması, "Öğrenme Analitiği Platformu", veri denetim birimi, veri bilgilendirme sistemi, okular için coğrafi bilgi sistemi veri sistemlerinin oluşturulması için hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.
Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyum; hayat boyu öğrenme perspektifinden hareketle iş yaşamının gerektirdiği beceri ve yetkinliklerin kazandırılması, girişimcilik kültürünün benimsenmesi, mesleki ve teknik eğitimde okul-işletme ilişkisinin orta ve uzun vadeli sektör projeksiyonlarını dikkate alacak biçimde güçlendirilmesi yoluyla artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p.158)			
Tedbir 18. Mesleki ve teknik eğitimde eğitim ortamları ve insan kaynakları geliştirilecek, mesleki ve teknik eğitime atfedilen değer artırılabacak, yerli ve milli savunma sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü yetiştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, KOSGEB, ASELSAN, HAVELSAN, Türk Havaçılık ve Uzay Sanayii A.Ş.	Aralık Sonu	Güncellenen müfredatlar ve ihtiyaç analizleri doğrultusunda atölye ve laboratuvarların standart donatım listeleri ile mimari yerleşim planları yenilenecek, öğrencilerin işbaşı eğitim ve yabancı dil becerilerini geliştirilmesi amacıyla yurtdışı hareketlilik projeleri hazırlanacaktır. Mesleki ve teknik eğitim okullarında üretilen başarılı projelere mikro kredi sağlanacaktır. Savunma sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu stratejik insan gücünün yetiştirilmesine destek verilecektir.

<p>Tedbir 19. Mesleki ve teknik eğitimde eğitim-istihdam-üretim ilişkisi güçlendirilecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, İŞKUR, SGK,</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının Türkiye'deki sektör Liderleri ile etkileşimi artırılacak, bu kurum mezunlarına istihdamda öncelik verilmesi ile mesleki eğitim alanları ve seviyelerine göre farklı ücret uygulanması teşvik edilecektir. Eğitim-İşgücü Veri Tabanı güncelleştirme ve geliştirme çalışmaları yürütülecektir. İlgili kuruluşlardan eğitim ve istihdam ilişkisine dair derlenen verilerin analizi ve raporlanması sağlanacaktır. Eğitim programı ve meslek bazında arz ve talep dengesi oluşturulacaktır.</p>
<p>Yükseköğretim sistemi, hesap verebilirlik temelinde özerklik, performans odaklılık, ihtisaslaşma ve çeşitlilik ilkeleri çerçevesinde kalite odaklı rekabetçi bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.161)</p>			
<p>Tedbir 20. Üniversitelerin ihtisaslaşmasına yönelik programların uygulanmasına devam edilecektir.</p>	<p>YÖK (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında seçilen beş pilot üniversitede ihtisaslaşma çalışmaları desteklenmeye devam edilecektir. İlave beş üniversite daha proje kapsamına alınacaktır. Araştırma Üniversiteleri Programı kapsamında belirlenen 10 araştırma üniversitesi ve beş aday araştırma üniversitesinin uluslararası alandaki rekabet gücünü artırmaya yönelik desteklere devam edilecektir.</p>
<p>Tedbir 21. Yükseköğretim Mekânları Yatırım Karar Destek Sistemi (Mek-Sis) Projesi tamamlanacaktır.</p>	<p>Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yeni mekân tasarımlarına yönelik rehber doküman üretilerek Yükseköğretim Mekânları Karar Destek Sistemi kurulacaktır.</p>
<p>Tedbir 22. Öğretim elemanı açığı, yurt geneline dengeli dağılım gözetilerek azaltılacaktır.</p>	<p>YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yeni kurulan üniversitelerde öğretim üyesi açığının yarattığı olumsuzlukları gidermek amacıyla uzaktan eğitim imkânları da kullanılarak gelişmiş üniversitelerin öğretim elemanı ve altyapısından yararlanılacaktır. Öğretim görevlisi, okutman ve uzman sayısını artırmak suretiyle yeni üniversitelerdeki öğretim elemanı açığı azaltılacaktır. Kısmi zamanlı ders verme özendirilecektir.</p>

2.2.1.2. Sağlık

a) Mevcut Durum

Sağlıkta Dönüşüm Programıyla; aile hekimliği, anne ve çocuk sağlığı, hastane ve hasta yatak sayıları, sağlık personeli, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve hasta hakları başta olmak üzere sağlık hizmetlerine erişim ve sağlık hizmet kalitesine ilişkin önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, fiziki altyapı ve sağlık personelinin kent-kır ve bölgeler arası dağılımındaki farklılıklar ile sağlık hizmetlerinin finansmanının sürdürülebilirliğine ilişkin ihtiyaçlar önemini korumaktadır.

TABLO II: 2- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2007	2014	2015	2016	2017
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	25,2	26,6	26,6	27,3	27,9
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	64,8	68,7	69,6	68,1	68,1
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	154	175	179	181	186
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire Sayısı	134	183	194	192	206
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (1)	2,69	1,69	1,57	1,48	1,42
Sağlık Personelinin Dengeli Dağılım Oranı (2)	3,1	2,21	2,09	2,2	2,08
Hekim Başına Düşen Hemşire Sayısı	0,87	1,05	1,08	1,06	1,11
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) (3)	13,9	7,5	7,5	7,2	6,8
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)	21,2	15,0	14,6	14,7	14,6

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

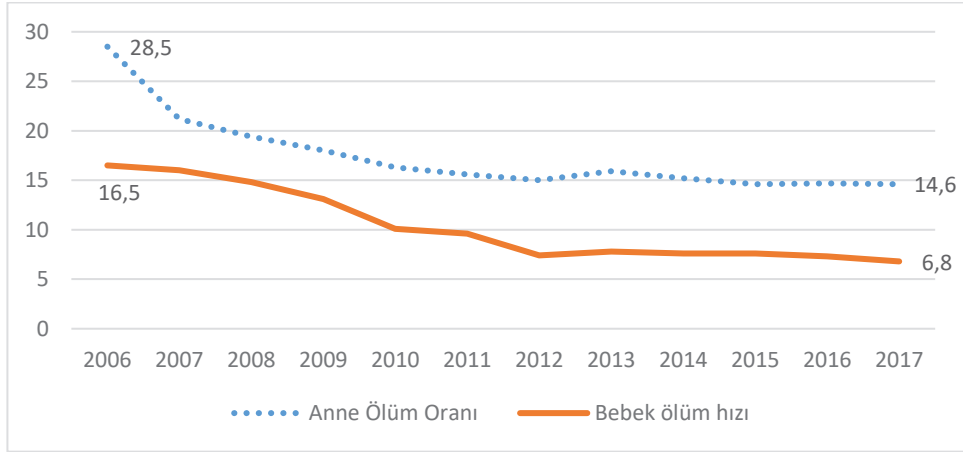
(1) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait rakamların oranıdır.

(2) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait rakamların oranıdır.

(3) Bebek ölüm hızı rakamlarını 28 hafta ve üzeri veya 1000 gr ve üzeri bebek ölümlerini kapsamaktadır.

2016 yılında, bin canlı doğumda 7,2 olan bebek ölüm hızı (28 hafta ve üzeri veya 1000 gr ve üzeri), 2017 yılında 6,8'e gerilemiş olmakla birlikte bölgesel farklılıklar önemini korumaktadır. Bebek ölüm hızı İBBS-1 düzeyinde 2017 yılında Doğu Marmara ve Batı Karadeniz Bölgelerinde bin canlı doğumda 4,9 iken, Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 9,6 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 10,2 olmuştur. Bebek ölüm hızı (tüm haftalar) 2016 yılı itibarıyla OECD'de (35 ülke) bin canlı doğumda ortalama 3,9, AB-28'de 3,6, ülkemizde ise 2017 yılında 9,1 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan DaBT 3 aşılama hızı, 2002 yılında yüzde 78 iken 2017 yılına kadar hızla artış göstererek yüzde 96'ya ulaşmıştır. Yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranlarına bakıldığında ise 2007 yılında 21,2 olarak gerçekleşen oranın 2017 yılında 14,6'ya düştüğü görülmektedir. Bu oran, 2015 yılı itibarıyla OECD'de (35 ülke) yüz bin canlı doğumda 14 olarak gerçekleşmiştir.

GRAFİK II: 1- Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) ve Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

Anne ve bebek sağlığı açısından önemli olan doğum öncesi bakım alma ve doğumun bir sağlık kuruluşunda yapılma oranlarında son 10 yılda ciddi iyileşmeler görülmüş ve bu oranlar 2017 yılında sırasıyla yüzde 99,7 ve yüzde 98'e ulaşmıştır. Diğer taraftan 2012 yılında yüzde 48,0 olan sezaryen doğumların tüm doğumlar içindeki payı 2017 yılında yüzde 53,1'e yükselmiştir. Bu oran 2016 yılı itibarıyla AB-25'te yüzde 28, OECD'de (27 ülke) ise ortalama yüzde 32 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK Ölüm Nedeni İstatistiklerine göre 2017 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 39,7'si dolaşım sistemi hastalıklarından, yüzde 19,6'sı iyi ve kötü huylu tümörlerden, yüzde 12,0'ı solunum yolu hastalıklarından, yüzde 4,8'i ise beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Söz konusu oranlar dikkate alındığında ülkemizde ölümlerin önemli bir kısmının bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklandığı görülmektedir. Kalp-damar hastalıkları ve kanser başta olmak üzere bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel faktörler; tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenmedir. Ülkemizde yaşlı nüfus oranının artma eğiliminde olduğu göz önünde bulundurulduğunda bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik olarak sağlığın geliştirilmesine ilişkin hizmetlerin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Toplumda Fiziksel Aktivitenin Artırılması Projesi kapsamında Ekim 2018 itibarıyla 375.000 bisiklet dağıtılmıştır.

Sağlık hizmet altyapısında son yıllarda özellikle hem yatak kapasitesi hem de hasta yataklarının niteliğinin artırılması açısından iyileşmeler görülmektedir. Nitelikli yatak sayısı Sağlıkta Dönüşüm Programı sonrasında önemli ölçüde artırılmış, 2002 yılında 18.934 olan toplam nitelikli yatak sayısı, 2016 yılında 113.166'ya yükselmiştir. 2017 yılında nitelikli yatak sayısı daha da artırılarak toplam nitelikli yatak sayısı 127.347'ye ulaştırılmıştır. Nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2016 yılında yüzde 61,3 iken 2017 yılında 67,2'ye çıkarılmıştır.

Kamu kaynaklarına ilave olarak sağlık yatırımlarında kamu-özel işbirliği (KÖİ) yönteminden de önemli ölçüde faydalanılmış ve bu yöntemle birçok ilde toplam 45.488 yatak kapasitesine sahip 34 Şehir Hastanesi Projesinin yapımı planlanmıştır. 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla söz konusu projelerden toplam 6.651 yatak kapasiteli Yozgat, Mersin, Isparta, Adana, Kayseri ve Elazığ şehir hastaneleri hizmete alınmıştır.

TABLO II: 3- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2009	2012	2013	2014	2015	2016	2017	OECD	AB-28
Yatak Sayısı (Bin)	188,6	200,1	202,0	206,8	209,6	217,8	225,8	-	-
Nitelikli yatak oranı (yüzde)	30,9	47,7	52,6	55,3	59,7	61,3	67,2	-	-
10.000 kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,0	26,5	26,4	26,6	26,6	27,3	27,9	45,8	51,4
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	65,5	65,1	66,0	68,7	69,6	68,1	68,1	75,9 (1)	74,1 (1)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, DSO, OECD

(1) 2016 yılına ait akut bakım verisidir. (Fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri dâhil değildir.)

Sağlık hizmetlerine olan talep her yıl artmakta olup 2007-2017 döneminde hastanelere yapılan toplam müracaat sayısı yüzde 86,6 artarken, özel sektörde bu artış yüzde 194,9 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektörün toplam hastane müracaatları içerisindeki payı 2007 yılında yüzde 9,8 iken 2017 yılında yüzde 15,5'e yükselmiştir. Toplam hastane müracaat sayısının artışına sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılması etkili olmuştur. 2017 yılında Türkiye'deki hastanelerin yatak doluluk oranı 2016 yılı oranına göre değişmemiş, yüzde 68,1 olarak gerçekleşmiştir. Hastanelerde akut yatak doluluk oranı OECD ve AB'de sırasıyla yüzde 75,9 ve yüzde 74,1'dir.

TABLO II: 4- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

	2003	2007	2011	2014	2015	2016	2017
Sağlık Bakanlığı	113 849	209 630	254 343	292 100	306 826	340 081	353 703
Üniversite	9 637	15 025	24 437	32 145	34 539	36 420	38 964
Özel	6 158	24 486	59 069	72 333	77 217	71 148	72 209
Toplam	129 644	249 141	337 850	396 578	418 582	447 649	483 876

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

TABLO II: 5- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler, 2017

Kurum	Yatak Sayısı	Müracaat Sayısı (Bin)	Yatan Hasta Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısının Müracaat Sayısına Oranı (Yüzde)	Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı	Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	Hastanın Ort. Kalış Günü	Yatak Devir Hızı (Hasta)	Uzman Hekim Sayısı (Kişi)
Sağlık Bakanlığı	135 339	353 704	7 606	2 591	0,7	19,1	69,0	4,5	56,2	42 726
Üniversiteler	41 324	38 964	1 982	815	2,1	19,7	73,4	5,6	48,0	14 415
Özel Hastaneler	49 200	72 209	4 121	1 526	2,1	31,0	61,4	2,7	83,8	23 810

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

2017 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 21,8'ine, uzman hekim sayısının yüzde 29,4'üne sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 31'ini gerçekleştirirken toplam yatak kapasitesinin yüzde 18,3'üne ve uzman hekim sayısının yüzde 17,8'ine sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 16,5'ini gerçekleştirmiştir.

Müracaat sayılarının ve hasta devir hızlarının üniversitelerde daha düşük olduğu görülmektedir. Üniversite hastanelerinde hastaların ortalama kalış süreleri 5,6 gün iken, özel sektör hastanelerinde 2,7 gün, Sağlık Bakanlığı hastanelerinde ise 4,5 gündür. Kronik

hastalıklardan kaynaklı uzun süreli hastane yatışları ve daha karmaşık ameliyatların çoğunun üniversite hastanelerinde yapılması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

2017 yılı itibarıyla ülkemizde hekim sayısı 149.997, diş hekimi sayısı 27.889 ve hemşire sayısı 166.142'dir. Yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 186 ve hemşire sayısı 206 iken AB-28'de 2016 yılı için bu sayılar sırasıyla 378 ve 839, OECD'de ise yine 2016 yılı için 351 ve 955'dir. Sağlık personeli ülke ortalaması, yüksek gelir seviyesi ülkelerinin ortalamasının gerisinde olup özellikle hemşire açığı daha belirgindir. Hekim açığını azaltmak amacıyla 2007-2008 öğretim döneminde 5.253 olan tıp fakültesi kontenjanı, 2018-2019 öğretim döneminde 14.616'ya yükseltilmiş olup yüzde 178 artış gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde hemşire kontenjanı ise yüzde 157 artırılarak 5.824'ten 14.966'ya çıkarılmıştır. Hemşireler temel olarak halk sağlığında ve klinik hizmetlerde görev alabildiklerinden, hemşire sayısının artırılması uzun vadede sağlık hizmetlerinde kaliteyi artırıcı ve maliyetleri düşürücü etkiye sahip olacaktır. AB-28'de 2,4, OECD ortalamasında ise 2,9 olan doktor başına hemşire sayısı ülkemizde 1,1'dir. Uluslararası mukayeselere göre ülkemizde düşük olan 100 bin kişiye düşen hekim sayısı, mevcut kontenjanlarla 10 yıl içerisinde OECD ortalamasına yaklaşarak ABD ve Japonya'daki oranlarla benzer seviyeye ulaşacaktır. 2009 yılında toplam sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı yüzde 5,8'e ulaşmış iken, özellikle ilaç harcamalarının kontrol altına alınmasına yönelik tedbirler ile ilaç ve tedaviye ilişkin provizyon sistemlerindeki iyileştirmeler neticesinde bu oran 2016 yılında yüzde 4,6 olarak gerçekleşmiştir. Kamu sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı ise 2016 yılında bir önceki yıla göre değişmeyerek yüzde 78,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yaşlanan nüfus, hastalık yükünün değişmesi, sağlık teknolojilerindeki gelişmeler ve daha kaliteli sağlık hizmeti talebi gibi sebeplerle sağlık harcamalarının artabileceği öngörülmektedir.

26/07/2018 tarihli ve 7146 sayılı Kanunla, uluslararası sağlık hizmetleri alanında ülkemizde sunulan hizmetlerin tanıtımını yapmak, kamu ve özel sektörün sağlık turizmine yönelik faaliyetlerini desteklemek ve koordine etmek üzere Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi (USHAŞ) kurulmuştur.

Madde bağımlılığıyla mücadelenin artırılması amacıyla, 2014 yılında üç olan Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Merkezi (ÇEMATEM) sayısı 2018 yılı itibarıyla sekize, 24 olan Alkol-Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) sayısı 39'a ve bu kurumlardaki toplam yatak sayısı 710'dan 1.062'ye yükseltilmiştir. Söz konusu tesislerin sayı ve nitelik olarak iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Başta antibiyotik olmak üzere gereksiz ilaç kullanımının azaltılması ve akılcı ilaç kullanımının geliştirilmesine yönelik ihtiyaç devam etmektedir. OECD ülkelerinde 2016 yılında ortalama 20,7 olan 1.000 kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı, Türkiye'de aynı yılda 40,5 iken 2017 yılında 35,3'e düşmüş ve hedeflenen 37 seviyesinin altında gerçekleşmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Vatandaşlarımızın yaşam kalitesi ve süresinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel hayata bilinçli, aktif ve sağlıklı bir şekilde katılımlarının sağlanması temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda veriye ve kanıta dayalı politikalarla desteklenen, erişilebilir, nitelikli, maliyet etkin ve sürdürülebilir bir sağlık hizmeti sunumu esastır.

Bu amaca ulaşmak için öncelikle koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi; birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi; altyapı ve sağlık personeli ihtiyacının karşılanması ve ülke genelindeki dağılımlarının dengelenmesi; sağlık hizmetlerinin eşitlik ve hakkaniyet ilkesiyle, hasta haklarına saygılı, erişilebilir, etkin ve kaliteli bir yapıya kavuşturulması; akılcı ilaç kullanım mekanizmalarının oluşturulması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sağlıklı hayat tarzı teşvik edilecek ve daha erişilebilir, uygun, etkili ve etkin bir sağlık hizmeti sunulacaktır. (Kalkınma Planı p.174)			
Tedbir 23. Bulaşıcı olmayan hastalıklar ve bunların risk faktörlerine ilişkin koruyucu ve tedavi edici hizmet kapasitesi artırılabilecek, obezitenin önlenmesi için sağlıklı beslenme alışkanlıklarının geliştirilmesine yönelik ilgili paydaşlarla koordineli bir şekilde mevcut programlar yaygınlaştırılacak ve ilave düzenlemeler yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, SGK, Üniversiteler, STK	Aralık Sonu	Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik farkındalığın artırılması amacıyla eğitim materyalleri hazırlanacak, etkinlik ve faaliyetler gerçekleştirilecektir. Beslenme Dostu Okul Programı uygulamasına devam edilecek, bunun yanında ilkokullarda okul yemeği programına başlanacaktır. Tüketicilerin, besin içeriklerini sağlık açısından daha kolay değerlendirmesini sağlamak amacıyla, gıda ambalajlarındaki renkli ön yüz etiketleme uygulamasına geçilecektir.
Tedbir 24. Bebek ve çocuk sağlığının geliştirilmesine yönelik olarak tamamlayıcı beslenme desteklenecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK	Aralık Sonu	Tüm bebek ve çocukların hemoglobin ölçümleri planlanan zamanda yapılarak Demir ve D vitamini preparatlarının aile hekimleri aracılığıyla belirlenen program kriterleri dâhilinde bebelere ulaştırılması ve preparatların kullanımının izlenmesi sağlanarak kullanım düzeyi artırılabilecektir.
Tedbir 25. Acil sağlık hizmet sunumu kapsam ve kapasite olarak güçlendirilecek, acil servis tedavi hizmetleri geliştirilecek, doğal afetlerde ve olağanüstü durumlarda hızlı ve etkin sağlık hizmetine erişim sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Belediyeler, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	Acil sağlık istasyonları nitelik ve nicelik açısından iyileştirilecek, acil sağlık istasyonlarının yenilenmesi ve yeni acil sağlık istasyonlarının yapılması, acil sağlık ambulans sayısı artırılabilecek, güvenlik hizmetlerinde kullanılacak olan kasa tipi ambulans kullanımı sağlanacaktır.
Tedbir 26. Evde sağlık hizmeti uygulamasının erişilebilir ve etkin olması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Evde Sağlık Hizmetleri personel, araç ve ekip standartları belirlenecek, ihtiyaçların tespit edilmesine yönelik saha çalışması yapılacak, başta yaşlı ve kronik hastalığı olan vatandaşlar olmak üzere evde sağlık hizmetlerine erişimin artırılması amacıyla hizmeti sunum kapasitesi fiziksel altyapı ve insan kaynağı sayısı genişletilecektir.

<p>Tedbir 27. Özellikle sağlık hizmetlerinin ulaşilabilir ve sŸrdŸrŸlebilir olması sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Ÿniversiteler, Ŗzel Sağlık Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Başta diyaliz hizmetleri olmak Ÿzere özellikle sağlık hizmetlerine yŖnelik kapasite, cihaz ve personel altyapısı gŖz ŖnŸnde bulundurularak arttırılacaktır. Ŗzellikli sağlık hizmetlerinde tescil mevzuatı hazırlanacaktır. Erişkin kalp-damar cerrahi merkezleri ve yoğun bakım servislerinde hizmet esaslı seviyelendirmeye geçilecektir. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp merkezi sayısı ve kamu hastanelerindeki geleneksel ve tamamlayıcı tıp Ÿnite sayısı arttırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 28. Birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkinliği arttırılacak, sağlık harcamalarının azaltılması amacıyla koruyucu ve Ŗnleyici sağlık hizmetleri geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), SGK, STK'lar</p>	<p>Aralık sonu</p>	<p>Aile hekimliği uygulaması kapsamında verilen hizmet sunumunun geliştirilmesi amacıyla aile hekimliği birimi sayısı arttırılarak aile hekimi başına dŸřen nŸfus azaltılacaktır. Başta tarama programları olmak Ÿzere kronik hastalıkların takibi aile hekimliği uygulamasına entegre edilecektir. Aile Hekimliği sisteminin bilinirliğinin arttırılmasına yŖnelik kampanya ve etkinlikler dŸzenlenecek, birinci basamak sağlık hizmet sunum sŸrecinde kağit ortamında yŸrŸtŸlen işlemlerin kaydı Halk Sağlığı Bilgi YŖnetim Sisteminde (HSYS) elektronik ortama aktarılacaktır.</p>
<p>Tedbir 29. Maliyet avantajı sağlamak amacıyla Tedarik Paylaşım Platformu (TTP) ve tedarik zinciri iyileştirme çalışmaları yŸrŸtŸlecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), SGK</p>	<p>Aralık sonu</p>	<p>MŸcbir sebeplerle sarf malzemesi ve ilaç satın alımı yapamayan illerde stok kopması ve bu sebeple sağlık hizmeti sunumunun aksamasını Ŗnlemek için tedarik paylaşım platformu ile stok gŸn dŸzeyi 60 gŸn Ÿzerinde olan sağlık kuruluşlarındaki tŸm miktarların mecburi paylaşılması sağlanacaktır. Alternatif alım yŖntemleri ve lojistik işbirlikleri ile stok seviyeleri dŸřŸrŸlecek satın alma sŸreleri hızlandırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 30. İlaç sektŖrŸne yŖnelik Ar-Ge alışmaları kapsamında klinik araştırma merkezleri ve birimlerinin sayıları arttırılacak, altyapıları geliştirilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Strateji ve BŸte Başkanlığı, YŖK, TŸSEB, Ÿniversiteler</p>	<p>Aralık sonu</p>	<p>Eğitim ve araştırma rolŸ olan hastanelerde klinik araştırma merkezi sayısı arttırılacak, Ar-Ge altyapıları geliştirilecek ve etkin yŖnetimleri sağlanacaktır.</p>

Sağlık hizmet sunumunda klinik müdahalelerin etkililiğini, hasta ve sağlık çalışanlarının güvenliği ve memnuniyetini dikkate alan yaklaşımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.175)			
Tedbir 31. Sağlık hizmetlerinde klinik kalite geliştirilecek, kamu hastanelerinde sağlık hizmetinden duyulan memnuniyet oranı ve operasyonel verimlilik artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşları	Aralık Sonu	Klinik kalitenin ölçülmesine yönelik mevcutta oluşturulan 11 sağlık olgusuna ilişkin verilerin yayımlanması sağlanacak, 5 yeni sağlık olgusuna ilişkin göstergeler oluşturulacaktır. Veri kalitesinin ve güvenilirliğinin geliştirilmesi için veri kontrol süreçleri iyileştirilecektir. Kamu hastanelerinde, klinik kalite, vatandaş memnuniyeti, operasyonel etkinlik ve verimlilik alanlarında gösterilen performans sistematik biçimde takip edilecek, sağlık personeli teşvik mekanizmasının parçası haline getirilecek ve vatandaş memnuniyeti sonuçları kurumların ve sağlık çalışanlarının performans değerlendirmelerine dâhil edilecektir.
Tedbir 32. Sağlık hizmeti sunumuna yönelik kalite standartları geliştirilecek ve bu standartlar doğrultusunda kurum ve kuruluşlar düzenli olarak yerinde değerlendirilecek ve sağlık tesislerinin verimlilik düzeyi artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Sağlık hizmeti sunumuna yönelik kalite standartları geliştirilecek ve bu standartlar doğrultusunda kurum ve kuruluşlar düzenli olarak yerinde değerlendirilecek ve sağlık tesislerinin verimlilik düzeyi artırılacaktır.
Akılcı ilaç kullanımı için sağlık personelinin ve halkın bilinçlendirilmesi sağlanacak, ilaç ve tıbbi cihazların kalitesi, kullanımı ve bunlara yönelik harcamaların etkinliği kontrol edilecektir. (Kalkınma Planı p.177)			
Tedbir 33. Farkındalık ve izleme değerlendirme faaliyetleri yürütülecek ilaç kullanımının optimize edilmesi, ilaç maliyetlerinin azaltılması ve akılcı ilaç kullanımının geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S) Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK, YÖK, Üniversiteler, Özel Sağlık Kuruluşları	Aralık Sonu	Akılcı ilaç kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla antibiyotik bulunduran reçete yüzdesi yüksek olan iller öncelikli olmak üzere, halka ve sağlık çalışanlarına yönelik bilinçlendirme, eğitim, izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir. 2017 yılında 35,3 olan bin kişiye düşen günlük antibiyotik tüketim miktarının 2019 yılında 34'e düşürülmesi hedeflenmektedir.

Veri ve kanıta dayalı sağlık politikalarını geliştirmek amacıyla uluslararası karşılaştırmalara imkân verecek standart ve kalitede verilerin üretilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.182)			
Tedbir 34. Sağlık veri setleri yeniden yapılandırılacak ve uluslararası mukayeseye imkân veren bir veri yapısı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, SGK, TÜİK	Aralık Sonu	Sağlık İstatistiklerinin Uluslararası Standartlara Göre Uyumlaştırılması Projesi tamamlanacak ve saglik.net'ten uluslararası standartlarda toplanan göstergelerin oranı artırılabacaktır.
Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı			
Tedbir 35. Ülkemizin sağlık turizmi alanında tanınırlığının artırılması sağlanacak, sağlık turizmine yönelik hizmet sunum kapasitesi geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Yatırım Ofisi, Türkiye Sağlık Hizmetlerinde Kalite ve Akreditasyon Enstitüsü	Aralık Sonu	Sağlık turizmi yetki belgesine sahip sağlık tesisi ve aracı kuruluşların akreditasyonları sağlanacak, USHAŞ teşkilat altyapısı tamamlanarak hizmete alınacak, yabancılara yönelik çağrı merkezinin tanıtımı yapılacak ve aktif kullanım sağlanacaktır.
Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı			
Tedbir 36. Uyuşturucu madde bağımlılarına yönelik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, STK'lar	Aralık Sonu	Madde bağımlılığının tedavisini sağlayan AMATEM ve ÇEMATEM'ler nicelik ve nitelik olarak geliştirilecektir. Bağımlı Hastalara Rehabilitasyon (BAHAR) merkezlerine ilişkin mevzuat faaliyetleri tamamlanacak, söz konusu merkezlerin sayısı ve hizmet sunum kapasitesi artırılabacaktır.
Tedbir 37. Ruh sağlığı hizmetleri nitelik ve nicelik açısından geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, STK'lar	Aralık Sonu	0-6 Yaş Çocuğun Psikososyal Gelişiminin Desteklenmesi Programı tüm yurda yaygınlaştırılacak, çocukluk çağı nörogelişimsel bozukluklar, çocuk ve ergenlere yönelik ruhsal travma tedavisi ve kanser hastalarının psikolojisi konularında personele yönelik hizmet içi eğitim verilecektir. Ayrıca çocuk izlem merkezleri (ÇİM) personeline yönelik Çocukla Adli Görüşme Eğitimi verilecektir.
Tedbir 38. Meme, serviks, kolorektal kanser taramaları yaygınlaştırılacak ve kanser hastalığının izlenmesi ve yönetimi için kanser kayıt sistemi geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Vatandaşların taramalara katılmaları için farkındalığı artıracak kampanyalar düzenlenecek ve aile hekimlerinin kanser taramalarına katılımı artırılabacaktır. Ulusal web tabanlı Kanser Kayıtlılığı programı geliştirilecek, Kanser Taramaları Çağrı Merkezi Pilot uygulaması yaygınlaştırılacak, Kanser Erken Teşhis Tarama ve Eğitim Merkezleri (KETEM) sayısı artırılabacaktır.

2.2.1.3. Adalet

a) Mevcut Durum

02/07/2018 tarihli ve 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameyle adalet hizmetleri alanında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye Adalet Akademisi kapatılmış; 112 Acil Çağrı Merkezini asılsız ihbarda bulunarak meşgul ettiği tespit edilen kişilere idari para cezası verilmesi hükmü getirilmiş; Adli Tıp Kurumu ve Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun teşkilatlanması, görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir.

30/11/2017 tarihli ve 7062 sayılı Yüksek Seçim Kurulu Kanunu ile Yüksek Seçim Kurulunun kuruluşu, teşkilatı, görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esasları yeniden düzenlenmiştir.

15/03/2018 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7101 sayılı İcra ve İflas Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunla, iflasın ertelenmesinde alacaklıların herhangi bir şekilde söz sahibi olamaması, sürecin borçlu ve mahkeme arasında yürütülmesi ve diğer sorunlar sebebiyle “iflasın ertelenmesi” kurumu yürürlükten kaldırılmış; yerine gerçek kişilerin de konkordato ilan etmesine imkân sağlayan, alacaklı ile borçlunun bir müzakere sonrasında anlaşması ve bu anlaşmanın mahkemece tasdiki esasına dayanan konkordato kurumunun daha etkin bir şekilde kullanılması amacına yönelik hükümler getirilmiştir.

02/06/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği ile hukuk uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesine ilişkin her türlü arabuluculuk faaliyeti, dava şartı olarak düzenlenen arabuluculuk sürecinin usul ve esasları, arabuluculuk sınavının yapılması, arabulucular sicilinin düzenlenmesi ve Arabuluculuk Kurulunun çalışma usul ve esasları düzenlenmiştir.

23/06/2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak 01/09/2017 tarihinde yürürlüğe giren Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik hükümlerine göre belirlenen hedef sürelerin, adli yargı ilk derece mahkemeleri ile idari yargı ilk derece mahkemelerinde uygulanmasına 03/09/2018 tarihi itibarıyla, Cumhuriyet başsavcılıklarında ise 01/10/2018 tarihi itibarıyla başlanmıştır.

İlköğretim 6. ve 7. sınıflarda seçmeli ders olarak okutulan Hukuk ve Adalet dersi 2018-2019 öğretim döneminde 8. sınıflarda da okutulmaya başlanmıştır.

Ekim 2018 itibarıyla hakim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 16.991, adli hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 60.726’dır. Hakim sayısı ile mahkemelere bağlı olarak çalışan adalet personeli sayısı genel olarak AB üyesi ülkelerdeki ortalamanın altında kalmaktadır.

2010 yılında 70.000 olan avukat sayısı Ocak 2018 itibarıyla yüzde 52 artarak 106.496 olmuştur.

TABLO II: 6- 100.000 Kişiy e Düş en Hakim, Savcı ve Avukat Sayısı (2016)

Ülkeler	Hakim	Savcı	Avukat
Almanya	24	7	200
Fransa	11	3	98
Hollanda	14	5	102
İngiltere ve Galler	3	4	259
İspanya	12	5	305
İsviçre	16	10	142
İtalya	11	4	378
Portekiz	19	15	296
Slovenya	43	11	83
Türkiye	11	6	126

Kaynak: Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ), Avrupa Yargı Sistemleri Yargının Etkinliği ve Kalitesi Raporu, 2018.

Ülkemizde adli yardıma kamu bütçesinden kişi başına ayrılan yıllık pay 2014 yılında 1,3 Avro olup bu miktar 2016 yılında seviyesini korumuş olmasına rağmen çoğu AB ülkesine kıyasla düşük kalmaktadır.

TABLO II: 7- Kamu Bütçesinden Kişi Başına Ayrılan Adli Yardım Miktarı (2016)

Ülkeler	Kişi Başına Ayrılan Ortalama Miktar (Avro)
Almanya	8,23
Fransa	5,06
Hollanda	27,42
İngiltere ve Galler	31,00
İspanya	5,64
İsviçre	19,07
İtalya	3,85
Portekiz	5,85
Slovenya	1,50
Türkiye	1,28

Kaynak: Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ), Avrupa Yargı Sistemleri Yargının Etkinliği ve Kalitesi Raporu, 2018.

Adalet hizmetlerinin etkin olarak sunulabilmesi için modern adliye binalarının yapılması ve yenilenmesi çalışmalarına devam edilmiştir. 2018 yılının ilk on ayında 17 adalet hizmet binası inşaatı tamamlanmıştır. Adalet hizmet binalarından 26'sının inşaatı devam etmektedir. Bölge adliye mahkemelerinin faaliyete geçirilmesine yönelik 14 bölge adliye mahkemesi hizmet binasının inşaatı tamamlanmış olup birinin inşaatı devam etmektedir. Adli süreç ve hizmetleri elektronik ortama taşıyan ve öncelikle yargı organları arasında bilgi ağı oluşturulan e-adalet sisteminin kurulması için UYAP Bilişim Sisteminin donanım ve yazılım altyapısı tamamlanmış olup sistemin geliştirilmesine devam edilmektedir. UYAP e-tebligat altyapısı oluşturularak hizmete sunulmuş ve ülke genelinde aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmekte olup sistem kurulumunun 2018 yılı sonu itibarıyla tamamlanması beklenmektedir. Ekim 2018 itibarıyla ceza ve hukuk mahkemelerinde 2.484, Cumhuriyet savcılıklarında 304, bölge adliye mahkemelerinde 82 yerde sistem çalışmakta olup 222 ceza infaz kurumuna 543 kurulum yapılmıştır.

Son yıllarda ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısında ve kapasitesinde iyileşme sağlanmıştır. Küçük olan ve etkin kullanılamayan ceza infaz kurumları ve tutukevleri kapatılırken modern ceza infaz kurumları ve tutukevleri inşa edilerek toplam kapasite yükseltilmiştir. Ekim 2018 itibarıyla ceza infaz kurumları ve tutukevleri toplamı 385, toplam kapasite ise 211.766 kişi olmuştur.

b) Amaç ve Hedefler

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri ile evrensel hukuk normları doğrultusunda yargılamanın adil, hızlı, etkin, güvenli ve isabetli şekilde işlemesi adalet sisteminin temel amacıdır. Adli ve idari yargıda yargılamanın hızlandırılması, mağdur haklarının korunması, yargıda bazı alanlarda ihtisaslaşmanın sağlanması, avukatlık ve noterlik sisteminin iyileştirilmesi esastır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yargıya ulaşılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla savunma hakkı ve adli yardım güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.189)			
Tedbir 39. Mağdur haklarını korumaya yönelik olarak hazırlanan mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye Barolar Birliği	Aralık Sonu	Mağdur haklarına ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanarak, suç mağdurlarının haklarının korunması sağlanacaktır.
Tedbir 40. Avukatlık mesleğine ilişkin mevzuatın güncel ihtiyaçlar doğrultusunda yenilenmesi sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Sistematik ve içerik olarak sorunlar bulunan avukatlık mevzuatı güncel ihtiyaçları karşılayacak şekilde yenilenecektir.
Tedbir 41. Yargıda hedef sürelerin belirlenmesi gibi çalışmalarla performans esaslı izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSK	Aralık Sonu	Yargıya güvenin artırılması ve yargının hızlandırılmasını sağlamak üzere, yargıda hedef sürelerin belirlenmesi gibi çalışmalarla performans esaslı izleme ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi için gerekli çalışmalar yapılacak; bu çerçevede hedef sürelerin ve oluşturulacak diğer ölçütlerin hakim ve savcılarının performansına yansıtılması sağlanacaktır.
Koruyucu ve önleyici hukuk yaklaşımı yaygınlaştırılacaktır. Hukuk uyumsuzluklarında basitleştirilmiş bir yargılama usulü uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.190)			
Tedbir 42. İdari yargıda yargılamanın hızlandırılması amacıyla mevzuat çalışmaları yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	İdari yargıda karar yazma süresinin belirlenmesi, tek hakimle bakılan davaların sayısının artırılması ve yetki kurallarında değişiklik yapılması hususlarını içeren mevzuat çalışmaları yapılarak kurum ve kuruluşların görüşüne sunulacaktır.

Tedbir 43. Noterlik reformu gerçekleştirilecek ve noterliklerin görev alanı çekişmesiz yargı işlerini de kapsayacak şekilde genişletilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Türkiye Noterler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Noterlik mesleğine giriş için yazılı sınav şartı getirilmesi, noter yardımcılığı kurumunun ihdas edilmesi ve noterlerin yapmış olduğu işlemlere eklenebilecek yargıya konu işlerin değerlendirilmesine yönelik düzenlemeler içeren mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 44. Yargının finans ve enerji gibi sektörlerle ilişkin alanlarda ihtisaslaşması sağlanacak ve meslekte uzmanlaşma yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Hakimler ve Savcılar Kurulu, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Yargının finans ve enerji gibi alanlarda ihtisaslaşmasını sağlamak üzere yeni ihtisas mahkemeleri kurulmasına yönelik hazırlık çalışmaları yapılacak; hakim ve savcılarının bu alanlardaki kapasitesinin artırılması sağlanacaktır.
İcra sisteminin mahkemeye bağımlılığı azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.193)			
Tedbir 45. İcra ve iflas işlerinin alacaklı ile borçlu arasındaki hassas dengenin gözetilmesi suretiyle daha hızlı yapılması sağlanacak ve bu kapsamda yeni icra dairesi modeli yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Aynı yerde birden fazla icra dairesi uygulaması yerine tek bir icra dairesi kurulması ve icra hizmetlerinin uzmanlaşmış alt bürolar eliyle yürütülmesini hedefleyen ve pilot adliyelerde uygulanmasına başlanılan yeni icra dairesi modelinin ülke genelinde yaygınlaştırılması çalışmaları sürdürülecektir.
Hukukun tüm dallarında alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına ağırlık verilecektir. (Kalkınma Planı p.194)			
Tedbir 46. Zorunlu arabuluculuk ve sulh gibi alternatif yöntemler yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Yargının iş yükünü azaltmak amacıyla bazı dava türlerinde ve belirli miktara kadar olan alacak davalarında zorunlu arabuluculuğun uygulanabilmesi için ihtiyaç analizi yapılarak, zorunlu arabuluculuk ve sulh gibi alternatif uyuşmazlık yöntemlerinin kapsamı genişletilecektir.

2.2.1.4. Güvenlik

a) Mevcut Durum

02/07/2018 tarihli ve 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameyle güvenlik hizmetleri alanında önemli değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda; Millî Mayın Faaliyet Merkezi kaldırılmış; Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı kapatılmış ve Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Cumhurbaşkanlığına bağlı bir Başkanlığa dönüştürülmüştür.

Genelkurmay Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum ve kuruluşlar arasında yer alırken, 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Milli Savunma Bakanına bağlanmıştır.

Emniyet Genel Müdürlüğünce yürütülen pasaport ve sürücü belgesi hizmetlerine ilişkin iş ve işlemler, 02/04/2018 tarihi itibarıyla İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.

03/08/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7146 sayılı Askerlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 663 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile bedelli askerlik imkânı getirilmiştir. Buna göre; 01/01/1994 tarihinden önce doğan yükümlülerin 15.000 TL ödemek ve 21 gün temel askerlik eğitimine tabi tutulmak suretiyle askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca, oturma veya çalışma iznine sahip olarak işçi, işveren sıfatıyla veya bir meslek ya da sanatı icra ederek en az üç yıl süreyle fiilen yabancı ülkelerde bulunan yükümlülerin de 2.000 Avro veya karşılığı yabancı ülke parasını ödeyerek Milli Savunma Bakanlığınca verilecek uzaktan eğitimi almak suretiyle askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılacağı düzenlenmiştir.

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS), Eylül 2018 itibarıyla tüm il merkezlerinde ve 517 ilçede kurulmuş olup 404 ilçede sistemin kurulumu devam etmektedir.

Birden fazla olan acil çağrı numaralarının tek numara (112) altında toplanması için İçişleri Bakanlığının koordinatörlüğünde yürütülen Acil Çağrı Merkezleri Projesi Eylül 2018 itibarıyla 32 ilde tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Projenin kademeli olarak ülke geneline yaygınlaştırılması kapsamında 17 ildeki inşaat tamamlanmış, donanım kurulum ihalesi çalışmalarına başlanmıştır. 20 ilde ise inşaatlar devam etmektedir. Ankara Veri Merkezinin donanım ve altyapı kurulumu tamamlanarak Acil Çağrı Merkezi yazılımları merkezi olarak Haziran 2018’den itibaren hizmet vermeye başlamıştır.

Bu gelişmelere rağmen güvenlik hizmetleri sunan kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun artırılması, güvenlik birimlerinin personel sorunlarının çözülmesi, toplum destekli kolluk yaklaşımının etkinleştirilmesi, ulusal bilgi güvenliğinin yeterli düzeye çıkarılması, önleyici ve koruyucu güvenlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve hizmet sunumunda risk yönetimine geçilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kamu düzeni ve güvenliğinin, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin, toplumun güven ve huzurunun tam anlamıyla sağlanması temel amaçtır. Milli güvenliğimizi tehdit eden tüm terör ve suç örgütleriyle mücadelenin kararlılıkla sürdürülmesi, güvenlik güçlerinin teknik kabiliyet, koordinasyon ve insan kaynakları yönünden güçlendirilmesi, suçla mücadelede bilişim teknolojilerinden etkin bir şekilde faydalanılması esastır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Güvenlik hizmetleri alanındaki personel nitelik ve nicelik bakımından iyileştirilecek, profesyonelleşme arttırılacak, personelin fiziki ve teknolojik donanımı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.209)			
Tedbir 47. Kamu düzenini ve güvenliğini tehdit eden olayların öngörülmesi ve önlenmesi için bilişim teknolojilerinin etkin şekilde kullanılacağı projeler hayata geçirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Güvenlik birimlerinin bilişim teknolojilerini etkin kullanarak kamu düzeni ve güvenliğini tehdit eden olayların oluşmadan önlenbilmesine yönelik projeler geliştirilecektir.
Tedbir 48. Önleyici ve koruyucu güvenlik hizmetlerine öncelik verilerek risk yönetimine geçilecek, organize suçlarla ilgili olarak suçla mücadelede risk yönetim ve analiz mekanizması oluşturulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Önleyici ve koruyucu güvenlik yaklaşımı esas alınarak özellikle organize suçlarla mücadelede risk yönetimine geçilmesi için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 49. Entegre sınır güvenliği sistemi oluşturularak düzensiz göç önenecek, kaçakçılık, organize suçlar ve terörle mücadelede etkinlik arttırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Entegre sınır güvenliğine geçilmesine ilişkin çalışmalar tüm ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde tamamlanacak; terör, kaçakçılık ve organize suçlarla mücadele birimlerinde görev yapan personelin mesleki bilgi ve kapasitesi arttırılacak; vatandaşların bilinçlendirilmesi çalışmaları yürütülecek, diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar ile işbirliği faaliyetleri arttırılacaktır. Terörle mücadeleye etkin bir şekilde devam edilecek; terörün finansmanının önlenmesine ve terör kaynaklı ekonomik kayıpların azaltılmasına yönelik faaliyetlere ağırlık verilecektir.
Tedbir 50. Güvenlik birimlerinin uyuşturucuyla mücadele kapasitesi arttırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Uyuşturucuyla mücadele birimlerinde görev yapan personelin mesleki bilgi ve kapasitesi arttırılacak, vatandaşların uyuşturucuyla mücadele konusunda bilinçlendirilmesi çalışmaları yürütülecek, uyuşturucuyla mücadelede diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlar ile işbirliği faaliyetleri arttırılacaktır.

2.2.1.5. Temel Hak ve Özgürlükler

a) Mevcut Durum

02/07/2018 tarihli ve 703 sayılı Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile temel hak ve özgürlükler alanında bazı değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre;

- 06/04/2016 tarihli ve 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununda yapılan değişiklikle, daha önce Başbakanlıkla ilişkilendirilmiş olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Cumhurbaşkanının görevlendireceği bakan ile ilişkili hâle getirilmiş; Cumhurbaşkanının bu teşkilatın yönetimi ile ilgili yetkilerini gerekli gördüğü hallerde bakan vasıtasıyla kullanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, Kurumun karar organı olan Kurulun on bir üyesinin de Cumhurbaşkanı tarafından atanması hükmü getirilmiştir. 24/07/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2018/1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle de Kurum Adalet Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir.

- 24/03/2016 tarihli ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununda yapılan değişiklikle, daha önce Başbakanlıkla ilişkili olan Kişisel Verileri Koruma Kurumu Cumhurbaşkanının görevlendireceği bakan ile ilişkilendirilmiştir. 24/07/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2018/1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile de Kurum Adalet Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir.

20/07/2016 tarihli ve 2016/9064 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla 21/07/2016 tarihinden başlamak üzere doksan gün süreyle ilan edilen ve yedi kez süresi uzatılan Olağanüstü Hal uygulaması, sürenin yeniden uzatılmaması sebebiyle 19/07/2018 tarihinde sona ermiştir.

31/07/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7145 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, mevcut terör örgütleriyle olağan dönemde hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde etkin mücadele edilebilmesine yönelik olarak, anayasal güvence altındaki temel hak ve özgürlükler korunmak suretiyle soruşturma ve kovuşturmalar ile disiplin soruşturmaları bakımından gerekli olan hükümler ve ihtiyaç duyulan idari tedbirler düzenlenmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışıyla bireylerin ve toplumdaki farklı kesimlerin kendilerini özgürce ifade ettiği, insan hakları konusunda yeterli bilinç düzeyine ulaştığı, toplumsal düzene, inançlara ve yaşam tarzlarına saygıyı ilke kabul eden bir toplumsal yapının geliştirilmesi temel amaçtır. Cinsiyet, yaş, ırk, dil, din, sağlık durumu, gelir, siyasi tercih gibi ayrımların yapılmadığı, çoğulculuğu, adaleti, dayanışmayı, kadın-erkek eşitliğini ve bütün vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan anlayışın güçlendirilmesi esastır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Temel haklar ve özgürlükler evrensel ölçüt ve uygulamalar ışığında geliştirilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.231)			
Tedbir 51. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun altyapısı güçlendirilecektir.	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (S), Adalet Bakanlığı	Aralık Sonu	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunu daha etkin ve işlevsel kılabilmek amacıyla Kurumun personel, mali, teknik ve fiziki altyapısı güçlendirilecektir.

2.2.1.6. Sivil Toplum Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sivil toplum kuruluşları (STK) kamu kaynakları dışında ilave kaynak yaratma potansiyelleri, esneklik, hizmet verilen kitleye yakınlık ve teknik bilgi sahibi olma gibi özellikleri sayesinde ekonomik ve sosyal kalkınmaya, toplumsal bilinçlenmeye, sosyal sermayenin ve demokratik süreçlerin gelişimine katkı sağlamaktadır.

İletişim teknolojilerinin başta sosyal medya ağları olmak üzere yaygın, kolay, hızlı ve göreceli ucuz haberleşmeyi mümkün kılması, STK'ların uluslararası bilgi alışverişine ve işbirliğine olanak tanımıştır. Bu durum bireysel farkındalık yaratarak kişi, kurum ve kuruluşların sorunların çözümü için harekete geçmesini kolaylaştırmaktadır.

Ülkemizde STK'lar, son dönemlerde gündem oluşturan ekonomik krizler, göç ve çevre sorunları karşısında toplumsal dayanışma ve ilave kaynak yaratma potansiyelleriyle önemli bir paydaş konumuna gelmiştir.

STK'ların yerele, hizmet sunulan kitleye yakın olmaları aynı zamanda karar alma mekanizmaları ile faydalanıcılar arasında bir köprü işlevi görmelerini sağlamakta ve yerel yönetimlerde katılımcı süreçlere katkı sunmaktadır. Kent konseyleri gibi katılımcı karar alma süreçleri uygulamaları bu bağlamda iyi bir örnek oluşturmakla birlikte zaman ve teknoloji ile uyumlu yeni katılım süreçlerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Türkiye'de sivil toplum yasal olarak dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek örgütleri ve kooperatiflerden müteşekkil olup bu kuruluşların çoğunluğunu dernekler oluşturmaktadır. Sivil alan kapsamında yer alan değişik konularda faaliyet gösteren platform, inisiyatif, sosyal girişim ve ağlar gibi farklı örgütlenmelerin STK tanımına dâhil edilmemeleri yasal ve idari açıdan sorun oluşturmaktadır.

Ekim 2018 itibarıyla, ülkemizde 114.078 faal dernek bulunmaktadır. Bu sayı içinde en yüksek oran yüzde 31,3 ile mesleki ve sosyal dayanışma derneklerine aittir. İkinci sırada yüzde 20,4 ile spor ve spor ile ilgili dernekler yer alırken hak ve savunuculuk konusunda hizmet sağlayan derneklerin oranı ise yüzde 1,5'tir. Temmuz 2018 itibarıyla, faal olan 5.158 yeni vakıf daha çok eğitim, sağlık, sosyal yardım ve hizmetler, çevre ve doğal hayat, sanat, yaşlılık, çocuklar, yoksulluk gibi sosyal sorunlar kapsamında hizmet sunmaktadır.

Ülkemizde STK'ların niteliksel yapılarını yansıtan veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, BM Sivil Toplum Kuruluşları Uluslararası Sınıflaması (ICNPO) ile uyumlu bir STK veri tabanı oluşturulması için çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye’de STK’lara ilişkin yasal değişiklikler Türkiye’nin AB adaylık statüsü süreciyle ivme kazanmıştır. STK’lara yönelik önemli idari ve yasal düzenlemeler yapılarak örgütlenme hak ve özgürlüğüne daha fazla imkân sağlayan bir ortam oluşturulmuştur. Kamu kesimi ile STK’lar arasında daha yapıcı bir işbirliğinin geliştirilmesine ve işlevselleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Ülkemizde STK’lara yönelik bütünsel, kapsayıcı, kurumsal ve yasal düzenleme bulunmaması nedeniyle sivil topluma yönelik uygulama ve düzenlemeler farklı kamu kurumlarınca yürütülmektedir. Kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanması, güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artırılması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi, sivil topluma yönelik hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulabilmesi amacıyla 13/09/2018 tarihli ve 30534 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 17 numaralı Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının yapısı değiştirilerek İçişleri Bakanlığı bünyesinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü kurulmuş ve teşkilat ve görevleri hakkında yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Diğer yandan sivil toplumun gelişimi, güçlendirilmesi ve desteklenmesi için hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, kamu kurumlarıyla ilişkileri gibi yasal ve idari hususlara ilişkin bütüncül bir mevzuat düzenlemesine ve kamu-STK işbirliğinin kapsamının belirlenerek, geliştirilmesine duyulan ihtiyaç devam etmektedir. STK’ların mali kaynak, eğitim, toplumsal alışkanlıklar, katılımçılık kültüründeki yetersizlik, kendi fonlarını yaratamama problemi, birbirleriyle ilişkilerinin zayıflığı gibi hususlar yapısal eksiklikler olarak eksiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman ve teknoloji ile uyumlu yeni katılım süreçlerinin geliştirilmesi ile STK’lara yönelik yasal düzenleme ihtiyacı sürmektedir.

Türkiye’de bireysel bağışçılık ve hayırseverlikte geleneksel yaklaşımlar devam etmektedir. Bu kapsamda gerek bireysel gerekse kurumsal bağışçılar destek verecekleri alanlarda sosyal yardım ve eğitim konularına öncelik vermektedir.

Ülkemizde son dönemlerde sosyal girişimciliğin gelişmesi, özel sektörün giderek artan oranda STK’ların çalışmalarına ve çeşitli kamu-STK işbirliği projelerine destek vermesi bu alanda önemli katkılar sağlarken kendi faaliyetlerine olan ilgi ve talebi artırmaktadır. Diğer yandan son yıllarda “sosyal yenilik” kavramı toplumsal, ekonomik, kültürel ve çevresel sorunlara yenilikçi çözümler üretmeyi amaçlayan girişimciler, kamu kuruluşları ve STK’lar için önemli kavramlardan birisi hâline gelmiştir.

STK’lara vergi muafiyeti ile diğer kamu destekleri sağlanmakta ve kamu-STK işbirlikleri kurulabilmektedir. Bu kapsamda 403 dernek ve 260 vakıf vergiden muaftır. Ancak, STK’ların finansal kaynakları büyük ölçüde özel bağışlar ile sponsorluk yoluyla tanınan vergisel ayrıcalıklar ve diğer konulardaki teşviklerden ibaret olup bu durum STK’ların çoğunu kamu hibelerine bağımlı kılmaktadır. Bu çerçevede, kaynak miktarı ve çeşitliliğinin artırılması ile kamu-STK işbirliğinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Nitelik, sürdürülebilirlik, kurumsallaşma, kendi içinde demokratikleşme, şeffaflık ve hesap verebilirlik, finansman, ortak çalışmalar yürütebilen kültürü, destek araçlarının etkinleştirilmesi, teknik, idari ve kurumsal kapasite ülkemizdeki STK’ların çeşitliliği, yaygınlığı ve verimliliği açısından geliştirilmesi gerekli alanlardır.

b) Amaç ve Hedefler

Güçlü, çeşitli, çoğulcu ve sürdürülebilir bir sivil toplum için uygun bir ortam oluşturularak sosyal ve ekonomik kalkınma süreçlerine toplumun tüm kesimlerinin daha etkin katılımının sağlanması temel amaçtır. Bu kapsamda STK’ların kurumsal kapasiteleri ile yasal çerçeve ve idari yapılanma geliştirilecek, sivil toplum-kamu-özel sektör işbirliği artırılacak ve sosyal diyalog ortamı geliştirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
STK'ların kurumsal kapasitelerini güçlendirmek, sürdürülebilirliklerini ve hesap verebilirliklerini sağlamak amacıyla kapsayıcı yasal ve kurumsal düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.240)			
Tedbir 52. STK'lara ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, AFAD, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Paydaş kurumlarla birlikte sivil toplumun gelişmesi, güçlenmesi ve desteklenmesi, kamu kurumlarıyla ilişkileri gibi alanlara yönelik ihtiyaç analizi yapılarak gerekli ikincil mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 53. STK'lara ilişkin bilgi sisteminin geliştirilmesine devam edilecek, kamu kurum ve kuruluşları ile entegrasyonlar gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, MASAK, TÜİK, AFAD, TÜRKSAT	Aralık Sonu	DERBİS veri tabanında bulunan bilgilerin diğer kamu kurum ve kuruluşları ile paylaşılmasına yönelik entegrasyon çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 54. Kamu yararına çalışma statüsüne sahip sivil toplum kuruluşlarının şeffaflık ve hesap verebilirliklerini artırmaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Kamu yararına çalışma statüsüne sahip sivil toplum kuruluşlarının şeffaf ve hesap verilebilir olmasını sağlamak üzere gerekli mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 55. Gerçek ve tüzel kişilerin e-devlet üzerinden dernek üyelik bilgilerinin sorgulanabilmesi sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), TÜRKİSAD, STK'lar	Aralık Sonu	Tüm dernek üyeliklerinin DERBİS'e girilmesi için gerekli güncellemeler yapılacak ve e-devlet üzerinden kişilerin kendi üyeliklerini sorgulayabilmesine ilişkin servis açılacaktır.

2.2.1.7. Aile ve Kadın

a) Mevcut Durum

Toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu güçlü toplumun temelidir. Aile kurumu, sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal sorunların küreselleşmeyle daha da büyümesi ve çeşitlenmesi karşısında büyük

tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Toplumsal hayatta karşılaşılan sorunlar; aile parçalanmaları, göç, boşanmalardaki artış, aile eğitimindeki yetersizlikler ve toplumdan ziyade bireyin öneminin ön plana çıkarılması gibi etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

TÜİK verilerine göre 2017 yılı sonu itibarıyla ülkemizde toplam 22.206.776 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalklarının oranı, 2016 yılında yüzde 66,4 iken 2017 yılında yüzde 66,1'e düşmüştür. Geniş ailelerden oluşan hanehalklarının oranı ise, 2016 yılında yüzde 16,3 iken 2017 yılında yüzde 16'ya gerilemiştir. Tek kişilik hanehalklarının oranı 2016 yılında yüzde 14,9 iken bu oranın 2017 yılında yüzde 15,4'e yükseldiği görülmektedir. Ülkemizde 2017 yılında toplam hanehalklarının yüzde 8,5'i yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşmaktadır. Bunların yüzde 1,8'i baba ve çocuk, yüzde 6,7'si ise anne ve çocuk olan hanehalklarıdır. Baba veya anneye yaşayan çocuklardan oluşan hanehalklarının oranında yıllar itibarıyla artış gözlenmektedir.

TABLO II: 8- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

(Yüzde)

Hanehalkı tipleri	2014	2015	2016	2017
Tek kişilik hanehalkı	13,9	14,4	14,9	15,4
Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	67,4	66,9	66,4	66,1
-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,1	14,3	14,2	14,2
-Eş ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	45,7	44,8	44,0	43,5
-Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7,6	7,8	8,2	8,5
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,5	1,6	1,7	1,8
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,1	6,2	6,5	6,7
Geniş aileden oluşan hanehalkı	16,7	16,5	16,3	16,0
Çekirdek aile bulunmayan hanehalkı	2,1	2,2	2,4	2,5

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2014-2017

Ailenin bütünlüğünün korunmasına, güçlendirilmesine ve sosyal refahının artırılmasına yönelik aile eğitim programları yaygınlaştırılarak devam etmektedir. Sosyal Hizmet Merkezlerinde sunulan hizmetlerle aile bireylerinin ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının artırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmış, afet ve acil durumlarda ailelere yönelik psiko-sosyal destek, zararlı madde kullanımı, göç etmiş ailelere ilişkin sorunlar, aile değerleri, kuşaklar arası ilişkiler ve ergen profili gibi birçok konuda araştırmalar yapılmaktadır. Yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlar, ailede tespit edilen sorunların çözümüne yönelik politikalara yansıtılmaktadır.

Kültürel değişimin hızlanması, aile kurumunun önemini daha da artırmaktadır. Ekonomik gelişmenin sosyal kalkınmayla tamamlanabilmesi için aile kurumunun güçlendirilmesi, statüsünün geliştirilmesi ve aile üyelerinin yaşam standartlarının yükseltilmesini amaçlayan politikalar temel öncelikler hâline gelmiştir. 2017 yılında 569.459 evlenme ve 128.411 boşanma gerçekleşmiştir. 2007-2017 döneminde ülkemizde gerçekleşen evlilik sayısında yüzde 10,7 oranında azalma olurken, boşanma sayısında ise yüzde 37,3 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Bu kapsamda özellikle tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik izleme ve destekleme hizmetlerinin ve erken yaşta evliliklerin önlenmesi amacıyla erkekleri de kapsayacak biçimde farkındalık artırma çalışmalarının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Aile destek hizmeti sunan Sosyal Hizmet Merkezi gibi kurum ve kuruluşların hizmet kalitesinin ve kapasitesinin geliştirilmesi ile koordinasyonunun sağlanmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

Değişen yaşam koşullarında stres, rol çatışması, aile formunun değişmesi, geleneksel rollerden modern ilişki kalıplarına geçiş, sosyo-ekonomik durum her tür yapıdaki aileyi derinden etkilemektedir. Bu faktörler, ailelerin toplumda meydana gelebilecek sosyal, psikolojik, ekonomik ve çevresel etkilere karşı hazırlıklı olmalarını ve desteklenmelerini gerektirmektedir. Aile ortamı, psiko-sosyal yönden gelişen bireyin en çok etkileşime uğradığı yerdir. Aile içinde yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde ya da yönetilmesinde aile üyelerinin etkili iletişim ve krizle baş edebilme becerisini yeterli düzeyde kullanma; öfke, saldırganlık, problem çözme ve çatışma yönetimi gibi konularda psiko-eğitim programları ve psikolojik danışma hizmetlerinin düzenlenmesi gerekmektedir. Aile içi sağlıklı ilişkiler, bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi ve saygıyla yaklaşmasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma uyum sürecini kolaylaştırmaktadır. Aile içi iletişimin sağlıklı ve etkin olduğu ailelerde bireyler, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmekte ve aile adına verilen kararlara katılmaktadır. Bu nedenle aile içi ilişkilerde eşitlikçi ve katılımcı yaklaşım desteklenmelidir.

2018 yılının ilk dokuz ayında Aile Eğitim Programı kapsamında 236.636 kişiye, Evlilik Öncesi Eğitim Programı kapsamında 198.657 kişiye eğitim verilmiştir. 4.612 kişi ise boşanma danışmanlığı hizmetinden yararlanmıştır. Bunun yanı sıra afet ve acil durumlarda ailelere sunulacak psiko-sosyal destek hizmetlerine yönelik eğitimcilerin eğitilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Toplum içerisinde kadın ve erkeğin farklılıklarının göz önüne alınarak güçlendirilmesine yönelik yatırımların artırılması gerektiği görüşü, dünyada toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmaların son yıllarda giderek önem kazanmasını sağlamıştır. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının geneline yansımış olup Amaç 5: "Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesi" olarak ifade edilmiştir.

Söz konusu küresel gelişmeler ışığında, ülkemizde kadınların toplumsal konumunun güçlendirilmesi ve eşit fırsatlardan yararlanmaları için ekonomik, sosyal ve kültürel etkinlik alanlarının genişletilmesine, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılımlarının sağlanmasına ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair çalışmalara devam edilmektedir. Kadınların işgücü piyasasına dâhil olamamasının önündeki en önemli engellerden biri kurumsal çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliğidir. Bu kapsamda, kaliteli, güvenilir ve erişilebilir erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinde alternatif modellerin geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının güçlendirilmesi, hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması, kadın erkek fırsat eşitliğinin tüm ana plan ve politikalara yansıtılması amacıyla hazırlanan, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023 yıllarını kapsamaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadele politikası kapsamında hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) ile Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı uygulanmaya devam edilmektedir.

Fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ve sözlü istismara veya şiddete uğrayan kadınların, şiddetten korunması, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi ve bu dönemde kadınların varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarının da karşılanmak suretiyle geçici süreyle kalabilecekleri kadın konukevleri kurulmaktadır.

TABLO II: 9- Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı

Kuruluş Türü	Kadın Konukevi Sayısı	Kadın Konukevi Kapasitesi	Yararlanan Kişi Sayısı					
			2017			2018 (Eylül Sonu)		
			Kadın	Çocuk	Toplam	Kadın	Çocuk	Toplam
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	110	2 697	33 413	23 575	56 988	27 783	20 666	48 449
Belediye	32	725	2 195	1 502	3 697	2 393	1 630	4 023
STK	1	20	16	11	27	0	0	0
Göç İdaresi	1	12	28	0	28	16	2	18

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

Toplam 144 kadın konukevi 3.454 kapasite ile hizmetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun etkin bir şekilde uygulanabilmesi açısından kritik olan ve 2018 yılı itibarıyla 75 ilde hizmet veren Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) 2019 yılı sonunda 81 ile yaygınlaştırılması beklenmektedir. ŞÖNİM'lerde 788 personel hizmet vermekte olup 208.000 kişi hizmet almıştır. Ayrıca yerel yönetimler ve STK'lar tarafından işletilen kadın danışma merkezlerinde danışma ve yönlendirme hizmeti verilmektedir. Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye'de 176 Kadın Danışma Merkezi bulunmaktadır. Ancak, yaygınlaştırılan bu hizmet birimlerinin aynı zamanda niteliksel kapasitesinin artırılması ve standardizasyonunun sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun statüsünün geliştirilmesi ve sosyal refahın artırılması sağlanarak toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır.

Aile refahının korunması ve aile yardımlarının geliştirilmesine; ailelere sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerinde rehberlik yapılması amacıyla verilen aile danışmanlık hizmetinin daha kapsamlı, etkin ve yaygın hâle getirilmesine; bu alanda hizmet sunmak üzere alternatif modellerin geliştirilmesiyle evlilik öncesi eğitim, aile danışmanlığı ve aile eğitimi hizmet standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar etkin hâle getirilecektir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve programların hayata geçirilmesi için toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme araçlarının kullanılması, kadınların işgücüne katılımının artırılması, sosyal güvencelerinin sağlanması ile iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik modellerin geliştirilmesi, karar alma mekanizmalarında kadınların aktif olarak yer alması ve kadına yönelik şiddetin azaltılması sağlanacaktır.

Konukevi sonrası kadınların gelişmeleri ve güçlenmeleri için yardımcı olmak, güvenli bir yaşam kurmalarını sağlamak, şiddetin tekrarlanmasını önlemek, şiddetin tekrarlanması durumunda korunmalarını sağlamak, izleme ve destek çalışmalarını nitelikli bir şekilde verebilmek, kadının ve çocuklarının güçlenmelerini sağlayarak konukevi hizmetine tekrar gerek duyulmasını engellemek amacıyla yürütülmekte olan Kadın Konukevi Sonrası Güçlenme Modeli Geliştirme Projesi 2019 yılında tamamlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Aile yardımlarının geliştirilmesi, aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi, evlilik öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması temin edilecektir. (Kalkınma Planı p.250)			
Tedbir 56. Aile Eğitim Programının (AEP), Evlilik Öncesi Eğitim Programının ve Aile ve Boşanma Danışmanlığı hizmetlerinin ulaştırıldığı kişi sayısı artırılabilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK, Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, Meslek Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Ailelerin kendi içinde sorun çözme kapasitesini artırmak, bireylerin ve ailelerin bilinçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla hazırlanan AEP'nin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi çalışmaları devam edecektir. Aile Eğitim ve Evlilik Öncesi Eğitim Programlarından yararlanan kişi sayısı 2,5 milyona yükseltilecektir. Aile ve Boşanma Danışmanlığı hizmetinden yararlanan kişi sayısı 27.500'e yükseltilecektir. Aile danışmanlık hizmetinin daha geniş kesimlere ulaştırılmasına yönelik olarak meslek elemanlarına verilen temel ve gözetmen eğitimlerine ve AEP eğitici eğitimlerine devam edilecektir. Aile mahkemeleri ile işbirliği güçlendirilecektir.
Tedbir 57. Göç, afet ve acil durumlarda birey, aile ve topluma yönelik psikososyal destek hizmetlerini koordineli ve etkin bir şekilde sunabilmek için hizmet sunum kapasitesi geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, AFAD Başkanlığı, Türk Kızılayı, STK'lar	Aralık Sonu	Afet ve acil durumlarda psiko-sosyal destek konusunda eğitici eğitimleri ve 300 meslek elemanının eğitimi tamamlanacaktır. Aynı çerçevede lojistik malzemelerin temin edilmesi hedeflenmektedir.
Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.251)			
Tedbir 58. Kadınların ekonomik ve sosyal yaşamda güçlenmelerine yönelik projeler yürütülecek, eğitimler verilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Şiddet gören kadınlara yönelik hizmet veren birimlerin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi, kurumlar arası işbirliğinin ve kadınların istihdama katılımının artırılması amacıyla, Kadın Hizmet Birimlerinin Kurumsal Kapasitesinin Artırılması, Psiko-Sosyal Destek ve Müdahale Programı Geliştirilmesi ve Kadın Konukevi Sonrası Güçlendirme Modeli Geliştirilmesi projeleri tamamlanacaktır. Kadınlara Mesleki Yeterlilik Belgesi Kazandırma Programı düzenlenecektir.

Sosyal ve ekonomik politikalar, ailenin korunması ve güçlendirilmesine katkı yapacak şekilde birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir anlayışla tasarlanacaktır. (Kalkınma Planı p.252)			
Tedbir 59. Aile Eğitim Prpgramı içerikleri ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenecek, yeni modül ve eğitim setleri kullanılarak halk eğitimleri gerçekleştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	AEP kapsamında yeni geliştirilmiş olan "Tek Ebeveynli Aileler" ve "Değerlerin Edinilmesinde Ailenin Rolü" Modülleri ile "Çocuk Yetiştirmede Temel Beceriler" ve "Gençler İçin Yaşam Becerileri" eğitim paketleri halk eğitimleri gerçekleştirilecektir. Ayrıca "Kuşaklararası İletişim" Modülü geliştirilecektir.
Görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirler alınacak, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.253)			
Tedbir 60. Görsel ve işitsel medya kullanılarak aile, evlilik, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programları yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	AEP kapsamındaki bilgilerin görsel, işitsel ve sosyal medya kanalları üzerinden düzenli olarak paylaşılarak geniş kitlelere ulaştırılması sağlanacaktır. AEP kapsamında önceki spot filmler gözden geçirilecek ve yeni filmler hazırlanacaktır. Ayrıca kamu spotu oluşturulacaktır.
Tedbir 61. Görsel, işitsel ve sosyal medyanın aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	Aralık Sonu	AEP'nin Medya Okur-Yazarlığı modülü kapsamında hazırlanan Medyayı Tanımak, Medyayı Kavramak, Bilinçli Medya Kullanımı ve Aile ve İnternet adlı 4 modül kullanılarak aile eğitimleri verilmeye devam edilecektir. Medya alanı kapsamında eğitim verilen kişi sayısı 87.000'e yükseltilecektir.
Boşanmaların azaltılması amacıyla aile danışmanlığı ve uzlaştırma mekanizmaları geliştirilecektir. Tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik izleme ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.254)			
Tedbir 62. Evlilik öncesi eğitim, aile danışmanlığı ve aile eğitimi hizmet standartları oluşturulacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu, YÖK	Aralık Sonu	Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği Revize Taslağı hazırlanacaktır. Aile Eğitim Programı Yönetmeliği Taslağı hazırlanacaktır. İzinsiz aile danışmanlığı hizmeti sunan merkezlerin kapatılmasına yönelik çalışmalar yürütülmesine devam edilecektir.

Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyi yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.256)			
Tedbir 63. Kadına yönelik şiddetin azaltılması için toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesi, verilen hizmetlerin etkinlik ve kalitesinin artırılması sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023) uygulanacaktır. Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planları izleme çalışması yapılacaktır. Erken yaşta ve zorla evliliğin önlenmesi için çalışan kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları bünyesinde görev yapan hizmet sağlayıcılara (kolluk görevlileri, sağlık personeli, sosyal hizmet görevlileri, yargı personeli, mülki idare personeli, vb.) yönelik çalıştaylar, seminerler ve eğitimler düzenlenecektir.
Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.257)			
Tedbir 64. Kamu politikaları ve uygulamalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye ilişkin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Planlamanın Uygulanması Projesi hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır. Bu kapsamda, kamu plan, program ve bütçelerinin kadınların ve erkeklerin farklılaşan ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hazırlanması ile uygulanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

2.2.1.8. Çocuk ve Gençlik

a) Mevcut Durum

2017 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de 22.883.288 çocuk (0-17 yaş) ve 12.983.097 genç (15-24 yaş) olup bunlar toplam nüfusun sırasıyla yüzde 28,3'ünü ve 16,1'ini oluşturmaktadır. Türkiye, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında çocuk ve genç nüfus oranlarının en yüksek olduğu ülkedir.

Söz konusu demografik yapının bir fırsata dönüşebilmesi için sosyo-ekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, eğitime erişim sorunları, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk yaşta evlilikler, çocuk işçiliği, suça sürüklenme, çocuğa yönelik şiddet ve cinsel istismar, aile yapısındaki çözümler, aidiyet ve dayanışma duygusunun zayıflaması ve bağımlılık gibi önemli risk alanlarında politika ve hizmetlerin kurumsallaştırılması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmektedir.

Çocukların potansiyellerine erişimi açısından kritik önemi haiz erken dönem müdahaleleri bağlamında gebelikten başlamak üzere çocuk sağlığına ve çocuğun psikososyal gelişimini desteklemeye yönelik programlar uygulanmakta, okul öncesi eğitim hizmetlerinde kalite ve erişimi artırmaya, alternatif model oluşturmaya yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Ancak erken dönem çocuk gelişimi programlarının kapsam, nitelik ve nicelik bağlamında geliştirilmesi, sağlık, eğitim, sosyal hizmet ve yardım ile diğer alanlarla entegre bir biçimde sunulması ihtiyacı devam etmektedir.

Ebeveyn kaybı, boşanma, aile kurumunun çözülmesi, yoksulluk gibi sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı korunmaya muhtaç duruma düşen çocuklara sunulan hizmetler önemini korumaktadır. Söz konusu çocuklara sunulan bakım hizmetlerinde koğuş tipi bakım modelinden çocuk evleri ve sitesi modeline geçiş tamamlanmış olup yeni modelde hizmet standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Ağustos 2018 itibarıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı yatılı kuruluşlarda kalan çocuk sayısı 14.678 olup, hâlihazırda 1.195 adet çocuk evinde 6.365 çocuk, 110 adet çocuk sitesinde ise 6.638 çocuk kalmaktadır.

Yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocukların bakımı konusunda ailelerin desteklenmesi amacıyla verilen Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetlerinden Ekim 2018 itibarıyla 121.013 çocuk yararlanmıştır. Söz konusu destek hizmetlerinin etkinliğini artırmak, ailelerde farkındalık oluşturmak, çocukların okul dışı zamanlarını kaliteli ve verimli kullanabilecekleri ortam ve imkânlar sunmak amacıyla "SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması Projesi (Okul Destek Projesi)" uygulanmaya başlanmış, bu kapsamda Ekim 2018 itibarıyla 2.147 çocuğa ulaşılmıştır. Kurum bakımından ayrılan çocuk ve gençler için istihdamda kolaylık, evlenme yardımı gibi uygulamalara ilave olarak onların kurum sonrasındaki hayatlarını destekleyici, sorunla karşılaşmaları hâlinde yardımcı ve yönlendirici psiko-sosyal destek hizmetlerine ihtiyaç bulunmaktadır.

Uygulanan politikaların ve yürütülen projelerin başarısına rağmen çocuk işçiliği sorunu önemini korumaktadır. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine yönelik faaliyetlerde program temelli bir yaklaşımın benimsenmesi, uygulamaya yönelik kurumsal bir yapının oluşturulması ve faaliyetlerin sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocukları da kapsayacak şekilde geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer yandan bizzat çalışmayan ancak mevsimlik tarım işleri nedeniyle aileleriyle birlikte göç eden çocukların eğitim, sağlık ve barınma koşullarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerin geliştirilerek yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Çocukların sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışmasına yönelik ikincil mevzuat çalışmaları ise devam etmektedir. Sokakta çalışmak veya dilenmek zorunda bırakılan çocukları korumak ve bu tür durumlara kamu eliyle hızlı müdahale edilmesini sağlamaya yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Türkiye genelinde mobil ekipler oluşturulmuş; 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla 130 mobil ekiple yaklaşık 10.500 çocuğa ulaşılmıştır.

Yoksul ailelerde yaşayan çocuklar birçok sosyal olanaktan mahrum olarak yetişmekte; eğitim hayatından uzaklaşma, şiddete yönelme, çalışma ve sokakta yaşama gibi birçok riske maruz kalabilmektedir. 2017 yılında çocuklarda yoksulluk oranı medyan gelirin yüzde 60'ı dikkate alınarak hesaplandığında yüzde 30,2'dir. Yoksulluğun nesiller arası transferini azaltmaya ve fırsat eşitliğini artırmaya yönelik olarak eğitim materyali, öğle yemeği, okul sütü, ücretsiz ders kitabı, şartlı eğitim ve sağlık, öğrenci taşıma ve iaşe yardımları ile engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması gibi uygulamalar sürdürülmektedir. Bu bağlamda şartlı sağlık ve eğitim yardımlarından 2018 yılı sonunda yaklaşık 3,3 milyon çocuğun yararlanacağı tahmin edilmektedir.

Suçta sürüklenmiş çocukların yargılanma ve rehabilitasyon süreçlerinin iyileştirilmesi ve Çocuk Koruma Kanununda yer alan tedbirlerin uygulanmasında etkinlik ve koordinasyon ihtiyacı devam etmektedir. Bu çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanması, güçlendirilmesi ve bunların izlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Diğer yandan çocuk koruma sisteminin, koruyucu ve önleyici müdahale özelliği güçlendirilerek çocukların mağdur olmadan gerekli destek hizmetlerine ulaşmasını sağlayan bir yapıya kavuşturulması, hizmet sunan kuruluşların kapasitelerinin geliştirilmesi, aralarındaki işbirliği ve eşgüdümün güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerindeki toplam dava sayısı 2016 yılında 92.089 iken, 2017 yılında 87.091 olarak gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak çocuk sanık sayısı azalmakta olup 2016 yılında açılmış tüm davalar içindeki çocuk sanık sayısı 135.517 iken 2017 yılında ciddi bir düşüşle 120.789 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu çocukların yüzde 50,6'sı çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanmıştır. Çocuk mahkemelerinde açılan davaların ortalama görülme süresi 2016 yılında 258 gün iken 2017 yılında 263 güne çıkmıştır. 2017 yılı sonu itibarıyla 108 çocuk mahkemesi ve 18 çocuk ağır ceza mahkemesi bulunmakta olup söz konusu veriler çocuk mahkemelerinin yaygınlaştırılmasına ve çocuk adalet sisteminin iyileştirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Diğer yandan tutuklu çocukların yetişkinlerden ayrı ortamlarda kalmalarını sağlamaya yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Madde bağımlılığının çocuk ve gençler arasında giderek yaygınlaşması üzerine 2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı kabul edilmiştir. Diğer yandan bağımlı çocuk ve gençlerin tıbbi tedavileri ile sosyo-psikolojik açıdan rehabilitasyonlarını ve topluma uyumlarını sağlamaya yönelik kurumsal yapı ve hizmet modellerinin geliştirilerek yaygınlaştırılmasına, bu alanda koruyucu ve önleyici faaliyetlerin artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

2018 yılı Eylül sonu itibarıyla, ülkemizde yaklaşık 1,6 milyon Suriyeli çocuk ve 600 bin genç bulunmaktadır. Ülkemizdeki Suriyeli nüfusun yaklaşık yüzde 47'sini çocuklar, yüzde 17'sini ise gençler oluşturmaktadır. Ülkemizdeki sığınmacı çocuk ve gençlere yönelik sağlık, eğitim, sosyal yardım, sosyal hizmet, istihdam, güvenlik gibi alanlarda sunulan hizmetler ile yaşam becerilerini ve sosyal uyumlarını geliştirmeye yönelik programların çeşitlendirilerek artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Çocuk ve gençlere yönelik okul içi ve dışı serbest zaman etkinliklerinin geliştirilerek çoğaltılması, engelli çocukların toplumsal yaşama katılımlarının artırılması açısından da önem arz etmektedir.

Bilgisayar, telefon, tablet ve internet kullanımına bağlı riskleri azaltmaya yönelik uygulamaların geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Gençlerin işgücüne katılımının düşüklüğü, eğitimden işgücü piyasasına geçişte yaşadığı sıkıntılar, işsizlik oranlarının yüksek olması ve temel becerilerindeki eksiklik sorunları önemini korumaktadır. Gençlerde hem genel işsizlik hem de tarım dışı işsizlik oranı, yetişkinlerdeki işsizlik oranının yaklaşık iki katıdır. 2017 yılı 15-24 yaş işsizlik oranları erkeklerde yüzde 17,8, kadınlarda yüzde 26,1'dir. Tarımdışı işsizlik oranları da sırasıyla yüzde 20,1 ila yüzde 31,9'dur. Ayrıca genç nüfus içinde kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları sırasıyla yüzde 31,1 ve 23 iken erkeklerde sırasıyla yüzde 55,2 ve 45,4'tür.

2017 yılı OECD verilerine göre, ülkemizde gençlerin (15-29 yaş grubu) yüzde 42,5'i eğitimde, yüzde 30,3'ü istihdamdadır. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin oranı ise yüzde 27,2 olup bu oran yüzde 13,4 olan OECD ve AB ortalamalarının yaklaşık iki katıdır. Cinsiyete göre bu oranlar; erkeklerde OECD'de yüzde 10,9 ülkemizde yüzde 15,8 iken kadınlarda OECD'de yüzde 15,6, ülkemizde yüzde 39,9'dur. Söz konusu veriler bu alanda politika ve hizmet geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarını ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlayacak, özgüven ve toplumsal aidiyet duygularını güçlendirecek hizmetlerin sunulması ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla politika ve hizmetlerin geliştirilmesi, yürütülmesi ve kurumlar arası eşgüdümün artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Gençlik merkezleri ve kampları ile hareketlilik programları yaygınlaştırılmış; artan üniversite sayısına paralel olarak gençlere yönelik burs, kredi ve barınma imkânları iyileştirilmiştir. 2018 Eylül sonu itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı 283 gençlik merkezinin 1.026.969'u kadın, 958.353'ü erkek olmak üzere toplam 1.985.322 üyesi bulunmaktadır. Gençlik merkezlerinin fiziki altyapı ve sosyal faaliyetler açısından engelli gençler için daha erişilebilir hâle getirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

Türkiye Ulusal Gençlik Konseyine yönelik ikincil mevzuat çalışmalarının tamamlanması ve Konseye işlevsel bir yapı kazandırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Hareketlilik programlarının çeşitlendirilmesi, kapsam olarak genişletilmesi ve başta özel politika geliştirilmesi gereken gençler için olmak üzere daha erişilebilir hâle getirilmesi gençlerin sosyal ve kültürel gelişimleri, bilgi ve becerilerini artırmaları ve vizyon kazanmalarına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda AB Eğitim ve Gençlik Programları Başkanlığınca başta gençler olmak üzere vatandaşların hareketliliğini Avrupa genelinde geliştirmeye yönelik programlar yürütülmektedir. 2014-2020 yıllarını kapsayan Erasmus+ Programı çerçevesinde 2014-2016 yıllarında kabul edilen projelerden 150 binin üzerinde katılımcı yararlanmıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Çocukların üstün yararı gözetilerek iyi olma hallerinin desteklenmesi, temel hak ve özgürlüklerinden yararlanmaları ile potansiyellerini geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelik fırsat ve imkânların artırılması, başta eğitim, sağlık, adalet ve sosyal hizmetler olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimlerinin artırılması; gençlerin ise bilgi toplumunun gerekleriyle donanmış, ülke kalkınmasında aktif, yaşam becerileri güçlü, özgüven sahibi, insani ve milli değerleri haiz, girişimci ve katılımcı olmalarının sağlanması ve gençlere sunulan hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.

Çocukların yoksulluktan kaynaklanan yoksunluklarının giderilmesi, erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi, kız çocuklarının okullaşma ve okula devam oranlarının yükseltilmesi; eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının artırılması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Çocukların iyi olma hallerini ve refahlarını destekleyici bütüncül modeller geliştirilerek daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti almaları sağlanacak, temel becerileri geliştirilecek, özellikle zor şartlar altındaki ve risk grubundaki çocukların yaşam kalitesi yükseltilecek, toplumsal bütünleşmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.265)			
Tedbir 65. Çocuğa saygı kültürüne ve çocuk haklarına yönelik bilinç ve duyarlılığın geliştirilmesi faaliyetleri artırılacak ve çeşitlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Çocuğa saygı kültürü temelinde çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışan tüm meslek gruplarına yönelik çocuk haklarına ilişkin eğitimlere devam edilecektir. Çocuk haklarını tanıtmaya yönelik çalıştay, forum, konferans vb. toplantı ve etkinlikler yapılacak, bilgilendirici kamuoyu kampanyaları düzenlenecek, görsel ve yazılı materyaller ile kamu spotlarının kullanımına devam edilecektir.

<p>Tedbir 66. Gelişimlerini güçlendirmek üzere, çocukların, erken dönem çocuk bakım ve eğitim hizmetlerine erişim imkânları artırılacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Erken çocukluk dönemi eğitiminin geliştirilmesine yönelik alternatif model ve teşvik mekanizmalarına yönelik çalışmalara devam edilecektir. Gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarının kreş ve gündüz bakımevi hizmetlerinden yararlanma imkânları artırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 67. Koruma ve bakım altında bulunan bütün çocukların erken çocukluk döneminde eğitim almaları sağlanacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kurum bakımında kalan 3-6 yaş arası tüm çocukların okul öncesi eğitimden yararlanması sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 68. Koruma ve bakım altındaki çocukların eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sosyal hizmet kuruluşlarında bakım ve koruma altında olan çocukların sportif, sanatsal ve kültürel program ve etkinliklere katılımları artırılacak; çocuklar başarı durumları ve ilgilerine göre özel öğretim kurumlarından, takviye kurslarından yararlandırılacak, eğitim sisteminin dışında kalanlar ise mesleki eğitime yönlendirilecektir. Kuruluşlarda uygulanan psiko-sosyal destek ve gelişim programları geliştirilecek ve yaygınlaştırılacak, gençlik kamplarına katılan çocuk sayıları artırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 69. Sosyal hizmet modellerinden reşit olarak veya eğitimini tamamlayarak ayrılan gençlerin bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kurum bakımından ayrılan çocukların hayatının geri kalanında karşılaştıkları sorunlarla ilgili danışmanlık ve rehberlik hizmetleri geliştirilecek, çalıştay düzenlenecek, personel için eğitim modülleri, gençler için bilgilendirme dokümanları hazırlanacaktır.</p>

<p>Tedbir 70. Çocuğa yönelik ihmal ve istismarı önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecektir.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Çocuğa yönelik ihmal ve istismarın önlenmesi ve azaltılması için ailelere ve çocuklara eğitimler verilecek, bu konularda rehber öğretmenlere hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenerek rehber öğretmenlerin öğrencilere, ailelere ve bütün öğretmenlere ulaşması sağlanacaktır. Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı çocuk ve gençler ile suça sürüklenme riski olan çocuk ve gençlerin ailelerine ulaşarak rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunulacaktır.</p>
<p>Tedbir 71. Sosyal Uyum Programı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, TRT, RTÜK, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Suriyeli çocukların toplumsal uyumun sağlanması ve farkındalığın artırılmasını sağlamaya yönelik sosyal, kültürel, sportif etkinlikler ile akran eğitimi yoluyla verilen eğitimler ülke geneline yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik öncelikle aile yanında bakım olmak üzere koruyucu aile ve evlat edinme gibi alternatif modeller yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.283)</p>			
<p>Tedbir 72. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik öncelikle aile yanında bakım olmak üzere koruyucu aile hizmeti yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, İl Özel İdareleri, Belediyeler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Koruyucu aile sayısının artırılması amacıyla tanıtım faaliyetleri yürütülecek ve koruyucu aile birimlerinde görev yapan meslek elemanlarının rehberlik ve eğitimler yoluyla yetkinliklerinin ilerletilmesi sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 73. Korunmaya muhtaç çocukların kendi aileleri yanında desteklenmesine öncelik verilecektir.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ekonomik yoksunluk nedeniyle kurum bakımına verilmek istenen çocukların aile yanında desteklenmesi için yürütülen Sosyal Ekonomik Destek Hizmetinin (SED) etkinliği ve yaygınlığı artırılacak, bu kapsamda sunulan hizmetler çeşitlendirilecektir.</p>

<p>Çocuk koruma ve adalet sistemleri koordineli olarak, önleyici mekanizma ve uygulamalara sahip, risk takibi ve erken uyarı sistemini içeren bir yapıya kavuşturulacak, altyapı ve personel ihtiyaçları giderilecek, bu alandaki hizmetlerin kalitesi artırılacak, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler çocukların sosyal ve kişisel gelişimlerini destekleyecek bir yapıda sunulacaktır. (Kalkınma Planı p.266)</p>			
<p>Tedbir 74. Risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programları yaygınlaştırılacak, bakım hizmetleri ihtisaslaştırılacak ve sayıları artırılacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Suç mağduru, suça sürüklenen ve sokakta risk altında bulunan çocuklara yönelik mevcut ve yeni açılacak kuruluşlarda ihtisaslaşma sağlanacak, hizmet model ve standartları oluşturulacaktır. Anka Psiko-sosyal Destek Programı geliştirilen hizmet model ve standartları ihtiyaç doğrultusunda ve refakatsiz çocuklara yönelik modül eklenerek güncellenecek, ilgili eğitimler tamamlanacak, psikolojik destek programları yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 75. Denetimli serbestlik altında bulunan çocuklara yönelik sunulan hizmetler iyileştirecektir.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Denetimli serbestlik altında bulunan çocuklara yönelik sunulan hizmetlerin, çocuğun temel ihtiyaçlarının ve toplumla bütünleşmesinin odak alındığı ayrı bir yapılanma ile gerçekleştirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 76. Ceza mahkemelerinde adli görüşme odaları oluşturulmasına devam edilecektir.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Mağdur haklarına ilişkin mevzuata yönelik gerekli çalışmalar yapılacak, görüşme odalarında görev yapacak psikolog, pedagoglar ve ilgili diğer personeller atanacak, adli görüşme odalarının açılmasına devam edilecektir.</p>
<p>Tedbir 77. Çocukların suça maruz kalmalarının önlenmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve ilgili emniyet birimlerinin kapasitesi artırılacaktır.</p>	<p>Emniyet Genel Müdürlüğü (S), Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ülke genelinde çocuk ve gençlerin korunmasına yönelik denetimler artırılabilecektir. Çocukların suça sürüklenmesini önlemek, suça sürüklenen çocukları suçtan ve zararlı alışkanlıklardan uzak tutup gerekli önlemleri almak, soruşturmaların niteliğini ve çalışmaların sağlıklı yürütülebilmesini sağlamak için Çocuk Şube Müdürlüğü başta olmak üzere ilgili emniyet birimlerine eğitim verilecektir.</p>

Sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri önlenecektir. (Kalkınma Planı p.267)			
Tedbir 78. Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar ve Sosyal Taraflar	Aralık Sonu	Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik farkındalığı artıracak çalışmalar yapılacaktır. Gezici ve geçici tarım işlerinde çocuk işçiliğiyle mücadeleyle yönelik çalışmalar yürütülecektir. Sokakta yaşadığı, çalıştırıldığı tespit edilen çocuklar ile gezici ve geçici tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitim sistemi ile bağlantısı güçlendirilecektir.
Gençlerin sosyal hayatta ve karar alma mekanizmalarında daha aktif rol almaları sağlanacak, hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin katılımını artıracak biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.268)			
Tedbir 79. Eğitimde ve istihdamda yer alamayan gençlerin profilleri belirlenerek, bu kişilerin işgücüne ve istihdama katılmalarını destekleyecek birey, aile ve toplum odaklı bütüncül bir mekanizma geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar ve Sosyal Taraflar	Aralık Sonu	Eğitimde ve istihdamda olamayan gençlerin profilleri belirlenerek, durumlarına uygun eğitime, işgücüne ve istihdama yönlendirici politikalar ve programlar geliştirilecektir.
Tedbir 80. Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Üniversiteler, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Türkiye Ulusal Gençlik Konseyine yönelik ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacak ve Konseye üyelik işlemlerine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 81. Gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlamak amacıyla düzenlenen programlar ile faaliyetlerin sayısı ve kalitesi artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlamak amacıyla düzenlenen eğitim faaliyetlerinin, rehberlik hizmetlerinin ve gençlik alanında yapılan inceleme ve araştırmaların sayısı ve kalitesi artırılacaktır.
Gençlerin şiddete ve zararlı alışkanlıklara yönelmelerini önlemek üzere spor, kültür, sanat gibi alanlarda gelişimlerini destekleyici programların uygulanmasına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.269)			
Tedbir 82. İhtiyaç ve talebe göre gençlik merkezi olmayan ilçelerde kurum ve kuruluşlardan tahsis yoluyla edinilecek uygun nitelikteki taşınmazların gençlik merkezi olarak hizmete açılması için çalışmalar yapılacaktır. Gençlik merkezi açılmayan yerlere mobil gençlik merkezleri aracılığıyla ulaşılarak gençlere yönelik faaliyet ve projeler gerçekleştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Gençlik merkezi bulunmayan ilçelerde genç nüfus oranları ve ihtiyaç dikkate alınarak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazlar Gençlik Merkezlerine dönüştürülecektir. Gençlik merkezi açılmayan, açılması uygun olmayan yerlerde ise gençlere mobil gençlik merkezleri yolu ile ulaşılması sağlanacaktır.

Tedbir 83. Gençlik merkezlerinde ve kamplarında sunulan hizmetlerin kalitesi artırılabacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Gençlik merkezleri ve gençlik kamplarının fiziki şartları iyileştirilecek, fiziki altyapı ve sosyal faaliyetler açısından engelli genç ve çocuklar için daha erişilebilir hale getirilecek, faaliyetler gençlerin tercihleri doğrultusunda çeşitlendirilecektir.
Tedbir 84. Gençlerin sanat ve spor aktiviteleri konusunda farkındalıkları artırılarak bu faaliyetlere yönlendirilmeleri sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Bakanlığa bağlı yurtlarda öğrencilerin taleplerine göre eğitim, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler düzenlenecek, kurslar açılacaktır.
Tedbir 85. Gençlerin sosyal medya bağımlılığı konusunda mücadele mekanizmaları geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Belediyeler, STK'lar, Üniversiteler	Aralık Sonu	İlgili paydaşlarla gençlerin sosyal medya ve dijital oyun bağımlılığı konusunda mücadele mekanizmaları geliştirilecektir.
Tedbir 86. Gençlerin suçtan ve istismardan korunması amacıyla eğitim hizmetleri ebeveynlerle koordineli bir şekilde yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı Aile (S), Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Gençleri suçtan ve istismardan korumak ve onları gelebilecek tüm olumsuzluklara karşı güçlü kılmak için aile temelli hizmetler verilecektir.
Tedbir 87. Uyuşturucu İle Mücadele Eğitimleri ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Müftülükler, İl Askeri Birlikleri, Yerel Yönetimler İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Aile Eğitim Programı (AEP) çerçevesinde ebeveynlere ve ergenlere sunulan madde kullanım riski ve madde bağımlılığından korunmaya yönelik eğitimlerin kapsamı geliştirilecek, AÇSH personelinin konuya ilişkin kapasitesi artırılabacaktır.
Tedbir 88. Bağımlılık yapıcı madde kullanımı ve bağımlılığın zararları konusunda çocuklar, öğrenciler, gençlere ve onlarla birlikte çalışan meslek gruplarının farkındalık düzeyi artırılabacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Gençleri ve gençlik çalışanlarını bağımlılık konusunda bilinçlendirmeye ve bilgilendirmeye yönelik Bağımlılıkla Mücadele Farkındalık Eğitimleri devam ettirilecektir. Gençlik Merkezleri ve gençlik kamplarında tütün ve tütün ürünleri ile mücadele çalışmalarına devam edilecek; Bakanlık yurtlarında barınan öğrencilere ek olarak yaklaşık 800.000 gence ve gençlik çalışanına bağımlılık konusunda eğitim verilecektir.

<p>Tedbir 89. Çocukların ve gençlerin güvenli internete erişim imkânları artırılabacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Teknoloji ile internetin çocukların ve gençlerin gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri de göz önünde bulundurularak bu kesimlerin aktif ve sosyal hayattan uzaklaşmasına sebep olmayacak ve güvenli bir şekilde bu imkân ve hizmetlere erişimlerini artıracak çalışmalar devam edilecektir. Bu kapsamda Sanal Hayatta Kaybettiğimiz Gerçekler, Kod Adı 2023 Projesi ve Gençlik Merkezleri Akademisi İnovasyon Atölyesinde gençlere internet kullanımını daha güvenli ve bilinçli hale getirerek kullanıcı güvenliğini artırıcı programlar geliştirmelerini sağlayacak eğitimler geliştirilerek faaliyetlerin devamlılığı sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 90. Gençlerin şiddet, madde bağımlılığı, internet ve sosyal medya bağımlılıkları başta olmak üzere tüm olumsuz alışkanlıklardan uzak tutularak ruhsal ve fiziksel sağlıklarının korunmasına yönelik gerçekleştirilecek alternatif projeler ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı Aile (S), Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'ar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gençlerin şiddet, madde bağımlılığı, internet ve sosyal medya bağımlılıkları başta olmak üzere tüm olumsuz alışkanlıklardan uzak tutularak ruhsal ve fiziksel sağlıklarının korunmasına yönelik gerçekleştirilecek alternatif projeler ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 91. Hükümlülük sürelerinden sonra topluma yeniden entegre olmalarını ve suçtan uzak kalarak toplum içerisinde de olumlu örnek teşkil etmelerini sağlayacak şekilde suça karışan gençler için hükümlülük süreleri boyunca kişisel, ruhsal ve manevi yönden gelişimlerini destekleyen proje ve faaliyetler artırılabacaktır.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'ar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gençlerin hükümlülük sonrası topluma entegrasyonunu sağlayıcı ve ekonomik-sosyal hayata girişlerini kolaylaştırmak üzere hükümlülük sürelerince verilen eğitimler, kurslar ve programların sayısı ve kalitesi artırılabacaktır.</p>

2.2.1.9. Sosyal Koruma

a) Mevcut Durum

Ülkemizde, yoksulluk göstergelerinde 2007 yılından bu yana önemli iyileşmeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelire yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı olarak hesaplanan göreceli yoksulluk oranı, 2007 yılında yüzde 23,4 düzeyinde iken 2017 yılında yüzde 20,1'e gerilemiştir.

TABLO II: 10- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları (Yüzde)

	2007	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Birinci Yüzde 20 (En yoksul)	5,8	5,9	6,1	6,2	6,1	6,2	6,3
İkinci Yüzde 20	10,6	10,6	10,7	10,9	10,7	10,6	10,7
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,3	15,2	15,3	15,2	15,0	14,8
Dördüncü Yüzde 20	21,5	21,7	21,4	21,7	21,5	21,1	20,9
Beşinci Yüzde 20 (En zengin)	46,9	46,6	46,6	45,9	46,5	47,2	47,4
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,406	0,402	0,400	0,391	0,397	0,404	0,405
Kişi Başı Günlük 3,20 ABD Dolarının Altındaki Nüfus Oranı (Yüzde) (1)	-	3,4	2,9	2,4	2,7	1,8	-
Görelî Yoksulluk (Yüzde)	23,4	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları

(1) 2011 yılı satın alma gücü paritesi baz alınarak Dünya Bankası tarafından üretilmektedir.

2007 yılında 0,406 seviyesindeki Gini katsayısı 2017 yılı itibarıyla 0,405 seviyesindedir. En zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı ise 2017 yılında 7,5 olarak gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksinde ülkemiz, 2017 yılında 0,791 endeks değeriyle 189 ülke arasında 64'üncü sırada ve yüksek insani gelişmişlik kategorisinde yer almıştır.

Ülkemizde sosyal transferlerin büyük bir bölümü primli sistem kapsamındaki transferlerden oluşmaktadır. Diğer taraftan son 10 yılda toplam sosyal yardımların GSYH içindeki payı artış göstermiştir. Bu kapsamda yoksulluğun nesiller arası aktarımını engellemek için, özellikle eğitim ve sağlık alanındaki sosyal yardımlara önem verilmiştir. Diğer taraftan, göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı ve işsizlik gibi nedenlerle sosyal yardımlara olan ihtiyaç devam etmektedir. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen sosyal yardım programları kapsamında yapılan yardım harcamalarının GSYH'ya oranı 2007 yılında 0,96 iken bu oran 2017 yılında 1,03 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 11- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2015		2016		2017	
		Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Yaşlı ve Engelli Aylığı	1 294 938	4 129 564	1 335 451	4 763 796	1 313 822	5 282 568
	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocukları Muhtaç Aileler)	101 561	476 561	136 551	623 714	161 493	834 691
	Evde Bakım	467 778	4 378 200	481 228	5 038 843	499 737	5 720 106
	SYDV'ler (Fon) Tarafından Verilen Tüm Sosyal Yardımlar	3 017 969	4 852 751	3 154 069	5 018 450	3 201 253	5 730 580
	Genel Sağlık Sigortası Primleri	8 983 853	6 405 637	6 683 106	7 002 820	6 732 639	7 743 979
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç Aylığı (yetim ve engelliler)	3 626	21 582	3 734	24 747	4 653	29 941
	İmaret Hizmetleri	20 215	25 670	20 315	28 785	20 195	33 203
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	17 658	12 353	20 674	17 178	21 290	20 302
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	244 141	442 668	259 481	508 542	142 205	330 228
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler) (2)	375 284	1 266 752	531 208	1 831 107	548 156	2 053 739
TKİ-TTK	Kömür Yardımı	2 139 667	804 985	2 082 309	999 622	2 088 881	970 457
Belediyeler	Tüm Sosyal Yardımlar	-	1 250 000	-	2 062 955	-	3 220 150
TOPLAM			24 066 723		27 920 559		31 969 944
TOPLAM/GSYH (Yüzde) (3)			1,03		1,08		1,03

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından derlenmiştir.

(1) SYDV'ler (Fon) tarafından verilen tüm sosyal yardımlar ile kömür yardımında yararlanıcı sayısı hane sayısını, diğer yardım programlarında ise kişi sayısını ifade etmektedir.

(2) Üniversitelerin öğrencilerine verdikleri yardımlar bu rakama dâhil değildir.

(3) Yeni milli gelir serisi kullanılarak hesaplandığından veriler geçmişe dönük olarak güncellenmiştir.

Başta Suriyeliler olmak üzere yabancı uyruklu yoksul kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla AB'den gelecek fondan karşılanmak üzere Dünya Gıda Programı (WFP), Türk Kızılayı ve Avrupa İnsani Yardım Fonu (ECHO) işbirliğinde Acil Sosyal Güvenlik Ağı modeli çerçevesinde Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı yürütülmektedir. Geçici Koruma Statüsüyle ülkemizde bulunan kişilerden geçici koruma merkezlerinde yaşayanlara yönelik ise AFAD tarafından Gıda Kart uygulaması yürütülmektedir. SUY Programı kapsamında 2017 yılında yaklaşık 1,3 milyon sığınmacıya kişi başı aylık 120 TL nakdi yardım yapılması planlanmış ve 2018 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla yaklaşık 1,4 milyon ihtiyaç sahibine yardım yapılmıştır. 2018 yılının ilk on ayında yapılan SUY toplamı yaklaşık 1,5 milyar TL olup, programın başlatıldığı 2016 yılı Aralık ayından 2018 yılı Ekim ayına kadar yapılan toplam yardım tutarı ise 2,6 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Şartlı Eğitim Yardımı Programı, Suriyeli ve diğer mülteci çocukları da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılarak 2017 yılında Yabancılarla Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı Programı başlatılmıştır. AB tarafından finanse edilen ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Türk Kızılayı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

arasında oluşturulan ortaklıkla uygulanan bu Program sayesinde 2018 yılı Eylül ayı sonu itibarıyla ülkemizde 373.720 yabancı öğrenci eğitim hizmetinden faydalanmaktadır.

Sosyal yardım alan çalışabilir durumdaki yoksul kesimin, yoksulluktan kalıcı bir şekilde kurtulabilmesi için işgücü piyasasıyla bağlantılarının kurulması ve güçlendirilmesi amacıyla düzenlenen Sosyal Yardım Yararlanıcılarının İstihdamına İlişkin Yönetmelik 2018 yılı Ocak ayı itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

Engelli vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal hayata katılımının artırılması amacıyla yürütülen Kamuda Engelli Kontenjanı Programı kapsamında istihdam edilen engelli memur sayısı 2002 yılında 5.777 iken 2018 yılı Mart ayı itibarıyla 51.814'e yükselmiştir. Ayrıca 4857 sayılı Kanun uyarınca engelli istihdamı şartıyla sağlanan sigorta primi teşviki kapsamında istihdam edilen engelli sayısı 2018 yılı Temmuz ayı itibarıyla 87.407'dir.

TABLO II: 12- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2015		2016		2017		2018 (1)	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Yuvası (0-12 Yaş) (2)	7	496	6	323	-	-	-	-
Çocuk Evi (0-18 Yaş) (3)	1 057	6 107	1 092	5 626	1 189	6 830	1 195	6 365
Yetiştirme Yurdu (13-18 Yaş) (4)	10	563	8	396	-	-	-	-
Çocuk Yuvası ve Kız Yetiştirme Yurdu (0-18 Yaş)	6	655	4	254	-	-	-	-
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	86	6 011	92	5 257	106	6 878	110	6 638
Çocuk Destek Merkezleri (5)	67	2 336	68	1 463	65	1 962	65	1 675
Huzurevi	132	13 488	141	14 412	144	14 793	146	14 889
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (6)	224	7 438	227	8 165	239	8 674	245	7 840
Sosyal Hizmet Merkezi	175	-	216	-	260	-	298	-
Kadın Konuk Evi ve İlk Kabul Birimi	100	2 636	101	2 657	102	2 667	110	2 697
ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi)	36	-	49	-	68	-	75	-

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

(1) Ağustos ayı itibarıyla

(2) 0-12 yaşlarındaki çocuklara yönelik Sevgi Evleri bu rakama dâhildir.

(3) Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.

(4) 13-18 yaşlarındaki çocuklara yönelik Sevgi Evleri bu rakama dâhildir.

(5) Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri ile Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği ile Çocuk Destek Merkezine dönüştürülmüştür.

(6) Umutevleri ve gündüzlü kuruluşlar dâhil edilmiştir.

Nüfusun giderek artması, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim ve göç gibi nedenlerle sosyal hizmetlere olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu doğrultuda, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı olarak sosyal hizmet sunan birimlerin sayısında artış görülmektedir. Toplam nüfus içerisindeki payının yüzde 6,9 olduğu tahmin

edilen engelli vatandaşlarımıza yönelik bakım hizmeti sunan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi sayısı 2015 yılında 224 iken 2018 yılı Ağustos ayı itibarıyla 245'e ulaşmış olup kurum bakımı için sıra bekleyen engelli bulunmamaktadır.

Engelli vatandaşlarımıza sunulan hizmetler kapsamında özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti alan engelli sayısı 2018 yılı Nisan ayı itibarıyla 15.312, evde bakım yardımından yararlanan engelli sayısı ise 504.563 olmuştur. Engellilere evde bakım hizmeti veren kişilere yapılan toplam ödeme 2017 yılı sonunda 5,72 milyar TL'ye ulaşmış, özel bakım merkezlerine de toplam 400 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

Toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfus oranının artmasıyla birlikte bu kesimin sosyal hizmetlere olan ihtiyacı da artmaktadır. Bu doğrultuda, yaşlılara yönelik sosyal hizmet sunan kuruluş sayısı, bu hizmetlerden faydalanan kişi sayısı ve yapılan harcamalar önemli ölçüde yükselmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevlerinin sayısı 2015 yılında 132 iken 2018 yılında 146'ya çıkmıştır.

TABLO II: 13- AÇSHB ve MEB'in Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

(Bin TL)

Harcama Yapılan Kesim	Kuruluş	2015	2016	2017	2018 (1)
Çocuk-Genç	AÇSHB	1 173 911	1 488 199	1 623 381	1 112 423
Yaşlı	AÇSHB	367 101	600 577	611 469	259 683
Kurum Bakımı	AÇSHB	344 711	490 855	551 415	491 898
Engelli	AÇSHB	186 031	261 518	399 958	391 573
Özel Kuruluşta Bakım	AÇSHB	186 031	261 518	399 958	391 573
Özel Eğitim	MEB	1 362 478	2 125 036	2 418 400	1 825 767
Toplum-Aile-Kadın	AÇSHB	159 805	259 181	375 974	168 860
Toplam		3 594 037	5 225 366	5 980 598	4 250 204

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)

(1) Ağustos ayı itibarıyla.

Korunmaya muhtaç duruma düşen çocukların bakım hizmeti kapsamının genişletilmesi ve kadınlara yönelik kapsamlı ve işlevsel sosyal koruma programlarının ve uygulamalarının geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır. Yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde desteklenmesine yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması önemli görülmektedir.

Sosyal sorunların ortaya çıkmadan önce engellenmesi ve bu sorunlarla etkin bir mücadelenin sağlanmasına yönelik sosyal hizmet ve yardımlarda koruyucu ve önleyici hizmetlere yönelik ihtiyaç devam etmektedir. Bu kapsamda sosyal yardım ve hizmet alanında ailenin ihtiyaçlarına bütüncül olarak yaklaşmayı ve sosyal yardım ve hizmetleri arz odaklı sunmayı amaçlayan Aile Sosyal Destek Programının (ASDEP) ülke genelinde yaygınlaştırılması için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından çalışmalara devam edilmektedir. Önümüzdeki dönemde ASDEP modeline ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılarak bu uygulamanın sosyal yardımlarla ilgili mevzuata eklenmesine yönelik ihtiyaç önemini korumaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişimlerinin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması temel amaçtır. Bu kapsamda sosyal hizmet ve yardım alanında ailenin ihtiyaçlarına bütünsel olarak yaklaşan arz odaklı ve istihdam bağımlı bir sistem kurulması esastır.

Sosyal koruma sistemi sosyal, ekonomik ve yerel şartlar dikkate alınarak, nüfusun tümünü kapsayan, etkin, dezavantajlı kesimleri toplumla bütünleştiren, toplumun her kesimine sorumluluk vererek sosyal dışlanma ve yoksulluk riskini en aza indiren bir yapıya kavuşturulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Vergi ve sosyal transferlerin gelir dağılımı eşitsizliğini ve yoksulluğu azaltıcı etkisi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.278)			
Tedbir 92. Gelir dağılımını iyileştirmeyi ve yoksulluğu azaltmayı hedefleyen sosyal transferlerin etkinliğinin artırılmasına yönelik mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Hedefleme mekanizmaları, yararlanma koşulları ve değerlendirme kriterleri farklı olan sosyal yardımların hane odaklı bir yaklaşımla sunulmasına yönelik olarak başta evde bakım olmak üzere mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 93. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi ile Aile Bilgi Sisteminin entegrasyonu sağlanacaktır. Puanlama Formülü göstergeleri ve Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi verileri kullanılarak sosyal uyum analizleri yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Veri tabanlarının entegrasyonu sağlanarak sağlıklı bilgi akışı oluşturulacaktır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sorunların yoğunlaştığı alanlar, Puanlama Formülü göstergeleri ve Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi verileri kullanılarak tespit edilecek ve mahalle bazlı sosyal uyum analizlerinin yapılmasına yedi ilde devam edilecektir.
Yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesi amacıyla başta eğitim olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimde fırsat eşitliği daha da güçlendirilecek; yoksullukla mücadelede sivil toplum katılımı artırılacak ve yerel yönetimlerin rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.279)			
Tedbir 94. Sivil toplumun sosyal hizmet ve yardımlara katılımına yönelik tanıtım faaliyetleri artırılacak, sivil toplumun ve vatandaşların gönüllü olarak katkı sağlamaları teşvik edilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, RTÜK, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Koruyucu aile hizmetleri başta olmak üzere Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan sosyal hizmetlerin ve sosyal yardımların tanıtımı yapılacak ve bu hizmetlerin geliştirilmesinde gönüllülüğün önemini vurgulayan kamu spotu gibi bilgilendirici ve tanıtıcı faaliyetler yürütülecektir.

<p>Tedbir 95. Mahalli idarelerin sosyal yardım faaliyetlerini kamu sosyal yardım kuruluşlarıyla işbirliği halinde yürütmeleri sağlanacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Mahalli idarelerin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Sistemine dâhil edilerek sisteme zorunlu veri girişi yapmaları ve sistemden bilgi alabilmeleri sağlanacaktır.</p>
<p>Sosyal hizmet ve yardımlar alanında bütüncül hizmet sunulmasını sağlamaya yönelik Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) modeli uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.280)</p>			
<p>Tedbir 96. Sosyal hizmet ve yardımlarda etkinliğin artırılmasına yönelik olarak, Aile Sosyal Destek Programının (ASDEP) altyapısı iyileştirilecek ve sosyal hizmetlere erişimi kolaylaştırmak amacıyla Sosyal Hizmet Merkezi sayısı artırılabacaktır.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>ASDEP personeline hizmet içi eğitim programı verilecek, ASDEP bilgi işlem altyapısı tamamlanacak ve sistemin raporlama yönü güçlendirilecek, Vaka Yönetim Modeli geliştirilecek ve ASDEP soru formu revize edilerek sahada test edildikten sonra uygulamaya alınacaktır. Ayrıca, Sosyal Yardım Artı (+) dönemine geçilerek sosyal yardım faydalanıcısı vatandaşların diğer kamu hizmetlerine (sosyal hizmet, istihdam, eğitim, sağlık vb.) erişimleri artırılabacaktır.</p>
<p>Sosyal hizmet ve yardım alanında nitelikli personel eksikliği giderilecek, aile yanında bakımı destekleyen modeller geliştirilecek, kurum bakımı hizmetlerinin standart ve niteliği iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.282)</p>			
<p>Tedbir 97. Sosyal hizmet alanında kurum bakımı hizmetlerine ilişkin standartlar geliştirilecek ve bu hizmetlerin niteliği iyileştirilecektir.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kurum bakım hizmetlerinden yararlananlara nitelikli hizmet sunulması ve denetim yapılabilmesi için standartlar oluşturulacaktır. Psiko-sosyal Destek ve Gelişim Programı tüm kuruluşlarda hayata geçirilecektir.</p>
<p>Tedbir 98. Uzun süreli bakıma ihtiyaç duyan bireyler yaşadıkları ortamda desteklenerek evde bakım, gündüzlü bakım ve kısa süreli bakım hizmetleri geliştirilecek ve yerel yönetimlerce bu alanda sağlanan hizmetlerin artırılması teşvik edilecektir.</p>	<p>Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Evde Bakım Yardımı iş ve işlemlerinin Bakanlık İl Müdürlüğünden Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına devrine ilişkin yönetmelik çıkarılacaktır. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi içerisinde Evde Bakım Yardımı modülü eklenecektir.</p>

Engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliği ve denetimi artırılabacak, bu kapsamda kaynaklar daha verimli kullanılacak ve fiziksel çevre şartları engellilere uygun hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.284)

Tedbir 99. Engellilere yönelik okul öncesi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri geliştirilecek ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri etkin bir biçimde denetlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Aralık Sonu	Engellilerin okula başlamadan önce, almaları gereken eğitim konusunda verilen rehberlik ve danışmanlık hizmetleri geliştirilecektir. Engellilere hizmet veren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin denetimine ağırlık verilecektir. Engelli eğitim desteği harcamaları gözden geçirilecek, farklı uygulama yapıları geliştirilecektir.
Tedbir 100. Engellilere yönelik bakım ve destek hizmetlerinin etkinliği, yaygınlığı ve denetimi artırılacak, bakım ve rehabilitasyon kuruluşlarının fiziki şartları iyileştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İl Özel İdareleri ve Belediyeler	Aralık Sonu	Ev tipi sosyal hizmet birimleri ile ilgili mevzuat çalışmaları tamamlanacak, 2019 yılında engellilere yönelik ev tipi kuruluş sayısı artırılacak ve evde destek hizmeti yaygınlaştırılarak bu hizmetlerin denetimi artırılacaktır.
Tedbir 101. Engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması için sosyal ve fiziki çevre şartları iyileştirilmeye devam edilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Tüm Kamu Kurumları ve Kuruluşları, İl Özel İdareleri ve Belediyeler	Aralık Sonu	Fiziki çevre şartlarının engellilere uygun hale getirilmesine yönelik olarak 5378 sayılı Kanun'da öngörülen idari para cezası uygulanmaya başlanacaktır.
Yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde bakımını sağlamaya yönelik hizmetler çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacak ve yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetlerinin sayısı ve niteliği artırılabacaktır. (Kalkınma Planı p. 285)			
Tedbir 102. Yaşlılara yönelik bakım ve destek hizmetlerinin etkinlik, yaygınlık ve denetimi artırılacak, kuruluşların fiziki şartları iyileştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, İl Özel İdareleri ve Belediyeler	Aralık Sonu	Yalnız yaşayan yaşlılar başta olmak üzere, günlük ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yaşlılara evlerinde sağlık, temizlik, günlük bakım, alışveriş gibi konularda destek verilmesine yönelik Yaşlı Destek Programı (YADES) uygulanmaya devam edilecektir. Yaşlılara yönelik yatılı ve gündüzlü bakım hizmetlerinin sunulduğu kuruluşların sayısı ve niteliği artırılabacaktır. Ayrıca yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki rolleri güçlendirilecektir.

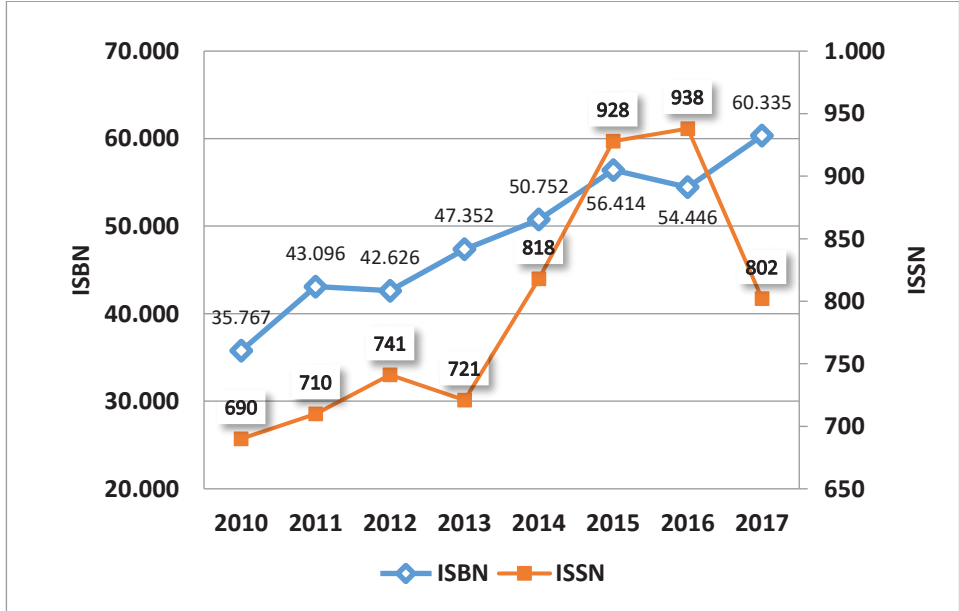
2.2.1.10. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Kültür ve sanat alanında edebiyat, yayın sektörü, sinema, tiyatro gibi birçok sahada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Edebiyat sahne sanatları ve sinema sektörüne verilen desteklerdeki artış bu kapsamdaki gelişmeler arasındadır. Ayrıca ortak tarihi geçmişimiz olan ülkelere yönelik kültürel girişimler artmış, Yunus Emre Enstitüsüne bağlı kültür merkezleri vasıtasıyla uygulanan yeni projelerle kültürel ilişkiler üzerinden dostluk bağlarının güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmıştır.

Türk Edebiyatının Dışa Açılımı (TEDA) Projesi kapsamında desteklenen eser sayısı 2018 yılı itibarıyla 2.696'ya, yayımlanan eser sayısı ise 2.087'ye ulaşmıştır. Projenin başladığı 2005 yılından bugüne kadar 22,2 milyon TL kaynak kullanılmıştır. Projede yaşanan niceliksel gelişmelere karşın, edebiyatımızın bazı önemli isimlerine ait eserlerin çevirisinin yeterince yapılmaması; etki alanı düşünüldüğünde İngilizceye çevrilen eser sayısının diğer dillere kıyasla yetersiz kalması ve çevirilerin kalitesini kontrol edecek mekanizmaların geliştirilmesi gibi hususlar önemini korumaktadır. Bunun yanı sıra 2014 yılında başlatılan Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Projesi kapsamında 2014-2018 yılları arasında toplam 104 esere 896 bin TL destek verilmiştir. Diğer yandan son sekiz yılın verilerine bakıldığında, ISBN ve ISSN verilen eser sayısındaki artış trendi, ülkemizdeki yayıncılık ve bilgi üretimi faaliyetlerinin önemli bir noktaya geldiğini göstermekle birlikte belirli yıllarda gözlenen ters yönlü gelişmelerin sebeplerinin tespiti önem arz etmektedir.

GRAFİK II: 2- ISBN ve ISSN Verilen Yayın Sayısı

kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

2018 yılı itibarıyla 46 ülkede 56 kültür merkeziyle faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü, diğer ülkelerle kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesine katkı vermeye devam etmiştir.

Yurt içinde ve yurt dışında bulunan kültürel mirasımızın kayıt altına alınması ve korunmasına yönelik envanter ve restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Tarihi mirasın korunması kapsamında verilen destekler önemli oranda artmış olmakla birlikte, restorasyon çalışmalarında bütüncül koruma ilkesinin uygulanması ve özgün malzeme kullanımı gibi niteliğe ilişkin bazı hususlar önemini korumaktadır. Bu bağlamda tematik projelere ağırlık verilmesi ve Restorasyon Teknikleri Araştırma Merkezinin faaliyete geçirilmesi önem arz etmektedir.

Sinema sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler son yıllarda artarak devam etmiştir. Bu gelişim sürecinde destekleyici politikalar ve verilen teşvikler sektöre önemli katkı sağlamıştır. Sinema ve dizi yapımlarında gözle görülür bir başarı sağlayan sektör, önemli bir ekonomik büyüklüğe ulaşmıştır.

Ulusal sinema eserlerinin izleyiciyle buluşturulması, nitelikli eser üretiminin teşvik edilmesi ve sinema alanındaki ulusal kültür mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacıyla, 2005 yılından bu yana 485 uzun metraj film projesine 187,7 milyon TL olmak üzere sektöre toplam 430 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2017 yılında toplam seyirci sayısı 49,3 milyona, gişe gelirleri ise 599,2 milyon TL olmuştur. 2018 yılında ise sinema sektörüne aktarılan kaynaklar Eylül ayı itibarıyla yaklaşık 58,1 milyon TL'ye ulaşmıştır. Ülkemiz sineması yüzde 56'lık yerli film izleme oranı ile önceki yıllarda elde ettiği Avrupa'daki birincilik konumunu sürdürmüştür.

TABLO II: 14- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

Yıllar	Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	Yerli Film Hasılat (Bin TL)	Toplam Hasılat (Bin TL)	Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)
2005	27	221	11 000 (1)	27 000 (1)	69 000	176 000	9 454
2013	85	321	29 040	50 405	270 000	504 000	19 355
2014	108	357	33 500	61 400	356 000	654 000	38 723
2015	139	406	34 700	60 700	367 000	684 000	42 300
2016	148	383	40 200	71 100	469 991	863 522	53 778
2017	106	308	23 206	49 348	268 818	599 233	58 808
2018 (2)	136	346	26 457	47 004	310 950	584 381	58 116

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü

(1) Yaklaşık seyirci sayılarıdır.

(2) 2018 Eylül ayı sonu itibarıyla verilmiştir.

Son yıllarda film üretiminde ve izleyici sayılarında elde edilen sayısal artışın yanı sıra, nitelikli yapımların da ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Türk sinemasının uluslararası rekabet edebilirliğinin artırılması ve marka olma potansiyelini gerçekleştirebilmesi için yeni stratejilere ve ödül-destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sahne sanatlarına yönelik destekler son yıllarda artarak devam etmektedir. Bu kapsamda, 2017-2018 sezonunda 229 özel tiyatroya toplam 5,2 milyon TL destek verilmiştir. Bu noktada dikkat çeken diğer bir husus, yeni girişimlerin projelerine öncelik verilmesi ve desteklerin İstanbul ve diğer büyükşehirlerle sınırlı kalmayıp küçük kentlere doğru yaygınlaşmasıdır. Tiyatro sayısı ve verilen desteklerin artışına paralel olarak seyirci sayılarında da artış gözlenmektedir. 2016-2017 sezonu itibarıyla tiyatro salonu sayısı 783, oynanan eser sayısı 8.948 ve seyirci sayısı 7 milyona ulaşmıştır.

Son yıllarda ülkemiz kültürel altyapı unsurlarında nicelik itibarıyla olumlu gelişmeler yaşandığı gözlenmektedir. Bu kapsamda 2012 yılından 2017 yılına müze ve ören yeri sayısı 492'den 576'ya, sinema salonu sayısı 1.998'den 2.692'ye, halk ve çocuk kütüphaneleri sayısı 1.112'den 1.152'ye, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından inşa edilen kültür merkezi sayısı 89'dan 113'e çıkmıştır. Bununla birlikte kültür merkezi ve müze gibi yapıların niteliklerinin geliştirilmesi, yeni işletme biçimlerinin ve kamuya arz modellerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Okuma kültürünün geliştirilmesi bağlamında son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığının 2012 yılında başlattığı Halk ve Çocuk Kütüphanelerinin Rehabilitasyonu Projesi kapsamında şimdiye kadar toplam 102 kütüphanenin rehabilitasyonu gerçekleştirilmiş olup 70 kütüphanenin rehabilitasyon çalışmaları devam etmektedir. Proje ile yapılan yenileme çalışması neticesinde, söz konusu kütüphanelerin toplumsal imajları açısından önemli bir mesafe alınmış; üye sayıları önemli ölçüde artmış ve kullanıcı profili değişmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda oluşturulan Zenginleştirilmiş Kütüphanelerin (Z-kütüphane) sayısı 2018 yılında 1.304'e ulaşmıştır.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliği adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, bu alanda sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, belediyelerin mahalli nitelikteki kültürel faaliyetleri artırmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin geliştirilmesi önem arz etmekte olup devletin kültür ve sanat alanındaki destekleyici rolünün artırılması önemli görülmektedir.

Veri eksikliği nedeniyle ülkemize ait ilgili göstergeler uluslararası kültür istatistiklerinde ve raporlarında sunulamamaktadır. Bu konudaki eksikliği gidermek ve politika yapıcılara analiz imkânı verecek verileri temin etmek amacıyla, kültür alanına ilişkin toplanan istatistiklerin yöntem ve kapsam itibarıyla gözden geçirilerek gerekli güncellemelerin yapılması, kamu ve akademi işbirliği ile yürütülen Kültür İstatistiklerini Geliştirme Projesinin tamamlanması önem arz etmektedir.

Kültürel altyapının güçlendirilmesi, kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması; diğer ülkeler ve özellikle Türkiye Cumhuriyetler, soydaş ve akraba topluluklarla kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesi; yurt içi ve yurt dışında bulunan kültür varlıklarımızın envanterinin çıkarılması ve restorasyonu önemini korumaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunarak geliştirilmesi, gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile milli kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleriyle kültürel ilişkilerimiz geliştirilecek, kültür endüstrisinin milli gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.296)			
Tedbir 103. Kültür istatistiklerinin uluslararası standartlara uyumlu hâle getirilmesi için altyapı oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S) TÜİK, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Kültür İstatistiklerinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında veri toplama ve bilişim altyapısı oluşturma çalışmaları tamamlanacaktır.
Görsel, işitsel ve sahne sanatları başta olmak üzere kültürel ve sanatsal faaliyetlerin gelişiminde ve sunumunda mahalli idarelerin, özel ve sivil girişimlerin rolü artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.299)			
Tedbir 104. Kültürel tesis ve faaliyetler kademeli olarak yerel yönetim kuruluşlarına devredilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki kültür merkezlerinin yerel yönetimler ile üniversitelere tahsisi sağlanacaktır.
Tedbir 105. Sahne sanatları alanındaki özel girişimlere verilecek destekler artırılacak, destek mekanizmalarına yönelik objektif göstergeler geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Yerel Yönetimler, STK'lar	Aralık Sonu	Özel tiyatrolara verilen desteklere yönelik objektif göstergeler içeren bir mekanizma geliştirilecek ve bu kapsamda destekler artırılacaktır. Sahne sanatlarının gelişimi için Türkçe telif eserlerin nitelik ve nicelik olarak zenginleşmesini sağlamak üzere Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü tarafından verilen destekler artırılacaktır.
Tedbir 106. Kültürel faaliyetlere erişimin kısıtlı olduğu yerlerde yaşayan vatandaşların kültür-sanat faaliyetlerine daha yoğun ve aktif biçimde katılmasına yönelik faaliyetler yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Sinema salonu olmayan kentlere yazlık sinema kurulacak ve sinema için gerekli makine-teçhizat temin edilecektir. Yerel tiyatro gruplarının küçük ölçekli malzeme ve kostüm ihtiyaçları karşılanacak, turne, atölye vb. faaliyetleri desteklenecektir. Sokak oyunları, kısa film, film, kültür-sanat festivali, yerel spor müsabakaları gibi faaliyetler desteklenecektir.
Tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız belgesel, dizi ve çizgi filmlere dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.300)			
Tedbir 107. Çocuklara yönelik animasyon, çizgi film ve bilgisayar oyunu gibi yapımların tarihi ve kültürel değerlerimizi içermeleri ve çocukların sorumlu bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamaları teşvik edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, RTÜK, TRT, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Üniversiteler	Aralık Sonu	Çizgi film, belgesel ve film gibi yapımların içeriklerinde tarihi olaylara, şahsiyetlere ve milli kültür öğelerimize daha fazla yer verilecektir. Ayrıca bu yapımların çocukların zihinsel, bedensel ve dilsel becerilerini destekleyecek şekilde hazırlanması sağlanacaktır. Çocukların sevebilecekleri ve sorumlu birey olarak yetişmelerini sağlayacak

			çeriğe sahip bilgisayar oyunlarının ve animasyonların üretilmesi teşvik edilecektir.
Tedbir 108. Tarihimiz ve ortak kültürel değerlerimiz açısından önem taşıyan, olaylar, şahsiyetler ve mekânlara ilişkin tanıtıcı faaliyetler artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TRT, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, TİKA, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü, Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri, Üniversiteler, Özel Sektör, STK'lar	Aralık Sonu	Tarihi ve kültürel açıdan önemli, ortak kimlik duygusunu besleyen olaylar, şahsiyetler ve mekânlara ilişkin film, dizi, belgesel gibi nitelikli yapımların ortaya çıkması ve bu yapımların tüm kültürel havzamıza ulaştırılmasına yönelik strateji geliştirilecektir.
Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesini sağlayacak yapımlar yaygınlaştırılacak ve sektörün ihracata katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.302)			
Tedbir 109. Sinema sanatının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik mevzuat çalışmaları yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, YÖK, TRT, Meslek Odaları, Üniversiteler, Özel Sektör	Aralık Sonu	Türk sinemasında sağlanan değişim, gelişme ve büyümeyi sürdürülebilir kılmak, eser niteliğinde artış oluşturmak, üretilen eserlerin daha fazla seyirciyle buluşmasını sağlamak, ülkemizi film üretim merkezi hâline getirmek amacıyla mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 110. Türkiye Film Arşivi ve Sinema Müzesi kurulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TRT, Meslek Odaları, Özel Sektör	Aralık Sonu	Başta sinema eserleri olmak üzere ülkemizin görsel ve işitsel mirasının korunmasını sağlamak ve araştırma, eğitim, kültür faaliyetleri gibi ticari olmayan amaçlarla erişime sunmak için ulusal film arşivi ve müzesi kurulacaktır. Film mirasımızın ve kostüm, afiş gibi film dışı materyallerin kataloglanması, korunması, restorasyonu ve envanterlerinin çıkarılması sağlanacaktır.
Yurt içi ve yurt dışındaki kültür mirasımızı, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacaktır. (Kalkınma Planı p.304)			
Tedbir 111. Yurt içi ve yurt dışında kültürel mirasımızı korumaya yönelik restorasyon faaliyetlerinin sayısı artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Yurt içindeki ve yurt dışındaki tarihi eserlerimiz ve kültürel mirasımızın aslına uygun olarak korunması sağlanacaktır. Tarihi dokunun bütüncül olarak korunması ve tarihi farkındalığın artırılması amacıyla Sur-ı Sultanî ve Yıldız Sarayı gibi tematik projelere ağırlık verilecektir.

Tedbir 112. Yazma eserlerin korunması ve incelenmesine yönelik faaliyetler artırılacaktır.	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (S), Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Bilimler Akademisi, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Yazma eserlerin restorasyonu, tıpkıbasımı ve transkripsiyonu yapılacak, dijital ortama aktarma çalışmalarına devam edilecektir. Yazma eserlerden 40 Temel Türk Bilim Klasığı Projesi kapsamında tıpkıbasımı, transkripsiyonu, başka dillerde olanlarının tercümesi yapılacak ve muhtevasına ilişkin araştırmalar yürütülecektir.
Tedbir 113. Restorasyon Teknikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Belediyeler Birliği, Üniversiteler	Aralık Sonu	Tarihi eserlerin restorasyon uygulamalarının niteliğini artırmak ve bu alanın kalite standartlarının oluşturulması amacıyla Restorasyon Teknikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulacaktır.
Tedbir 114. Kültürel mirasımıza ilişkin veri sayısal ortama aktarılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Bölge Kalkınma İdareleri, TİKA, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi (TUES) ve Müzeler Ulusal Envanter Sistemi (MUES) projeleri kapsamında veri girişleri sırasıyla yüzde 50 ve yüzde 10 oranında tamamlanacaktır. Halk Kültürü Araştırmaları arşivi dijital ortama aktarılacak, arşivde fiziki mekân düzenlemesi yapılacaktır. Afet riskine duyarlı kültür mirası tespit edilecek ve öncelikli olarak koruma altına alınacaktır.
Tedbir 115. Somut olmayan kültürel miras unsurlarımız ile ilgili toplumsal farkındalığı ve görünürlüğü artırmak amacıyla yurt içi ve yurt dışında çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu	Aralık Sonu	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında kültürel miras değerlerimizin tespit edilmesine, korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamak amacıyla envanter çalışmalarına devam edilecektir. Ayrıca, sözleşme kapsamında somut olmayan kültürel mirasımızı görünür kılmak amacıyla UNESCO listelerine unsur kaydedtirilme çalışmaları devam edecektir.
Tarihi kent bölgelerinin bir bütün olarak korunması, kültür ve sanat hayatının merkezi haline gelmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.305)			
Tedbir 116. Tarihi Kent Bölgelerinin Tasarımı, Canlandırılması ve Tanıtımı Projesi hayata geçirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	Aralık Sonu	Tarihi dokunun bütüncül olarak korunması için, ilgili kuruluşların yürüttükleri restorasyon, sokak sağıkklaştırma vb. projelerin

			esgüdümü sağlanacaktır. Bu projelerle eş zamanlı olarak yürüyüş yolları, kent müzeleri, pansiyonlar, bedesten vb. mekânlar tasarlanacaktır. Gerekli bölgelerde koruma amaçlı imar planları hazırlanacaktır.
Türkçe'deki bozulma ve yabancılaşmanın önüne geçmek amacıyla bilim, eğitim, öğretim ve yayın kuruluşları başta olmak üzere, hayatın tüm alanlarında Türkçe'nin doğru ve etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.306)			
Tedbir 117. Türkçenin söz varlığı belirlenecek ve Türkçenin etimolojik sözlüğünün hazırlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Türk Dil Kurumu (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Bilimler Akademisi, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Türk Dil Kurumu tarafından oluşturulan etimolojik sözlük hazırlanmasına yönelik heyet çalışmalarına devam edecektir. Projede çalışacak ekibe yapılacak ödemelere ilişkin TDK mevzuatında yapılması gereken ikincil mevzuat düzenlemeleri hazırlanacaktır. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütülen Tietze-Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati Projesinin son cildi yayımlanacaktır.
Türkçe'nin dünyada tanınan ve daha fazla konuşulan bir dil olmasına yönelik çalışmalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.307)			
Tedbir 118. Türk kültürünü ve dilini tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü kültür merkezlerine verilen destekler artırılabilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Yeni açılacak Yunus Emre Enstitüsü kültür merkezlerinin Türk kültürünü yansıtan öğelerle tadilat ve tefrişatı yapılacaktır. Türk mutfağı ve Türk sinemasının tanınması ve faaliyette bulunan ülkelerdeki muhatap kitleye ulaştırılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Okuma kültürü yaygınlaştırılacak, çocukların erken yaşlarda kültür ve sanat eğitimi almaları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.308)			
Tedbir 119. Okuma kültürünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Valilikler, Yerel Yönetimler, Bölge Kalkınma İdareleri	Aralık Sonu	Türkiye'de okuma alışkanlığının mevcut durumunu tespit etmek üzere Okuma Kültürü Haritası çıkarılacaktır. İlköğretim okullarında 300 Z-kütüphane kurulacak, çocuk kütüphaneleri öncelikli olmak üzere 20 halk kütüphanesinin rehabilitasyonu tamamlanacaktır. Belirlenen kütüphanelerin onarım ve restorasyon projeleri kullanıcı dostu tasarımlarla hazırlanacaktır.

2.2.1.11. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

2017 yılındaki güçlü büyüme ile istihdam ve çalışma hayatının geliştirilmesine yönelik alınan tedbirlerin olumlu yansımalarıyla ekonominin istihdam yaratma kapasitesi devam etmektedir. TÜİK tarafından revize edilen verilere göre 2011-2017 döneminde yıllık istihdam artışı oranına bakıldığında Türkiye yüzde 3,2 ile OECD ülkeleri arasında ikinci sırada yer almıştır. Aynı dönemde büyümenin istihdam esnekliği yıllık ortalama 0,6 iken 2017 yılında 0,5 olmuştur.

2017 yılında istihdam oranı ve işgücüne katılma oranları bir önceki yıla göre 0,8 puan artarak sırasıyla yüzde 47,1 ve yüzde 52,8 olmuştur. İşsizlik oranı 2016 ve 2017 yıllarında yüzde 10,9 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, Haziran 2018 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre değişmeyen bu oran yüzde 10,2 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında yüzde 13 olan tarım dışı işsizlik oranının seviyesini korumasına rağmen, genç işsizliği oranı yüzde 19,6'dan 2017 yılında yüzde 20,8'e çıkmıştır. Haziran 2018 itibarıyla bu oranlar sırasıyla yüzde 12,1 ve yüzde 22,7 olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, işgücüne dâhil olmayan nüfus 2017 yılında bir önceki yıla göre 66 bin kişi artmıştır.

Ülkemizde kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranları son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Türkiye'de 2017 yılında kadınların işgücüne katılma oranı bir önceki yıla göre 1,1 puan artarak yüzde 33,6 olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdam oranı ise 2017 yılında 0,9 puan artarak yüzde 28,9 olmuştur. AB'ye bakıldığında, 2017 yılında kadınların işgücüne katılma oranının yüzde 51,8 olduğu görülmektedir. AB ülkelerinde kadın istihdam oranı 2017 yılında 0,6 puan artarak yüzde 47,7 olmuştur.

Son dönemde ülkemizde işgücü verimliliği artış göstermekle beraber, özellikle mesleki ve teknik eğitimdeki sorunlar, hizmet içi eğitim ve yaşam boyu eğitim faaliyetlerinin yetersizliği, sermaye birikimi ve teknolojik yenilenme süreçlerindeki eksiklikler gibi nedenlerle, AB ülkelerine göre daha düşüktür. ILO verilerinde, çalışılan saat başına satın alma gücü paritesine göre GSYH olarak hesaplanan işgücü verimliliğinde Türkiye 2018 yılında 61 ülke arasında 41'inci sırada yer almaktadır.

2018 yılında 1.603 TL olarak belirlenen ortalama aylık net asgari ücret bir önceki yıla göre nominal olarak yüzde 14,2 artmıştır. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2018 yılında yüzde 15,4 artarken ortalama kamu işçi ücretleri nominal olarak yüzde 11,7 artmıştır.

TABLO II: 15- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

(15+ Yaş, Yüzde)

Gösterge	Türkiye			AB-28		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
İşgücüne Katılma Oranı (İKO)	51,3	52,0	52,8	57,6	57,8	57,9
İKO (Kadın)	31,4	32,5	33,6	51,3	51,6	51,8
İKO (Erkek)	71,6	72,0	72,5	64,3	64,3	64,4
İstihdam Oranı	46,0	46,3	47,1	52,2	52,8	53,5
İstihdam Oranı (Kadın)	27,5	28,0	28,9	46,4	47,1	47,7
İstihdam Oranı (Erkek)	65,0	65,1	65,6	58,3	59,0	59,6
İstihdamın Sektörel Dağılımı						
Tarım	20,6	19,5	19,4	4,5	4,3	4,2
Sanayi	20	19,5	19,1	17,2	17,2	17,2
Hizmetler	52,2	53,7	54,1	71,5	71,8	71,9
İnşaat	7,2	7,3	7,4	6,7	6,7	6,7
İşsizlik Oranı	10,3	10,9	10,9	9,4	8,5	7,6
İşsizlik Oranı (Kadın)	12,6	13,7	14,1	9,5	8,7	7,9
İşsizlik Oranı (Erkek)	9,2	9,6	9,4	9,3	8,4	7,4
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	18,5	19,6	20,8	20,3	18,7	16,8
Tarım Dışı İşsizlik Oranı	12,4	13,0	13,0	-	-	-

Kaynak: TÜİK, Eurostat, OECD

696 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kamu kurumlarına hizmet vermekte olan alt işveren işçilerine, ilgili kamu kurumlarında sürekli işçi olarak kadroya girme imkânı getirilmiştir. Konuya ilişkin yayımlanan tebliğ ile kadroya geçiş sürecinin yürütülmesine dair usul ve esaslar ortaya konmuştur. Yapılan bu değişikliklerle uzun süredir kamuoyunun gündeminde olan alt işveren işçilerine kadro verilmesi sağlanmıştır.

İş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin sektörel olarak uzmanlaşmalarını sağlayacak eğitim programlarının kapsamı genişletilerek uygulanmaya devam edilmektedir. Kamuoyunda gerekli algı düzeyinin oluşması ve iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yerleşmesi amacıyla başta görsel medya araçları olmak üzere çeşitli tanıtım usulleri kullanılarak bu alandaki bilinç düzeyi artırılmıştır. Çalışanların uygun iş sağlığı ve güvenliği koşullarına sahip olmasının ön koşulu olan kayıtlı istihdamın artırılmasına yönelik yürütülen faaliyetlere devam edilmektedir. Bu faaliyetlerin yanı sıra özellikle çok tehlikeli sektörlerde denetimlerin artırılması ve teknolojik yenilemeye yönelik teşviklerin uygulanmasıyla önümüzdeki dönemde iş kazası ve meslek hastalığı sayılarının azaltılması hedeflenmektedir.

Nitelik düzeyi düşük ve işgücü piyasasına girişte zorluk yaşayan bireylerin niteliklerini artırmayı, iş yaratmayı, kamu istihdam hizmetlerini ve işgücünün eğitimini içeren aktif işgücü politikalarına ayrılan kaynaklar son yıllarda önemli ölçüde artırılmıştır. İŞKUR'un aktif işgücü programları kapsamında yaptığı harcamalar, 2017 yılında 2011 yılına göre 12 kat artmıştır. Ağustos 2018 itibarıyla söz konusu harcamalar yaklaşık 3,2 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 16- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İŞGÜCÜ MALİYETİ (1)								
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (1994=100)								
Kamu İşçisi	110,3	105,7	106,7	111,5	110,1	117,4	121,2	124,9
Memur	162,4	163,7	174,5	179,2	180,7	184,6	202,3	190,9
Asgari Ücret (3)	192,5	190,0	192,1	201,3	203,0	216,4	276,2	257,4
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim								
Kamu İşçisi	-1,5	-4,2	1,0	4,5	-1,3	6,6	3,3	3,1
Memur	-1,4	0,8	6,6	2,7	0,9	2,2	9,6	-5,6
Asgari Ücret (3)	1	-1,3	1,1	4,8	0,9	6,6	27,6	-6,8
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (2)								
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (1994=100)								
Kamu İşçisi	86,7	88,2	87,0	87,8	87,4	91,3	91,1	96,2
Memur	145,1	154,3	161,1	160,8	162,5	162,7	172,8	169,9
Asgari Ücret (3)	182,7	188,1	193,2	196,6	199,0	207,5	256,9	249,5
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim								
Kamu İşçisi	-2,0	1,8	-1,4	1,0	-0,5	4,4	-0,1	5,6
Memur	-1,4	6,3	4,5	-0,2	1,1	0,1	6,2	-1,7
Asgari Ücret (3)	0,9	3,0	2,7	1,8	1,2	4,2	23,8	-2,9

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Kamu İşveren Sendikalarından elde edilen verilere Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.

(1) Reel hesaplamalarda Yİ-ÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.

(2) Reel hesaplamalarda TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.

(3) Yıllık ortalamalar esas alınmıştır.

Not: 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekâr çalışan için asgari geçim indirimi dâhildir.

TABLO II: 17- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

Yıllar	Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	Toplum Yararına Programlar (Kişi)	İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	Girişimcilik Eğitim Programı (Kişi)	Toplam (Kişi)	Harcama (Bin TL)
2010	156 584	42 066	4 671	8 306	211 627	392 643
2011	145 393	64 085	16 393	24 145	250 016	397 035
2012	215 399	191 998	31 773	25 475	464 645	1 196 687
2013	131 249	197 182	63 660	25 166	417 257	1 210 974
2014	109 666	216 108	59 456	31 648	416 878	1 414 579
2015	169 402	523 225	159 076	41 907	893 610	3 272 316
2016	119 172	172 995	238 205	63 261	593 633	5 462 098
2017	117 580	266 924	297 255	94 016	775 775	4 817 443
2018 (1)	79 898	239 076	221 682	53 827	594 483	3 239 055

Kaynak: İŞKUR

(1) 2018 yılı Ocak-Ağustos dönemi verileridir.

İŞKUR tarafından yapılan işgücü piyasası ihtiyaç analizleri temelinde, aktif işgücü programlarının piyasanın gereksinimlerine göre tasarlanması ve uygulanması ihtiyacı sürmektedir. Ayrıca İŞKUR tarafından yürütülen aktif işgücü programlarının etkilerinin değerlendirilmesi gerekliliği devam etmektedir.

OECD verilerine göre, 2016 yılı itibarıyla 15-29 yaş grubu genç nüfus içerisinde istihdamda ve eğitimde yer almayanların oranı ülkemizde yüzde 28,2 ve OECD’de yüzde 14,2 iken bu oranlar 2017 yılında sırasıyla yüzde 27,2 ve yüzde 13,2 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran 2017 yılında Türkiye’de kadınlar için yüzde 39,9, erkeklerde ise yüzde 15,1 olup kadınlarda eğitim ve istihdamın dışında olma durumunun erkeklere göre daha kalıcı olduğu görülmektedir.

2017 yılında işgücünün yüzde 56’sı, istihdamın yüzde 56,8’i ve işsizlerin yüzde 49,2’si lise altı eğitim seviyesindekilerden ve okuryazar olmayanlardan oluşmaktadır. Mevcut işgücünün niteliği ve verimliliğinin düşük olması nedeniyle işgücü arz ve talebi arasında yaşanan uyumsuzluk işgücü piyasasının etkinliğini azaltan önemli bir faktördür.

Eğitimle birlikte özellikle yabancı dil, iletişim, problem çözme, ekip çalışmasına yatkınlık, eleştirel ve analitik düşünme, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilme gibi temel beceriler istihdam edilebilirlik açısından önemini korumaktadır. İstihdam ve eğitim arasındaki bağı yeterince kurulamaması ile mesleki eğitimin işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda istenilen ölçüde verilememesi, insan gücü niteliği ile işgücü piyasasının talebi arasında uyumsuzluğa yol açmakta ve eş zamanlı olarak hem işsizliğe hem de boş iş pozisyonlarına neden olmaktadır. Bu çerçevede eğitim sisteminde yer alanların ve sistem dışına çıkmış olanların bilgi ve becerilerinin iş piyasasına uygun olarak geliştirilmesi önem arz etmektedir.

TABLO II: 18- 2016 Yılında İşgücünün Eğitim Düzeyi

(Yüzde)

	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
Okuryazar Olmayanlar	3,4	3,6	1,8	18,8	17,7	5,8
Lise Altı	52,6	53,2	47,4	48,9	44,1	9,8
Lise	10,1	9,9	12,3	54,8	47,6	13,3
Mesleki ve Teknik Lise	10,7	10,5	11,6	66,1	58,2	11,9
Yükseköğretim	23,2	22,8	26,9	80,2	70,1	12,7
Toplam	100	100	100	-	-	-

Kaynak: TÜİK

İşgücü piyasasında önemli gelişmeler yaşanmakla birlikte, başta gençlerde ve kadınlarda olmak üzere işgücü ve istihdama katılım ile yüksek işsizlik, iş kazaları, kayıt dışı istihdam, işgücü niteliği, istihdamın eğitim ve sosyal yardımlarla olan ilişkisi ve kırılğan istihdam önemini korumaktadır. İşgücü piyasasında etkinliğin artırılması amacıyla güvenceli esnek çalışma, aktif ve pasif işgücü programları gibi alanlarda sosyal diyalog mekanizmaları güçlendirilerek ilerleme kaydedilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

2018 yılında istihdam teşviklerinde etkinliğin artırılması amacıyla, mevcut teşviklere ek olarak “Bir Senden Bir Benden İstihdam Teşviki” uygulaması ile ilave istihdam teşviki hayata geçirilmiştir. Ayrıca, işbaşı eğitim programlarında bilişim sektöründe yer alan 25

meslek için program süresi ve kursiyer harçlıkları artırılmış ve bu meslekler için daha önce kursiyerlere ödenen katılım ücreti 61,65 TL'den 75 TL'ye çıkarılmıştır. Geleceğin meslekleri olarak belirlenen bu 25 meslek için program süresi 9 aya uzatılmıştır.

27/09/2017 tarihinde Aktif İşgücü Programları Yönetmeliğinde yapılan düzenleme ile Toplum Yararına Programlardan (TYP) yararlanma süresi 24 ayla sınırlandırılmış ve TYP'lerin program süresi sonunda uzatılmasının önüne geçilmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu, işgücünün niteliğinin yükseltilip etkin kullanıldığı, toplumsal cinsiyet eşitliği ile işçi sağlığı ve güvenliği şartlarının iyileştirildiği, güvenceli esneklik yaklaşımının benimsendiği bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.

Esneklik ile güvence arasındaki dengenin sağlandığı, verimliliği esas alan ücret sisteminin oluşturulduğu, teknolojik gelişme ve değişime uyum sağlayabilecek istihdam olanaklarıyla herkese cinsiyet eşitliğine dayalı hak ve fırsatların sunulduğu etkin bir işgücü piyasası oluşturulacaktır.

a) Politika ve Tedbirler

Öncelik/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak, başta kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam imkânları geliştirilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.314)			
Tedbir 120. Gündüz bakımevi ve kreş hizmetlerinin erişilebilirliği artırılabilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK, Mahalli İdareler, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	Kreş ve gündüz bakım evlerinin desteklenmesi amacıyla özel sektöre yönelik teşvik uygulamaları hayata geçirilecektir. Yerel yönetimlere ait kreşlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Kamu sektörüne hizmet veren kreşlerin kontenjanlarının doldurulması amacıyla ilgili mevzuat gözden geçirilecektir.
Tedbir 121. Dijital ekonomide nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla gelişen sanayinin gerekliliklerine bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslek alanlarında işgücünün yetiştirilmesine yönelik kurs ve programlar düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, SGK, Mesleki Yeterlilik Kurumu	Aralık Sonu	Gençlerin eğitim seviyesinin ve işgücünün niteliğinin yükseltilmesi ile gelişen teknolojinin içerisinde sadece tüketici konumunda olmamaları sağlanarak üretkenliklerinin desteklenmesi amacı ile teknolojiye olan ilgisi ve yatkınlığı değerlendirilerek verilecek eğitimlerle başta yazılım, algoritma ve endüstriyel tasarım olmak üzere belirli konularda temel beceriler kazanmaları sağlanacaktır.
Tedbir 122. Esnek çalışma biçimlerinin uygulamaya konulması amacıyla yürütülen çalışmalar tamamlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	İşgücü piyasasına girişlerinin kolaylaştırılması amacıyla esnek çalışma biçimlerinin uygulanmasını yönelik ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. Yarım çalışma ödeneğinin etkin şekilde uygulanması sağlanacaktır.

Tedbir 123. Engellilerin meslek edinmesi amacıyla uzaktan eğitim programları geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, Hazine ve Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	İŞKUR tarafından uygulanan eğitim programlarına yeni bir modül eklenerek meslek edindirme amacıyla engellilere yönelik uzaktan eğitim programları düzenlenecektir.
Mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetleri başta olmak üzere aktif işgücü politikaları etki analizlerine dayandırılarak yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.317)			
Tedbir 124. Eğitim-İşgücü Veri Tabanı güncelleştirilecektir.	TÜİK (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, ÖSYM, YÖK	Aralık Sonu	Konuya ilişkin olarak ilgili kuruluşlardan temin edilen verilerde kapsam ve kalite artırılabilecektir. Veri kaynağı olan kuruluşlar biraraya gelerek, ortaklaşa çalışmalarla elde edilecek çıktılar belirleyecektir. Gelen veriler içerisinde tutarlılık analizleri, eksik verilerin tespiti ve diğer kaynaklarla karşılaştırma çalışmaları yapılacak ve sonuç tabloları hazırlanacaktır.
Tedbir 125. Özel politika gerektiren gruplardaki kişilere iş arama motivasyonu ve yöntem desteği vermek amacıyla İş Kulüplerinin sayısı artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	2019 yılsonuna kadar 30 yeni İş Kulübü açılarak toplam İş Kulübü sayısı 66'ya çıkarılacaktır. İş Kulüplerinde görev alacak İş ve Meslek Danışmanları belirlenecek, İş Kulübü Liderlik Eğitimi almaları sağlanacak, İş Kulüplerinin fiziksel ortamı oluşturulacak ve tefrişatları yapılacaktır.
Tedbir 126. Gençlerin, kadınların ve sosyal yardım alanların işgücü piyasasına katılımını sağlamaya yönelik; hedef grup, sektör, bölge odaklı aktif işgücü programlarının uygulanmasını ve istihdam edilmelerini sağlamaya yönelik teşvikler geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, Hazine ve Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	İstihdam teşviklerinin etki analizi yapılacaktır. Bu çalışma neticesinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre, gençleri kadınları ve sosyal yardım alanları istihdama dahil etmek amacıyla, hedef grup, sektör, bölge odaklı biçimde aktif işgücü programları ve teşvikler yeniden yapılandırılacaktır.
Temel ve Mesleki Becerileri Geliştirme Programı			
Tedbir 127. Ülkemizdeki beceri açığının belirlenmesi amacıyla işgücü piyasasında talep edilen temel beceriler ile gençlerin sahip olduğu yetkinlikler belirlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK, YÖK, İşçi ve İşveren Sendikaları, Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	İşgücü piyasasındaki beceri düzeyinin tespitine yönelik İŞKUR tarafından başlatılan Beceri Envanteri Projesi tamamlanacaktır. Bu kapsamda, işveren anketlerine dayalı olarak her bir meslek koduna ait işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan beceri detayları tespit edilecektir.
Sosyal taraflarla diyalog içerisinde tüm işçiler açısından erişilebilirliğin sağlanacağı, bireysel hesaba dayanan bir kıdem tazminatı sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.320)			
Tedbir 128. Sosyal tarafların mutabakatıyla kıdem tazminatı reformu gerçekleştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İşçi İşveren Sendikaları	Aralık Sonu	Sosyal tarafların mutabakatıyla tüm işçilerin erişilebilirliğini güvence altına alan bireysel hesaba dayalı bir kıdem tazminatı reformu yapılacaktır.

Çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği kültürü geliştirilecek, denetim ve teşvik uygulamaları ile iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uyum artırılacak ve bu alanda yeterli sayı ve nitelikte uzman personel yetiştirilecektir. (Kalkınma Planı p.323)			
Tedbir 129. İş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması ile ilgili süreçler planlama ve tasarım aşamasından başlayacak şekilde yeniden düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları, Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	İş sağlığı ve güvenliği alanında ilgili tüm tarafların farkındalık ve bilince sahip olması ve öncelikli sektörlerde iş kazası ve meslek hastalıklarının azaltılabilmesi amacıyla iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili süreçlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

2.2.1.12. Sosyal Güvenlik

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı, kayıt dışı istihdamla mücadeleye ilişkin çalışmalar ve prim teşviklerinin de etkisiyle, 2017 yılında yüzde 87,1 düzeyine ulaşmıştır. Bu çerçevede, fiili denetimlerin yanı sıra veri tabanlarının iyileştirilmesi, bilgi teknolojilerinden yararlanılması ve toplumsal bilincin artırılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

İstihdam seviyesinin artırılması, kayıt dışı istihdamın ve işgücü maliyetlerinin azaltılması yönünde teşvik politikaları uygulanmaya devam edilmektedir. 21/03/2018 tarihli ve 7103 sayılı Kanunla, 1 Ocak 2018 - 31 Aralık 2020 tarihleri arasında ortalama işçi sayısına ilave olarak İŞKUR'a kayıtlı işsizler arasından istihdam edilen 18 yaşından büyük kadın sigortalının, 18-25 yaş arası erkek sigortalının ve İŞKUR'a engelli olarak kayıtlı sigortalının işe giriş tarihi itibarıyla 18 ay süreyle, diğer sigortalıların ise işe giriş tarihi itibarıyla 12 ay süreyle sigortalı ve işveren hissesi primlerinin tamamının işsizlik sigortası fonundan karşılanmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. Söz konusu teşvik, imalat veya bilişim sektöründeki işyerlerinde prime esas kazanç tutarı üzerinden, diğer sektörlerde ise prime esas kazanç alt sınırı üzerinden verilmektedir. Aynı Kanun kapsamında; imalat sektöründe faaliyet gösteren, ustalık belgesi sahibi olan ve 2017 yılındaki sigortalı ortalaması 1 ila 3 arasında olan işverenlerin ortalama işçi sayısına ilave olarak 2018 yılında istihdam edecekleri 18-25 yaş arası işçilerin prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigortalı ve işveren hissesi primlerinin tamamının iki ayda bir işsizlik sigortası fonundan karşılanmasını içeren "Bir Senden Bir Benden" uygulamasına başlanmıştır.

7103 sayılı Kanun'la yapılan düzenleme neticesinde, sigorta primi teşvik ve desteklerden yararlanma hakkı olduğu halde yararlanmayan işverenler için 01/06/2018 tarihine kadar başvuruda bulunulması kaydıyla 2018 yılı Mart ayı ve öncesi aylar için yararlanma hakkı getirilmiştir.

2016 yılında uygulanmaya başlanan asgari ücret prim desteğinin, 09/04/2018 tarihli ve 2018/11668 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, 2018 yılı Ocak-Eylül döneminde uygulanması öngörülmüş olup söz konusu prim desteği sigortalı başına aylık 100 TL olarak belirlenmiştir.

İş sağlığı ve güvenliği koşullarının geliştirilmesi ve iş kazaları ve meslek hastalıkları için sosyal güvenlik sisteminden yapılan harcamaların azaltılması yönünde teşvik edici politikalar uygulanmasına devam edilmektedir. 04/04/2015 tarihli ve 6645 sayılı Kanunla işyerinde üç yıl süreyle ölümlü veya sürekli iş göremezlikle sonuçlanan iş kazası meydana gelmemiş olan, çok tehlikeli sınıfta yer alan ve ondan fazla çalışmanı bulunan işyerlerinde sigortalıların işsizlik

sigortası işveren payının bir sonraki takvim yılından geçerli olmak üzere ve üç yıl süreyle yüzde 1 olarak alınmasına yönelik düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda 2016 Ocak - 2018 Aralık döneminde gerekli teşvik şartlarını sağlayan işverenler bu teşvikten 2019 yılı Ocak ayından itibaren yararlanmaya başlayacaklardır.

08/03/2017 tarihinde yürürlüğe giren 6824 sayılı Kanunla getirilen Esnaf Ahilik Sandığının uygulanmasına ilişkin yürürlük tarihi, 05/01/2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 01/01/2020 tarihine ertelenmiştir.

18/05/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7143 sayılı Vergi ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Sosyal Güvenlik Kurumuna ait olan prim, idari para cezası ve diğer borçların yapılandırılmasına yönelik düzenleme gerçekleştirilmiştir. Yapılandırma, 2018 yılı Mart ayı ve önceki aylara ilişkin borçları kapsamakta olup, sigortalı ve işverenlere borçlarını 2 aylık dönemler hâlinde azami 18 eşit taksitte ödeme imkânı getirilmiştir. Aynı Kanunla 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’na eklenen Ek 18 inci madde gereğince; ödemenin yapılacağı tarihte Sosyal Güvenlik Kurumundan emekli aylığı, vazife malullüğü aylığı, malullük aylığı, ölüm aylığı, sürekli iş göremezlik geliri ve ölüm geliri alanlar ile aylık alan şehit yakınları, gaziler, muharip gaziler, güvenlik korucuları, şampiyon sporcular ve terörden zarar gören sivil vatandaşlar ile bu kişilerin hak sahiplerine Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramında 1.000'er TL tutarında bayram ikramiyesi ödenmesi uygulaması başlamıştır.

TABLO II: 19- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2015	2016	2017
I. Kamu Çalışanlarının Sigortalı Sayıları	11 424 005	11 382 943	11 531 726
1. Aktif Sigortalılar ¹	3 032 971	2 982 548	2 987 396
2. Aylık Alanlar (dosya)	1 865 983	1 913 966	1 969 889
3. Bağımlılar	6 525 051	6 486 429	6 574 441
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,63	1,56	1,52
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,77	2,82	2,86
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	40 173 495	41 531 629	42 964 552
1. Aktif Sigortalılar ²	13 743 643	13 440 553	14 499 409
2. Diğer Sigortalılar ³	339 375	349 055	314 634
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	40 615	36 125	50 602
4. Çıracak	392 908	1 170 080	368 373
5. Stajyer ve Kursiyer	285 681	359 345	1 136 055
6. Aylık Alanlar (dosya)	6 441 029	6 738 314	7 023 352
7. Bağımlılar	18 930 244	19 438 157	19 572 127
8. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5)/(6)	2,30	2,28	2,33
9. Bağımlılık Oranı (6+7)/(1+2+3+4+5)	1,71	1,70	1,62
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	14 770 066	14 205 086	14 725 296
1. Aktif Sigortalılar ⁴	2 035 701	1 983 661	2 071 892
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	104 999	92 595	146 510
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	797 334	717 876	705 592
4. Aylık Alanlar (dosya)	2 501 153	2 402 298	2 425 481
5. Bağımlılar	9 330 879	9 008 656	9 375 821
6. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3)/(4)	1,17	1,16	1,21
7. Bağımlılık Oranı (4+5)/(1+2+3)	4,03	4,08	4,04
IV. Özel Sandıklar Toplamı	386 572	392 201	406 856
1. Aktif Sigortalılar	140 111	140 174	141 285
2. Aylık Alanlar	89 483	85 920	91 670
3. Bağımlılar	156 978	166 107	173 901
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,57	1,63	1,54
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	1,76	1,80	1,88
V. Genel Toplam (kişi)	67 330 236	68 212 646	70 363 848
1. Aktif Sigortalılar	18 952 426	18 546 936	19 699 982
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	104 999	92 595	146 510
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	837 949	754 001	756 194
4. Diğer Sigortalılar	339 375	349 055	314 634
5. Çıracak	392 908	1 170 080	368 373
6. Stajyer ve Kursiyer	285 681	359 345	1 136 055
7. Aylık Alanlar (dosya)	10 897 648	11 140 498	11 510 392
8. Bağımlılar	34 943 152	35 099 349	35 696 290
9. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5+6)/(7)	1,92	1,91	1,95
10. Bağımlılık Oranı (7+8)/(1+2+3+4+5+6)	2,19	2,17	2,11
VI. Genel Nüfus Toplamı	78 741 053	79 814 871	80 810 525
VII. Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	85,5	85,5	87,1

Kaynak: SGK

(1) Zorunlu sigorta, isteğe bağlı ve diğer sigorta kollarını kapsamaktadır.

(2) Zorunlu sigorta ve yurt dışı topluluk sigortasını kapsamaktadır.

(3) 5510 sayılı Kanunun Ek-5, Ek-6, Ek-9 maddeleri kapsamındaki sigortalıları kapsamaktadır.

(4) Muhtarlık ve zorunlu sigortayı kapsamaktadır.

Geçmişte uygulanan erken emeklilik ve yüksek aylık bağlama oranlarından kaynaklanan yükümlülüklerin devam etmesi nedeniyle sosyal sigorta sisteminin gelirleri giderlerini karşılayamamakta, yapılan reformlara rağmen sistem açık vermeye devam etmektedir. İstihdamı artırmaya yönelik prim teşviki uygulamaları sosyal sigorta kapsamının genişlemesine bir miktar katkı sağlamıştır.

Finansman açığını kapatmak için sisteme bütçeden yapılan transfer tutarının GSYH'ye oranı; sosyal sigorta primlerine devlet katkısı, ek ödemeler, faturalı ödemeler, ek karşılıklar, sosyal sigorta primleriyle ilgili teşvik tutarları ve ödeme gücü olmayanların GSS primleri hariç olmak üzere, 2016 yılında yüzde 0,78'den 2017 yılında yüzde 0,79'a yükselmiştir.

Sosyal sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirlik açısından önemli olan aktif/pasif oranı 2016 yılı sonunda 1,91 iken bu oran 2017 yılında 1,95 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal sigorta sistemi gelirlerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olan kayıt dışı istihdam oranı ise 2017 yılında yüzde 34 olmuştur.

2017 yılında yüzde 8,5 olan 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranının 2023 yılında yüzde 10,2'ye, 2050'de yüzde 20,8'e yükselmesi ve nüfusun giderek yaşlanması beklenmektedir. 65 yaş üzerindeki nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranı incelendiğinde ise 2017 yılında yüzde 12,6 olan bu oranın 2023 yılında yüzde 14,9'a, 2050'de ise 32,9'a yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu çerçevede yaşlı bağımlı nüfus oranındaki artışın sosyal sigorta giderleri üzerinde baskı oluşturması beklenmektedir. Diğer taraftan, sağlık teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler de GSS giderlerini artırıcı bir etki yapacaktır.

Kayıt dışı istihdamın payının yüksek olması ve kayıtlı çalışanların bir bölümünün sosyal sigorta primlerinin gerçek ücretlerinden düşük seviyede bir prime esas kazanç üzerinden yatırılması, sosyal sigorta sisteminin mali sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Kişileri gerçek gelirleri üzerinden prim ödemeye teşvik eden, kayıtlı istihdamı önceleyen, sosyal yardım ve istihdam arasındaki ilişkiyi geliştiren bütünleşik politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda 15/07/2016 tarihli ve 6728 sayılı Kanunla muhtasar beyanname ile aylık prim ve hizmet bildireleri birleştirilmiştir. 01/06/2017 tarihinde Kırşehir ilinde pilot uygulama başlatılmıştır. Daha sonra pilot uygulama 01/01/2018 tarihi itibarıyla Amasya, Bartın ve Çankırı illerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

2016 yılında başlatılan ve bireylerin emeklilik döneminde hayat standartlarını koruyabilmelerini hedefleyen ve bireysel emeklilik sistemine otomatik katılımı öngören uygulama farklı çalışan kesimlerin kademeli olarak bu sisteme dâhil edilmesini içermektedir. Bu doğrultuda, kamu çalışanlarının 1 Nisan 2017, özel sektör çalışanlarının ise işyerinde çalışan kişi sayısına göre 1 Ocak 2017 - 1 Ocak 2019 döneminde farklı tarihlerde olmak üzere bireysel emeklilik sistemine otomatik katılımı öngörülmüştür.

Geri ödeme kapsamında olmayan sağlık hizmetlerinin sağlanmasında tamamlayıcı sağlık sigortası modellerinin geliştirilmesi ile devlet katkısı teşviki getirilen tamamlayıcı emeklilik kapsamındaki nüfusun artırılmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir. Bu çerçevede çalışanların işverenleri aracılığıyla bireysel emeklilik sistemine otomatik katılımı uygulaması yeniden yapılandırılarak daha sürdürülebilir hâle getirilecektir.

b) Amaç ve Hedefler

Sosyal güvenlik sisteminin nüfusun tamamını kapsayan, kaynakları daha etkin bir biçimde kullanan, daha kaliteli hizmet veren, mali açıdan sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

Çalışanları sosyal sigorta çatısı altında toplayan, kayıt dışı istihdamla daha etkin bir şekilde mücadele edecek mekanizmalara sahip bir sistem hedeflenmektedir.

SGK çatısı altında toplanan farklı sosyal sigorta programlarına ilişkin bilgi sistemlerinin bütünleştirilmesini ve bu şekilde hizmetlerin daha etkin, verimli ve hızlı hâle getirilmesi için Sosyal Güvenlik Entegrasyon Projesi 2021 yılında tamamlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sosyal güvencükte hak ve prim geliri kayıplarına yol açan kayıt dışılıkla etkin mücadele kapsamında, denetimc, koordinasyona, bilişim altyapısına ve bilinçlendirme faaliyetlerine önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.328)			
Tedbir 130. SGK denetim mekanizmaları güçlendirilerek sosyal sigorta sistemi gelirlerindeki kayıp ve kaçaklar azaltılacaktır.	SGK (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İŞKUR, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Örgütleri	Aralık Sonu	İlgili kurumlarla veri paylaşımı protokolleri imzalanarak elektronik ortamda alınan verilerin kapsamı genişletilecek, kurumlardan alınan verilerden de yararlanılarak yapılacak analizler neticesinde riskli olduğu belirlenen sektör ve işyerlerine yönelik planlı ve risk odaklı denetimler yaygınlaştırılacaktır. Ayrıca, ücreti eksik bildirilen kalifiye mesleklerdeki kişilerin meslek kodu uygulamasından faydalanılarak tespitine yönelik çalışmalara devam edilecektir. Belirlenecek sektörlerde kayıtli istihdam konusunda rehberlik ve bilgilendirme eğitimi yapılacaktır. Sosyal güvenlik denetmenlerince yapılan denetimlerin tek bir elektronik altyapı üzerinden takibini sağlamak amacıyla Elektronik Denetim Takip Sisteminin kurulması sağlanacaktır.
Tedbir 131. SGK'dan haksız gelir/aylık alınmasını önlemeye yönelik tedbirler alınacaktır.	SGK (S)	Aralık Sonu	Mevcut veri altyapısında, veri madenciliği teknikleriyle, sahtecilik analizleri ve büyük veri analizleri gerçekleştirilecektir
Sosyal güvenlik mevzuatı sade ve anlaşılır bir yapıya kavuşturulacak, kişileri sistemden uzaklaştıran bürokratik formaliteler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.329)			
Tedbir 132. Sosyal güvenlik mevzuatı sadeleştirilecektir.	SGK (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Bireylerin sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülüklerini doğrudan mevzuata başvurarak anlayabilmelerini kolaylaştırmak için öncelikli olarak belirlenecek konulardan başlamak üzere mevzuat sadeleştirmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. Bu kapsamda SGK mevzuatı tek bir ekranda birleştirilerek e-Mevzuat sistemi oluşturulacak ve mevzuatın anlaşılabilir, hızlı ve kolay erişilebilir hale getirilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 133. Kolay işverenlik uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	SGK (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Örgütleri	Aralık Sonu	Ev hizmetlerinde çalışan sigortalılarda olduğu gibi apartman ve İşhanı görevlilerinin işverenlerine ve kolay işverenlik kapsamında işyeri bildirgesi, aylık prim ve hizmet belgesi vermek yerine bir form ile SGK'ya bildirimde bulunabilmeleri imkânı veren uygulamanın hayata geçirilmesine yönelik olarak ikincil mevzuat hazırlanacaktır. Bu kapsamda gerekli yazılım altyapısı oluşturulacaktır.
Kişilerin sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülüklerinden haberdar olmaları, iş ve işlemlerini yürütürken kullanacakları erişim kanallarını tanımları sağlanacak ve bu kanalların erişilebilirlikleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.330)			
Tedbir 134. Sigortalı nüfusun yükseltilmesi kapsamında sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülükler konusunda farkındalık artırılacaktır.	SGK (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Meslek Örgütleri ve İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Prime esas kazancı belirli seviyenin üzerinde azalan sigortalılar SMS yoluyla bilgilendirilecektir. Yapılacak analizler sonucunda riskli olduğu tespit edilen işverenlere bilgilendirici rehberlik ziyaretleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 135. Çalışma gücünü ve meslekte kazanma gücünü kaybeden sigortalılar için mesleki rehabilitasyon uygulaması hayata geçirilecektir.	SGK (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Aralık Sonu	İlgili kurum/kuruluşlarla birlikte çalışılarak hazırlanacak mevzuat doğrultusunda mesleki rehabilitasyon uygulamasına başlanacaktır.
Tedbir 136. Sigortalıların maluliyet durumlarıyla ilgili bildirim sistemi geliştirilecektir.	SGK (S), Sağlık Bakanlığı	Aralık Sonu	Kurum tarafından değerlendirilen maluliyet raporlarının elektronik ortamda alınmasına yönelik altyapı oluşturulacaktır.
Tıbbi ve ekonomik değerlendirme çalışmalarını dikkate alan bir geri ödeme sistemi oluşturulacak geri ödeme kapsamında olmayan sağlık hizmetlerinin sağlanması için tamamlayıcı sağlık sigortacılığı teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p. 332)			
Tedbir 137. Tanı İlişkili Gruplara (TİG) dayalı geri ödeme yönteminin yaygınlaştırılması kapsamında pilot çalışmalara başlanacaktır.	SGK (S), Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	SGK bünyesinde TİG'e yönelik geri ödeme altyapısı oluşturulacak, pilot çalışma yapılacak hastanelerden gelecek olan TİG verilerinin mevcut ödeme yöntemiyle karşılaştırmalı çalışması yapılacaktır.

2.2.1.13. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye'de lisanslı sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi 2017 yılında da devam etmiştir. 2017 yılı Eylül ayında 6,9 milyon olan lisanslı sporcu sayısı (SGM, TFF, MEB toplamı) Eylül 2018 itibarıyla 8,3 milyona, 13.724 olan spor kulübü sayısı, 15.620'e, 221.046 olan antrenör sayısı ise 233.368'e yükselmiştir.

Engellilerin spora katılımını artırmak amacıyla hayata geçirilen özel projeler kapsamında engelli otobüslerinin teminine; engelli sporcularla çalışabilmek için antrenörlerin formasyon eğitiminden geçirilmesine ve engellilere yönelik yaz spor okullarının açılmasına devam edilmiştir.

Sporun toplumun her kesimine yaygınlaştırılması ve spor ile ilgili kaynakları en etkin şekilde kullanımının sağlanması amacıyla beden eğitimi ve spor tesislerinin açılması desteklenmeye devam edilmiştir. Spor tesislerinin bölgeler ve branşlar bazında dengeli dağılımlarının sağlanması ve tesislerin etkin kullanılması amacıyla spor tesisleri envanter programı aracılığıyla kamuya ait spor tesislerinin envanterinin çıkarılmasına başlanmıştır. Gençlik ve Spor Bakanlığına ait envanter programına veri giriş işlemleri tamamlanmış olup söz konusu hizmetin internet ortamında tüm vatandaşların erişimine açılması çalışmaları devam etmektedir.

Pilot uygulaması tamamlanan Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Projesi kapsamında, Eylül 2018 itibarıyla ilkököl düzeyinde yaklaşık 500 bin öğrenciye tarama testleri gerçekleştirilmiştir. 208 yılı sonuna kadar 1 milyon öğrenciye ulaşılması hedeflenmektedir.

Spor alanında kaydedilen gelişmelere rağmen, fiziki ve beşeri altyapının güçlendirilerek ülke genelinde dengeli dağılımının sağlanması, spor eğitiminin iyileştirilmesi, sporda etik kurallara uyumun artırılması, başarılı sporcuların yetiştirilmesi ve sporun bir yaşam tarzı olarak benimsetilerek geniş kitlelere yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir. Mahalli idarelerin spor alanındaki etkinliklerinin artırılması, spor kulüpleri ve federasyonlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi, spordaki şiddet ve doping olaylarının önlenmesi ve spor finansmanının çeşitlendirilerek artırılması gerekmektedir.

Vatandaşları spor yapmaya teşvik etmek amacıyla geliştirilen projelerin etki değerlendirmesinin yapılabilmesi için halkın spor yapma alışkanlıklarını ölçen, uluslararası standartlara uygun saha çalışmalarının düzenli olarak yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Geniş kitlelerin sporu yaşam biçimi olarak benimsediği, dezavantajlı gruplar dâhil talep eden herkesin spor faaliyetlerine erişiminin sağlanabildiği, uluslararası şampiyonalarda çok sayıda sporcusu ile derece alan, Olimpiyat Oyunları başta olmak üzere dünyadaki prestijli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ve böylelikle sporun her dalında dünya çapında rekabet edebilir seviyeye ulaşmış bir ülke olmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Vatandaşların fiziksel hareketliliğini teşvik edecek programlar geliştirilecek, uygun rekreasyon alanları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.338)			
Tedbir 138. Halkın spora olan ilgisini artıracak proje ve kampanyalar hayata geçirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, RTÜK, TRT, Basın Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Halkın spora ilgisini artıracak projeler desteklenecek, spor tesislerine erişim imkânları iyileştirilecek, kişilerin aktif olarak spor yapmasını teşvik edecek kampanyalar düzenlenecektir. Medyada, spor yapmayı teşvik edici ve farklı spor branşlarını tanıttıcı programlara yer verilmesi sağlanacaktır.

Tedbir 139. Engelli vatandaşların sportif faaliyetlere katılmalarını teşvik edecek projeler geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Mahalli İdareler, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Engelli sporcuların, spor tesislerine erişimleri için illerde engelli otobüsleri temin edilecek ve tesisler engelli vatandaşların kullanımına elverişli hale getirilecektir.
Erken çocukluk eğitiminden başlamak üzere tüm eğitim kademelerinde spor eğitimi içerik ve uygulama olarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.339)			
Tedbir 140. İlk ve ortaöğretim kademelerinde verilen spor eğitimi iyileştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Federasyonları, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Spor eğitimi okul öncesinden başlayarak ilk ve ortaöğretim kademelerinde yaygınlaştırılacak, çocukların farklı spor branşlarıyla uğraşması sağlanacaktır. Okul spor müsabakaları faaliyet çeşitliliği ile okul spor kulübü sayısı arttırılacak ve okullara antrenör desteği sağlanmaya devam edilecektir.
Kamuya ait tüm spor tesislerinin bütün vatandaşların kullanımına açık olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.341)			
Tedbir 141. Kamuya ait tüm spor tesisleri vatandaşların kullanımına açılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Kamuya ait spor tesisleri toplumun tüm kesimlerinin kullanımına sunulacak, bu kapsamda, spor tesisleri envanteri veri girişlerinin tamamlanması ve internet ortamında vatandaşların kullanımına açılması sağlanacaktır.
Başarılı sporcu yetiştirmek amacıyla elit sporcu seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecek, gerekli fiziki ve beşeri altyapı imkânları oluşturulacak, Olimpik Sporcu Kamp Eğitim Merkezleri kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.342)			
Tedbir 142. Elit kategorisinde yer alma potansiyeli taşıyan sporcuları seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları, Üniversiteler	Aralık Sonu	Spor alanında yetenekli bireylerin erken yaşta tespit edilebilmesi ve gerekli yönlendirmenin yapılabilmesi amacıyla hayata geçirilen Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Projesinin uygulanmasına devam edilecektir.
Sporcu sağlığı merkezleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği artırılarak yaygınlaştırılacak, spor hekimi ihtiyacının giderilmesine yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.343)			
Tedbir 143. Sporcu sağlığı merkezlerinin hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak iyileştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Spor Federasyonları	Aralık Sonu	Sporcu sağlığı merkezleri konusunda bölgeler itibarıyla mevcut durum ve ihtiyaç tespiti çalışması yapılacak, ihtiyaca göre yeni merkezlerin kurulması sağlanacaktır. Sporcu sağlığı merkezleri hizmet kalitesi ve çeşitliliği açısından çağın gereklerine uyumlu şekilde güçlendirilecektir.

Tedbir 144. Spor hekimi ihtiyacı tespit edilerek yeterli sayıda uzman hekimin yetiştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Sportif başarının elde edilmesinde kritik öneme sahip olan sporcu sağlığına yönelik hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla spor hekimi yetiştirilmesine ağırlık verilecek ve bu kapsamda ihtiyaç duyulan spor hekim sayısı tespit edilerek bir planlama dâhilinde yetiştirilmesi için gerekli altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.
Eğitim başta olmak üzere sporun her alanında teknoloji kullanımı yaygınlaştırılacak, federasyonlar ve özel sektörün işbirliği sağlanarak bu alandaki Ar-Ge çalışmaları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.344)			
Tedbir 145. Spor endüstrisi ve teknolojileri alanındaki çalışmalar desteklenecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Spor Federasyonları, Spor Kulüpleri	Aralık Sonu	Türkiye’de uluslararası düzeyde rekabet gücüne sahip yüksek katma değerli spor ürünleri geliştirmeye yönelik çalışmalar başlatılarak Türkiye’nin dünya spor endüstrisinden aldığı pay artırılacak ve istihdam imkânları iyileştirilecektir. Spor malzemeleri ve teknolojileri alanında yerli ürün kullanımının artırılması teşvik edilecektir.

2.2.1.14. Nüfus Dinamikleri

a) Mevcut Durum

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre ülke nüfusumuz 2017 yılı sonunda 80,8 milyona ulaşmıştır. Uzun süredir azalma eğiliminde olan toplam doğurganlık hızı yenileme seviyesi (kadın başına 2,1 çocuk) civarında durağanlaşmış, 2017 yılında da kadın başına 2,07 çocuk düzeyinde gerçekleşmiştir. Doğurganlık hızındaki uzun süreli aşağı yönlü hareketin temel nedenleri kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve işgücüne katılımlarının artması, şehirleşme, geniş aile yapısının azalması ve ortalama evlenme yaşının yükselmesi olarak görülmektedir. Son 10 yıldır yaşanan toplam doğurganlık hızının durağanlaşmasının temel nedeni ise doğumların ertelenmesi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına (TNSA) göre doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş grubu 20-24’ten 25-29’a yükselmiştir. 2008 yılı TNSA’ya göre ortalama ideal çocuk sayısı 2,5 iken, Onuncu Kalkınma Planı ile benimsenen doğurganlık yanlısı politikaların da etkisiyle, 2013 yılında bu sayı 2,8’e yükselmiştir. Eğitim ve gelirin yüksek olduğu toplum kesimlerinde doğurganlık seviyesi genel seviyeden daha düşük gerçekleşmektedir.

Uzun vadede düşen doğurganlık hızının son 10 yılda durağanlaşması ve doğurganlık yanlısı nüfus politikalarının uygulamaya geçirilmesiyle Onuncu Kalkınma Planında yer alan toplam doğurganlık hızında yenileme seviyesinin korunması hedefine ulaşmıştır.

TABLO II: 20- Demografik Göstergeler

	2011	2015	2016	2017
Toplam doğurganlık hızı (kadın başına)	2,05	2,15	2,10	2,07
Doğuşta beklenen yaşam süresi (yıl) (1)	76,6	78,0		
Erkek	74,4	75,3		
Kadın	78,9	80,7		
Nüfus artış hızı (binde)	13,5	13,4	13,5	12,4
Nüfus (bin)	74 724	78 741	79 815	80 811

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları ve ADNKS verileridir.

(1) Doğuşta beklenen yaşam süresine ait son veri 2015-2017 dönemine aittir.

Doğuşta beklenen hayat süresinin uzaması sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. 2017 yılı sonu itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) yaklaşık 6,9 milyon kişi olup bu nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 8,5'e ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun artmasıyla çalışma çağı nüfusunun bakmakla yükümlü olduğu nüfus gelecekte artacak ve üretken nüfusun payı azalacaktır. TÜİK tarafından 2018 yılında güncellenen projeksiyonlara göre yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 2023 yılında yüzde 10,2'ye, 2060 yılında ise yüzde 22,6'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Yaşlanma sürecine hazırlık yapılması amacıyla öncelikle hukuki ve kurumsal altyapının oluşturulmasına, araştırma ve kayıt sistemlerinin geliştirilmesine yönelik politikaların hayata geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

2017 yılında mülga Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 27.817'si uzatma olmak üzere toplam 87.182 çalışma izni verilmiştir. Çalışma izni alanların yüzde 35'i yükseköğretim mezunudur. Diğer taraftan 15.765 yabancıya, ev içi çocuk ve yaşlı bakımı için çalışma izni verilmiştir. Mevsimlik ve kayıt dışı çalışanlar dikkate alındığında ülkemizdeki yabancı çalışan sayısının daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Yüksek nitelikli insan gücünün ülkemize kazandırılması için kolaylaştırılmış yeni bir çalışma iznini düzenleyen Turkuaz Kart Yönetmeliği 14/03/2017 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte Turkuaz Kart uygulaması henüz hayata geçirilememiştir.

Türkiye, uluslararası yükseköğretim alanında sadece bölgesinde değil dünya genelinde bir cazibe merkezi konumundadır. 2012 yılına kadar çoğunluğu Orta Asya ve Balkan ülkelerinden olmak üzere ortalama 8 bin başvuru alan Türkiye Burslarına 2018 itibarıyla 157 farklı ülkeden 135 bin başvuru yapılmış ve 5 bine yakın öğrenci burslu olarak üniversitemizde okuma hakkı kazanmıştır. 2017-2018 öğretim döneminde Türkiye'de 17.500 öğrenci Türkiye Bursları ile öğrenim görmektedir.

Nisan 2017 tarihinde yayımlanan Yurtdışı Vatandaşlara Burs Verilmesine İlişkin Yönetmelik kapsamında oluşturulan Yurtdışı Vatandaşlar Bursları ile yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın buldukları ülkenin eğitim, kültür ve akademik hayatlarına katılımlarını ve başarılarını desteklemek amaçlanmıştır. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına anadilleri olan Türkçeyi öğretmek için ihtiyaç duyulan öğreticileri yetiştirmek üzere Yurt Dışındaki Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi Tezli Yüksek Lisans Programı 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla başlamıştır.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş neticesinde meydana gelen göçmen krizi süresince Ekim 2018 itibarıyla yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli sığınmacıya geçici koruma

statüsü sağlanmış ve kayıt altına alınmıştır. Bu nüfusa eğitim, sağlık, sosyal yardım ve koruma ile işgücü piyasasına erişim hakkı sağlanmıştır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin kayıt bilgilerinin doğrulanması için başlatılan Yeniden Kayıtlama Projesi kapsamında Eylül 2018 itibarıyla yaklaşık 3 milyon kişiye ulaşılarak kayıtlar yenilenmiştir.

2010 yılından 2017 yılı sonuna kadar yapılan uluslararası koruma başvuru sayısı 363.772'ye ulaşmış olup en çok başvuru Irak ve Afganistan uyruklu kişilerce yapılmıştır. 2018 yılı içerisinde ülkemizde 198.247 düzensiz göçmen yakalanmıştır. 2014-2018 yılları arasında geçici koruma kapsamında 14.541 kişi üçüncü ülkelere yerleştirilmiştir. Tüm bu veriler ışığında Türkiye dünyada en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir.

Göçmen akımına mali destek sağlama ve sorumluluk paylaşma amacıyla 29/11/2015 tarihinde Avrupa Birliği ile bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla 2016 ve 2017 dönemi için insani yardım, eğitim, sağlık ve işgücü piyasası alanlarında Avrupa Birliği toplamda 3 milyar Avro destek sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu bağlamda 3 milyar Avro 72 proje kapsamında sözleşmeye bağlanmış, bunun 1,94 milyar Avrosu uygulayıcı kurumların hesaplarına aktarılmıştır. Söz konusu anlaşmanın ikinci fazı için öngörülen 3 milyar Avro kapsamında 2018-2019 yılları için beş proje sözleşmeye bağlanarak 450 milyon Avro taahhüt altına alınmıştır.

2017 yılında İçişleri Bakanının başkanlığında toplanan Göç Politikaları Kurulunda Milli Göç Politikasının oluşturulması karara bağlanmış ve çalışmalara başlanmıştır. Şubat 2018 tarihindeki Kurulun beşinci toplantısında Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı onaylanmıştır. Milli Göç Politika belgesinin hazırlanması kapsamında gerekli görülen Yabancıların Statülerine Göre İhtiyaç Analizi projesi çalışmaları devam etmektedir. Etkin bir göç yönetimi için gerekli olan yıllık göç akış istatistikleri (yurt dışından gelen ve yurt dışına giden göç) TÜİK tarafından idari kayıtlara dayalı olarak ilk kez üretilerek 2018 yılı Eylül ayında yayımlanmıştır.

Göç alanında güvenilir bir veri sisteminin oluşturulması, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal statülerinin güçlendirilmesi ve ülkemizle ilişkilerinin geliştirilmesi, göç ve uluslararası koruma alanında hukuki ve kurumsal yapılanma eksikliklerinin tamamlanması, uluslararası korumadan faydalananlar için sağlık, barınma ve eğitim sorunlarının giderilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Sahip olduğumuz genç nüfusun yarattığı demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması, toplam doğurganlık hızındaki düşüşlerin önlenerek dinamik nüfus yapısının korunması ve nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.

Ülkemizin ekonomik, sosyal, kültürel ve dış politika önceliklerini gözetken, insan odaklı bir milli göç politikası oluşturularak etkin bir şekilde uygulanması esastır. Başta AB ülkelerinde olmak üzere yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal statülerinin güçlendirilmesiyle ülkemizle ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Nüfusa ilişkin kayıt sistemleri; doğum, ölüm, iç ve dış göçe ilişkin verilerin güncel olarak takip edilmesine imkân verecek şekilde geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p. 353)			
Tedbir 146. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması yapılacaktır.	Hacettepe Üniversitesi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, TÜİK	Aralık Sonu	Ülkemizde nüfus ve üreme sağlığı alanındaki veri ihtiyacını karşılamak üzere Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2018 TNSA çalışmalarına devam edilecektir.
Ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını destekleyecek şekilde seçici bir yaklaşımla nitelikli yabancı işgücü artırılacak ve yabancı kaçak işçi sayısı azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p. 354)			
Tedbir 147. Kayıt dışı yabancı işgücü istihdamının önlenmesi için öncelikli olarak Geçici Koruma Kapsamındaki sığınmacılara yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, SGK	Aralık Sonu	Kayıt dışı yabancı istihdamla mücadele kapsamında çalışma izni sürecine dair bilgi sahibi olmayan yabancılara ve işverenlere yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının bilgilendirme faaliyetleri çeşitlendirilecektir.
Yurt dışındaki vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler çeşitlendirilecek ve ülkemizle bağları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.355)			
Tedbir 148. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağları güçlendirilecektir.	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, YÖK	Aralık Sonu	Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın özellikle gençlere yönelik olarak düzenlenecek hareketlilik programları ve sosyo-kültürel programlarla Türkiye ile bağları güçlendirilecektir.
Ülkemize yurt dışından gelen göçmen, uluslararası korumaya muhtaç olanlar, kaçak işçiler ve transit geçiş yapanlara ilişkin etkin bir izleme ve takip sistemi oluşturulacak ve uluslararası koruma statüsü tanınan kişilerin ülkeye uyumu desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.356)			
Tedbir 149. Milli Göç Politika Belgesi hazırlanacaktır.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, AFAD	Aralık Sonu	Etkin bir göç yönetimi oluşturulması amacıyla yönelik olarak ülkemizde yasal olarak ikamet eden ve uluslararası koruma kapsamında olan yabancılara dair gerekli görülen alanlarda politikaları belirleyen Milli Göç Politika Belgesi hazırlanacaktır.

Tedbir 150. Ülkemizdeki yabancıların toplu uyumunun kolaylaştırılmasına yönelik farkındalık çalışması yürütülecektir.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Ülkemizdeki yabancıların toplu uyumunun kolaylaştırılmasına yönelik ülke genelinde bilgilendirme toplantıları yapılacak, çeşitli dillerde afiş, broşür, video gibi bilgilendirme materyali hazırlanarak dağıtılacaktır.
Tedbir 151. Göç izleme ve takip sistemi iyileştirilecektir.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, YÖK, İŞKUR, TÜİK	Aralık Sonu	GöçNet sisteminin etkin çalışması sağlanacak, entegrasyon yapılan kurum sayısı artırılabilecektir. Yabancıların bildirim yükümlülüklerini biyometrik doğrulama ile yerine getirmesi için gerekli altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. Geçici koruma kapsamındaki yabancıların verileri güncellenecektir.
Tedbir 152. Ülkemizdeki yabancıların uyumunu desteklemek için bir uyum eğitim programı oluşturulacaktır.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), Milli Eğitim Bakanlığı	Aralık Sonu	Ülkemizdeki yabancıların uyumunu desteklemek için Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliğinde verilen Türkçe ve meslek edindirme kurslarına katılımları arttırılacak ve müstakil bir uyum eğitim programı oluşturulacaktır.

2.2.1.15. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

Kamu idareleri tarafından orta vadeli amaç ve hedeflerin somutlaştırılarak faaliyetlerin bu amaç ve hedefler doğrultusunda belirlendiği, bütçelendirildiği, uygulandığı ve performansının ölçüldüğü stratejik yönetim döngüsünün temel araçları olan stratejik planlar, performans programları ve faaliyet raporlarının uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, KİT'ler, il özel idareleri ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerde stratejik planlar, performans programları hazırlanarak uygulamaya konulmuş ve sonuçlar faaliyet raporlarıyla izlenmiştir. Yeni kurulan kamu idareleri ve devlet üniversitelerinin söz konusu belgelere yönelik hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

2018 yılında, Ekim ayı itibarıyla mülga Kalkınma Bakanlığı tarafından yedi merkezi kamu idaresi ile 19 devlet üniversitesine; Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından ise dokuz merkezi kamu idaresi ile sekiz devlet üniversitesine ait olmak üzere toplam 43 adet stratejik plan değerlendirilmiştir. Bu kapsamda söz konusu planlar, üst politika dokümanlarına ve stratejik planlama ile ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur.

Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik güncellenerek 26/02/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzunun ikinci sürümünün güncelleme çalışmaları kapsamında merkezi idareler, üniversiteler ve KİT'ler için farklılaştırılmış şekilde hazırlanan Kılavuz ve rehber taslaklarına ilişkin görüş alışverişi süreci sona ermiş ve söz konusu belgeler yayımlanarak kamu idarelerinin kullanımına sunulmuştur. Ayrıca, devlet üniversitelerinde stratejik planlama çalışmalarında kullanılmak üzere YÖK ve üniversitelerle işbirliği içerisinde performans göstergeleri seti hazırlanmıştır. Belediyeler İçin Stratejik Planlama Rehberi Taslağı ise ilgili belediyelerin görüşüne açılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte Kalkınma Bakanlığı lağvedilerek, 24/07/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Strateji ve Bütçe Başkanlığı kurulmuş; stratejik planlama, performans programı ve faaliyet raporu gibi daha önce farklı bakanlıkların sorumluluğu altında bulunan stratejik yönetim bileşenlerine ilişkin merkezi uyumlaştırma fonksiyonu, Strateji ve Bütçe Başkanlığında birleştirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı 100 Günlük İcraat Programı kapsamında bakanlıklar ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarının 2019-2023 dönemi stratejik planlarının 2018 Kasım ayı sonuna kadar hazırlanmasına yönelik bir eylem belirlenmiştir. Söz konusu eylem kapsamında 2019-2023 dönemi stratejik planlarının hazırlanmasında dikkate alınacak hususlar belirlenerek kamu idarelerine gönderilmiş ve stratejik plan hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

Bütçelerin, üst politika belgelerinde yer alan politikalar ile stratejik planlarındaki amaç ve hedeflerle bağlantısını güçlendirmek ve kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilmesi için çalışmalar yürütülmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması, hesap verebilirlik anlayışının planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır. Ayrıca kamu idarelerinde stratejik düşünme boyutunun güçlendirilerek kaynak kullanımında stratejik planları temel alan bir yaklaşımın benimsenmesi sağlanacaktır.

Bu çerçevede, stratejik planların uygulanmasına yönelik performansın daha etkin bir biçimde izlenmesi ve değerlendirilmesine imkân verecek şekilde performans programlarına ilişkin mevzuat ile diğer düzenlemelerin gözden geçirilerek stratejik planların bütçe bağlantısının güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kamu idarelerinde strateji geliştirme birimleri nitelik ve nicelik yönünden güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.375)			
Tedbir 153. Kamu idarelerinde stratejik yönetime ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları tasarlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu idarelerinde stratejik yönetim süreçlerinin etkili bir şekilde yürütülmesi amacıyla strateji geliştirme birimlerinin uygulama kapasitesini geliştirmeye yönelik eğitim programları düzenlenecektir.

Stratejik yönetime ilişkin mevzuat, kılavuz ve rehberler uygulama tecrübeleri de dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla gözden geçirilecek ve güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.376)			
Tedbir 154. Belediyelere yönelik stratejik planlama rehberi yayımlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	İlgili kurumlarla görüş alışverişi tamamlanarak Belediyeler İçin Stratejik Planlama Rehberi yayımlanacaktır.
Tedbir 155. Performans programlarına ilişkin ikincil mevzuat ve rehber ile stratejik yönetimin diğer bileşenlerine yönelik ikincil mevzuat, kılavuz ve rehberler arasındaki uyum güçlendirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık sonu	Kamu idarelerinde stratejik yönetim süreçlerinin daha etkili yürütülmesi amacıyla Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu ile performans programı ve faaliyet raporlarına ilişkin mevzuat ve rehberler arasındaki uyumun sağlanmasına yönelik mevzuat yenilenecektir.

2.2.1.16. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sonrasında kamu personel sisteminin modern kamu yönetimi anlayışına ve ülkemizin ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılması önemini korumaktadır.

Kamu hizmetleri ile personel sayı ve yapısının analiz edilmesi, mevcut insan kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması, hizmet-personel-ücret ilişkisinin sağlıklı bir şekilde kurulması ihtiyacı kamu personel sisteminde göze çarpan sorunlardır. Kamu personelinin performansının ölçülmesinde nesnel ve açık standartların geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Kamu personeli kayıt sisteminin tek bir veri tabanında toplanması amacına yönelik altyapı çalışmaları tamamlanmış olup bu kapsamda hâlihazırda kamuda çalışanlara ilişkin kadro, yurt dışı eğitim ve engelli istihdamı gibi veri ve bilgilere ulaşılabilmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kamu sektöründe, işe alımdan emekliliğe kadar bütün süreçlerde hizmet kalitesi ve personel verimliliğinin yükseltilmesi temel amaçtır.

Hizmet içi eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılması suretiyle kamu personelinin bilgi ve beceri düzeyinin artırılması, kamu insan kaynakları süreçlerinde liyakatin temel alınması, uygun kurumlardan başlanarak etkin çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve işlevsel bir performans değerlendirme sisteminin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kamu sektöründe hizmet kalitesi ve personel verimliliğini yükseltecek bir insan kaynağı yönetim modeli oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.381)			
Tedbir 156. Kamu personeli bilgi sistemi çalışması tamamlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Kamu kurum ve kuruluşlarında etkili bir insan kaynakları planlaması yapabilmek amacıyla yürütülmekte olan kamu personeli bilgi sistemi çalışması tamamlanacaktır.

Tedbir 157. Kamu personel sisteminde esnek çalışma modelleri geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Kamu kurum ve kuruluşlarında etkili bir insan kaynakları planlaması yapabilmek için esnek çalışma modelleri geliştirilecektir.
Tedbir 158. Kamu sektöründe çalışanlar için yetenek ölçümü, tekrar yerleştirme ve norm kadro çalışmaları yapılacak, kamu sektörü insan kaynağının ödül ve performans sistemleri vasıtasıyla etkin yönetimi sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Kamu kurum ve kuruluşlarında personel sistemi, işe alımdan emeklilik sonrasına kadarki süreçleri kapsayan bir insan kaynakları yönetimi anlayışıyla ele alınması amacıyla bir model geliştirilecektir. Etkinlik ve verimlilik analizini de içeren yeni bir sistem oluşturulacak, verimlilik ve başarı ödüllendirilecek, kamuda performansı da dikkate alan bir değerlendirme sistemi teşkil etmek amacıyla yönetmelik hazırlanacaktır.

2.2.1.17. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin, kalite ve etkinliği artırmak üzere, kullanıcı talep ve ihtiyaçlarına uygun olarak değer üretecek şekilde tasarlanması, elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu doğrultuda; Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hazırlanan 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planının uygulanmasına devam edilmektedir.

2018 yılında, T.C. Kimlik Kartı Projesi çerçevesinde elektronik kimlik kartlarının dağıtımına, Kamu Entegre Veri Merkezi oluşturulmasına yönelik fizibilite çalışmalarına ve kamu verisinin katma değerli hizmetler geliştirilmesi amacıyla üçüncü taraflarla paylaşımına yönelik çalışmalara devam edilmiş, e-yazışma entegrasyonunu gerçekleştiren kurum sayısında ve e-yazışma üzerinden gerçekleşen belge paylaşımında önemli düzeyde artış kaydedilmiştir. Öte yandan, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş düzenlemeleri kapsamında, e-devlet çalışmalarını da koordine etmek üzere Dijital Dönüşüm Ofisi kurulmuştur.

e-Devlet Kapısına yeni hizmetlerin dâhil edilmesine devam edilmiştir. Ekim 2018 itibarıyla 473 kurum ve kuruluşun 3.927 hizmetine e-Devlet Kapısı üzerinden ulaşılabilmektedir. Bu hizmetler arasında yerel yönetim hizmetlerinin yanı sıra özel sektör tarafından sunulan bazı hizmetlere ilişkin fatura ve abonelik servisleri de bulunmaktadır. Ekim 2017 itibarıyla yaklaşık 34 milyon olan e-Devlet Kapısı kayıtlı kullanıcı sayısı Ekim 2018 itibarıyla 40 milyonu aşmıştır. Aynı dönem itibarıyla e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden sunulan hizmet sayısı 1.855'e ulaşmıştır.

TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre, 2018 yılında 16-74 yaş arası nüfusun içinde e-devlet hizmetlerini kullananların oranı bir önceki yıla göre yaklaşık 3 puan artarak yüzde 45,6'ya yükselmiştir. TÜİK tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasında girişimlerin e-devlet hizmetlerini kullanımına ilişkin ölçüm yapılmamış olup, 2017 yılı araştırması verilerine göre, 10 ve üzeri çalışanı bulunan tüm girişimlerin yüzde 86,2'si e-devlet hizmetlerini kullanmaktadır. TÜİK tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre

elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerinden memnuniyet oranı 2017 yılında yüzde 92,5 olarak gerçekleşmiştir.

2018 Yılı Yatırım Programında 255 kamu BİT yatırım projesi için yaklaşık 5,07 milyar TL ödenek ayrılmıştır. 2018 yılı BİT yatırım ödeneklerinden en fazla payı, yaklaşık yüzde 52'yle önemli e-devlet projeleri yürüten İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi kurumların projelerinin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörü almıştır. Bu sektörü yaklaşık yüzde 29'luk payla eğitim sektörü takip etmiştir. Toplam BİT yatırım ödeneklerinin önemli bir kısmı FATİH Projesi için tahsis edilmiştir. Kamu BİT yatırımları için sene başında tahsis edilen ödeneğin toplam kamu yatırım ödeneği içindeki oranı 2002 yılında yüzde 2,9 iken, 2018 yılında yüzde 5,8'e çıkmıştır.

Dijital Dönüşüm Ofisinin kurulması sonrası e-devlet çalışmalarının yönetişimine ilişkin hukuki ve kurumsal çerçevenin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kurumsal bilişim stratejilerinin oluşturulması, e-devlet kurumsal mimarisinin oluşturulması, kurumsal olgunluk ve insan kaynağı yetkinlik modelleri geliştirilmesi de bu bağlamda ön plana çıkan ihtiyaçlar arasındadır.

e-Devlet hizmet ve uygulamalarının yaygınlaşmasıyla bilgi sistemlerinin idamesine yönelik harcamalar artarken sanallaştırma, mobil uygulamalar, bilgi güvenliği ve bulut bilişime yönelik projelerin sayısında artış gözlenmektedir. Bulut bilişim projelerine yönelik usul, esas ve standartların belirlenmesi ve kamu bulut bilişim altyapısı ile ulusal coğrafi bilgi sistemi altlığı oluşturulması ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 21- Kamu BİT Yatırım Ödenekleri Sektörel Dağılımı

(2018 Yılı Fiyatlarıyla)

Sektör	2016		2017		2018	
	Bin TL	Yüzde	Bin TL	Yüzde	Bin TL	Yüzde
Diğer Kamu Hizmetleri	1 716 844	32,86	2 333 600	48,80	2 642 666	52,16
Eğitim	2 376 833	45,49	1 383 323	28,93	1 472 055	29,05
Ulaştırma-Haberleşme	577 913	11,06	478 194	10,00	359 450	7,09
Sağlık	85 795	1,64	119 774	2,50	165 264	3,26
Tarım	241 336	4,62	212 566	4,44	151 264	2,99
Enerji	128 664	2,46	125 575	2,63	139 575	2,75
Madencilik	72 788	1,39	107 813	2,25	80 143	1,58
İmalat	16 252	0,31	17 453	0,36	48 022	0,95
Turizm	8 998	0,17	3 911	0,08	8 076	0,16
Toplam	5 225 423	100	4 782 208	100	5 066 515	100

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Kamu kurumlarının bilgi teknolojileri hizmet alımları sürecinde, kurumsal ihtiyaçların tanımlanması ve proje yönetiminde etkinliğin azalmasına yol açacak şekilde ihale mevzuatından muaf hizmet alımı yoluna başvurmalarının önüne geçmek amacıyla kamu ihale süreçlerinin iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kamu bilgi sistemlerinde uzun vadeli sürdürülebilirliğin maliyet etkin bir şekilde sağlanması amacıyla, açık kaynak kodlu yazılıma daha fazla yönelmesi gerekmektedir. TÜBİTAK bünyesinde bazı açık kaynak kodlu yazılımlar geliştiriliyor olsa da açık kaynak kodlu yazılımın temel gereksinimlerinden olan geniş bir geliştirici topluluğuna ulaşılabilme

konusunda yeterince ilerleme sağlanamamıştır. Bu itibarla, TÜBİTAK ve üniversiteleri de kapsayacak bir ekosistem oluşturulması ihtiyacı sürmektedir.

Türkiye, Birleşmiş Milletlerin 2018 yılı araştırmasına göre, e-devlet gelişmişlik endeksinde 193 ülke arasında 53'üncü sırada yer almıştır. 2016 yılı raporunda 68'inci sırada yer alan ülkemizin sıralamada kaydettiği ilerleme önemli oranda çevrimiçi hizmet sunumunda elde edilen başarıdan kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkiye endeksin bu alt göstergesi itibarıyla 28'inci sırada yer almıştır. Benzer bir ilerleme e-katılımcılık endeksinde de gerçekleşmiş ve Türkiye bir önceki rapor döneminde 60'inci sırada yer alırken 2018 araştırmasında 37'nci sıraya yükselmiştir. Diğer taraftan, kullanıcı odaklılık, şeffaflık, sınır ötesi kullanılabilirlik ve temel sağlayıcılar gibi unsurlar açısından kıyaslamalara imkân veren AB'nin 2017 yılı e-devlet karşılaştırmasında, Türkiye, kullanıcı odaklılıkta AB ortalamaları seviyesinde bir performans ortaya koyarken, diğer üç unsur açısından ortalamaların altında bir seviyeye gerilemiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Etkin bir kamu yönetimine katkıda bulunmak üzere, vatandaşlar ve iş dünyasının elektronik ortamda sunulacak kamu hizmetlerine e-Devlet Kapısı başta olmak kaydıyla çeşitli platformlardan güvenilir şekilde erişebilecekleri, kullanıcıların ihtiyaçlarına odaklanmış, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir e-devlet yapısının oluşturulması temel amaçtır. Bu kapsamda;

2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planının uygulanmasına devam edilecektir.

Dijital Dönüşüm Ofisinin kurulması sonrası, e-devlet çalışmalarının kurumlar üstü ve kurumlar arası düzeyde etkin koordinasyon içerisinde yürütülmesini sağlayacak e-devlet organizasyon yapısı oluşturulacaktır.

Kamu kurumlarının e-devlet projesi hazırlama ve yönetme kapasiteleri geliştirilecek, bilgi işlem birimlerindeki insan kaynağı güçlendirilecektir.

e-Devlet proje ve uygulamaları bütünsel bir yaklaşımla ele alınacak, kamu BİT yatırım projeleri kurumlar arası işbirliği ve bilgi paylaşımını esas alan bir anlayışla; bulut bilişim, mobil uygulama eğilimleri, vb. unsurlar dikkate alınarak yürütülecek ve kamuda açık kaynak kodlu yazılım kullanımı desteklenecektir.

Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunumunda vatandaş ve iş dünyasının ihtiyaçları temel alınacak, kamu iş süreçlerinin bu anlayış çerçevesinde basitleştirilmesine ve iyileştirilmesine devam edilecektir.

e-Devlet hizmet sunumunda kullanıcı talep ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanmasında katılımcılığa önem verilecektir.

Kamu verisinin, ticari veya ticari amaçlar dışında katma değer sağlayacak şekilde tekrar kullanılabilmesini temin etmek için üçüncü taraflarla paylaşımına yönelik hukuki ve teknik altyapı oluşturulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
e-Devlet çalışmaları etkin kamu yönetimi bakış açısıyla yürütülecek, kurumlar üstü ve kurumlar arası düzeyde güçlü bir yönetim ve koordinasyon yapısına kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.402)			
Tedbir 159. Kamu kesiminde dijital dönüşüme yönelik sürekliliği olan bir sistem ve yönetim modeli oluşturulacaktır.	Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Eylül Sonu	Kamu sektörünün dijital dönüşümünün yönetişimini etkinleştirmek üzere kurumlar üstü, kurumlar arası ve kurum düzeyinde etkin bir yönetim mekanizması tasarlanarak bir program dâhilinde hayata geçirilecektir.
e-Devlet hizmet sunumunda ihtiyaç duyulan temel bilgi sistemleri tamamlanacaktır. Ortak altyapıların kurulmasına ve ortak standartların belirlenmesine devam edilecek; mahalli idareler de dâhil olmak üzere, kamuda ortak uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.403)			
Tedbir 160. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan hizmetlerin sayısı artırılacak ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜRSAT, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Olgunluk seviyesi yüksek hizmetler ile iş dünyasına yönelik hizmetler başta olmak üzere kamu hizmetlerinin e-Devlet Kapısına dâhil edilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 161. Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) Veri Üretimi ve Yaygınlaştırma Projesi kapsamında veri üretimi yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	MAKS veri modeline uygun olarak coğrafi adres verisi üretimine devam edilecek, bu verilerin Ulusal Adres Veri Tabanı ile entegrasyonu sağlanacak; ülke çapında yaygınlaştırma faaliyetleri sürdürülecektir.
Tedbir 162. Kamu Entegre Veri Merkezinin fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Dijital Dönüşüm Ofisi, TSE, TÜBİTAK, TÜRSAT	Eylül Sonu	Kamu Entegre Veri Merkezi Fizibilite Etüdü çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 163. Milli e-Posta Projesi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Milli e-Posta Projesi hayata geçirilecek; bu çerçevede gerekli yazılımların temini, geliştirmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Tedbir 164. Kamu verisinin paylaşılmasına yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.	Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu verisinin paylaşılmasını teminen açık veri strateji ve politikaları belirlenecek ve Açık Veri Paylaşım Portalı oluşturularak pilot veriler yayımlanacaktır.

Tedbir 165. Esnaf ve sanatkârlar ile dernek ve vakıflar Merkezi Sicil Kayıt Sistemine (MERSİS) dâhil edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Tüm tüzel kişilikler ve diğer ekonomik birimlerin tekil numara ile MERSİS’de birleştirilmesi amacıyla esnaf ve sanatkârlar ile dernek ve vakıflar sisteme dâhil edilecektir.
Tedbir 166. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi kurularak akıllı şehirlere geçişin altyapısı hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Harita Genel Komutanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler	Aralık Sonu	Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Altyapısının kurulması ve sürekliliğinin sağlanması kapsamında, ulusal coğrafi bilgi stratejisi ve sektörel öncelikleri de dikkate alarak ulusal ölçekte kullanılacak veri üretim, uyumlaştırma ve paylaşım standardı oluşturulacaktır. Bu kapsamda sekiz adet coğrafi veri tema standardı belirlenecektir. Bu suretle, kurumlar arası coğrafi veri hizmet süreçleri iyileştirilecek ve akıllı şehir uygulamalarının hayata geçirilmesi kolaylaşacaktır.
Tedbir 167. Ortak ve toplu alımın yaygınlaştırılmasına yönelik elektronik platform kurulacaktır.	Kamu İhale Kurumu (S)	Haziran Sonu	EKAP üzerinde idarelerin ortak alıma uygun ihtiyaçlarının temini konusunda satın alma planları oluşturularak bu konudaki işlemleri elektronik ortamda yürütebilecekleri bir platform kurulacak ve gerekli ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Tedbir 168. e-İhale tüm alım türlerinde ve usullerinde kullanılacak; yaklaşık maliyeti belirli bir tutara kadar olan alımlarda zorunlu hale getirilecektir.	Kamu İhale Kurumu (S)	Haziran Sonu	e-İhalenin tüm alım türlerinde ve usullerinde kullanımı ile yaklaşık maliyeti belirli bir tutara kadar olan alımlarda zorunlu hale getirilmesine yönelik ikincil mevzuat hazırlanacak; EKAP geliştirmeleri tamamlanacak ve paydaşlara eğitim verilecektir.
e-Devlet hizmet sunumunda kullanıcı talep ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanmasında mobil uygulamalara ve e-katılıma önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.406)			
Tedbir 169. Kamu kurumlarının sosyal medya kullanımını düzenleyen rehber hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Dijital Dönüşüm Ofisi, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İletişim Başkanlığı	Aralık Sonu	Kamu hizmetlerinin sunumunda sosyal medya imkânlarının daha etkin kullanılabilmesi ve kamu kurumlarının sosyal medya kullanımının teşvik edilmesi amacıyla bir rehber hazırlanacaktır.

Açık kaynak kodlu yazılımlar, büyük veri, bulut bilişim, yeşil bilişim, mobil platform, nesnelerin interneti gibi ürün, hizmet ve yönelimler değerlendirilerek kamu için uygun olabilecek çözümler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.412)			
Tedbir 170. Kamu yatırımlarında açık kaynak kodlu yazılımın tercih edilmesi ve bilişim altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasında kiralama yolunun da kullanılmasına yönelik mevzuat altyapısı hazırlanıp uygulamaya konacaktır.	Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, TÜBİTAK	Mart Sonu	Kamu kurum ve kuruluşlarının Yatırım Programı kapsamında yürütecekleri bilgi ve iletişim teknolojileri projelerinde açık kaynak kodlu yazılımların kullanımını yaygınlaştırmaya ve bilişim altyapılarının satın alma yerine kiralama yoluyla temin edilebilmesine yönelik mevzuat hazırlanıp uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 171. Açık kaynak kodlu veritabanı kullanımının kamuda yaygınlaşması sağlanacaktır.	TÜBİTAK (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamuda açık kaynak kodlu veritabanı konusunda farkındalık oluşturulması, uzman ve geliştirici yetiştirilmesi için eğitim programları hazırlanması, açık kaynak kodlu veritabanlarına geçiş için kamu kurumlarına tanıtım ve rehberlik faaliyetleri yürütülmesi ve ilgili mevzuatın geliştirilmesine destek olunması konularında çalışmalar yürütülecektir.

2.2.2. YENİLİKÇİ ÜRETİM, İSTIKRARLI YÜKSEK BÜYÜME

2.2.2.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

Büyümenin istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi amacıyla, enflasyon ve cari açığın makul seviyelere düşürülmesi ve ekonomideki dengeleme sürecinin kontrollü bir şekilde devam etmesi sağlanacaktır. Büyüme sürdürülebilir kılacak nitelikli insan gücü ve güçlü toplum hedefi ile ilgili projeler ve programlar hayata geçirilecektir. Böylece, bireyden başlayarak, toplumdaki tüm kademe ve kurumları içeren bir değişim ile sürdürülebilir ve yüksek ekonomik büyümeyi sağlamada kalıcı bir altyapı oluşturulmuş olacaktır.

2.2.2.2. Yurtiçi Tasarruflar

a) Amaç ve Hedefler

Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanmasında finansmanın sürdürülebilir ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi, dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması ve kaynakların gelir artırıcı, istihdam sağlayıcı ve verimlilik potansiyeli yüksek alanlara yönlendirilmesi önem arz etmektedir.

Emekliliğe yönelik ve uzun vadeli tasarrufları artırmak amacıyla oluşturulan bireysel emeklilik sistemi, 2017 yılı başında uygulanmasına başlanan ve çalışanların kademeli geçişleri halen devam etmekte olan Otomatik Katılım Sisteminin de katkısıyla gelişimini sürdürmektedir. Önümüzdeki dönemde katılımcı sayısı ve fon büyüklüğü artışının sürdürülebilir kılınmasına yönelik iyileştirmeler gerçekleştirilecektir.

OVP'de öngörülen ekonomik dengelenme sürecinin en temel destekleyicisi olan mali disiplin ile kamuda tasarruf sağlanacak ve kamu kaynaklarının verimli kullanılması sağlanacaktır.

Bireysel emeklilik sistemini geliştirme çalışmalarına ek olarak yurt içi tasarrufları artırmak için lüks ve ithalat yoğunluğu yüksek tüketim malları için caydırıcı vergilendirme ve bilinçli tüketimin teşvik edilmesi gibi düzenlemelere de gidilecektir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yurtiçi Tasarrufların Artırılması ve İsrafın Önlenmesi Programı			
Tedbir 172. Bireysel emeklilik sistemine otomatik olarak katılım uygulaması gözden geçirilecek, sistemin yeniden yapılandırılması ve genel süreçlerin iyileştirilmesine ve netleştirilmesine yönelik olarak operasyonel düzenlemeler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Otomatik katılım sisteminde kalma oranlarını iyileştirmeye yönelik birincil ve ikincil mevzuatta değişiklik çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 173. Uluslararası yükümlülükler gözetilerek, lüks ve/veya ithalat yoğunluğu yüksek tüketim malları tespit edilerek caydırıcı vergilendirme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Haziran Sonu	ÖTV'ye tabi listeler gözden geçirilerek, kapsam dışında bulunan lüks ve/veya ithalat yoğunluğu yüksek tüketim malların kapsama alınmasına yönelik öneri hazırlanacaktır.
Tedbir 174. Finansal Okuryazarlığa ilişkin Ulusal Strateji ve Eylem Planının belirlenen takvim çerçevesinde uygulanmasına devam edilecektir.	SPK (S)	Aralık Sonu	Finansal eğitim programlarının etkinliğinin değerlendirilmesinde kullanılacak yöntemlerin tespit edilmesi ve çeşitli kesimlere yönelik finansal eğitim programları yürütülmesi sağlanacaktır. Ayrıca, "kamusal ve özel emeklilik sistemleri ile ilgili farkındalık" ve "Millî Eğitim Bakanlığı ile yürütülecek ortak bir çalışma ile öğretmenlerin MEBSİS üzerinden sertifikalandırılması" çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 175. Yurt içi tasarrufların artırılması ve birikimlerin uzun vadeli finansal araçlara yönlendirilmesi amacıyla yapı tasarrufu sistemine ilişkin yasal altyapı oluşturulacaktır.	BDDK (S)	Aralık Sonu	Yasal altyapı oluşturulacaktır.
---	----------	-------------	---------------------------------

2.2.2.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Cari işlemler açığının sürdürülebilir bir seviyede tutulması ve makroekonomik istikrarın desteklenmesi, ödemeler dengesi politika ve tedbirlerinin temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ithalata bağımlılığı azaltmak ve ihracatı arttırmak amacıyla yerli üretim ve dünyadaki en iyi uygulamalar göz önünde bulundurularak teknoloji ve Ar-Ge yatırımları kamu-özel iş birliği modelleri ile gerçekleştirilecektir.

Bu bağlamda, ekonomide dengelenme sürecine katkı veren, yurtdışından girdi teminini özendirerek ithal girdilere olan bağımlılığın azaltılmasına katkı sağlayacak, küresel değer zincirlerinde yurtiçi yüksek katma değer yoğun ürünlerin ihracatına odaklanan, ticaret ortaklarında çeşitliliği ve turizmde yakalanan gelir seviyesini artıracak politikaların uygulanması hedeflenmektedir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
İhracatçıların yeni pazarlara erişmesine yönelik mevcut imkânlar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p. 478)			
Tedbir 176. Yeni pazar, yeni ürün, yeni ihracatçı hedefi ve küresel değer zinciri bakış açısıyla İhracat Ana Planı oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Makroekonomik hedeflerle uyumlu, katılımclığın ve ihracatta sürekliliğin temel alındığı politikalar doğrultusunda İhracat Ana Planı oluşturulacaktır.
Tedbir 177. Gümrük Birliğinin güncellenmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	Gümrük Birliğinin güncellenmesi müzakerelerine yönelik hazırlıklar tüm paydaşların katılımı ile yürütülecektir.

<p>Tedbir 178. Ekonomide rekabetçiliğin ve verimliliğin artması, tercihi pazara giriş imkânlarının geliştirilmesi amacıyla, makroekonomik hedefleri destekleyici yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine çalışılacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S)</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tedbir hedefleri çerçevesinde, Japonya, Ukrayna, Endonezya ve Tayland ile STA müzakereleri ve Gürcistan ve Malezya ile devam eden kapsam geliştirme müzakereleri tamamlanma hedefiyle sürdürülecektir. 2018 yılında müzakereleri tamamlanmış olan Katar, Sudan ve Venezuela anlaşmalarıyla revize edilmiş olan Sırbistan ve EFTA anlaşmalarının iç yürürlük süreçlerinin tamamlanması takip edilecektir.</p>
<p>Tedbir 179. Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde Çin ile ikili ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirilecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Çin ile farklı alanlarda ilerleyen ilişkilerde ticari ve ekonomik ölçeğin artırılması çalışmaları sürdürülecektir.</p>
<p>Tedbir 180. Ülkemizin Afrika Pazar Stratejisi, bu kıtada yatırım yapan şirket örneklerine, ülkelerin insan kaynağı profillerine, iş ortamlarına ve sektörel bilgilerine kadar pek çok bilgiyi içerecek şekilde ve veriye dayalı bir yapıda oluşturulacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Türk yatırımcılarının Afrika'daki yatırımlarının artırılması ve haklarının korunması çalışmaları devam edecektir.</p>
<p>Tedbir 181. İhracatçıların küresel ticari verileri yakından takip edebilmesini sağlamaya yönelik Elektronik İhracat Platformu kurulacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S)</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ticarette en yüksek faydayı sağlayacak pazarların tespit edilmesi kolaylaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 182. Uluslararası ticaretin kolaylaştırılması, gümrük işlemlerinin hızlandırılması, kaçakçılığın ve kaçaklıktan kaynaklanan gelir kaybının engellenmesi için gümrük bilgi sistemleri uçtan uca bir bakış açısıyla ve büyük veri analizi, ileri analitik yetkinliklerini de içerecek şekilde güçlendirilecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S)</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Uluslararası ticaretin kolaylaştırılması ve yurt içi pazarların haksız rekabetten korunmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.</p>

<p>Tedbir 183. Türk Eximbank tarafından sunulan ihracat finansman desteği ve bu destekten faydalanan ihracatçı sayısı KOBİ'lere ağırlık verilerek artırılacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Türk Eximbank</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ürün pazarlama faaliyetleri artırılacaktır. TCMB Reeskont imkânı çerçevesinde Türk Eximbank'a tanınan 17 milyar ABD doları tutarındaki kredi limitinin kullanım oranı artırılacaktır. Ayrıca Ticaret Bakanlığı tarafından verilen Döviz Kredilerine yönelik faiz/kâr Payı desteği ile ihracatçılara maliyet avantajı sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 184. Uluslararası Kredi Programı kapsamında ülkemizden gerçekleştirilen mal ve hizmet ihracatının desteklenmesi amacı ile ihracatçı firmalar ile Türk müteahhitleri tarafından yurt dışında üstlenilen projelerin desteklenmesine yönelik olarak alıcı kredisi sağlanacak ve diğer ülke ihracat destek kuruluşları ve/veya çok taraflı kalkınma bankaları ile işbirliği anlaşmaları yapılarak söz konusu kredilerin maliyetlerinin düşürülmesine yönelik çalışma yapılacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Türk Eximbank</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Orta Batı Asya ve Afrika ülkeleriyle yeni kredi anlaşmaları imzalanacak, mevcut kredi anlaşmalarının yürürlüğe girmesi takip edilecek ve gelen kredi talepleri değerlendirmeye alınacaktır. Alıcı kredisi programlarının bankalar, ihracatçılar ve alıcılar nezdinde bilinirliğinin artırılmasına yönelik tanıtım faaliyetlerinde bulunulacaktır. Ayrıca diğer ülke ihracat kredi kuruluşları ve/veya çok taraflı kalkınma bankalarıyla yeni reasürans ve birlikte finansman anlaşmaları imzalanması için irtibat sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 185. Katma değeri yüksek ve orta-yüksek teknoloji ürün ihracatının ve ihracata yönelik yatırımların daha fazla desteklenmesi amacıyla orta-uzun vadeli kredilerin toplam krediler içindeki payı artırılacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Türk Eximbank</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>KOBİ'ler ile orta-ileri teknoloji ve katma değeri yüksek ihracat yapan firmalar öncelikli olmak üzere orta- uzun vadeli kredi kullanımları artırılacaktır. Orta-uzun vadeli kredilerin finansmanı için Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, İslam Kalkınma Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan yeni finansman sağlanmasına ve TCMB'nin Türk Eximbank'a tanıdığı reeskont limitinin 2 milyar TL'sinin orta-uzun vadeli krediler için kullanılması konusunda çalışmalar yapılacaktır.</p>

<p>Tedbir 186. İhracatçıların değişen finansman ihtiyaçlarının karşılanması hususu dikkate alınarak ihracat kredi sigortası kullandırım hacmi artırılacak ve yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Türk Eximbank</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Hem mevcut sigorta ve garanti programlarının yaygınlaştırılması hem de İşletme Sermayesi Kredi Garantisi ve ihracatçı/yurt dışı müteahhitlere düzenlenecek teminat mektupları başta olmak üzere yeni sigorta ve garanti programlarının uygulamaya konulması suretiyle sigorta/garanti hacmi artırılacaktır. Ayrıca ürünlerimizde çeşitlilik sağlamak amacıyla yeni garanti ve sigorta programları uygulamaya konulacaktır.</p>
<p>Tedbir 187. Hizmet sektörlerinin uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik Markalaşma Destek Programlarının kapsamı genişletilecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), TİM, DEİK, İhracatçı Birlikleri, İş Dünyası Kuruluşları, Sektörel STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Döviz Kazandırıcı Hizmet Sektörleri Markalaşma Destekleri Hakkında Kararın etkili şekilde uygulanması sürdürülecektir. Ayrıca Bakanlıkça uygun görülen yeni hizmet sektörlerinin destek programlarından yararlanmasına yönelik altyapı çalışmaları tamamlanarak ilgili sektörlerde destek süreçleri başlatılacaktır.</p>
<p>Tedbir 188. Yurt dışındaki stratejik pazarlarda yeni Türkiye Ticaret Merkezleri kurulacaktır.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), TİM, TOBB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yurt dışında stratejik pazarlarda, Türkiye Ticaret Merkezlerinin içinde yer alan Türk firmamızın ürünlerini sergileme imkânı bulduğu ve firmalarımıza hukuki ve mali danışmanlık, iş geliştirme hizmetlerinin sunulduğu Türkiye Ticaret Merkezleri ülkemizin tanıtım üssü olarak faaliyet göstermeye devam edecek olup farklı model ve başarılı örneklerle ulaşılabilmesine yönelik çalışmalar devam ettirecektir.</p>
<p>Tedbir 189. İhracatçılara pazar desteği sağlanması amacıyla alım heyetleri ve ticaret heyetleri organizasyonları desteklenecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), TİM, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İhracatçı Birlikleri, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İş Dünyası Kuruluşları, Sektörel STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>2019 yılında toplam 140 alım heyeti, 240 genel ve sektörel ticaret heyeti (20 adet genel, 220 adet sektörel) gerçekleştirilecektir.</p>

Tedbir 190. Sektörel nitelikli uluslararası yurt içi fuarların desteklenmesine ilişkin mevzuatta yapılan değişikliklerle destek kapsamına alınan fuarların çeşitliliği ve destekten yararlanan fuar sayısı artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TİM, İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterlikleri	Aralık Sonu	2019 yılında toplam 40 adet sektörel nitelikli yurt içi fuarın destek kapsamına alınacağı öngörülmektedir.
Tedbir 191. Firmaların karşı karşıya kaldıkları bürokratik işlemler azaltılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TİM, İhracatçı Birlikleri, TCMB, Türk Eximbank ve Ticari Bankalar	Aralık Sonu	İlgili taraflarla görüşmelerin, tasarım, test ve kesin kabul işlemlerinin tamamlanarak Otomasyon Projesinin tüm modülleri yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 192. Dâhilde işleme rejimi (DİR) kapsamında belirli şartları taşıyan firmalara basitleştirilmiş usullerle işlem yapabileme imkânı sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TİM, İhracatçı Birlikleri, Ticaret ve Sanayi Odaları	Aralık Sonu	Paydaşlarla görüşülerek DİR kapsamına yönelik kriterler oluşturulacak ve buna yönelik mevzuat düzenlemeleri hayata geçirilecektir.
Tedbir 193. Taşradaki yapılanmalardan faydalanılmak sureti ile ihracat desteklerine yönelik farkındalık artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TOBB, TİM, Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu	Aralık Sonu	İlgili STK'lar aracılığı ile Dış Ticaret Bilgilendirme Seminerleri düzenlenecektir.
Tedbir 194. Türk ihrac ürünlerine yönelik muhtelif ülkelere başlatılan ticaret politikası önlemi (anti-damping, telafi edici vergi ve korunma) süreçlerine karşı ihracatçılar savunulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör temsilcileri	Aralık Sonu	DTÖ içtihadından kaynaklanan haklarımız ilgili tüm platformlarda savunulacaktır.
Tedbir 195. Türkiye Tanıtım Grubu, ülkemiz tanıtımının sistemli, yeknesak ve güçlü bir şekilde yapılmasını teminen etkin bir şekilde çalıştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TİM, Türkiye Tanıtım Grubu, İhracatçı Birlikleri ve yetkilendirilmiş fuar organizatörleri	Aralık Sonu	Türkiye Markası Stantlarında yapılacak tanıtım faaliyetlerinin çeşidi ve etkinliği artırılacaktır.
Türkiye'nin geleneksel ihracat pazarlarındaki payını düşürmeden, AB-dışı ülkelere olan mal ve hizmet ihracatını artırmak için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p. 481)			
Tedbir 196. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) bünyesinde Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	İlgili stratejinin gerçekleştirilmesi için EİT üye ülkeleri ile toplantının 2019 yılı ilk çeyreğinde yapılması öngörülmektedir.

Tedbir 197. Çin, Hindistan, Meksika ve Rusya Ticaret Eylem Planlarının (2019-2021) uygulanmasına devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Eximbank, TCMB, Türk Hava Yolları, Yükseköğretim Kurulu, Makine İmalatçıları Birliği, Taşıt Araçları Yan Sanayileri Derneği, Türkiye Bankalar Birliği Başkanlığı	Aralık Sonu	Ülke eylem planlarında belirtilen eylemler hayata geçirilecektir.
İhracat desteklerinde etkililik esas alınacak, gelişme potansiyeli olan sektörlerle öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p. 482)			
Tedbir 198. İhracat teşvik sistemi daha verimli ve etkin olarak yeniden yapılandırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	İhracat teşvik sisteminin şeffaf ve verimli yapıya sahip olması sağlanacaktır.
Tedbir 199. Güvenlik hizmetlerinde kullanılan araç, gereç ve teknik ekipmanda yerli üretimin payı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	Savunma ve güvenlik alanlarındaki yerleştirme çalışmalarına devam edilecektir.
Türkiye'nin ikili ve çok taraflı yükümlülükleri çerçevesinde yurtiçi üretimde yerli ara malı kullanımının ve katma değer artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 484)			
Tedbir 200. Yerli ürünlerin tüketimi özendirilerek yerli malının görünürlüğü ve farkındalığı artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Aralık Sonu	Yerli ürün farkındalığının artırılması ile ithalat talebinin azalması sağlanacaktır.

2.2.2.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

2019 yılında para politikasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu doğrultuda uygulanacak enflasyon hedeflemesi rejiminde finansal istikrar da gözetilmeye devam edilecektir.

b) Politikalar

Merkez Bankası fiyat istikrarı temel amacı doğrultusunda elindeki tüm araçları kararlı ve bağımsız bir şekilde kullanmaya devam edecektir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı sıkı mali disiplin ile enflasyonla mücadeleye destek verecektir.

Enflasyon hedeflemesi temel para politikası rejimi olmaya devam edecektir.

Bu çerçevede, enflasyon hedefleri, Hükümet ve Merkez Bankası tarafından üç yıllık vadede belirlenmeye devam edilecektir.

Temel para politikası aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarının kullanılmasının yanı sıra zorunlu karşılık oranları ile Türk Lirası ve döviz cinsi likidite uygulamaları da kullanılmaya devam edilecektir.

Para politikasının hesap verebilirliğini ve şeffaflığını temin etmek amacıyla, enflasyon gerçekleştirmeleri, enflasyonu etkileyen unsurlar ve enflasyonun hedefle uyumlu seyretmesi için uygulanacak para politikası üçer aylık dönemlerde Enflasyon Raporu aracılığıyla kamuoyuna açıklanacaktır. Gerçekleşen enflasyonun yıl sonunda belirsizlik aralığının dışında kalması durumunda Hükümete açık mektup yazılacaktır.

Dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilecektir.

Piyasa derinliğinin kaybolmasına bağlı olarak döviz kurlarında sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda döviz satım ihaleleri yapılabileceği gibi spekülasyon davranışlar gözlenmesi durumunda piyasaya doğrudan müdahale edilebilecektir.

Piyasadaki döviz likiditesini dengelemek amacıyla gerektiğinde döviz alım ve satım ihaleleri esnek bir şekilde gerçekleştirilecektir.

İhracat reeskont kredileri aracılığıyla rezerv biriktirmeye devam edilecektir.

Para politikasında alınan kararlara ve uygulamasında kullanılan araçlara ilişkin iletişim kanalları güçlendirilecektir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Fiyat istikrarı ve finansal istikrar amaçları doğrultusunda, krediler ve döviz kuru kanallarının daha etkin çalışması için geleneksel ve geliştirilen yeni araçlarla birlikte, destekleyici bir araç olarak iletişimin de kullanılmasına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p. 494)			
Tedbir 201. Enflasyonu etkileyen maktu vergilerdeki ve hadlerdeki güncellemelerde geçmiş enflasyon verisi yerine OVP'de yer alan enflasyon hedeflerinin dikkate alınması konusunda gerekli değerlendirmeler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Haziran 2019	Enflasyonu etkileyen maktu vergilerdeki ve hadlerdeki güncellemede dikkate alınan ölçütlerin OVP'de yer alan enflasyon hedefiyle belirlenmesinin bütçe gelirleri ve enflasyon üzerinde etkilerini değerlendiren bir rapor hazırlanacaktır.

Tedbir 202. Enflasyonla mücadele için kamunun alacağı tedbirlerin yanında, ekonominin tüm paydaşlarının ve vatandaşların destek vereceği bir Enflasyon ile Topyekûn Mücadele Programı hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Enflasyonla mücadele için kamunun alacağı tedbirlerin yanında, ekonominin tüm paydaşlarının ve vatandaşların destek vereceği bir Enflasyon ile Topyekûn Mücadele Programı hayata geçirilecektir.
Dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına Plan döneminde de devam edilecektir. Piyasa derinliğinin kaybolmasına bağlı olarak, kurlarda sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda piyasaya doğrudan müdahale edilebilecektir. (Kalkınma Planı p. 497)			
Tedbir 203. Kira artış oranına dair üst sınır, döviz kuru ve emtia fiyatlarındaki gelişmelere duyarlılığı yüksek olan üretici fiyatları yerine tüketici fiyatlarına göre belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Kira artış oranına dair üst sınır, döviz kuru ve emtia fiyatlarındaki gelişmelere duyarlılığı yüksek olan üretici fiyatları yerine tüketici fiyatlarına göre belirlenecektir.

2.2.2.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Mali piyasaların büyümeyi ve reel sektörü destekleyen, yurt içi tasarrufların artmasına katkı sağlayan, finansal ürün çeşitliliğine sahip, işlem maliyetlerinin düşük olduğu, yenilikçi, etkin ve şeffaf bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır. Finansal istikrar temin edilecek, finansal istikrarı ve güvenliği esas alan yeni bir finansal mimari oluşturulacaktır.

İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi haline getirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.

b) Politika ve Tedbirler

Öncelik/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Reel ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak ve büyümeyi finanse edecek her türlü finansal aracın ihraç edilebildiği, işlem maliyetlerinin düşük olduğu, güçlü bir teknolojik ve beşeri altyapıya sahip, etkin bir biçimde denetlenen, yenilikçi ve şeffaf işleyen bir mali piyasanın oluşturulması amaçlanmaktadır. (Kalkınma Planı p.511)			
Tedbir 204. Merkezi yurt dışında kurulu finansal kuruluşlardan kaynak sağlanması amacıyla gerekli mevzuat değişikliği yapılacaktır.	BDDK (S)	Aralık Sonu	Mevzuat çalışması yapılacaktır.

Tedbir 205. Reel sektörde faaliyet gösteren büyük grupların borçluluk düzeyine ilişkin düzenlemeler geliştirilecektir.	BDDK (S), TCMB	Aralık Sonu	Finansal istikrarın korunması çerçevesinde, belirli büyüklüğe sahip şirketler ile büyük grupların borçlarını izlemeye ve gerekli önlemleri almaya yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 206. Operasyonel kiralamaya ilişkin mevzuat çalışması yapılacaktır.	BDDK (S)	Aralık Sonu	İlgili şirketlerin üstlendiği riskin kontrol altına alınması ve cari açığın azaltılmasına yönelik olarak mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 207. Bankaların güncel mali yapılarını ve aktif kalitelerini tespit etmek için mali bünye değerlendirme çalışmaları yapılacaktır.	BDDK (S)	Aralık Sonu	Bankaların güncel mali yapılarını ve aktif kalitelerini tespit etmek için mali bünye değerlendirme çalışmaları yapılacaktır. Bu çalışmaların sonuçlarına göre gerektiğinde bankacılık sektörünün mali yapısını güçlendirecek, böylece reel sektörün uygun maliyetlerle krediye erişimini ve mevcut kredilerinin yeniden yapılandırılmasını temin edecek bir politika seti devreye sokulacaktır.
Tedbir 208. Finansal istikrarın sağlanması ve bütüncül veri akışının zamanında kamuya temin edilmesi için gerekli yasal ve teknik altyapı kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Finansal istikrarının sağlanması ve bütüncül veri akışının zamanında kamuya temin edilmesi için gerekli yasal ve teknik altyapı kurulacaktır. Güçlü veri akışı ile beraber özellikle önmümüzdeki dönemde finansal sistemdeki kredi riski, likidite riski ve kur riski gibi risklerin izlenmesinde daha etkin bir risk yönetim sistemi kurulması çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 209. Türkiye Finansal Hizmetler Kurulu kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, SPK	Aralık Sonu	Finansal hizmetlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi için Türkiye Finansal Hizmetler Kurulu kurulacaktır.
Tedbir 210. Banka bilançolarındaki varlıkların seküritizasyonu teşvik edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, SPK	Aralık sonu	Finansal derinleşme ve finansal istikrar kapsamında, banka bilançolarındaki varlıkların seküritizasyonu teşvik edilecektir.
Tedbir 211. Kamu yatırım kuruluşları birleştirilerek güçlü bir kurumsal finansman şirketi oluşturulacak ve kamu portföy yönetim şirketleri birleştirilmek suretiyle güçlü bir alım kapasitesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK	Aralık sonu	Yabancı para ihraçları yapmak için kamu yatırım kuruluşları birleştirilerek güçlü bir kurumsal finansman şirketi oluşturulurken, kamu portföy yönetim şirketleri birleştirilmek suretiyle güçlü bir alım kapasitesi sağlanacaktır.

Tedbir 212. Finansal İstikrar ve Kalkınma Komitesi (FİKKO) kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SBB, TCMB, BDDK, SPK, TMSF	Aralık Sonu	Finansal güvenlik ve istikrarın sürdürülebilmesi amacıyla FİKKO'nun kurulmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Mali piyasalarda ürün ve hizmet çeşitliliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.514)			
Tedbir 213. Türk Lirası cinsi varlıkların faiz riskinden korunmasında ve değişken faizli enstrümanların fiyatlamasında kullanılabilir referans faizler oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TCMB	Aralık Sonu	Türk Lirası cinsi varlıkların faiz riskinden korunmasında ve değişken faizli enstrümanların fiyatlamasında kullanılabilir referans faizler oluşturulacaktır.
Tedbir 214. Yenilikçi projelerin finansmanı için Kitlese Fonlama (Crowdfunding) ve IPO alternatifi olarak ICO (Initial Coin Offering) gibi modern ve yeni nesil finansman modelleri oluşturulacaktır.	SPK (S)	Aralık Sonu	Dijital dönüşüm teşvik edilerek yenilikçi projelerin finansmanı için Kitlese Fonlama (Crowdfunding) ve IPO alternatifi olarak ICO (Initial Coin Offering) gibi modern ve yeni nesil finansman yöntemleri yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 215. Emlak Bankası yeniden yapılandırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), BDDK, TMSF	Aralık Sonu	Bankanın, faaliyet izni alınmasına ilişkin başvuru süreci başlamış olmakla birlikte; bankanın faaliyete geçebilmesi için gerekli teknik ve yasal altyapı oluşturulacak olup gayrimenkul finansmanını yönlendirecek bir banka haline gelebilmesi amacıyla yönelik olarak mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Tedbir 216. Türkiye Reasürans Havuzu kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği	Aralık Sonu	Türkiye Reasürans Havuzuna ilişkin model belirlenecek ve söz konusu havuzun faaliyete geçmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 217. Türkiye Elektronik Fon Alım Satım Platformu'nun (TEFAS) yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından kullanımının teşvik edilmesine ilişkin mevzuat ve altyapı çalışmaları yürütülecektir.	SPK (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Merkezi Kayıt Kuruluşu, Takasbank	Aralık Sonu	Gelir Vergisi ve Merkezi Kayıt Kuruluşuna ilişkin mevzuatta değişiklik yapılacak, Takasbank ve Merkezi Kayıt Kuruluşunda gerekli altyapı oluşturulacaktır. Hazine ve Maliye Bakanlığının uygun görüşüyle Emeklilik Yatırım Fonlarının Kuruluş ve Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Hakkında Yönetmelik ile Emeklilik Yatırım Fonlarına İlişkin Rehberde değişiklik yapılacaktır.

Finans sektöründeki tüketici ve yatırımcı hakları, kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde şeffaf, âdil ve teşvik edici uygulamalarla güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.515)			
Tedbir 218. Özel sektör borçlanma aracı yatırımcılarının haklarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar geliştirilecektir.	SPK (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	Haziran sonu	Sermaye Piyasası Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu ve İcra ve İflas Kanunlarında gerekli değişiklikler yapılacaktır.
Türk katılım bankacılığının, küresel finans pazarından daha fazla pay alması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.516)			
Tedbir 219. Kalkınma ve yatırım bankalarının faizsiz finansman yöntemlerini kullanmalarına yönelik yasal altyapı oluşturulacaktır.	BDDK (S)	Aralık Sonu	Kalkınma ve yatırım bankalarının katılım bankacılığı yöntemlerine dayalı olarak da faaliyet göstermelerine yönelik yasal altyapı çalışması yapılacaktır.
Tedbir 220. Katılım bankacılığının yaygınlaştırılması amacıyla yeni iş modeli/pencere sistemi uygulamasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	BDDK (S)	Aralık Sonu	Katılım bankacılığının yaygınlaştırılması amacıyla yeni iş modeli/pencere sistemi uygulamasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 221. Faizsiz finans alanında yayımlanan uluslararası standartlar mevzuatımıza kazandırılacaktır.	Kamu Gözetimi Kurumu (S)	Aralık Sonu	AAOIFI tarafından yayımlanan etik, yönetim, muhasebe ve denetim standartları tercüme edilerek mevzuatımıza kazandırılacaktır.
Yatırımlara uzun vadeli finansman sağlayan kalkınma bankacılığı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.517)			
Tedbir 222. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankasının, sermaye piyasalarının kuvvetlendirilmesi ve kalkınmaya destek verilmesi amacıyla, Kanununda yer aldığı şekilde yeniden yapılandırılması tamamlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankasının esas sözleşmesi hazırlanacak, genel kurulu toplanacak ve yeniden yapılandırmanın finansmanına yönelik sermaye transferi yapılacaktır.
Tedbir 223. Türkiye Kalkınma Fonu faaliyete başlayacaktır.	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası (S)	Aralık Sonu	Fonun kuruluş süreçleri tamamlanacak, kaynak tahsisini takiben Fon yatırım kararları almaya başlayacaktır.
Tedbir 224. Eximbank'ın öz kaynakları güçlendirilecek ve Bankanın nakdi kredi, ihracat kredi sigortası ve garanti imkânları geliştirilecek ve çeşitlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Eximbank'ın öz kaynakları güçlendirilecek ve Bankanın sağladığı finansman imkânları geliştirilecek ve çeşitlendirilecektir.

2.2.2.6. Maliye Politikası

a) Amaç

Maliye politikası; para politikası hedefleriyle uyumu da gözeterek şekilde, enflasyonla mücadelenin desteklenmesine, ekonomik istikrarın korunmasına, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

Önceki yıllarda gerçekleştirilen yapısal reformlar ve titizlikle gözetilen mali disiplin sonucunda Türkiye ekonomisinin dış şoklara karşı dayanıklılığının en önemli göstergelerinden biri haline gelen kamu maliyesinin bu güçlü yapısının korunması temel amaçtır. Bu bağlamda, kamu harcamalarının sınırlandırılması, etkinliğinin artırılması ve kamuda cari harcamalarda tasarruf sağlanması ile kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payının artırılması suretiyle sağlıklı ve sürekli kaynaklardan kamu geliri elde edilmesi hedeflenmektedir. Süreklilik arz etmeyen ve konjoktüre duyarlı gelirlerin oluşturduğu geçici kaynaklara karşılık kalıcı mahiyette harcama oluşturulmayacaktır. Vergi, prim ve diğer kamu alacaklarına ilişkin yapılandırmaya gidilmeyecektir.

Politikalar ve Tedbirler:

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Vergilemenin daha adil olmasını ve mali fonksiyonunu yerine getirmesini sağlayacak şekilde vergi tabanı genişletilecektir. (Kalkınma Planı p. 537)			
Tedbir 225. İstisna, muafiyet ve indirimler incelenerek etkinliği olmayanların kaldırılması önerilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Kaldırılacak istisna, muafiyet ve indirim hükümlerine ilişkin mevzuat önerileri geliştirilecektir.
Tedbir 226. Farklı veri kaynaklarını toplayan Vergi Veri Analiz Merkezi kurularak kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye katkı verilecektir.	Gelir İdaresi Başkanlığı (S)	Aralık Sonu	Vergi Veri Analiz Merkezi için gerekli bina ile personelin temini ve eğitimi sağlanacak; Merkez, gerekli yazılım ve donanım altyapısının temininin ardından faaliyete başlayacaktır.
Tedbir 227. KDV iadeleri hızlandırılacaktır.	Gelir İdaresi Başkanlığı (S)	Mart Sonu	KDVİRA kontrolünün sadece bir alt şeklinde değil daha alt seviyelere kadar yapılması, vergiye uyum düzeyi düşük mükelleflerle ilgili olarak inceleme sonucu beklenilmeden GİB Risk Analiz sisteminin tespitleri uyarınca gerekli işlemlerin yapılması, vergiye uyum düzeyi yüksek mükelleflerin tespit edilerek işlemlerinin kolaylaştırılması ve YMM Raporu olmadan talep edilen iadenin yarısının hemen yapılabilmesini teminen gerekli güvenlik tedbirlerinin alınması sağlanacaktır.

Vergiye gönüllü uyumun artırılması ve kayıt dışı ekonominin azaltılmasıyla sağlanacak ilave kaynaklar, işlem vergilerinin düşürülmesi başta olmak üzere üretim ve istihdamı teşvik ederek büyümeye katkı sağlayacak şekilde değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 536)			
Tedbir 228. Mükellef Hizmetleri Merkezi Etkinleştirilecektir.	Gelir İdaresi Başkanlığı (S)	Aralık Sonu	Vergi İletişim Merkezinde gelen aramadan giden aramaya geçilmesi ve yeni hizmet kanallarının uygulamaya geçmesi durumunda ihtiyaca cevap verecek yeni bir hizmet binasının temin edilmesi sağlanacaktır. Yeni uygulamaya girecek hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için mevcut yazılımlar geliştirilecek, yeni yazılım ve donanım ihtiyacı temin edilecek, insan kaynağı kapasitesi artırılabilecektir.
Tedbir 229. Defter beyan sisteminin kapsamı işletme hesabı esasına göre defter tutan mükellefleri de kapsayacak şekilde genişletilecektir.	Gelir İdaresi Başkanlığı (S)	Mart Sonu	Defter-Beyan Sistemi kapsamına giren yaklaşık 2,2 milyon mükellefin kayıtlarının elektronik ortamda tutulmasına imkan tanınması, gelir, gider, stok gibi kayıtlarının elektronik ortamda gerçekleştirilmesi, defter tutmak zorunda olanların defterlerinin bu kayıtlardan hareketle elektronik ortamda oluşturulması ve saklanması, beyannamelerin kolay, hızlı ve uzman yardımına ihtiyaç duyulmaksızın hazırlanabilmesi sağlanacaktır.
Yatırım teşvik uygulamalarında maliyet-etkinlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, öngörülebilirlik, esneklik, atıl kapasite oluşturulmaması ile verimlilik ilkeleri gözetilerek istihdam, yüksek katma değer ve ihracat artışına yönelik yatırım alanlarına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p. 607)			
Tedbir 230. Nakdi ve vergisel teşvikler başta olmak üzere tüm teşvik mekanizmaları gözden geçirilerek bütüncül, sade ve etkin hale getirilecektir. Söz konusu teşviklerin makroekonomik hedefler ve bütçeyle uyumu sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Teşvikler, mevzuat ve uygulama olarak gözden geçirilecek, teşvik sisteminin bütüncül, sade ve etkin hale getirilmesine yönelik kapsamlı çalışma yapılacaktır.
İsrafın önlenmesi, verimlilik artışı sağlanması ve harcama programlarının önceliklendirilmesi suretiyle kamu harcamaları kontrol altında tutulacaktır. Kamu harcamalarının etkinleştirilmesiyle elde edilecek tasarruf ve tahsis edilecek ilave kaynaklar; büyümeyi destekleyecek yatırım harcamalarında, teşviklerde ve Ar-Ge desteklerinde kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p. 534)			
Tedbir 231. Kamu Maliyesi Dönüşüm ve Değişim Ofisi kamu maliyesinde kalıcı iyileştirmeler sağlayacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Kamuda kaynakların verimli kullanılması, maliyetlerin ve harcamaların azaltılması, gelirlerin kalitesinin artırılması amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı bünyesinde Kamu Maliyesi Dönüşüm ve Değişim

			Ofisi kurulacaktır. Bu ofis tarafından hazırlanacak ve takibi yapılacak Tasarruf ve Gelir Dönüşüm Programıyla kamu maliyesinde kalıcı iyileştirmeler sağlanacaktır.
Tedbir 232. Kamu kurumlarını tasarrufa teşvik etmek amacıyla cari harcamalarda tasarruf sağlamayı amaçlayan proje ve işlere finansman desteği sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Cari harcamalarda tasarruf sağlanmasına yönelik proje ve iş teklifleri alınacak, yapılacak değerlendirme çerçevesinde teklif edilen proje ve işlere ödenek tahsis edilecek, proje dönemi sonunda sonuçlar değerlendirilecek ve iyi uygulama örnekleri diğer kamu kurumlarına tanıtılacak ve yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 233. Döner sermayeli işletmelere ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum Ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Döner sermayeli işletmelerin bütçe disiplini içerisinde açık, şeffaf ve hesap verebilir bir idari ve mali yapıda çalışmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 234. Merkezi yönetim bütçesinin hazırlık ve uygulama süreçleri tümüyle elektronik ortam üzerinden gerçekleştirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Haziran Sonu	Kamu idarelerinin bütçe teklif süreçlerinin tümüyle elektronik ortamda yapılabilmesine ilişkin bilgi işlem altyapısı tamamlanacak, kamu kurumlarının bütçe işlem talepleri ile yapılacak bütçe işlemlerinin sonuçları da tümüyle elektronik ortamda gerçekleştirilecektir.
Tedbir 235. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerine ait merkezi yönetim bütçesi dışındaki kaynaklar için genel ilke ve stratejiler tespit edilecek, uygulamalar izlenecek ve tedbirler alınacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerine ait olan merkezi yönetim bütçesi dışındaki diğer her türlü bütçe, fon, döner sermaye, özel hesap ve proje hesabı için genel ilke ve stratejiler tespit edilecek, gerekli görülenler için bütçelerinin onaylanması zorunluluğu getirilecek, uygulamalara yön verilecek ve izlenecek, harcamaların etkili, etkin, ekonomik ve verimli olmasını sağlamak üzere gerekli tedbirler alınacaktır.

Kamu harcamalarının program bazlı sınıflandırma çalışmaları tamamlanarak kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilecektir. (Kalkınma Planı p. 542)			
Tedbir 236. Program bazlı bütçeleme sistemine geçiş için gerekli çalışmalar tamamlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum Ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği artıracak, izleme ve değerlendirmeyi kolaylaştıracak, şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendirecek program bazlı bütçe sistemi hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 237. Mali yönetimin tüm paydaşlarıyla birlikte; başta merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için geçerli olmak üzere, bütçe kanunu hazırlıklarının başlatılmasından, kesin hesabın TBMM’de kanunlaşmasına kadar geçen aşamalarda kullanılan otomasyon sistemlerinde süreç odaklı bir yaklaşım benimsenerek, e-belge, e-imza, e-arşiv, e-fatura gibi yeni teknolojik imkanlara sahip, muhasebe odaklı bütünlük bir bilişim sistemi altyapısı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	26/6/2018 tarihli ve 30460 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Bütünlük Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” uyarınca belirlenen standartlar çerçevesinde çalışmalar tamamlanacaktır.
Yerel yönetimlerin mali imkânlarını güçlendirmek için kentsel rantların değerlendirilmesi ve emlak vergisi dâhil olmak üzere yerel yönetim öz gelirleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p. 545)			
Tedbir 238. Tapu harçları ve emlak vergilerinin taşınmazların gerçek değerleri üzerinden alınmasına yönelik olarak gayrimenkul vergilendirme sisteminde yapılacak değişiklikler belirlenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı	Eylül Sonu	Diğer vergi mevzuatında taşınmazlara ilişkin düzenlemelerle etkileşimleri de dikkate alınarak, tapu harcının ve emlak vergisinin taşınmazın gerçek değeri üzerinden alınmasını sağlamaya yönelik öneri raporu hazırlanacaktır.
Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı			
Tedbir 239. Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Eylem Planı (2019-2021) hazırlanacak ve uygulamaya konulacaktır.	Gelir İdaresi Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kuruluşları, İlgili Sivil Toplum Kuruluşları	Aralık Sonu	Tüm kamu kurum ve kuruluşlarından ve ilgili sivil toplum kuruluşlarından kayıt dışı ekonomi ile mücadele eylem önerilerinin alınması suretiyle toplumun tüm kesimlerinin dâhil olduğu geniş katımlı bir Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Eylem Planı (2019-2021) hazırlanacak ve uygulamaya konulacaktır.

2.2.2.7. Sosyal Güvenlik Finansmanı

a) Amaç

Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesini bozucu uygulamalardan kaçınılması, prim gelirlerinin artırılmasına yönelik olarak kayıt dışılığın azaltılması ve sağlık harcamalarının kontrol altına alınması suretiyle sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin iyileştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sağlık hizmetleri ve harcamalarında sürdürülebilirlik dikkate alınarak ilaç ve tedavi harcamaları daha akılcı hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.558)			
Tedbir 240. SGK ile protokolü olan üniversite hastanelerinde, kamu hastanelerinde ve sözleşmeli eczanelerde Biyometrik Kimlik Doğrulama Sistemine (BKDS) geçilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, Türk Eczacılar Birliği	Aralık Sonu	Eylem kapsamında; ileri BKDS teknolojileri tespit edilecek, bu kapsamda bütüncül bir sağlık provizyon sistemi oluşturulacak, teknik şartname ve sözleşme metinleri hazırlanacak, ihtiyaç doğrultusunda cihaz temin edilecek, pilot uygulamaya başlanacak ve uygulama ülke çapında yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 241. Tetkik ve tahlil paylaşım projesi hayata geçirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili Kuruluşlar	Aralık Sonu	Hastalara gereksiz tetkik ve tahlil işlemlerinin yapılmaması ve hastaların zaman kaybını önleyip tedavi sürecini hızlandırmak adına tetkik ve tahlil sonuçlarının MEDULA üzerinden depolama yapılmadan görüntülenmesi sağlanacaktır.

2.2.2.8. Kamu İşletmeciliği

a) Amaç

Kamu teşebbüslerinin kaynaklarını kamuya mali yük getirmeyecek şekilde; etkili, verimli ve ekonomik kullanmaları esastır.

KİT'lerin kârlılık, verimlilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun faaliyet göstermesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar dâhil KİT'lerin faaliyetleri, ekonomik amaç ve hedeflere dayalı olarak yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.569)			
Tedbir 242. KİT'ler, verimlilikleri artacak ve kamu maliyesine yükleri azalacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Özelleştirme İdaresi, İlgili Kuruluşlar	Aralık Sonu	KİT'ler, verimlilikleri artacak ve kamu maliyesine yükleri azalacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.

2.2.2.9. Yatırım Politikaları

2.2.2.9.1. Kamu Yatırımları

a) Amaç

Kamu yatırımlarının özel sektörün yenilikçi ve üretken yatırımlarını ve ticareti destekleyecek, vatandaşlarımızın refah ve mutluluğunu artıracak nitelikteki öncelikli altyapı alanlarına yönlendirilmesi temel amaçtır.

Kamu yatırım harcamalarından azami düzeyde tasarruf edilirken kalkınma potansiyelini destekleyici mahiyetteki iktisadi ve sosyal altyapı yatırımlarına öncelik verilmeye devam edilecektir.

Kamu altyapı yatırımları; özel kesimde üretim maliyetlerinin azaltılmasını, yeni üretim kapasitelerinin oluşturulmasını, böylece üretimin yenilikçi ve rekabetçi gelişmesini destekleyecek şekilde planlanacak ve yürütülecektir.

Kamu yatırım projelerinin planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci güçlendirilecek, bu doğrultuda kamu kurum ve kuruluşlarının kapasiteleri geliştirilecektir.

Bu kapsamda 2019 yılı yatırım ödeneklerinin tahsisinde;

- Devam eden öncelikli projelerden en kısa sürede tamamlanabilecek olanlara; başlatılmış bulunan diğer projelerle bağlantılı veya eş zamanlı olarak yürütülmesi ve tamamlanması gereken projelere; mevcut sermaye stokunun daha etkin kullanılmasına ve korunmasına yönelik idame-yenileme, bakım onarım, rehabilitasyon ve modernizasyon türü yatırım projelerine; afet risklerinin azaltılması, afetlere hazırlık ile afet hasarlarının telafisine yönelik projelere öncelik verilecektir.
- İhalesi yapılmamış ve ihalesi yapılmış ancak başlanmamış projeler ötelenecektir.
- Devam eden projelerden finansman koşulları uygun olanlar için yeni ve daha uzun zamana yayılmış iş planları oluşturulacaktır.
- Mega-altyapı projeleri doğrudan yabancı yatırım yoluyla, uluslararası finansman ile hayata geçirilecektir.
- Kamu hizmeti sunumuyla doğrudan ilişkisi olmayan makam aracı, lojman ve sosyal tesislere yönelik harcamalar sınırlandırılacaktır.
- Kamuda yeni idari hizmet binası yapımına ve kiralanmasına izin verilmeyecektir.

KÖİ projelerinde temel amaç kamu yatırım ve hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde etkinlik ve verimliliği artırmaktır. Bu kapsamda kurumlar arası koordinasyonun ve işbirliğinin geliştirilmesine ve harcama getirisini sağlayacak projelerin seçilmesine önem verilecektir.

b) Politika ve Tedbirler

Öncelik/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
KÖİ politika uygulamalarının koordinasyonu güçlendirilecek, projelerin bütçe üzerindeki risk ve etkilerini ölçebilecek etkin bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.595)			
Tedbir 243. KÖİ projelerinin bütçeyle ilişkisini daha kuvvetli kurmak üzere izleme-değerlendirme sistemi güçlendirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	KÖİ projelerinin etkin izleme ve değerlendirmesine yönelik fonksiyonlar Kamu Yatırımları Bilgi Sistemine eklenecektir.
Kamu yatırım projelerinin planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci güçlendirilecek, bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarının kapasiteleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.596)			
Tedbir 244. KÖİ alanında faaliyet gösteren kamu kurumlarını kapsayan kapasite geliştirme projesi tamamlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Haziran Sonu	KÖİ projelerindeki hazırlık ve işletme dönemlerini kapsayan proje planlama, ihale dâhil tüm süreçlerin daha nitelikli hâle getirilebilmesi, sözleşme yönetiminin uluslararası standartlar dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi
Tedbir 245. Kamu yatırımları için proje hazırlama, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerini yönlendirmek üzere rehber doküman hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Yatırımcı Kuruluşlar	Aralık Sonu	Kamu yatırım projelerinin hazırlık, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerinin daha etkin ve etkili yönetilebilmesi amacıyla bir rehber doküman hazırlanacaktır.
Tedbir 246. Kamu Yatırımları Bilgi Sisteminin geliştirilmesine ilişkin çalışmalar yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Yatırımcı Kamu Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu Yatırımları Bilgi Sistemine karar destek sistemi niteliği kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılacak, sonuç odaklı yönetim anlayışı doğrultusunda raporlamaya ve izlemeye ilişkin fonksiyonlar geliştirilecektir.

KÖİ uygulamalarına ilişkin dağınık yapıdaki KÖİ mevzuatının çerçeve bir KÖİ kanunu altında toplanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.594)

Tedbir 247. KÖİ uygulamalarına ilişkin çerçeve mevzuat hazırlıkları yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	Aralık Sonu	KÖİ süreçlerini, uygulanan model ve sektörlere göre farklı kanunlarla düzenleyen parçalı yapıdaki mevcut KÖİ mevzuatının, ilgili süreçlerin daha açık ve rasyonel bir şekilde tanımlandığı ve esnek bir yapıya sahip yeni bir KÖİ çerçeve mevzuatının altında toplanması amacıyla çalışma yapılacaktır.
--	---	-------------	---

2.2.2.9.2. Özel Kesim Yatırımları

a) Mevcut Durum

2018 yılında özel kesim yatırımlarının artırılması ve üretken alanlara yönlendirilmesi amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesine, yabancı sermayenin çekilmesine ve yatırım desteklerine yönelik faaliyetlere devam edilmiştir.

2018 yılında çıkarılan 7099 sayılı Kanunla Türkiye'nin Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksinde daha yüksek basamaklara çıkmasına yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, şirket kuruluşu işlemlerindeki maliyet ve sürenin azaltılması, belediyeler tarafından sağlanan yapı izin süreçlerinin iyileştirilmesi, dış ticaret işlemlerine ilişkin çeşitli maliyetlerin düşürülmesi, tapu kaydı işlemlerinin hızlandırılması, telekomünikasyon altyapı izin süreçlerinin, ticari faaliyet işlemlerinin ve KOBİ'lerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması doğrultusunda çeşitli kanunlarda değişiklikler yapılmıştır.

6745 sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile çerçevesi çizilen Proje Bazlı Teşvik Sisteminin uygulanmasına başlanmıştır. Bu kapsamda 2018 yılında 19 firmanın 23 projesine proje bazlı teşvik belgesi verilmiştir. Bu projeler ile 34.111 doğrudan, 134 bin de dolaylı istihdam, ihracata 6 milyar 318 ABD milyon dolarlık katkı, ithalatın 12 milyar 312 milyon ABD doları azalması ve cari açıkta 19 ABD milyar dolarlık bir iyileşme öngörülmektedir.

2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar güncellenerek uygulanmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda imalat sanayi yatırımları için bina ve inşaat harcamalarına KDV iadesi süresi 2018 yılı sonuna kadar uzatılmış, kağıt hamurundan başlayan entegre yatırımlara yönelik destek kapsamı genişletilmiş, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde yapılacak turizm yatırımlarına yönelik desteğin kapsamı genişletilmiş, faiz desteği destek unsuru artırılmış, hava araçlarına ilişkin desteğin kapsamı genişletilmiş, atık geri kazanım ve bertaraf yatırımları ile kimya, elektrikli makine, makine ve demiryolu taşıtları sektörlerinde 500 milyon TL üzeri yatırımlar öncelikli yatırımlar kapsamına alınmıştır. Ayrıca yatırım teşviklerinin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı uhdesinde yürütülmesine karar verilmiştir.

Düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, 2018 yılı Ocak-Mayıs döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3 azalarak 2.921 olmuştur. Aynı dönemde öngörülen toplam sabit yatırım tutarı yüzde 48,8 artarak 65,9 milyar TL, öngörülen istihdam ise yüzde 45,1 artarak 126.809 kişi olmuştur.

TABLO II: 22- 2018 Yılı Ocak-Mayıs Dönemi Yatırım Teşvik Belgelerine İlişkin Veriler

	Belge Sayısı	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)
Sermaye Türü			
Yabancı Sermaye	141	26 568	13 811
Yerli Sermaye	2 870	39 310	112 998
Sektörü			
Enerji	240	4 576	1 782
Hizmetler	844	32 505	59 180
İmalat	1 601	26 225	61 765
Madencilik	87	1 220	1 330
Tarım	149	1 350	2 752
Destek Sınıfı			
Bölgesel	1 960	50 416	106 754
Büyük Ölçekli	5	858	753
Genel	953	14 100	19 052
Stratejik Yatırımlar	3	504	250
Genel Toplam	2 921	65 877	126 809

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

İş ortamına ilişkin düzenlemelerin ve bunların uygulamalarının ölçülmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması amacıyla yıllık olarak Dünya Bankası tarafından hazırlanan İş Ortamı Raporunda Türkiye genel sıralamada 190 ülke arasında 2016 yılında 70'inci sırada iken 2017 yılında 60'ıncı sıraya yükselmiştir.

TABLO II: 23- Türkiye'nin İş Ortamı Raporu Başlıklarına Göre Sıralaması

Başlık Adı	2013	2014	2015	2016	2017
İşe Başlama	64	88	90	82	80
İnşaat İzinleri	137	108	101	107	96
Elektrik Temini	35	35	36	63	55
Tapu Kaydı	55	51	54	62	46
Kredi Temini	86	71	78	114	77
Azınlık Yatırımcılarının Korunması	12	20	18	18	20
Vergi Ödeme	50	56	128	90	88
Dış Ticaret	92	61	70	75	71
Sözleşmenin İcrası	42	17	32	35	30
Şirket Tasfiyesi	118	102	124	141	139
İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sıralaması	51	51	63	70	60

Kaynak: Dünya Bankası

Rapordaki başlıklar itibarıyla Türkiye, genel sıralamada yer alan ilk 20 ülke ile kıyaslandığında özellikle Şirket Tasfiyesi, Vergi Ödeme, Kredi Temini, İnşaat İzinleri ve Dış Ticaret başlıklarında iyileştirme yapıldığı takdirde bu alanlar, genel ülke sıralamasında Türkiye'yi yukarı taşıyabilme potansiyeline sahiptir. Örneğin, Şirket Tasfiyesinde mevcut durumda 33,26 olan Türkiye'nin puanı ilk 20 ülke ortalaması olan 76,30'a ulaştığında Türkiye'nin bu başlıkta sırası 139'dan 26'ya, genel sıralaması ise 60'tan 41'e yükselecektir.

TABLO II: 24- Türkiye'nin İş Yapma Raporu Başlıklarına Göre Durumu (2017)

Başlık Adı	Puan		Sıralama	Ortalamanın Yakalanması Hâlinde Türkiye'nin	
	İlk 20 Ülke Ortalaması	Türkiye	Türkiye	Başlık Sıralaması	Genel Sıralaması
İşe Başlama	94,67	87,59	80	13	58
İnşaat İzinleri	79,81	67,26	96	17	57
Elektrik Temini	87,82	81,02	55	22	58
Tapu Kaydı	81,99	74,67	46	22	58
Kredi Temini	74,50	55,00	77	42	56
Azınlık Yatırımcılarının Korunması	70,23	71,67	20	23	63
Vergi Ödeme	87,90	72,40	88	18	56
Dış Ticaret	91,28	79,71	71	41	57
Sözleşmenin İcrası	71,61	68,87	30	21	59
Şirket Tasfiyesi	76,30	33,26	139	26	41

Kaynak: Dünya Bankası

Not: İlk 20 ülke rakamları bu Raporda genel sıralamadaki en iyi ilk 20 ülkenin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2017 döneminde toplam 194,2 milyar ABD dolarlık uluslararası doğrudan yatırım (UDY) girişi olmuştur. Türkiye'ye giren UDY 2007 yılında 22 milyar ABD dolarıyla en yüksek seviyeye ulaşmışken 2016 yılında bu rakam 13,3 milyar ABD doları, 2017 yılında ise 10,9 milyar ABD doları olmuştur. Ülkemize gelen uluslararası doğrudan yatırımlar sektörel olarak incelendiğinde bu yatırımların sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sermaye yatırımlarında genel itibarıyla hizmet sektörlerinin daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayii gibi verimlilik artışı imkânı daha yüksek alanlara yönlendirilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu uluslararası yatırımların girişinin artırılması amacıyla uluslararası doğrudan yatırım stratejisi hazırlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Ayrıca ülkemizde yatırımın başlangıcından işletmeye geçiş dönemine kadar izin, onay, lisans, yatırım yeri temini, mevzuat ve hukuki süreçlerin iyileştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bununla birlikte önümüzdeki dönemde Proje Bazlı Teşvik Sisteminin daha odaklı olarak kullanılabilmesine yönelik ürün ve sektör bazlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Yatırım ortamının daha cazip hâle getirilmesi ve yatırımların özendirilmesi yoluyla yüksek büyüme için gerekli özel kesim yatırımlarının artırılması temel amaçtır.

Yatırım teşvik uygulamalarının amacı katma değer ve Ar-Ge içeriği yüksek yatırım, ihracat ve üretim yanında istihdamı artırmak, uluslararası rekabet gücünü geliştirmek ve bölgesel potansiyellerin ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yatırım teşvik uygulamalarında maliyet-etkinlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, öngörülebilirlik, esneklik, atıl kapasite oluşturulmaması ile verimlilik ilkeleri gözetilerek istihdam, yüksek katma değer ve ihracat artışına yönelik yatırım alanlarına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p. 607)			
Tedbir 248. Yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli, ithalat bağımlılığını ve cari açığı azaltacak yatırım konuları, bölgesel, büyük ölçekli, stratejik ve öncelikli yatırımların daha verimli ve kolay uygulanabilir şekilde desteklenmesi için yatırım teşvik politikaları gözden geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, STK'lar	Aralık Sonu	Teşvik mevzuatı sadeleştirilerek, kolay uygulanabilir hale getirilecek ve kaynakların daha verimli kullanımı sağlanacaktır.

<p>Tedbir 249. Yüksek katma değer oluşturacak makro yatırım projelerine yönelik eylem planları oluşturulacak ve uygulamaya konulacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Yatırım Ofisi, Özel Sektör, Belediyeler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Çeşitli parametrelerin değerlendirilmesi için oluşturulan sektöre! ve proje bazlı önceliklendirmeler dikkate alınarak, Türkiye'nin sanayisinde yüksek katma değer oluşturacak makro yatırım projeleri belirlenecektir. Bu projelerin eylem planları oluşturulacak ve bir program çerçevesinde uygulamaya konulacaktır.</p>
<p>Tedbir 250. Proje bazlı teşvik sistemi kapsamında cevhere dayalı entegre metalürji, kimya, petrokimya, savunma sistemleri, bilişim teknolojileri gibi alanlarda yapılacak yatırımlar desteklenecek ve ilgili sektör temsilcilerine yönelik sunum ve bilgilendirme toplantıları yapılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yatırım projelerinin değerlendirilmesi ve Destek Kararı'nın yayımlanması sağlanacaktır.</p>
<p>Devlet desteklerine ilişkin veri toplama ve izleme altyapısı çalışmaları tamamlanarak uygulamaya geçirilecektir. (Kalkınma Planı p. 609)</p>			
<p>Tedbir 251. Destek uygulamalarının etkin bir şekilde izlenmesi ve politika yapıcılara raporlanması sağlanacaktır.</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>Eylül Sonu</p>	<p>Desteklerin kapsamlı envanteri çıkarılacak, karşılaştırılabilir, sınıflandırılabilir ve ölçülebilir bilgilerden oluşan destek veri altyapısının oluşturularak, destek veren kurumlar tarafından uygulanması sağlanacak, destek uygulaması yürüten kurumlardan destek verisi temin edilecektir.</p>
<p>İş ve Yatırım Ortamının Geliştirilmesi Programı</p>			
<p>Tedbir 252. Yatırım ve işletme dönemlerine ilişkin izin, onay ve lisans süreçlerini içerecek ve yatırımcıya rehber olacak şekilde sektörel yatırım yol haritaları çıkarılacaktır.</p>	<p>Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Başta KOBİ'ler ve doğrudan yabancı yatırımcılar olmak üzere tüm yatırımcıların istifade edebileceği tüm bürokratik izin ve onay süreçlerinin tam olarak bilinmesini sağlayacak bir çalışma yapılacaktır. Çalışma, belirlenecek sektör veya sektörlerde yatırım ve işletme süreçlerinde ilişkin tüm izin, onay ve ruhsat süreçlerini içerecektir. Bürokratik süreçlerin her birine ilişkin süre, maliyet, gerekli bilgi-belge, başvuru mercii ile ilgili bilgiler yer alacaktır.</p>

<p>Tedbir 253. Yatırımların ve yatırımcıların korunmasına yönelik çerçeve bir mevzuat çalışması tamamlanacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yatırım Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Mevzuatta yatırımcıların korunmasına ilişkin var olan diğer hükümlerle birlikte ilave bazı hükümlerin de yer alacağı bir çerçeve mevzuat hazırlanacak ve bu çalışmanın başta yabancı yatırımcılar olmak üzere tüm yatırımcılara tanıtımı yapılacaktır. Mevzuat çalışmasında:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yatırımcılara bürokratik süreçlere ve kamusal yüklerle ilişkin daha etkili güvenceler sağlanarak öngörülebilirlik artırılacaktır. - Bürokratik düzenlemelere ilişkin kamuya hesap verebilirlik, şeffaflık ölçütleri getirilecektir. - Teşvik mevzuatında öngörülebilirlik artırılacaktır. - Bürokratik süreçlerin takibi ve tek pencere sistemi için gerekli yetkilendirme sağlanacaktır.
---	--	------------------------	--

2.2.2.10. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Son 15 yılda Ar-Ge harcamalarında artış yaşanmış ve Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı 2002 yılındaki yüzde 0,51 düzeyinden 2016 yılında yüzde 0,94'e yükselmiştir. Ancak, bu oran 2016 yılı AB-28 ortalaması olan yüzde 2,03 ve OECD ortalaması olan yüzde 2,33'ün altındadır. Bununla birlikte, toplam Ar-Ge harcaması içindeki özel sektör payı artmaya devam etmiş, 2015 yılındaki yüzde 50 düzeyinden 2016 yılında yüzde 54'e ulaşmıştır.

Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin en önemli unsurlarından biri araştırmacı insan gücüdür. 2016 yılında tam zaman eşdeğer (TZE) araştırmacı sayısı 100.158, TZE Ar-Ge personeli sayısı ise 136.953 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında TZE Ar-Ge personelinin yüzde 53'ü özel sektörde, yüzde 38,4'ü yükseköğretim kurumlarında ve yüzde 8,6'sı kamuda istihdam edilmiştir. Toplam TZE Ar-Ge personeli sayısı içerisindeki doktora ve üstü öğrenime sahip olanların payı yüzde 20'dir. Özel sektörde istihdam edilenler başta olmak üzere araştırmacı insan gücünün nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

Merkezi yönetim bütçesinden Ar-Ge faaliyetleri için 2017 yılında toplam 10,7 milyar TL harcama yapılmıştır. Buna ek olarak, özel sektör Ar-Ge faaliyetlerindeki artışın etkisiyle kamunun dolaylı Ar-Ge desteği bir önceki yıla göre yüzde 35 artarak 2,9 milyar TL'ye yükselmiştir. 2018 yılında TÜBİTAK tarafından yatırım programı kapsamında yürütülen Türkiye Araştırma Alanı (TARAL) programına yaklaşık 1,4 milyar TL kaynak aktarılmıştır. Diğer taraftan, kamu kurumları tarafından yürütülen Ar-Ge destek programlarının etkilerinin değerlendirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

TABLO II: 25- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	0,80	0,80	0,83	0,82	0,86	0,88	0,94
Gayri Safi Yurtiçi Ar-Ge Harcaması (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	9 268	11 154	13 062	14 807	17 598	20 615	24 641
Ar-Ge Harcamalarını Gerçekleştiren Sektörler (Yüzde)							
Yükseköğretim	46,0	45,5	43,9	42,1	40,5	39,7	36,3
Özel Sektör	42,5	43,2	45,1	47,5	49,8	50,0	54,2
Kamu	11,4	11,3	11,0	10,4	9,7	10,3	9,5
TZE Cinsinden Toplam Ar-Ge Personeli Sayısı	81 792	92 801	105 122	112 969	115 444	122 288	136 953
TZE Cinsinden Ar-Ge Personelinin Sektörel Dağılımı (Yüzde)							
Yükseköğretim	40,2	38,4	38,8	37,7	35,7	35,4	38,4
Özel Sektör	45,9	48,9	49,7	51,7	53,7	54,5	53,0
Kamu	13,9	12,7	11,5	10,6	10,6	10,1	8,6
10.000 Çalışan Kişi Başına Düşen TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	36	37	40	44	46	45	46

Kaynak: TÜİK

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kapsamında yapılan düzenlemelerle bilim, teknoloji ve yenilik alanındaki destek ve teşvikler, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır. Ayrıca, bilim ve teknoloji alanındaki araştırma ve geliştirme politikalarının ekonomik kalkınma ve sosyal gelişme hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesi amacıyla Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu oluşturulmuştur.

6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında yeterli verilen araştırma altyapılarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve bu Kanun kapsamına yeni alınabilecek araştırma altyapılarının belirlenmesine yönelik çalışmalar devam edilmektedir. Bununla birlikte, 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 2018/3 sayılı Genelge ile 6550 sayılı Kanunun karar organı olan Araştırma Altyapıları Kurulu kaldırılarak yerine Sanayi ve Teknoloji Bakanı başkanlığında beş üyeden oluşan Araştırma Altyapıları Komisyonu teşkil edilmiştir.

Ar-Ge Reform Paketinin Mart 2016'da yürürlüğe girmesiyle özel sektör Ar-Ge Merkezi Belgesi alan işletme sayısı Eylül 2017'de 635 iken Eylül 2018'de 987'ye yükselmiştir. Aynı tarih itibarıyla özel sektör Ar-Ge merkezlerinde 53.517 Ar-Ge personeli çalışmakta olup, bu merkezler özellikle makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayi, yazılım, bilgi ve iletişim teknolojileri, elektrik-elektronik, tekstil, kimya ve savunma sanayii gibi sektörlerde faaliyet göstermektedir. Ayrıca, Eylül 2018 itibarıyla tasarım merkezi belgesi verilen işletme sayısı 246 iken bu merkezlerde 5.324 kişi çalışmaktadır.

AB Ufuk 2020 programından ülkemizdeki araştırmacıların ve özel sektörün daha fazla faydalanabilmesi amacıyla TÜBİTAK koordinasyonunda yönlendirme, bilgilendirme ve teşvik faaliyetleri yürütülmektedir. Söz konusu program kapsamında 2018 yılında açılan çağrılarının yüzde 36'sının sonuçları açıklanmış olup 11 kamu kuruluşu, 26 üniversite ve 23 özel sektör kuruluşu tarafından sunulan toplam 34 projenin destek alınmasıyla 14,5 milyon Avro geri dönüş sağlanmıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Ar-Ge ve yenilik politikasının temel amacı; teknoloji ve yenilik faaliyetlerinin özel sektör odaklı artırılarak faydaya dönüştürülmesine, yeniliğe dayalı bir ekosistem oluşturularak araştırma sonuçlarının ticarileştirilmesine ve markalaşmış teknoloji yoğun ürünlerle ülkemizin küresel ölçekte yüksek rekabet gücüne erişmesine katkıda bulunmaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Üniversite ve kamu kurumları bünyesindeki araştırma merkezleri, özel sektörle yakın işbirliği içinde çalışan, nitelikli insan gücüne sahip, tüm araştırmacılara kesintisiz hizmet veren ve etkin bir şekilde yönetilen sürdürülebilir yapılara dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.627)			
Tedbir 254. Kritik alanlarda araştırma altyapılarının kurulumu ve gelişimi desteklenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, YÖK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Bilgi ve teknoloji kapasitesinin geliştirilmesi ve ekonomik fayda yaratılması amacıyla sağlık, bilgi ve iletişim teknolojileri, enerji başta olmak üzere kritik alanlarda yeni araştırma altyapıları kurulacak, mevcut olanlar geliştirilecektir.
Tedbir 255. Ulusal ölçekli araştırma altyapıları, yeterlikleri dikkate alınarak 6550 sayılı Kanun kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Bilim Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, YÖK, TÜBİTAK, Üniversiteler, Araştırma Altyapıları	Aralık Sonu	6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik verilen araştırma altyapılarının desteklenmesine ilişkin çalışmalar sürdürülecek, yeni altyapıların Kanun kapsamına alınmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 256. Özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezleri sayısı artırılabilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Özel Sektör Kuruluşları	Aralık Sonu	Özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezlerine yönelik çalışmalara devam edilecek ve bu merkezlerin sayısı 1750'ye yükseltilecektir.
Ar-Ge desteklerinde koordinasyon sağlanacak ve mevcut destek programları etki analizi çalışmaları yapılarak gözden geçirilecektir. Ar-Ge faaliyetleri, öncelikli alanlarda oluşturulacak ortak hedefler çerçevesinde, ticarileştirmeyi de içerecek şekilde piyasa şartları gözönünde tutularak bütünsellik içinde desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.630)			
Tedbir 257. Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik desteklerine ilişkin etki analizleri gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, YÖK, TÜBİTAK, KOSGEB	Aralık Sonu	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB ve TÜBİTAK tarafından yürütülen özel sektöre yönelik destekler başta olmak üzere Ar-Ge destek programlarının hedeflerine ulaşma ve fayda yaratma düzeylerini tespit etmek için etki analizleri gerçekleştirilecektir. Bu analizlerin sonuçları da dikkate alınarak destek programları iyileştirilecektir.
Tedbir 258. Orta yüksek ve özellikle yüksek teknoloji yerli ürünlerin geliştirilmesine yönelik özel sektör ve üniversitelerin işbirliğiyle oluşturulacak teknoloji platformları aracılığıyla büyük çaplı projeler desteklenecektir.	TÜBİTAK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	TÜBİTAK 1004 programıyla üniversite ve araştırma altyapılarının özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezleri ile teknoloji hazırlık seviyesi 3-6 arasındaki stratejik işbirlikleri desteklenecektir. Sanayi yenilik ağıları destek programıyla odak sektörlerde hedeflenen teknoloji tabanlı ürünlerin ticarileştirilmesi amacıyla teknoloji hazırlık seviyesi 6-9 arasındaki pazara görece daha yakın alandaki teknoloji geliştirme faaliyetleri teşvik edilecektir.

Tedbir 259. Ülkemizin liderliğini sağlayacak yeni sektörler ve yetkinlikler yaratılmasına yönelik, bilimin sınırında yüksek riskli ve katma değer açısından yüksek etki yaratması muhtemel öncül araştırma projeleri desteklenecektir.	TÜBİTAK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	Rekabet avantajı sağlamak amacıyla yeni gelişmekte olan bilim ve teknoloji alanlarında temel buluşlar ve teorik ilerlemeleri içeren çığır açıcı araştırmaların desteklenmesine yönelik yeni bir program tasarlanarak uygulamaya alınacaktır.
Araştırmacı insan gücünün sayısı ve niteliği daha da artırılabilecek, özel sektörde araştırmacı istihdamı teşvikine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.635)			
Tedbir 260. Sanayinin ihtiyaçlarına yönelik araştırmacı insan gücü nitelik ve nicelik yönünden geliştirilecektir.	TUBİTAK (S), YOK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Sanayide ihtiyaç duyulan doktoralı araştırmacı insan gücünün üniversite-sanayi işbirliğiyle yetiştirilmesine ve istihdamına yönelik programlar yürütülecektir.
Tedbir 261. Yurt dışındaki nitelikli araştırmacıların ülkemizde çalışmasının özendirilmesine yönelik programlar geliştirilecektir.	TUBİTAK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı, Üniversiteler, YÖK, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	Aralık Sonu	Yurt dışında bulunan nitelikli araştırmacıların ülkemizdeki çalışmalara katkılarının sağlanması amacıyla Uluslararası Lider Araştırmacı Programı başlatılacak, Yurtdışı Dönüş Araştırma Programı başta olmak üzere TÜBİTAK tarafından yürütülen benzer programların kapasitesi artırılacaktır.
Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından bölgesel ve küresel düzeyde iş birliği geliştirilecektir. Bu kapsamda kritik teknolojilerin transferinin kolaylaştırılmasına, içselleştirilmesine ve dünyadaki emsal teknolojilerle rekabet edebilecek şekilde geliştirilmesine önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.639)			
Tedbir 262. AB Çerçeve Programlarına katılımın artırılmasına yönelik mekanizma geliştirilecektir.	TÜBİTAK (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler, YÖK	Aralık Sonu	AB destek programlarına yönelik tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri sürdürülecek, başvuru, değerlendirme ve izleme süreçleri iyileştirilecektir. Bu kapsamda, Ufuk 2020 Programından daha fazla kaynak kullanımı amacıyla kuantum bilimleri ve teknolojisi, güvenlik araştırmaları, göç araştırmaları, kişiselleştirilmiş tıp ve batarya teknolojisi gibi alanlara önem verilecektir.
Tedbir 263. Araştırma kurumlarının ikili ve/veya çok taraflı uluslararası işbirliğiyle hazırlayacakları projeler desteklenecektir.	TÜBİTAK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Üniversiteler, YÖK	Aralık Sonu	Uluslararası Ar-Ge işbirliklerini desteklemek amacıyla kurgulanan destek programları kapsamında projeler desteklenecektir. Araştırma kuruluşlarının uluslararası Ar-Ge ağlarına katılımını ve bu ağlardan alınan destek miktarını artırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Öncelikli Teknoloji Alanlarında Ticarileştirme Programı			
Tedbir 264. Teknoloji transfer ofislerinin etkinliği analiz edilerek başarılı uygulama modelleri yaygınlaştırılacaktır.	TÜBİTAK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	Teknoloji transfer ofislerinin faaliyetleri analiz edilerek, başarılı uygulama modelleri tespit edilecek ve bu uygulamaların yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Teknoloji transfer ofislerinin aralarındaki iletişim artırılacak ve yurtdışındaki başarılı ofislerle işbirlikleri geliştirilecektir.

Tedbir 265. Katma değeri yüksek teknolojik ürünlerin geliştirilmesi ve markaların yaratılması amacıyla başta öncelikli sektörlerde olmak üzere ticarileştirme faaliyetleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	Aralık Sonu	Başta enerji, sağlık, havacılık, uzay, otomotiv, raylı sistemler, bilişim ve savunma sektörlerinde olmak üzere işletmelerin prototip geliştirme süreçleri, teknolojik ürün yatırımları ve kümelenme çalışmaları desteklenecektir.
Tedbir 266. Kamu-üniversite-sanayi işbirliği portalının kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	Aralık Sonu	Portalın potansiyel kullanıcılarına yönelik tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. Portala veri girişi yapılması sağlanarak ilgili tarafların etkileşimi sağlanacaktır.

2.2.2.11. İmalat Sanayiinde Dönüşüm

a) Mevcut Durum

İmalat sanayii, hızlı ve istikrarlı büyüme, orta gelir tuzağından çıkış, cari açığı azaltma, kalıcı istihdam yaratma ile teknolojik gelişim ve yenilikçilik gibi faktörler açısından kritik öneme sahiptir. İmalat sanayiinde küresel gelişmelere bakıldığında, teknolojik dönüşüm, dijitalleşme ve yenilik yapma kapasitesinin artmasıyla uluslararası rekabet şartlarının iyice zorlaştığı bir döneme girildiği, bu nedenle ülkelerin daha aktif sanayi politikaları uygulamakta olduğu görülmektedir. Bu nedenle, uygulanacak başarılı bir sanayi politikası, sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanmasında ülkemize çok önemli katkı sağlayacaktır.

İmalat sanayiinde 2017 yılında ve Ocak-Ağustos 2018 döneminde üretim, ihracat ve ithalat artmıştır.

Ocak-Temmuz 2018 döneminde imalat sanayii üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre, ortalama yüzde 7,5 artmıştır. Bu dönemde gıda, giyim, kimya, ilaç, plastik, taş ve toprak, elektronik ve makine sektörlerinde üretim artışı imalat sanayii ortalamasının üstünde olmuş; tekstil, deri, petrol ürünleri, ana metal, elektrikli teçhizat, otomotiv ve mobilya sektörlerinde ise altında kalmıştır.

2017 yılında ortalama yüzde 78,5 olarak gerçekleşen imalat sanayii kapasite kullanım oranı, 2018 yılının ilk dokuz ayında ise ortalama yüzde 77,6 olmuştur.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, imalat sanayii istihdamı, Ocak-Haziran 2018 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,6 artmıştır.

Toplam ihracat, 2017 yılında yüzde 10,1 artarak 157 milyar ABD doları, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 10 artarak 148,3 milyar ABD doları olmuştur. 2016 yılında yüzde 94,6 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 2017 yılında 94,5 olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2018 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, gıda, tekstil, giyim, deri, kimya, ilaç, plastik, taş ve toprak, elektronik, elektrikli teçhizat, makine, otomotiv ve mobilya sektörlerinde artış kaydedilirken; petrol ürünleri ve ana metal sektörlerinde düşüşler görülmektedir.

TABLO II: 26- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2015	2016	2017	2018 (1)	AB-28 2017(2)
GSYH İçindeki Payı (yüzde)	16,7	16,6	17,6	19,0 (3)	16,4
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (yüzde) (4)	6,6	3,4	9,0	7,5 (8)	3,4
İhracat (Milyar Dolar) (5)	136,1	134,8	148,3	102,9	-
İhracat Artışı (yüzde)	-8,3	-1,0	10,0	5,1	7,8 (6)
Toplam İhracat İçindeki Payı (yüzde)	94,6	94,6	94,5	94,7	87,8 (6)
İthalat Artışı (yüzde)	-11,1	0,4	14,2	3,9	10,1 (6)
İthalat (Milyar Dolar) (5)	167,6	168,2	192,1	127,0	-
Toplam İthalat İçindeki Payı (yüzde)	80,9	84,7	82,1	80,5	86,3 (6)
İmalat Sanayii İstihdam Artışı (7) (yüzde)	0,4	-0,8	1,1	6,6 (3)	1,5
Kapasite Kullanım Oranı (yüzde)	76,8	77,4	78,5	77,6 (9)	82,8

Kaynak: TÜİK, TCMB, TOBB, EUROSTAT

(1) Ocak-Ağustos dönemi (2) EUROSTAT (3) Ocak-Haziran dönemi (4) NACE Rev.2'ye göre 2010=100 Serisi (5) ISIC Rev.4'e göre (6) SITC (3, 5-8) (7) 2014 yılı itibarıyla hanehalkı işgücü anketinde tanım değiştirilmiş ve yeni bir seriye başlanılmıştır. Bu nedenle 2014 yılı artışı verilememektedir. (8) Ocak - Temmuz Dönemi (9) Ocak-Eylül Dönemi

İmalat sanayii ihracatında ülke çeşitlenmesi artmaktadır. 2002-2017 döneminde imalat sanayii ihracatında AB-27 ülkelerinin payı azalırken (yüzde 56,8'den yüzde 47,5'e), başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere (yüzde 8,6'dan yüzde 21,3'e) Afrika ülkelerinin payı (yüzde 4,8'den yüzde 7,8'e), Türk; Cumhuriyetlerin payı (yüzde 1,8'den yüzde 3'e) artmıştır.

Toplam ithalat, 2017 yılında yüzde 17,7 artarak 233,8 milyar ABD doları, imalat sanayii ithalatı ise yüzde 14,2 artarak 192,1 milyar ABD doları olmuştur. Ocak-Ağustos 2018 döneminde gıda, tekstil, ana metal, elektronik, plastik ve kimyasal ürünler hariç imalat sanayi sektörlerinde ithalat azalmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda, imalat sanayiinde 2016 yılında 33,4 milyar ABD doları olan dış ticaret açığı 2017 yılında 43,8 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Dış ticaret açığının büyük kısmını oluşturan ara mallarında 2017 yılında ihracat bir önceki yıla göre yüzde 9,2, ithalat ise yüzde 27,7 artmıştır.

TABLO II: 27- İmalat Sanayinin İhracat Yapısı

(Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu	TÜRKİYE				DÜNYA
	2003	2015	2016	2017	2016
Yüksek	6,5	3,7	3,5	3,6	24,4
Ortanın Üstü	26	31,8	33,1	34,5	36,7
Ortanın Altı	22,6	29,5	28,3	28,2	15
Düşük	44,9	35,0	35,1	33,7	23,9
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, OECD STAN Veri tabanı

2017 yılında yüksek ve orta yüksek teknoloji sektörlerinin toplam imalat sanayii ihracatından aldığı paylar bir önceki yıla göre artarken, orta düşük ve düşük teknoloji sektörlerinin payında azalma görülmüştür. Yüksek teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki kısmi artışta hava taşıtları imalatı, ortanın üstü teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki artışta ise motorlu kara taşıtları ile kimyasallar ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Ortanın

altı teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki azalış özellikle metalik olmayan mineral ürünler ve ana metal sanayii ihracatındaki azalmalardan kaynaklanmaktadır.

Küresel ölçekte uluslararası rekabet baskısının giderek arttığı bu dönemde rekabet gücü belirleyicileri arasında en temel bileşenler olarak teknolojik dönüşüm ve yenilik yapma kapasitesi ön plana çıkmaktadır. İmalat sanayiinin ekonomik faydasının genel kabul görmesiyle de birlikte ülkelerde milli ve yerli üretimi desteklemek için daha aktif, korumacı ve rekabet güçlerini artırmaya yönelik sanayi politikalarının uygulanmakta olduğu görülmektedir.

Ülkemiz küreselleşmenin etkisinin iyice arttığı bu süreçte dünya imalat sanayii içinde payını artırmış, 2002 yılında imalat sanayii katma değeriyle dünyada 20'inci, Avrupa'da 10'uncu sırada yer alırken, 2017 yılında dünyada 16'ncı, Avrupa'da ise 6'ncı sıraya yükselmiştir.

Önümüzdeki dönemde imalat sanayiinin teknoloji, tasarım ve markalaşma odaklı olarak daha yüksek katma değerli bir yapıya dönüşümünü devam ettirmesi ve orta-yüksek ve yüksek teknolojlili sektörlerde yatırımların artırılması büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede proje bazlı teşvik sisteminin imalat sanayiinin yapısal dönüşümünde farklı ürün ve sektörlerde yatırım yapılmasının sağlanması yönünde etkili olarak kullanımı ve doğrudan yabancı yatırımların artırılması önemini korumaktadır.

Yapay zekâ, robotik teknolojiler, akıllı üretim sistemleri, 3D yazıcılar, nesnelerin interneti, büyük veri ve bulut bilişim gibi alanlarda yaşanan hızlı gelişmeler neticesinde ortaya çıkan dördüncü sanayi devrimiyle birlikte imalat sanayii başta olmak üzere birçok alanda iş yapma anlayışının tamamen değişmeye başladığı görülmektedir. İmalat sanayimizin rekabet gücünde pazarlara yakınlık, hızlı ve küçük partili üretim yapabilmeye dayanan esnek üretim yapısı büyük önem arz etmektedir. Yeni teknolojilerden daha etkili bir şekilde istifade edilmesi mevcut esnek üretim yapımızın korunup geliştirilmesi açısından gerekli görülmektedir. Ülkemizde yüksek katma değerli yatırım döngüsünü başlatmak ve gelişmiş ülkelerle aramızdaki teknoloji farkını kapatmak için büyük fırsatlar sunabilecek bu yeni sanayi devrimine yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

TABLO II: 28- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2006	2010	2014	2015	2016	2017
İhracat Birim Miktar Değeri (\$/kg)	0,87	1,56	1,48	1,98	1,81	1,75	1,74
Ticari Kesim Ar-Ge Harcamaları/Ciro (Yüzde)	0,19(1)	0,30	0,37	0,51	0,51	0,68	-
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Payı (Yüzde, SITC)	0,54	0,72	0,77	0,86	0,82	1,01	-
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçinde Payı (Yüzde)	0,70	1,14	1,11	1,24	1,18	1,16	-
Çalışan Başına Katma Değer (bin TL)	25,8(1)	27,9	34,8	51,0	61,8	-	-
Katma Değeri 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	0(1)	3	5	8	8	-	-
İhracatı 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	1	6	9	12	10	10	11
İmalat Sanayii Rekabetçilik Endeksi Sırası	33	31	32	30	29	29	-

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TÜİK
(1) 2003 yılı verisidir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından sanayiinin dijital dönüşümünün hızlandırılması amacıyla İmalat Sanayinde Dijital Dönüşüm Yol Haritası Haziran 2018'de yayınlanmıştır. Yol haritasında, eğitim altyapısının geliştirilmesi ve nitelikli işgücünün

yetiştirilmesi, teknoloji ve yenilik kapasitesinin geliştirilmesi, veri iletişim altyapısının güçlendirilmesi, ulusal teknoloji tedarikçilerinin desteklenmesi, kullanıcıların dijital dönüşümünün desteklenmesi ve kurumsal yönetişimin güçlendirilmesi bileşenlerine yönelik eylemler açıklanmıştır.

Kamuoyunda üretim reform paketi olarak da bilinen 7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 01/07/2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Söz konusu Kanunla destek niteliğinde ve mevzuat basitleştirmesi şeklinde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemelere ilişkin ikincil mevzuat çalışmalarına devam edilmektedir.

Daha kaliteli ve hızlı üretim yaparak rekabet gücünün artırılması için, Ar-Ge, tasarım, lojistik, pazarlama ve satış sonrası hizmetler gibi her türlü hizmet faaliyetinin yanı sıra madencilik, tarım sektörlerinin de imalat sanayi üretimi ile daha fazla entegre olacağı bir döneme girilecektir. Ayrıca, sektörlerin üretim kapasitelerinden azami oranda yararlanabilmek ve yaratılan toplam değer içerisinde yerli üretimin payını artırmak için, imalat sanayii sektörleri arasında da işbirliklerinin ve kümelenmelerin güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2015-2018) uygulama dönemi 2018 yılında tamamlanacağından yeni strateji belgesi çalışmaları önem arz etmektedir.

Ticareti kolaylaştırmayı, insan, bitki ve hayvan sağlığına zararlı ürünlerin piyasaya arzını engelleyerek tüketiciyi koruyan piyasa gözetim ve denetim sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik teknik çalışmalara devam edilmiştir. Bu kapsamda ürün güvenliği ve teknik düzenlemelere ilişkin mevzuat çalışmaları sürdürülmüştür.

Kamu desteklerinin, küresel düzeyde rekabetçi, Ar-Ge ve yenilik yapabilme kabiliyeti yüksek, sermaye yapısı güçlü, ölçek ekonomisinden azami düzeyde faydalanabilecek üretim yapılarını oluşturacak şekilde kullanılması önem arz etmektedir.

TABLO II: 29- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki Değişimler

(Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)	
	2017/2016	2018/2017 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	9,0	7,5
Gıda	8,5	13,1
Tekstil	6,2	7,3
Giyim	4,9	9,9
Deri	9,7	5,7
Kok ve Petrol Ürünleri	0,6	-15,3
Kimyasal Ürünler	6,6	13,6
İlaç	7,4	8,6
Kauçuk ve Plastik	11,1	8,9
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	9,5	8,7
Ana Metal	5,9	6,1
Bilgisayar, Elektronik ve Optik Ürünler	13,7	9,2
Elektrikli Teçhizat	9,2	3,7
Makine	9,5	8,0
Otomotiv	17,2	4,6
Mobilya	13,5	-7,9

Kaynak: TÜİK

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100), (2) Ocak-Temmuz dönemi

İmalat sanayiinde ithalatın büyük bölümü temel ve ara mallarda yapılmaktadır. Bu nedenle bu malların üretildiği sektörlerde yapılacak yatırımlar imalat sanayii dış ticaret dengesine olumlu katkı sağlayacaktır. Büyük ölçekli yatırımlara ihtiyaç duyulan bu sektörlerde, yer temini öncelikli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu sektörler ağırlıklı olarak enerji yoğun ve ham maddede dışa bağımlı bir yapıdadır. Bu sektörlerde sürdürülebilir girdi tedariki sağlanırken, yurt içi ara malı üreticilerinin olumsuz etkilenmemesine yönelik önlemler alınmalıdır. Ayrıca, lojistik altyapısının ihtiyaçlara istenen seviyede cevap verememesi, bu sektörlerde, hem girdilerin hem de nihai ürünlerin maliyetleri üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Bu kapsamda sektörlerin rekabet gücünün artırılabilmesi için lojistik imkânların geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

İhracatçı özelliği öne çıkan tekstil, hazır giyim ve deri sektörlerinde 2015 ve 2016 yıllarında azalan ihracat, 2017 yılında ve 2018 yılı Ocak-Ağustos döneminde artış eğilimine geçmiştir. İhracattaki ve yurt içi talepteki artış üretim artışında etkili olmuştur. Diğer taraftan ihracat değerindeki artış, miktar artışına göre düşük seviyede kalmıştır. Sektörde markalaşma odaklı olarak rekabet gücünün geliştirilmesi önemini korumaktadır.

TABLO II: 30- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Dış Ticaretteki Değişim

(Yüzde)

Sektörler	İhracat (1)		İthalat (1)	
	2017/2016	2018/2017 (2)	2017/2016	2018/2017 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	10,0	5,1	14,2	3,9
Gıda	6,4	2,7	2,7	3,0
Tekstil	3,3	4,9	13,1	-0,3
Giyim	0,3	3,7	-17,1	-15,4
Deri	10,2	13,9	-4,7	0,2
Petrol Ürünleri	34,0	-13,2	38,6	44,9
Kimyasal Ürünler	15,7	20,3	15,6	10,8
İlaç	3,2	54,3	5,5	11,1
Kauçuk ve Plastik	8,2	12,3	6,2	1,9
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	3,6	9,2	1,8	5,7
Ana Metal	5,9	-10,7	61,3	0,9
Elektronik	5,8	8,0	9,2	-14,0
Elektrikli Teçhizat	5,1	11,4	0,2	8,9
Makine	13,5	19,9	-4,2	3,4
Otomotiv	20,3	10,9	1,8	3,1
Mobilya	5,6	11,4	3,7	5,2

Kaynak: TÜİK

(1) ISIC Rev. 4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) dış ticaret, (2) Ocak-Ağustos dönemi

İmalat sanayii içerisinde 2017 yılı itibarıyla yüzde 14,8 ile ikinci en büyük ithalat kalemini oluşturan kimya sanayiinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Proje bazlı teşvik sistemi kapsamında kimya sektörüne ilişkin 50,3 milyar TL yatırım tutarına sahip 5 adet projenin desteklenmesi öngörülmektedir. Sektörde petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda lojistiği uygun yer tahsisi yapılarak kimya parklarının kurulması; sektörün yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücünün ve yeni yatırımların artırılması gibi konularda sektöre avantaj sağlayacaktır. Bu kapsamda önemli bir gelişme olarak görülen, rafineri- petrokimya entegrasyonunu sağlayacak, 10 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahip Star rafinerisi, 2018 yılında faaliyete geçmiştir.

İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası verilerine göre Türkiye ilaç pazarı, 2017 yılında kutu bazında yüzde 3,3, değer bazında ise yüzde 20,2 büyümüştür. 2017 yılında kişi başı ilaç harcaması 83,1 ABD doları olmuştur. Fraksiyasyon yöntemiyle plazma ürünleri üretimi ve aşıda yerleştirme çalışmalarına devam edilmektedir. 2016 yılı itibarıyla başlanan ilaçta yerleştirme çalışmaları kapsamında ilk etapta 700 milyon TL, daha sonra 1,7 milyar TL, son olarak da yaklaşık 1,5 milyar TL yerleştirme için ilk adımlar atılmıştır. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'nun verdiği İyi Üretim Uygulamaları (GMP) sertifikalarının tanınırlığını sağlayacak ve sektörün ihracatını kolaylaştıracak PIC/S (Uluslararası İlaç Denetim Birliği) üyelik sürecinin tamamlanmasının ardından, ilaç ruhsatlandırma sürecindeki regülasyonların harmonizasyonunu sağlayan yapılanma olan Uluslararası Uyum Konseyi (ICH) üyelik süreci başlatılmıştır. İlaç alanında sağlık yenilikçi girişimleri havuzu oluşturulması ve periyodik olarak "Sağlık Start-Up Türkiye Fuarı" gibi düzenlenecek çeşitli etkinliklerle girişimci, sanayici ve yatırımcılarla yenilikçi girişimlerin bir araya getirilmesi planlanmaktadır.

Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği verilerine göre, inşaat sektöründeki gelişmelere paralel olarak çimento sektöründe üretim miktarı 2017 yılında yüzde 6,8 artarak, 80,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılının ilk yedi ayında ise çimento üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,9 artarak 45,3 milyon tona ulaşmıştır.

Ham çelik üretimi 2017 yılında dünyada yüzde 5,3, Türkiye'de yüzde 13,2 artmıştır. Türkiye 2017 yılında 37,5 milyon ton ham çelik üretimi ile dünya sıralamasında sekizinci sırada yer almıştır. Dünya ham çelik üretimi Ocak-Temmuz 2018 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5 artmıştır. Türkiye'nin üretimi yüzde 2,8 artarak 22,2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılında Türkiye'nin demir-çelik ürünleri tüketimi yüzde 5,8 artarak 36,1 milyon tona yükselmiştir. Nihai mamul üretimi ise yüzde 6,2 artarak 39,2 milyon tona ulaşmıştır.

2017 yılında toplam demir çelik ürünleri ihracatı miktar bazında yüzde 8,4, değer bazında yüzde 24,1 artmış, sırasıyla 18,3 milyon ton ve 13,4 milyar ABD doları olmuştur. 2017 yılında ithalat ise miktar bazında yüzde 6,8 gerilerken, değer bazında yüzde 13,6 artarak sırasıyla 16,4 milyon ton ve 12,4 milyar ABD doları olmuştur. Ocak-Temmuz 2018 döneminde Türkiye'nin toplam çelik ürünleri ihracatı yüzde 25,2 artışla 9,6 milyar ABD dolarına, ithalatı yüzde 24,6 artışla 8,4 milyar ABD dolarına çıkmıştır.

Küresel piyasada atıl kapasite varlığı, devlet destekli üretim ve dampingli ihracat uygulamalarının yaygınlaşması, kısıtlayıcı dış ticaret uygulamaları; yurt içinde dampingli ürünlerin ithalatının engellenememiş olması ve sektörün rekabet gücünü sınırlandıran uygulamaların giderilememesi Türkiye'de demir çelik sektörü üretimi üzerinde olumsuz baskı oluşturan unsurlar olmuştur. Bu dönemde başta ABD olmak üzere ülkemize karşı

alınan ticaret önlemleri sektörü olumsuz etkilemiştir. Sektörün rekabet gücünün artırılabilmesi için küresel atıl kapasite sorununun çözümünde etkin rol alınması, gümrük ve dış ticaret rejimlerinde koruyucu önlemlerin uygulama etkinliğinin artırılması ve girdi maliyetleri üzerindeki yüklerin kaldırılması önem taşımaktadır.

Makine imalat sanayiinde ihracat 2017 yılında 7,8 milyar ABD doları olmuştur. Pompa, kompresör, kaldırma-taşıma ile inşaat ve maden makineleri, gıda makineleri ihracatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir. Bilgisayar, elektronik ve optik ürünler imalatı sanayii üretiminde 2010 yılından bu yana gözlemlenen büyüme 2017 yılında ve Ocak-Temmuz 2018 döneminde de devam etmiştir. Buna rağmen sektörde ithalata olan bağımlılık sürmektedir.

Beyaz eşya sanayiinde 2017 yılında ihracat 4,5 milyar ABD doları, ithalat ise 1,1 milyar ABD doları olmuştur. 2017 yılında iç satışların itici gücüyle üretim önemli oranda artmıştır. Ocak-Ağustos 2018 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre miktar bazında üretim yüzde 1,8, ithalat yüzde 38 azalmış, ihracat ise yüzde 3,5 artmıştır. İhracattaki artışa rağmen iç pazardaki daralma üretimin azalmasında etkili olmuştur.

Tıbbi cihaz sektöründe ülkemizde üretim çoğunlukla geleneksel teknolojilerle yapılmakta olup ithalatta yüksek teknoloji ürünler ağırlıklıdır. Sektörde kamu alımı politikalarıyla üretim ve teknolojik gelişimin desteklenmesi için tıbbi görüntüleme cihazlarının ve tıbbi sarf malzemelerinin yerleştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir.

Dünya otomotiv sanayiinde 2017 yılında yüzde 2,4 artışla 97,4 milyon araç üretilmiştir. Bu üretimin 29 milyon adetle yüzde 30'u Çin'de gerçekleştirilmiştir. Çin'de 24,8 milyon, Japonya'da 8,4 milyon, Almanya'da 5,6 milyon adet otomobil üretilmiştir.

Türkiye otomotiv sanayiinde toplam üretim 2017 yılında yüzde 14 artarak 1,7 milyon adet olmuştur. Aynı yılda otomobil üretimi yüzde 20 artarak 1,14 milyon adede ulaşmıştır. 2017 yılında otomotiv sanayii toplam yurtiçi pazarı yüzde 3 azalarak 980 bin adet, otomobil pazarı yüzde 5 azalarak 723 bin adet olmuştur. 2017 yılında 921 bin adedi otomobil olmak üzere, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 17 artarak 1,33 milyon adede ulaşmış, üretimde ihracatın payı yüzde 80'e yaklaşmıştır. Aynı yılda 506 bini otomobil olmak üzere 624 bin araç ithal edilmiş, otomobilde ithalatın yurtiçi pazar payı yüzde 70 olmuştur. 2017 yılında otomotiv sanayii genelinde 25,5 milyar ABD doları ihracat, 20,9 milyar ABD doları ithalat gerçekleştirilmiştir.

2018 yılı Ocak-Ağustos döneminde otomotiv sanayii üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5, otomobil üretimi yüzde 9 azalmıştır. Otomotiv sanayii toplam yurtiçi pazarı ise 2018 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 20 küçülmüştür. Aynı dönemde toplam ithalat adedi yüzde 23, toplam ihracat yüzde 4 azalmıştır. Otomobil ihracatı adet olarak yüzde 8 daralırken, ticari araç ihracatı yüzde 7 artmıştır. Türkiye'nin Otomobili Projesi kapsamında çalışmalara devam edilmiş olup, 2019 yılında prototipinin geliştirilmesi, 2021 sonunda ise seri üretime geçilmesi öngörülmektedir.

Otomotiv sanayiinde tedarik zincirini kapsayan, tasarım, Ar-Ge, üretim ve satış-pazarlama süreçlerinin yurtiçinde geliştirilmesi, katma değer artırılması, ana ve yan sanayi işbirliğinin güçlendirilmesi, çevreye duyarlı yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve küresel pazarların ihtiyaçlarına yönelik özgün tasarım araçlarla markalaşmanın özendirilmesi önem arz etmektedir.

Mobilya sanayiinde tasarım ve markalaşma konusunda farkındalığın artması ve modern üretim tekniklerinin daha yoğun olarak kullanılmasıyla son yıllarda üretim ve ihracat

açısından önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Mobilya sektöründe üretim, 2017 yılında sağlanan vergisel desteklerle artan iç tüketimin etkisiyle önemli oranda artmıştır. Ocak-Temmuz 2018 döneminde ise geçen yılın aynı dönemine göre artan ihracata rağmen iç tüketimdeki daralma nedeniyle üretimde önemli oranda azalma gerçekleşmiştir. Üretim biçimi bakımından ikili bir yapı gösteren sektörde kayıt dışılık ve taklitçilik ile daha büyük pazarlara erişim, kurumsallaşma, hammadde tedariki ve lojistik ile ilgili sorunlar devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü ve dünya ihracatından aldığı payı artırmak için imalat sanayiinde dönüşümü gerçekleştirerek yüksek katma değerli yapıya geçmek ve yüksek teknoloji sektörlerinin payını artırmak temel amaçtır.

İmalat sanayiinde dönüşümün ana odakları; yenilikçilik ve firma becerileri, bölgelerin üretime etkili katılımı, sektörler arası entegrasyon, yeşil teknoloji ve üretim ile dış pazar çeşitliliğidir. Yeşil üretim kapasitesi, yenilik, firma becerileri ve sektörler arası entegrasyonun geliştirilmesiyle verimlilik ve yurt içi katma değer artırılması; dış pazar çeşitliliği ve bölgesel üretim kapasitelerinin geliştirilmesiyle de istikrarlı yüksek büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü ve dünya ihracatından aldığı payı artırmak için imalat sanayiinde dönüşümü gerçekleştirerek yüksek katma değerli yapıya geçmek ve yüksek teknoloji sektörlerinin payını artırmak temel amaçtır. (Kalkınma Planı p. 649)			
Tedbir 267. Cari açığın düşürülmesi ve ithalata olan bağımlılığın azaltılması amacıyla, OVP'de belirlenen öncelikli sektörlerde (ilaç, kimya, petrokimya, enerji, makine/teçhizat ve yazılım) orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerin payının ve rekabet gücünün artırılmasına yönelik yatırımlara finansman sağlanacaktır.	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş. (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Aralık Sonu	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası tarafından ithalata olan bağımlılığın azaltılması amacıyla, yatırım projelerine finansman sağlanacaktır.
İmalat sanayiinde dönüşümün ana odakları; yenilikçilik ve firma becerileri, bölgelerin üretime etkili katılımı, sektörler arası entegrasyon, yeşil teknoloji ve üretim ile dış pazar çeşitliliğidir. Yeşil üretim kapasitesi, yenilik, firma becerileri ve sektörler arası entegrasyonun geliştirilmesiyle verimlilik ve yurtiçi katma değer artırılması; dış pazar çeşitliliği ve bölgesel üretim kapasitelerinin geliştirilmesiyle de istikrarlı yüksek büyümenin sağlanması hedeflenmektedir. (Kalkınma Planı p. 650)			
Tedbir 268. Seçilen bir imalat sanayi alt sektöründe verimlilik analizi gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili sektör üst kuruluşu	Aralık Sonu	Verimlilik analizi yapılacak sektör belirlenerek, 2018 yılı projesiyle oluşturulan tasarım ve uygulanan yöntemle sahadan veri toplanacak, ekonometrik analizler gerçekleştirilerek raporlanacaktır.

<p>Sanayi girdilerinin ülke içinden karşılama oranının artırılmasını teminen, yüksek yatırım gerektiren ara malı ve sanayi hammaddelerinin üretimine öncelik verilecektir. Bu tesisler için nitelikli ve büyük çaplı mekân hazırlıkları yapılacak, yerli ve yabancı yatırımların özendirilmesi amacıyla mekanizmalar oluşturulacak ve bu yatırımların kamu desteklerinden öncelikli olarak yararlanması sağlanacaktır. Bu amaçlarla Girdi Tedarik Stratejisinin uygulanmasına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.654)</p>			
<p>Tedbir 269. Yerleştirme Ürün Programı hayata geçirilecektir.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ticaret Bakanlığı, TOBB, sektör temsilcileri</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yerleştirilecek ürün listesi belirlenecek ve yatırımcılarla paylaşılacaktır. Programın hayata geçirilmesi için yeni Genelge ihdas edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.</p>
<p>Kamu alımları, yerli firmaların yenilik ve yeşil üretim kapasitesini artırmada etkin bir araç olarak kullanılacaktır. Bu kapsamda, nitelikli ihale şartnameleri hazırlama ve değerlendirme kapasitesi geliştirilecek, iyi uygulama örneklerinin kamuda yaygınlaştırılması ve tanıtılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.655)</p>			
<p>Tedbir 270. Kamu alımlarının bölgesel kalkınma ve teknolojik gelişme amaçlı kullanımına ilişkin ikincil mevzuat hazırlanacaktır.</p>	<p>Kamu İhale Kurumu (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Temmuz Sonu</p>	<p>4734 sayılı Kamu İhale Kanununun Ek 9 uncu maddesinin uygulanmasına yönelik Cumhurbaşkanlığı kararı taslağı hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 271. Kamu alım gücünün sanayimizin teknolojik dönüşümüne ve yurt içi üretim oranının artırılmasına katkı sağlayacak şekilde kullanılması amacıyla, kamu alımlarında Sanayi İşbirliği Projeleri uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kamu İdarelerinin alışım, sağlık ve enerji başta olmak üzere yenilik, yerleşme ve teknoloji transferi sağlamaya yönelik mal ve hizmet alımları ile yapım işlerine ilişkin ihalelerinin sanayi işbirliği projeleri uygulaması kapsamında gerçekleştirilmesi için gerekli faaliyetler icra edilecek ve 40 adet farkındalık ve bilgilendirme etkinliği gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Haksız rekabeti önlemek ve insan sağlığı ve güvenliğini korumak üzere piyasa gözetim ve denetim sisteminin etkin işlemesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. İşletmelerin rekabet gücünü artırmak üzere kalite altyapısının geliştirilmesine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.659)</p>			
<p>Tedbir 272. Ürün güvenliği ve teknik düzenlemelere ilişkin mevzuat güncellenecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Mevzuatın güncellenmesiyle, aktörlerin ve sorumlulukların net tanımlanması, izlenebilirlik ve cezalarda caydırıcılık sağlanacak, e-ticaret de denetim altına alınacaktır. Güvensiz ürünün tüketiciden geri çağırma önleminin uygulanması, kamuoyunun güvensiz ürünlerle ilgili etkin bilgilendirilmesinin sağlanması ve ürün sorumluluğu tazminatı düzenlenecektir. Türk malı imajının korunması amacıyla ihracat ürün güvenliği ve taşış boyutuyla mevzuat kapsamına alınacaktır.</p>

Tedbir 273. Piyasa gözetim ve denetim (PGD) sistemlerinin işleyişi değerlendirilerek, etkin bir uygulama mekanizması oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Ülkemizdeki PGD sisteminin etkinleştirilmesi için uygun görülecek yapılanma modeli önerisi esas alınarak, gerekmesi durumunda yasal düzenleme taslağı hazırlanacaktır.
İşletmelerin rekabet öncesi işbirliği, ağ oluşturma, ortak Ar-Ge ve tasarım, ortak tedarik ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 662)			
Tedbir 274. Dijital Dönüşüm Yol Haritası Eylem Planında önceliklendirilen eylemlerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, STK'lar, Sanayi Odaları, TÜBİTAK, KOSGEB, YÖK, MYK, Üniversiteler	Aralık Sonu	İmalat sanayinde dijital dönüşüm farkındalık artırma programı tasarlanıp uygulanacaktır. Sanayide dijital dönüşüm platformu yapısı imalat sanayinin dijital dönüşüm yol haritasının uygulanmasında rol alacak kurum ve kuruluşlar dikkate alınarak revize edilecektir.
Tedbir 275. Ulusal Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi (YDD) Veri Tabanının Geliştirilmesi Projesi yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK MAM Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi	Aralık Sonu	YDD çekirdek veri setlerinin oluşturulacaktır. Proseslerin oluşturulması sağlanacaktır. Proses parametrelerinin ham veriler ile ilişkilendirilmesi sağlanacaktır. YDD analizinin yapılması sağlanacaktır. Veri kalitesinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Veri tabanı ve Veri Yönetim Sistemi ile Bilgi işlem altyapısı oluşturulacaktır.
İmalat sanayiine yönelik sektörel ve diğer strateji belgeleri Kalkınma Planı amaç, hedef ve politikalarıyla uyumlu olarak hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.667)			
Tedbir 276. Ülkemiz üst politika dokümanlarında atıf yapılan öncelikli alanlar ve sektörler dikkate alınarak Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2019-2023) bütüncül bir yaklaşımla hazırlanacak uygulamalar izlenecek ve değerlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili/İlişkili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	2018 yılı sonunda ikinci dönem izleme değerlendirme çalışmaları yapılacak, 2015-2018 dönemi değerlendirmesi ile Belge'nin kapanışı ve 2019 yılı içerisinde Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2019-2023) yürürlüğe alınması sağlanacaktır.
Büyük ölçekli stratejik yatırımlara olan ihtiyacın sürdüğü kimya sektöründe; petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda yeni yatırımlar için lojistiği uygun yer tahsis yapılarak kimya parklarının kurulması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p. 668)			
Tedbir 277. Petrokimya kümelenmesi ve Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi hayata geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Hazırlanan imar planları çerçevesinde altyapı projeleri vb. çalışmalar tamamlanarak Yönetici şirket ile koordinasyon içerisinde bölge kademeli olarak yatırımcılara hazır hale getirilecektir.

Otomotiv sanayiinde, tedarik zincirini kapsayan, tasarım/Ar-Ge, üretim ve satış pazarlama süreçleri bütünüünün yurtiçinde geliştirilmesi sağlanarak katma değer artırılabilecektir. Çevreye duyarlı yeni teknolojilerin geliştirilmesi desteklenecektir. Yurtiçinde elektronik, yazılım, elektrikli makine, ana metal, savunma sanayi gibi diğer sektörlerle işbirliği ve bütünleşme sağlanacaktır. İç pazar ve küresel pazarların ihtiyaçlarına yönelik özgün tasarımlı araçlarla markalaşma özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.678)			
Tedbir 278. Yerli marka otomobil geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Özel Sektör	Aralık Sonu	Türkiye'de oluşmuş olan otomotiv sanayi ar-ge bilgi birikiminin, yerli otomobil geliştirme sürecinde kullanılabilmesi için destek mekanizması oluşturulacaktır. Yerli otomobilin üretiminde sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik bir teşvik mekanizması geliştirilecektir.
İlaç sanayiinde Ar-Ge ekosistemi geliştirilecek, ilaç sanayii stratejik bir yaklaşımla ele alınacaktır. (Kalkınma Planı p.669), Tıbbi cihaz ve tıbbi malzeme sektöründe yurtiçi üretim ve ihracat kabiliyeti artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.675)			
Tedbir 279. Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesinin çalışmalarına, ilgili mevzuatı yenilenerek devam edilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİTCK, TÜBİTAK, TÜSEB, SGK	Aralık Sonu	İlaç ve tıbbi cihaz sektörlerinde yatırımları takip ve koordine etmek üzere kurulmuş olan Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesinin ilgili mevzuatı güncellenecek ve Komite çalışmalarını sürdürecektir. Bu kapsamda ülkemizde üretilmeyen 20 biyoteknolojik ilacın yerli üretimi teşvik edilecek, biyoteknoloji alanında yetkinlik artırılabilecektir.

2.2.2.12. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkârların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, 2016 yılı sonu itibarıyla çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,8'ini, istihdamın yüzde 73,5'ini, katma değerini yüzde 53,5'ini, yatırımların yüzde 55'ini oluşturmaktadır. 2015 yılı ihracatının ise yüzde 55,1'ini gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2014 yılında yüzde 17,4 iken 2015 yılında ise yüzde 17,7'ye yükselmiştir. KOBİ'lerin küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yetkin insan gücü ve yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesine ve girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılmasına olan ihtiyaç devam etmektedir. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi konusu da önemini korumaktadır.

TABLO II: 31- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

Yıl	Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Kurulan Şirket Sayısı	Kapanan Şirket Sayısı	Kurulan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kurulan Kooperatif Sayısı	Kapanan Kooperatif Sayısı
2012	191 808	96 204	38 887	14 168	67 455	31 915	877	1 895
2013	193 870	105 552	49 943	17 400	58 987	19 873	915	1 862
2014	200 235	113 696	57 710	14 002	67 920	23 229	1 005	1 820
2015	200 807	97 361	66 701	12 114	47 069	19 061	921	1 587
2016	227 936	101 218	63 709	11 038	41 972	19 610	771	1 290
2017	229 367	96 945	72 862	13 509	44 242	27 789	910	1 185
2018 (1)	174 719	78 944	63 850	5 393	25 511	12 420	792	583

Kaynak: TOBB, Ticaret Bakanlığı
(1) Eylül ayı itibarıyladır.

Haziran 2018 itibarıyla; bankacılık sistemi içinde kullanılan KOBİ kredi miktarı 646 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 27,5'e yükselmiştir.

Ocak 2018'te Hazine ve Kredi Garanti Fonu A.Ş. arasında protokol imzalanarak KGF A.Ş.'ye 55 Milyar TL'lik Hazine Desteği sağlanmıştır. Daha önceden KGF'nin kefil olduğu Nefes Kredisi, 2018 yılında KOBİ Destek Kredisi olarak toplamda 10 Milyar TL'lik işlem hacmiyle yeniden hayata geçirilmiştir.

TABLO II: 32- ESKKK Kefalet Kredileri

Yıl	Kefalet Alan ve Kredi Kullanan İşletme Sayısı (Adet)	Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2012	258 057	6 925
2013	286 123	9 617
2014	317 710	12 520
2015	353 627	16 159
2016	432 826	20 359
2017	447 854	23 743
2018 (1)	485 866	30 549

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Eylül ayı itibarıyladır.

Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri (ESKKK) ve Halk Bankası aracılığıyla esnaf ve sanatkârlara indirimli faizli kredi kullanılmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda 2012 yılında açık kredisi bulunan esnaf ve sanatkâr sayısı yaklaşık 258 bin iken bu rakam 2018 yılında 486 bine ulaşmıştır.

Mülga Hazine Müsteşarlığının 2017 yılında kaynak sağlamasıyla desteklenen işletme sayısı ve kefalet miktarında büyük artışlar yaşanmış, buna bağlı olarak yaratılan kredi hacmi önemli ölçüde genişleyerek 219,7 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 33- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

Yıl	KGF AŞ Öz Kaynak				Hazine Kaynaklı Kefalet				Toplam			
	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2010	1 333	2 382	663	868	600	708	275	434	1 933	3 090	938	1 302
2011	1 058	1 834	601	812	1 198	1 373	522	809	2 256	3 207	1 123	1 621
2012	1 484	1 694	499	676	3 528	3 823	614	877	5 012	5 517	1 113	1 553
2013	1 199	1 345	451	585	1 263	1 415	610	882	2 462	2 760	1 061	1 467
2014	2 573	3 397	573	724	1 660	1 865	819	1 164	4 223	5 262	1 392	1 888
2015	2 485	2 644	846	1 020	3 638	3 730	1 721	2 380	6 123	6 374	2 567	3 400
2016	4 643	4 699	1285	1 554	6 972	7 032	2 765	3 904	11 615	11 731	4 050	5 458
2017	6 880	6 960	802	934	316 168	375 329	195 827	218 799	323 048	382 289	196 630	219 733
2018(1)	777	781	238	273	156 317	179 445	65 697	76 367	157 094	180 226	65 936	76 641

Kaynak: KGF A.Ş.

(1) Eylül ayı itibarıyladır.

KOBİ'ler ve yeni girişimcilere yönelik destekleme faaliyetlerine devam edilmektedir. Bu kapsamda son yıllarda toplam destek tutarı ve KOBİ başına ortalama destek tutarı artmaktadır.

TABLO II: 34- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2013		2016		2017		2018 (1) (2)	
	Destek Sayısı (Bin TL)	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı (Bin TL)	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı (Bin TL)	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı (Bin TL)	Destek Tutarı (Bin TL)
KOBİ Proje Destek Programı	1 837	44 075	584	15 581	373	9 471	70	1 685
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	1 259	66 218	897	49 896	943	58 767	911	49 491
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	78	13 389	35	5 132	36	9 079	25	7 908
Tematik Proje Destek Programı	22	868	14	412	17	653	10	290
Girişimcilik Destek Programı	8 068	85 618	15 536	240 656	22 893	443 420	26 679	443 621
Genel Destek Programı	23 776	134 000	24 583	166 080	31 920	276 976	33 216	273 291
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	6	227	2	81	0	0	1	72
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	-	-	297	30 763	1 376	149 752	1 649	157 518
Teminat Giderleri Desteği	-	-	104	95	424	452	174	211
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	-	-	0	0	26	1 243	45	1 838
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	-	-	0	0	9	3 088	3	994
Stratejik Ürün Destek Programı	-	-	-	-	-	-	14	13 532
KOBİ teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı	-	-	-	-	-	-	12	12 972
Toplam	35 055	344 397	42056	508697	58 019	952 901	62 798	963 423

Kaynak: KOSGEB

(1) Eylül ayı itibarıyladır.

(2) Ödeme oluru düzenlenen işletme sayısı.

KOSGEB tarafından kredi faiz desteği kapsamında 2017 yılında 289.937 KOBİ'nin 7,8 milyar TL kredi kullanması sağlanarak 740 milyon TL faiz desteği sağlanmıştır.

TABLO II: 35- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

	İşletme Adedi	Kredi Hacmi (Bin TL)	KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)
2011	48 217	2 602 789	169 984
2012	7 408	467 122	105 549
2013	343	30 000	4 525
2014	3 140	137 549	33 545
2015	593	28 448	6 116
2016	1 069	145 663	31 942
2017	289 937	7 795 806	739 411
2018 (1)	179	18 459	3 914

Kaynak: KOSGEB (1) Eylül ayı itibarıyladır.

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından 16 İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) başlangıç aşamasındaki girişimciler desteklenmektedir. Ayrıca, girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve tabana yayılması amacıyla, yükseköğretim kurumlarındaki girişimcilik derslerinin yanı sıra ortaöğretim kurumlarında girişimcilik dersini başarıyla tamamlamış ve mezun olmuş öğrencilerin Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılım Belgesi almaya hak kazanması ve doğrudan Yeni Girişimci Desteğine başvurabilmelerini sağlamıştır.

Aynı amaçla KOSGEB ile kamu kurum ve kuruluşları arasında yapılan protokoller kapsamında 2010-2018 yılları arasında yaklaşık 814 bin kişiye girişimcilik eğitimi verilmiştir. Bunlara ilaveten, son yıllarda özel sektör tarafından da artan sayıda kuluçka ve hızlandırıcı merkezleri kurulmaktadır.

TABLO II: 36- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2013	2014	2015	2016	2017	2018 (1)	Toplam
Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılımcı Sayısı	79 977	83 844	84 742	176 092	217 291	104 842	813 997
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	8 068	10 199	11 825	15 536	22 893	26 679 (2)	100 176

Kaynak: KOSGEB

(1) Ekim ayı itibarıyladır.

(2) Ödeme oluru düzenlenen işletme sayısı.

Teknolojik girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla, 2009 yılında başlatılan Teknogirişim Sermaye Destek Programı kapsamında 2009-2015 yılları arasında 1.933 girişimci desteklenmiştir. Bu program 2016 yılından itibaren TÜBİTAK Teknogirişim Sermaye Desteği Programı ile birleştirilerek tek bir program altında TÜBİTAK tarafından yürütülmektedir.

TABLO II: 37- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

Yıl	Başvuru Sayısı	Desteklenen Girişimci Sayısı	Destek Miktarı (Milyon TL)
2012	745	112	10,9
2013	1 220	127	12,3
2014	1 251	111	10,6
2015	3 015	208	30
2016	-	-	-
2017	6 635	402	59,3
2018 (1)	3 323	135	20,2

Kaynak: TÜBİTAK
(1) Eylül ayı itibarıyladır.

7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 01/07/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun ile sanayi alanlarının geliştirilmesi, planlı sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, Organize Sanayi Bölgesi (OSB) uygulamalarının iyileştirilmesi, Küçük Sanayi Siteninin (KSS) taşınması, Endüstri Bölgelerinin (EB) etkin hâle getirilmesi ve bürokratik süreçlerin iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

OSB'lerdeki yatırımların, üretim ve istihdamın artırılmasının sağlanması amacıyla OSB'lerde tamamen veya kısmen bedelsiz parsel tahsisine imkân tanıyan OSB'lerde Yer Alan Parsellerin Tamamen Veya Kısmen Tahsislerine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı, 05/06/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu düzenlemeyle OSB'lerde atıl kalan sanayi parsellerine yatırımcıların yönlendirilmesi ve OSB'lerin canlandırılması hedeflenmekte ve OSB'lerdeki mevcut istihdamın 2,5 milyona ulaşması öngörülmektedir.

2017 yılında OSB sayısı 180'e çıkmış, KSS sayısı ise 472 olmuştur. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin (TGB) sayısı 81'e, faaliyette olanların sayısı 58'e, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 5.068'e yükselmiştir. Diğer yandan, OSB uygulamalarında üretime geçme oranlarının artırılması, OSB ve TGB'lerin kapasitelerinin geliştirilerek girişimcilere daha iyi hizmet verilmesi ve bunların araştırma merkezleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi önemini korumaktadır.

Sanayi bölgelerinin (EB, TGB, OSB ve KSS'lerin) dijital dönüşüme uygun yapılanmasının sağlanarak girişimcilere daha etkin hizmetler verebilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları içeren etki analizlerinin yapılması ve buralarda küme, yenilik merkezi ve model fabrika benzeri yapıların yaygınlaştırılması ve bu konuya yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

TABLO II: 38- OSB ve TGB Bilgileri

Yıl	OSB			TGB		
	Tamamlanmış OSB Sayısı	OSB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı (1)	Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (2)	Faal TGB Sayısı	TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (2)
2002	70	26 624	152 348	2	50	-
2003	76	27 811	128 675	6	169	-
2004	77	29 334	132 562	10	305	6 956
2005	87	30 754	222 196	10	463	9 334
2006	93	35 000	168 575	14	546	19 226
2007	107	34 291	152 984	16	787	24 063
2008	120	35 828	225 609	19	1 154	28 305
2009	131	37 111	201 695	22	1 254	30 969
2010	143	37 618	127 799	28	1 515	59 321
2011	147	38 848	125 750	32	1 800	53 777
2012	153	41 357	166 785	34	2 174	60 487
2013	155	47 019	221 142	39	2 569	51 748
2014	157	47 445	271 073	43	3 016	41 197
2015	166	48 251	288 439	48	3 744	67 037
2016	173	49 486	365 335	49	4 217	109 600
2017	180	50 528	401 519	55	4 817	140 585
2018 (3)	186(4)	52 646	146 197	58(5)	5 068	25 608

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) Yılında mevcut OSB'lerdeki üretime geçen işletme sayısı.

(2) 2018 yılı fiyatlarıdır.

(3) Ekim ayı itibarıdır.

(4) 2018 yılında tamamlanması öngörülen OSB sayısı 6 adet olup, kesin sayı 2018 yılı sonu itibarıyla verilecektir.

(5) Eylül sonu itibarıdır.

Kurulan işletme, şirket ve kooperatif sayısındaki artış, girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkarlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sistemindeki KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi ile etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç ve Hedefler

Girişimciliğin geliştirilmesi ve KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılarak ekonomik büyümeye katkısının yükseltilmesi temel amaçtır. Bu kapsamda, girişimcilik ekosisteminde yer alan tüm aktörlerin kapasitesi ve hizmet kalitesi artırılarak iş ortamı geliştirilecek ve öncelikle küresel pazarlara hitap edebilen, hızlı büyüyen veya büyüme potansiyeline sahip girişimciler ile ürün, hizmet, pazarlama ve iş modeli açılarından yenilikçi KOBİ'lerin desteklenmesi sağlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Teknoloji geliştirme bölgelerinin yapısı ve işleyişi; üniversite sanayi işbirliğini, işletmeler arası ortak Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini ve yenilikçi girişimciliğin en üst düzeye çıkarmak üzere etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p. 632).			
Tedbir 280. Performans endeksi sonuçları da dikkate alınarak Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin (TGB) mevcut durumları analiz edilecek, elde edilen bulgular ışığında TGB'ler ve bünyelerinde yer alan işletmelerin niteliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacak ve politika önerileri geliştirilecek, bu sayede TGB'lerdeki Ar-Ge Personeli sayısı, satış ve ihracat değerleri artırılabilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB, Üniversiteler, TGB'ler	Aralık Sonu	Mer'i mevzuat gözden geçirilecek, farklı politika uygulamalarına imkân tanıyan hükümler etkin bir biçimde uygulanmaya çalışılacak, analizler sonucu ortaya çıkan ihtiyaçlara uygun yeni politika önerileri geliştirilerek bunların ilgili kurum kuruluşlarca uygulanması sağlanacaktır.
Girişimcilik ekosisteminde hizmet ve destek sağlayan tüm kurum ve kuruluşların kurumsal kapasiteleri ve işbirliği düzeyleri artırılabilecektir. Kamu tüzel kişiliğine sahip meslek kuruluşları, ekonomiye katkılarını artırmak ve girişimciliği desteklemek üzere yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.691)			
Tedbir 281. Bakanlık ve bağlı/ilgili kurumlara ait veri tabanlarının entegrasyonu sağlanacak; elde edilen büyük veri işlenerek strateji, politika ve etki analizlerine yön verecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri, Türk Patent ve Marka Kurumu, TSE, TÜBA	Aralık Sonu	Bakanlık Girişimci Bilgi Sistemi ve Lonca platformu; KOSGEB ve TÜBİTAK'ın veri tabanları ile diğer kurum ve kuruluşlardan temin edilebilecek veri havuzları entegre edilerek, tek bir arayüz üzerinden çok geniş bir veri kullanılabilir hale gelecektir. Bu yapı üzerine karar destek sistemleri kurularak, planlama süreçlerinin veri tabanlı yürütülmesine imkan sağlanacaktır.
Kuluçka, iş geliştirme merkezleri ve hızlandırıcıların nicelik ve nitelikleri artırılarak etkin bir şekilde hizmet vermeleri sağlanacaktır. Bu kapsamda kamu, STK'lar ve özel sektör işbirliğiyle destek modelleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.692)			
Tedbir 282. Yenilikçi girişimciliği desteklemek amacıyla iş geliştirme, kuluçka ve hızlandırıcı gibi merkezlerin sayısı ve etkinliği artırılabilecektir.	KOSGEB (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, TOBB, TESK ve TÜBİTAK	Aralık Sonu	Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı'nın yürürlüğe alınması ile destek süreci başlayacak olup, 2019 yılında 10 adet kuluçka merkezi kurulması veya etkinliğinin artırılması hedeflenmektedir. Bu hedef kapsamında Destek programının ilgili paydaşlar ile görüşülerek son halinin verilmesi, tanıtım çalışmaları yapılması, başvuruların alınması ve ilk başvurulara ait değerlendirilmenin yapılması planlanmaktadır.

Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin sağlanmasında yenilik, verimlilik ve istihdam artışı, büyüme, ortak iş yapma gibi ölçütlerin yanı sıra kadın, genç girişimcilik ve sosyal girişimciliğe de öncelik verilecektir. Uygulamada izleme ve değerlendirme süreçleri iyileştirilecek, etki analizlerinden yararlanılarak desteklerin ekonomiye katkısı ölçülecektir. (Kalkınma Planı p.693)			
Tedbir 283. KOBİ desteklerinde verimliliğini artıran, yenilikçi, hızlı büyüyen ve hızlı büyüme potansiyeline sahip olanlara öncelik verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, TESK, TÜBİTAK, KOSGEB	Aralık Sonu	Verimliliğini artıran, büyüyen ve büyüme potansiyeline sahip yenilikçi ve teknoloji tabanlı KOBİ'leri destekleyecek özel bir program tasarlanarak yürürlüğe konulacaktır.
KOBİ'lerin Ar-Ge, yenilik ve ihracat kapasiteleri geliştirilerek uluslararasılaşma düzeyleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.695), KOBİ'lerin hem kendi aralarında hem de büyük işletmeler, üniversiteler ve araştırma merkezleriyle işbirliği halinde daha organize faaliyet göstermeleri ve kümelenmeleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.696)			
Tedbir 284. KOBİ'lerin teknolojik ürün, ticarileştirme, yerleştirme, dijitalleşme yatırımları ve işbirliği faaliyetleri desteklenecektir.	KOSGEB (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Savunma Sanayii Başkanlığı, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Stratejik Ürün Destek Programı, Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı, KOBİ Gelişim Destek Programı ve İşbirliği Destek Programı uygulanacaktır.
OSB, TGB, KSS ve Endüstri Bölgeleri uygulamaları geliştirilecek, daha nitelikli hizmet verebilmeleri için kurumsallaşmaları ve etkin bir biçimde yönetilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.698)			
Tedbir 285. Yüksek teknoloji ürünlerinin üretileceği, büyük ölçekli yerli ve yabancı yatırımların yer alacağı, etkin yönetim modeline sahip endüstri bölgeleri kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Karapınar Enerji İhtisas EB'de tapu tescil işlemlerinin tamamlanması; Filyos EB'de yönetici şirket ve bölgede yer alacak yatırımcıların belirlenerek imar ve parselasyon planlarının onaylanması; Karasu Münferit Yatırım Yeri kamulaştırma sürecinin tamamlanmasını; müteakip yer tahsis işlemleri başlatılacaktır.
Tedbir 286. OSB'lerin etki değerlendirilmesi yapılacak, yenilikçi uygulamalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	OSB etki değerlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 287. OSB ve TGB'lerin kurumsallık dereceleri ve yönetilme biçimleri daha nitelikli hizmet verebilmelerini sağlama amacıyla incelenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	İlgili kuruluşlar nezdinde önerilen tedbir doğrultusunda inceleme/teftiş yapılacaktır.
Tedbir 288. Başta KOBİ'ler olmak üzere imalat sanayii firmalarının verimlilik dönüşümü için başlatılan yetkinlik merkezi uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ege Bölgesi Sanayi Odası (EBSO), Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO), Gaziantep Sanayi Odası (GSO),	Aralık Sonu	2018 yılı sonunda Model Fabrikanın faaliyete geçmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir. Verimlilik Akademisi kurulmasına ilişkin çalışmalara devam edilecektir.

Tedbir 289. Organize Sanayi Bölgelerinde kullanılan teknoloji iyileştirilmesi yoluyla OSB'lerin girişimcilik, yenilikçilik ve teknoloji geliştirme alanlarında daha etkin bir rol alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Organize Sanayi Bölgeleri	Aralık Sonu	Projenin 1. Bileşenini oluşturan Mevcut Durum Analizi çerçevesinde uluslararası başarılı uygulamaların incelemesi yapılacak, 2. Bileşenini oluşturan Pilot uygulamalar ve 3. Bileşenini oluşturan Kurumsal Yetkinlik Geliştirmeye yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 290. Bilişim Vadisi 1. Etap bütün kısımlarıyla tamamlanacak ve yüzde 50 doluluk seviyesine ulaşacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Muallimköy Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetici Şirketi	Aralık Sonu	1. Etap 2. Kısım da tamamlanacak, 2019 yılında Ar-Ge ve kuluçka firmaları kabul edilmeye başlanacaktır.
Esnaf ve sanatkarların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayabilmesi için gerekli yapısal dönüşümleri desteklenecek ve alışveriş merkezlerinin küçük esnaf ve sanatkarlara yönelik olumsuz etkilerinin giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.699)			
Tedbir 291. Esnaf ve sanatkarlara yönelik yeni destekleme modelleri geliştirilmeye devam edilecek ve mevcut programların etkinliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, KOSGEB, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Mevcut destek modellerinin etkinliğinin izlenerek tespit edilen aksaklıklara ilişkin öneriler ve yeni destek modelleri geliştirilecektir.
Bireylerin ve küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal refaha katkılarını artırmak üzere kooperatifleşme faaliyetleri özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.700)			
Tedbir 292. Kooperatifçilik sektörünün ihtiyaçları ve güncel gelişmeler çerçevesinde mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kooperatifler ve Kooperatif Üst Kuruluşları	Aralık Sonu	Kooperatifçilik sektörüne ilişkin yeni mevzuat hazırlıklarına ihtiyaçlar ve gelişmeler çerçevesinde devam edilecektir.
Girişim sermayesi, bireysel katılım sermayesi, kredi garanti fonu, mikro kredi uygulamaları ve sermaye piyasası imkânları geliştirilerek, yeni girişim ve KOBİ'lerin finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.694)			
Tedbir 293. Teknoloji tabanlı erken aşama girişimlere yatırım yapacak fonlar teşvik edilerek ülkemizin girişim sermayesi ekosisteminin geliştirilmesine katkı sağlanacaktır.	TÜBİTAK (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	Ülkemizin girişim sermayesi ekosisteminin geliştirilmesi amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığının işbirliğiyle oluşturulan Tech-InvesTR Programı kapsamında, erken aşama teknoloji tabanlı girişimlere yatırım yapacak girişim sermayesi fonlarının kurulması sağlanacaktır. Tech-InvesTR Programı kapsamında kurulacak girişim sermayesi fonlarına Hazine ve Maliye Bakanlığı, Teknoloji Transfer Ofisleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, yeterli kararı verilen Araştırma Altyapıları ile diğer özel yatırımcılar sınırlı sorumlu ortak olarak katılacaktır. Kurulacak fonların yönetimi bağımsız fon yöneticileri tarafından gerçekleştirilecektir.

2.2.2.13. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde 2018 Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, başvurusu yapılan toplam patent sayısında yüzde 0,8 artış; marka sayısında yüzde 1,1, faydalı model sayısında yüzde 18,8, tasarım sayısında ise yüzde 8,4 düşüş kaydedilmiştir. Hâlihazırda 376 adet tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup 409 adet coğrafi işaret başvurusu da inceleme aşamasındadır. Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altına alınan bitki çeşidi sayısı 2017 yılı sonunda 1.061'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 42'dir.

Fikri mülkiyet sisteminden daha çok kullanıcının yararlanmasını sağlamak amacıyla uygulanan çeşitli destekleme mekanizmaları olumlu sonuçlar yaratmış, patent alanında önemli bir ivme kaydedilmiştir. Patent başvuruları 2007 yılında 6.189 iken 2017 yılında 19.283 olmuştur. Yerli patent başvurularının toplam patent başvuruları içerisindeki payı ise 2007 yılında yüzde 29,7 iken 2017 yılında yüzde 44,7'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 39- Sınai Mülkiyet Başvurularında Gelişmeler

	2014	2015	2016	2017	2018 (1)
Patent Başvuru Sayısı	12 375	13 958	16 778	19 283	10 611
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	39,3	39,5	38,4	44,7	36,2
Faydalı Model Başvuru Sayısı	3 568	3 583	3 534	3 320	1 787
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	97,4	96,3	97,8	98,1	97,8
Marka Başvuru Sayısı	111 544	110 679	107 176	121 108	76 386
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	87,1	86,7	88,2	87,6	88,2
Tasarım Başvuru Sayısı	42 844	40 206	40 363	40 238	23 176
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	96,1	96,2	97,4	97,4	96,8
Islahçı Hakları Başvuru Sayısı	202	231	193	216	143
Yerli Islahçı Hakkı Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	43	38	39	42	49
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	75	49	102	229	148

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Tarım ve Orman Bakanlığı
(1) Ocak-Ağustos dönemi

Fikir ve sanat eserlerine ilişkin mevzuatın, ulusal gereklilikler ve uluslararası gelişmeler doğrultusunda değiştirilmesine yönelik çalışmalara Kültür ve Turizm Bakanlığı koordinasyonunda devam edilmektedir.

KOBİ'lerde yenilikçilik kültürünün geliştirilmesini ve yenilik geliştirme kapasitesinin artırılmasını amaçlayan Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi 2018 yılında Tekirdağ Çorlu'da uygulanmış, firmaların fikri mülkiyet stratejisi geliştirmelerini destekleyici eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmiştir.

Sınai mülkiyete konu ürünlerin değerlendirme kapasitesinin artırılması ve bu ürünlerin ticarileşmesine katkı sağlamak amacıyla TÜRK PATENT tarafından Türk Sınai Mülkiyet Değerleme Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. kurulmuştur.

Türk Tasarım Danışma Konseyi girişimiyle hazırlanmış olan Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planının (2014-2016) uygulama dönemi tamamlanmış, 2018-2020 yıllarını kapsayan

yeni Tasarım Stratejisi ve Eylem Planı 18/06/2018 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kurumsal kapasiteyi geliştirmeye yönelik olarak Kültür ve Turizm Bakanlığınca Türkiye’deki Telif Haklarına Dayalı ve Kreatif Endüstrilerin Teşvik Edilmesi Odaklı Olarak Türkiye Telif Hakları Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi 9 Ekim 2018 tarihinde tamamlanmıştır.

Fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla, Türk Patent ve Marka Kurumu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü çalışanları başta olmak üzere tüm paydaşlara yönelik profesyonel eğitim programları düzenleyen Fikri Mülkiyet Akademisi çalışmalarına başlamıştır.

Ayrıca ortaöğretim ve üniversite öğrencilerine belirli programlar kapsamında interaktif patent araştırma ve uygulama eğitimleri vermek amacıyla Türk Patent ve Marka Kurumu bünyesinde Patent Atölyesi kurulmuş ve faaliyete başlamıştır.

Fikri haklar sisteminin hukuki ve kurumsal yapısı büyük ölçüde tamamlanmış olmakla beraber, bu alanda beşeri kapasitenin geliştirilmesi ve her düzeyde eğitim ihtiyacı devam etmektedir. Ayrıca, fikri hak ihlallerinin önlenmesine yönelik uygulamanın güçlendirilmesi ve uygulayıcı kurumların kapasitelerinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Fikri mülkiyetin korunması ve hakların kullanılması için etkin, yaygın ve toplumca benimsenmiş bir fikri mülkiyet hakları sistemi oluşturularak fikri hakların ve bu haklara konu ürünlerin kalkınma sürecine katkısının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yargı, gümrük ve kolluk hizmetleri başta olmak üzere, kamuda fikri hakların korunması ve denetlenmesiyle ilgili birimlerde yeterli beşeri ve kurumsal kapasite oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.707)			
Tedbir 294. Telif hakları alanında mevzuat güncellenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Meslek Birlikleri, TOBB, TESK	Aralık Sonu	Fikir ve sanat eserlerine ilişkin mevzuatın hazırlanması çalışmaları sürdürülecektir.
Fikri hakların ticarileştirilmesi konusunda mevcut mekanizmaların etkinliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.709)			
Tedbir 295. KOBİ'lerin ve sanayicilerin patentli teknolojiye erişimini kolaylaştıracak ve ticarileştirilmemiş/sanayiye aktarılmamış patentlerin kullanılmasına imkân sağlayacak web portalı hazırlanacaktır.	Türk Patent ve Marka Kurumu (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Mart Sonu	www.patentpazari.gov.tr alan adıyla web portalı oluşturulacaktır. Bu web portalında ticarileştirilmemiş/sanayiye aktarılmamış patentlere ilişkin bilgi sunulacaktır. Web portalinin tanıtımına yönelik yazılı ve görsel materyal hazırlanacaktır.

Tedbir 296. Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.	Türk Patent ve Marka Kurumu (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, OSB'ler, Sanayi ve Ticaret Odaları	Aralık Sonu	Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi 2019 yılında, belirlenecek illerde uygulanmanın yanı sıra, Kurum tarafından düzenli bir hizmet olarak da sunulacaktır. Bu doğrultuda, KOBİ'ler tarafından bireysel bazda Kuruma yapılacak Hezârfen Projesi hizmetinden yararlanma talepleri, birebir veya video konferans aracılığıyla ücretsiz danışmanlık hizmeti olarak sunulacaktır.
Fikri haklar sistemi konusunda kamuoyunun her düzeyde bilgilendirilmesine yönelik tanıtım ve eğitim faaliyetleriyle toplumsal bilincin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.710)			
Tedbir 297. Fikri Mülkiyet Akademisi bünyesinde düzenli eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu	Aralık Sonu	Fikri Mülkiyet Akademisi yönetmeliği yürürlüğe konulacak ve Akademi bünyesinde farklı hedef kitlelere yönelik olarak telif hakları, sınai hakların tescili, ticarileştirilmesi, yönetimi vb. konularda düzenli eğitimler verilecektir.

2.2.2.14. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün gelişimi, bu sektörün GSYH'ya yapacağı doğrudan katkının yanı sıra, diğer sektörlerin gelişimi için de kritik önemdedir. BİT ürün ve hizmetlerinin diğer sektörlere nüfuzu; ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini ve verimlilik artışı elde edilmesini mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

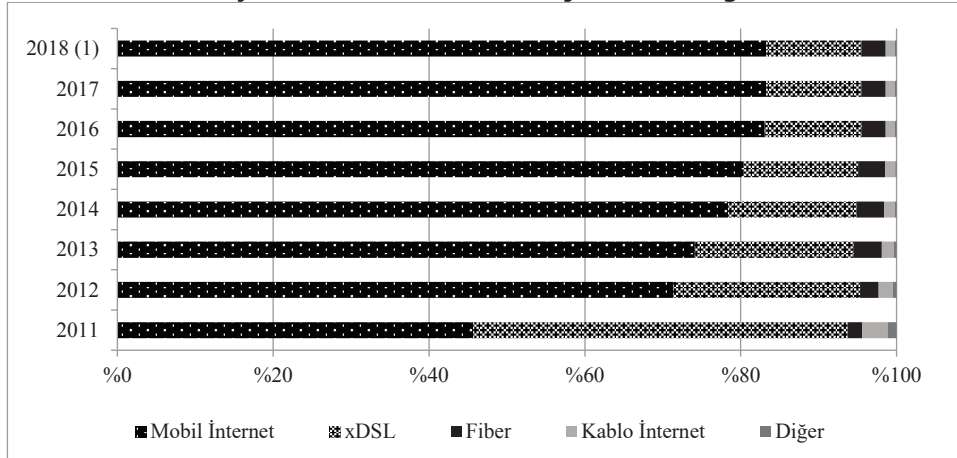
Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Eylül 2018 itibarıyla 133 alternatif işletmeci yetkilendirilmiştir. Bu işletmeciler kendi altyapılarını kurmak üzere önemli ölçüde yatırım yapmaktadır. Söz konusu işletmecilerin sahip olduğu fiber optik kabloların toplam uzunluğu 2018 yılının ilk yarısının sonunda 69.888 km'ye ulaşmış ve son bir senede yüzde 9,3 artmıştır. Yerleşik işletmecinin fiber optik kablolarının toplam uzunluğu bir yıl içinde yüzde 11,5 artarak 2018 yılı Haziran ayı sonunda 268.180 km'ye ulaşmıştır. Bunun 124.695 km'si omurga, geri kalan kısmı ise erişim amaçlı kullanılmaktadır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmeti sunan alternatif internet servis sağlayıcılarının pazar payı Haziran 2017'de yüzde 18,9 iken bu oran 2018 yılı Haziran ayı itibarıyla yüzde 18,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 7,1'den yüzde 6,8'e düşmüştür. Yerleşik işletmecinin sabit genişbant pazarındaki payı Haziran 2018'de yüzde 62,3 iken, söz konusu oran AB'de Temmuz 2017'da yüzde 40 olmuştur. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça düşük kalmakta olup bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması ihtiyacı devam etmektedir.

Haziran 2018 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 79,5 milyondur. 01/04/2016'da sunulmaya başlanan 4.5G hizmeti abone sayısı aynı dönemde 68,1 milyona ulaşmıştır. Geri kalan abonelerden 2,8 milyonu 2G, 8,6 milyonu ise 3G hizmeti almaktadır. Haziran 2017 itibarıyla 55,3 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 6,8'lik artışla Haziran 2018'de 59,1 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 8,1 artış göstererek Haziran 2018'de 71,8 milyona ulaşmıştır. Bu artışın ana kaynağı mobil genişbant olup önümüzdeki dönemde bu teknolojinin genişbant pazarındaki payının daha da yükselmesi beklenmektedir. 2018 yılı Haziran ayı itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 89 iken bu oran AB ülkelerinde 2017 yılı Temmuz ayı için yüzde 123,9, OECD ülkelerinde 2017 yılı Aralık ayı için yüzde 132,8'dir. 21/12/2017 tarihinde yürürlüğe giren 2017-2020 Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planında başta fiber genişbant altyapısı olmak üzere sabit ve mobil genişbant altyapısı yaygınlığının ve abone yoğunluğunun artırılmasına yönelik eylemlere yer verilmiştir. 21/02/2018 tarihli ve 30339 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Elektrik İç Tesisleri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile zorunlu hâle getirilen Bina İçi Elektronik Haberleşme Teknik Şartnamesi kapsamında yeni yapılan binalarda bina içi ile binadan işletmeci altyapısına kadar olan elektronik haberleşme teçhizatının yüklenici tarafından tesis usulleri belirlenmiştir. 5G ve Ötesi çalışmalarını koordine etmek amacıyla kurulan 5GTR Forumu çalışmalarında öncelikler ve yol haritalarını içeren beyaz kitap yayımlanmış, BTK, üniversiteler ve işletmecilerin işbirliği ile 5G Vadisi Açık Test Sahası Projesine 2018 yılında başlanmıştır. Bu eylemlerle Türkiye'deki genişbant abone yoğunluğunun daha da artması ve AB ortalamasına yaklaşması beklenmektedir.

GRAFİK II: 3- Genişbant Abonelerinin Teknoloji Bazında Dağılımı

Kaynak: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
(1) 2018 yılı Haziran ayı verisidir.

Genişbant hizmetlerinin kullanımındaki artışa paralel olarak çeşitli işletmeciler tarafından hem sabit hem de mobil genişbant bağlantılar üzerinden sunulan telefon, video yayını, veri iletişimi vb. hizmetleri kullananların sayısının arttığı gözlenmektedir. Haziran 2017'de 980.945 olan IPTV (internet üzerinden televizyon yayını) hizmeti abone sayısı, Haziran 2018'de yüzde 25'lik bir artış göstererek 1.226.860'a ulaşmıştır. Yakınsama sürecinin önümüzdeki dönemde daha da hızlanması beklenmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak, hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere TÜRKSAT 5A ve TÜRKSAT 5B uydularının 2020 ve 2021 yıllarında hizmete girmesi ve yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar kapsamında Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde üretilen Türkiye'nin ilk yerli uydusu TÜRKSAT 6A'nın 2020 yılında uzaya fırlatılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin yüzde 55 hissesini 2005 yılında özelleştirme kapsamında devralan Ojer Telekomünikasyon A.Ş.'nin (OTAŞ) çeşitli bankalardan kullandığı kredilerin geri ödenememesi nedeniyle, bahse konu şirket hisseleri 2018 yılı Ağustos ayında, Hazine ve Maliye Bakanlığının da uygun görüşüyle, OTAŞ'a kredi veren bankaların kontrolündeki ortak girişim şirketi SPV tarafından devralınmıştır.

Bilgi Teknolojileri

Eylül 2018 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde yer alan 5.068 firmanın yüzde 47,06'sı BİT alanında faaliyet göstermektedir. Aynı dönem itibarıyla, kurulmuş olan 987 araştırma merkezinin 177'si BİT alanında Ar-Ge çalışmaları yürütmektedir.

7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 74'üncü maddesiyle yerli yazılım ürünü teklif eden istekliler lehine yüzde 15 oranında fiyat avantajı sağlanması zorunluluğu getirilmiştir.

2015/8 ve 2015/9 sayılı Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararları kapsamında Ticaret Bakanlığı tarafından yerli firmaların uluslararası tanıtımına ve markalaşmasına yönelik faaliyetler sürdürülmekte, programlara yönelik tanıtım faaliyetleri düzenlenmektedir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin Ticaret Bakanlığı tarafından desteklenen Soft_Away Projesi kapsamında yazılım sektörünün küreselleşmesi ve ihracat kapasitesinin artırılması hedefi doğrultusunda proje başvurusu kabul edilen firmaların yurt dışı pazarlarda daha etkin olabilmesine yönelik ihtiyaç analizi çalışmaları başlamıştır.

24/03/2018 tarihli ve 30370 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 2018/3 numaralı tebliğ ile Hizmet İhracatçıları Birliği kurulmuştur. Birliğin altında yer alan 10 alt sektör içerisinde yazılım ve bilişim hizmetleri de yer almaktadır.

Siber güvenlik sektörü, hem ekonomik boyutu hem de ulusal güvenlikle yakın ilişkisi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Siber güvenlik alanında ulusal ölçekte yürütülen faaliyetler Siber Güvenlik Kurulu tarafından onaylanarak hayata geçirilen 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonunda sürdürülmektedir. İlave olarak, siber güvenlik sektörünün gelişmesini ve bütünleşmesini temin etmek amacıyla TÜBİTAK Siber Güvenlik Enstitüsü ve Savunma Sanayi Başkanlığı işbirliği ile geniş katılımlı bir sektör ekosistemi oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalarla, siber güvenlik alanındaki münferit Ar-Ge faaliyetleri ve girişimlerin bütünleşik bir yapıda, işbirliğine dayalı olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2017-2019) kapsamında Türkiye İş Kurumu tarafından 2017 yılında gerçekleştirilen İşgücü Piyasası Araştırması ile

bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki mevcut istihdam, işgücü ihtiyacı, temininde güçlük çekilen meslekler ve işverenlerin gelecek dönem istihdam beklentilerine ilişkin veriler ortaya konmuştur. Ayrıca, TÜİK tarafından yapılan yıllık İşgücü İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki istihdam rakamı 2016 yılındaki 248 bin kişiden 2017 yılında 258 bin kişiye yükselmiştir.

Türkiye İş Kurumu tarafından 2017 yılı içinde bilgi ve iletişim teknolojileri alanında sektörlere göre düzenlenen meslek eğitim kursları ve işbaşı eğitim programlarına sırasıyla 6.454 ve 8.336 kişi katılmıştır. Bu alanda katılım gösteren kişilerin tüm sektörlerdeki toplam katılımcı içindeki oranları ise sırasıyla yüzde 5,5 ve 2,8'dir.

2018 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananların oranı yüzde 72,9'a ulaşırken, bu oran kadınlarda yüzde 65,5, erkeklerde ise yüzde 80,4 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2017'de yüzde 80,7 iken 2018'de yüzde 83,8'e çıkarak önceki yıllarda görülen artışı sürdürmüştür. Bu artışta bir önceki yıl yüzde 72,4 olan mobil genişbant bağlantı sahipliğinin yüzde 79,4'e çıkması etkili olmuştur. İnternet kullanan bireylerin internet kullanım amaçlarında ise sosyal medya kullanımı yüzde 84,1 ile ilk sırada yer alırken onu yüzde 78,1 ile paylaşım sitelerinden video izleme ve yüzde 69,5 ile de internet üzerinden görüntülü görüşme izlemektedir. İnternetin daha nitelikli kullanımına yönelik çalışmalar yürütülmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

2018 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde bilgisayar kullanılan ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı, sırasıyla yüzde 97 ve yüzde 95,3 olarak gerçekleşmiştir. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı, girişimlerin çevrimiçi pazaryerlerini giderek daha fazla tercih etmeleri nedeniyle, bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 10 düşerek 2018 yılında yüzde 66,1 olmuştur. 2017 yılında girişimlerin yüzde 10,8'i bilişim uzmanı istihdam ederken, bu oran 2018 yılında yüzde 11,6 olarak gerçekleşmiştir.

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında ikincil düzenlemelerin ve kurumsal yapılanmanın tamamlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda hazırlanan Kişisel Verilerin Silinmesi, Yok Edilmesi veya Anonim Hale Getirilmesi Hakkında Yönetmelik, Veri Sorumluları Sicili Hakkında Yönetmelik, Kişisel Verileri Koruma Kurulu Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik, Kişisel Verileri Koruma Kurumu Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği, Kişisel Verileri Koruma Kurumu Teşkilat Yönetmeliği ile Kişisel Verileri Koruma Uzmanlığı Yönetmeliği yayımlanmıştır.

TABLO II: 40- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2016	2017	2018 (1)	2019 (1)
Sabit Telefon Abone Sayısı (Bin)	11 078	11 308	11 600	11 900
Sabit Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	13,9	14,2	14,2	14,2
Mobil Telefon Abone Sayısı (Bin)	75 062	77 800	81 000	83 000
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	94,3	96,4	99	101
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	62 280	68 870	74 000	78 000
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	78	84,6	90	93
Kablo TV Abone Sayısı (Bin)	1 188	1 214	1 250	1 350
Bilgisayar Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde) (2)	54,9	56,6	59,6	62
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde) (2)	61,2	66,8	72,9	76
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı (Yüzde) (3)	76,3	80,7	83,8	86
Bilgisayar Kullanılan Girişimlerin Oranı (Yüzde) (4)	95,9	97,2	97	97
İnternet Erişimine Sahip Girişimlerin Oranı (Yüzde) (4)	93,7	95,9	95,3	95
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	24,8	23,8	24,3	23,1
- Telekomünikasyon	15,0	14,1	14,2	13
- Bilgi Teknolojileri	9,8	9,7	10,1	10,1
e-Ticaret İşlem Hacmi (Milyar TL) (5)	68,3	99	125	160
İnternette Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (6)	20,9	24,9	29,3	34

Kaynak: BTK, TÜİK, Strateji ve Bütçe Bakanlığı, IDC, Bankalararası Kart Merkezi

(1) Gerçekleşme tahminidir.

(2) 16-74 yaş arası nüfus bazında olup 2018 yılı gerçekleşmesidir.

(3) 2018 yılı gerçekleşmesidir.

(4) Seçilmiş sektörlerde 10 ve üzeri çalışanı olan girişimler bazında olup 2018 yılı gerçekleşmesidir.

(5) İnternet üzerinden gerçekleşen kartlı işlemler tutarıdır.

(6) Tüm bireyler içerisinde kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranını ifade etmektedir.

2017 yılı itibarıyla BİT pazarının yüzde 60'ı elektronik haberleşme sektöründen, yüzde 40'ı ise bilgi teknolojileri (BT) sektöründen oluşmaktadır. Donanım, paket yazılım ve hizmetler alt kırılımlarından oluşan bilgi teknolojileri pazarı içerisinde en büyük payı 7,47 milyar ABD doları büyüklüğüne sahip donanım pazarı alırken, yazılım pazarının büyüklüğü 932 milyon ABD doları, hizmetler pazarının büyüklüğü ise 1,28 milyar ABD doları seviyesindedir. Türkiye BT sektörünün büyüklüğü 2017 yılı sonu itibarıyla 9,7 milyar ABD dolarıdır. BT Sektörü ihracatı son yıllardaki hızlı artışını sürdürerek 2017 yılında 1,1 milyar doları aşmıştır.

Ülkemizde yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetleri harcamalarının bilgi teknolojileri pazarı içerisinde aldığı yaklaşık yüzde 23'lük pay, yüzde 58'lik 2017 yılı dünya ortalamasına göre oldukça düşüktür. Ayrıca, 2017 yılı itibarıyla ülkemizdeki yazılım ve hizmetler pazarı, küresel yazılım ve hizmetler pazarının yalnızca yüzde 1,5'ini oluşturmaktadır. BİT pazarı belirli bir büyüme trendi sergilemesine rağmen, sektörün ekonomiye sağladığı katkı istenilen düzeyde değildir.

Yayınçılık

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun çerçevesinde, iptal edilen karasal sayısal televizyon yayın lisansı sıralama ihalelerinin yenilenmesine yönelik çalışmalar RTÜK tarafından sürdürülmektedir. Aynı kanunla, yayın hizmetlerinin internet ortamından sunulmasına ilişkin ek düzenlemeler yapılmış ve radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini sadece internet ortamından sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcılarına yayın lisansı, bu yayınları internet ortamından iletmek isteyen platform işletmecilerine de yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu getirilmiştir.

Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 14 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığına bağlı İletişim Başkanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır.

TRT Genel Müdürlüğü, İletişim Başkanlığı ile ilişkili bir kurum olarak yapılandırılmış, Kuruma 703 sayılı KHK ile faaliyet konularında özel hukuk hükümlerine tabi şirket kurma ve şirketlere ortak olma yetkisi tanınmıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Ülkemizin bilgi toplumuna dönüşümünü hızlandırmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın ve etkin kullanılması, bilgi tabanlı ekonomiye dönüşüm ve nitelikli istihdamı geliştirmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkili bir araç olarak faydalanılması ve bu teknolojilerin üretiminde yerli katma değer artırılması temel amaçtır.

Elektronik haberleşme sektörünün hizmet yeteneği ve rekabetçiliği küresel düzeyde geliştirilecektir. Kullanıcılara yüksek hızda genişbant erişim hizmeti sunulmasına imkân veren fiber optik altyapıların yaygınlaştırılmasına yönelik tedbirler hayata geçirilecektir.

BİT sektöründe yerli katma değer kamu alımları vasıtasıyla artırılabilecek, sektörün kamuya yaptığı projeleri referans olarak kullanarak dış pazarlara açılması desteklenecektir.

BİT yatırımlarında ve sektörel teşviklerde etkinlik öne çıkarılacaktır.

Sayısal içeriğin gelişmesi ve ticarileşmesi amacıyla, başta oyun olmak üzere mobil uygulama, yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetlerinin desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Yüksek katma değerli internet girişimleri ile yazılım firmalarının ortaya çıkması ve gelişimi desteklenecektir.

e-Ticaret vasıtasıyla ihracatın artırılmasına yönelik teşvik ve düzenlemelere ilişkin çalışmalar yürütülecektir.

Kişisel verilerin korunması ve ulusal bilgi güvenliği alanlarında hukuki altyapının ve kurumsal yapılanmanın tamamlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Yayıncılık sektörünün altyapı ve hizmetleri çeşitlendirilecek ve sayısal dönüşümü tamamlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
İletişim teknolojileri altyapısı, uygun kalite ve fiyatlarla hizmet sunumuna imkân verecek şekilde geliştirilecek; başta fiber altyapı olmak üzere, yüksek hızlı internet erişim imkânı sunan sabit ve mobil yeni nesil erişim şebekelerinin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.726)			
Tedbir 298. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planında (2017-2020) 2019 yılı için belirlenen eylemler uygulamaya geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, Rekabet Kurumu, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2020) kapsamında 2019 yılı için belirlenen eylemler uygulamaya geçirilecektir.

Tedbir 299. 5G ve Ötesi mobil haberleşme hizmetleri alanında uluslararası platformlara katılım sağlanacak, Ar-Ge çalışmaları, patent geliştirilmesi ve standartların belirlenmesi süreçlerine destek verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, BTK, TSE, TÜBİTAK, YÖK, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	5G ve Ötesi teknolojileri konusunda belirlenen yol haritaları uygulanacaktır. AB, ABD ve Uzak Doğu ülkeleri başta olmak üzere Ar-Ge çalışmaları yakından izlenecektir. 5G alanında yerli patentler ile yerli ürünlerin artırılması için gerekli destekler verilecektir. 5G ve Ötesine ilişkin standartların ve frekansların belirleneceği süreç yakından takip edilerek uluslararası çalışmalara etkin katılım sağlanacaktır.
Tedbir 300. Elektronik Haberleşme Altyapı Bilgi Sistemi (EHABS) kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Elektronik haberleşme altyapı bilgilerinin tek merkezde toplanması, bu bilgilerin Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) tabanlı bir haritada gösterilmesinin yanı sıra, geçiş hakkı ve tesis paylaşımına ilişkin süreçlerin etkin ve hızlı bir şekilde işletilmesi, bu kapsamda genişbant erişim ve fiber altyapının yaygınlaşması ve işletmecilerin sektördeki faaliyetlerinin kolaylıkla takip edilmesi amacıyla EHABS projesi uygulamaya alınacaktır. Bu kapsamda EHABS usul esasları çerçevesinde işletmeciler tarafından elektronik haberleşme altyapı bilgilerinin EHABS'a girilmesi 2019 yılı içerisinde sağlanacaktır.
Tedbir 301. Mobil haberleşme altyapısı olmayan yerleşim yerleri için kurulumlar tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	Aralık Sonu	Daha önce GSM altyapısı kurulan 1.799 yerleşim yerine ve mobil haberleşme altyapısı olmayan ilave 1.472 yerleşim yerine GSM ve 4.5G hizmeti götürülerek mobil genişbant haberleşme kapsama alanı genişletilecektir.
Tedbir 302. İnternet Değişim Noktalarının kurulmasına ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK, TÜBİTAK, Telekom Altyapı İşletmecileri, İnternet Servis Sağlayıcıları	Aralık Sonu	Kaynağı ve hedefi yurtiçi olan internet verisinin yurt dışına çıkmadan değişimini sağlamak amacıyla İnternet Değişim Noktalarının kurulmasına yönelik usul ve esaslar oluşturulacaktır.
Bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik Ar-Ge, yenilik ve ihracat teşviklerinin, belirlenecek öncelikli alanlarda, odaklı ve etkileri ölçülebilir bir yapıda uygulanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.729)			
Tedbir 303. Bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımlarında ve sektörel teşviklerde etkinlik artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Ticaret Bakanlığı	Aralık Sonu	Bilgi ve iletişim teknolojileri firmalarının yararlandığı teşvik ve desteklerin sonuçlarının izlenebilir olması ve aralarındaki eşgüdümün sağlanması amacıyla bu sektöre verilen teşvik ve destekler gözden geçirilecek ve gerekli değişiklikler yapılacaktır. Verilen teşvik ve destekler, performans kriterleriyle ilişkilendirilecektir.

Yüksek katma değerli internet girişimlerinin ortaya çıkması ve gelişimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.735)			
Tedbir 304. e-İhracat Stratejisi ve Eylem Planının (2018-2020) uygulanmasına devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	e-İhracat Stratejisi ve Eylem Planı (2018-2020) kapsamında eylemlerin hayata geçirilmesine yönelik uygulama adımlarının 2019 yılına ilişkin bölümü tamamlanacaktır.
Sayısal içeriğin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi amacıyla başta oyun olmak üzere mobil uygulama, yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p. 737)			
Tedbir 305. Yazılım, oyun ve mobil uygulama alanlarında faaliyet gösteren bilişim şirketlerinin tanıtım, danışmanlık, marka tescil, uluslararası belgelendirme faaliyetleri desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Bilgi teknolojileri firmaları, teknoparklar ve sektör STK'larının yurt dışında yürütmekte oldukları tanıtım ve akreditasyon faaliyetlerinin bir strateji doğrultusunda desteklenmesi ve bilgilendirme toplantıları vasıtasıyla bu faaliyetlerin sayısının artırılması sağlanacaktır.
Kişisel verilerin korunması ve ulusal bilgi güvenliği alanlarında hukuki altyapı tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.738)			
Tedbir 306. Siber güvenliğe ilişkin mevzuat düzenlemeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BTK, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Ulusal siber güvenliğinin sağlanmasına ilişkin olarak ülkemizin mevcut mevzuatı gözden geçirilerek Türkiye için ihtiyaç duyulan hususlara ilişkin mevzuat düzenlemeleri hayata geçirilecektir.
Tedbir 307. Siber suçlarla mücadele kapasitesi geliştirilecek ve uluslararası alanda etkinlik artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Siber suçlarla daha etkin mücadele edebilmek, ulusal ve uluslararası operasyonlarda koordinasyon sağlamak ve siber suç soruşturma kapasitesini artırmak amacıyla gerekli yazılım ve donanım temin edilecek, işbirliği toplantıları gerçekleştirilecek, uluslararası seminer, sempozyum ve fuarlara katılım sağlanacak, suç farkındalık seminerleri düzenlenecek ve merkezi bir veri tabanı oluşturulacaktır. Ayrıca, siber suçlarla mücadelede etkinliğin bir parçası olarak Ar-Ge faaliyetleri için analitik ve stratejik değerlendirmelere esas olacak risk ve tehdit analizleri yapılacaktır.
Karasal vericiler üzerinden sayısal yayıncılığa geçiş süreci tamamlanacaktır. Analog yayınların sonlandırılmasıyla boşaltılacak olan frekans bandı etkin bir biçimde değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.739)			
Tedbir 308. Karasal sayısal yayıncılığa geçiş süreci tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, RTÜK, BTK, TRT	Aralık Sonu	Karasal ortamdaki sayısal televizyon sıralama ihalesi yapılarak, kuruluşlara yayın lisansları verilecek ve sayısal televizyon (DVB-T2) yayıncılığına geçiş gerçekleştirilecektir. Karasal ortamdaki FM radyo frekans sıralama ihalesi yapılarak kuruluşlara yayın lisansları verilecektir.

2.2.2.15. Tarım ve Gıda

a) Mevcut Durum

Dünyada yetersiz beslenen insanların sayısında görülen artış, iklim değişikliği, tarımsal üretimde sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması, gıda zincirinde teknolojik altyapının güçlendirilmesi ve gıda kayıpları ile israfın önlenmesi konularını öne çıkartmaktadır.

Dünya tarım ve gıda ürünleri fiyatları endeksi incelendiğinde, 2017 yılı ilk 3 çeyreğinde sıcak ve kuru iklim koşullarının üretimi olumsuz etkilemesine bağlı olarak, küresel temel tarım ve gıda ürünleri fiyatları bir miktar yukarı yönlü hareket izlemiş, akabinde hububat ve şeker piyasaları hariç 2018 yılı ortalarına kadar düşüş sürmüştür, sonraki dönemde ise tüm temel tarım ürünleri fiyatları düşüş eğiliminde olmuştur.

Ülkemizde iklim koşulları ile yağış rejiminde görülen değişimler ile ürün piyasalarındaki spekülasyon ve manipülasyon hareketleri, tarımsal ürün piyasalarındaki arz-talep dengesini ve sonuçta tüketici fiyatlarını yakından etkilemektedir. Son yıllarda nüfus artışı ve turizmin yanında gıda yardımları ve ihracata bağlı artan dış taleple birlikte talep yönlü fiyat artışları görülmekte, son dönemde yaşanan döviz kurlarındaki yükseliş sonucu yurt içi fiyatlardaki artışlar daha da önemli seviyelere çıkmaktadır.

2017 yılında tarımsal üretimde büyüme oranı, 2016 yılında yaşanan gerilemenin ardından yüzde 4,9 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise, tarımsal üretimde yavaşlama öngörülmekte ve sektörün yıl sonu büyüme oranının yüzde 1,3 olacağı tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değer GSYH içindeki ağırlığı 2017 yılında yüzde 6,1 seviyesine gerilemiş olup 2018 yılında bu oranın yüzde 6 civarına düşmesi beklenmektedir.

Sektörün toplam istihdam içindeki payı 2017 yılında yüzde 19,4'e gerileyerek istihdam 5,5 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. 2018 yılında bu oranın yüzde 18,8'e gerilemesi beklenmektedir.

2017 yılında tarım ve gıda ürünlerindeki ithalat bir önceki yıla göre yüzde 16,8 artarak 14 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 4,4 artarak 16,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Tarım ve gıda ürünleri dış ticaret hacminde 2017 yılının ikinci yarısında ithalat ağırlıklı olmak üzere artış yaşanmıştır. 2018 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta ormanlık hariç tüm alt sektörlerde, ihracatta ise tüm alt sektörlerde artış olmuştur. Mevcut koşullar dikkate alındığında, tarım ve gıda ürünleri ihracat ve ithalatında 2018 yılı sonunda bir önceki yıla göre artış kaydedileceği tahmin edilmektedir.

TABLO II: 41- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

	Yıllar					Yüzde Değişim (%)		
	2015	2016	2017	2017(1)	2018(1)	2016	2017	2017-2018(1)
Katma Değer (Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)								
Tarım (2)	104 085	101 400	106 347	27 129	27 456	-2,6	4,9	1,2
Katma Değer (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)								
Tarım (2)	161 448	161 305	189 000	50 567	55 082	-0,1	17,2	8,9
Tarımsal GSYH (Yüzde)	6,9	6,2	6,1	3,7	3,3			
İstihdam (Bin Kişi)								
Tarım İstihdamı (2)	5 483	5 305	5 464	5 757	5 624	-3,3	3	-2,3
Tarım İstihdamı (Yüzde)	20,6	19,5	19,4	19,0	18,3			
İthalat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	6 654	6 270	7 613	5 187	5 584	-5,8	21,4	7,7
Hayvancılık	382	656	1 282	749	1 227	71,7	95,4	63,8
Ormançılık	140	116	91	63	63	-17,1	-21,6	-0,38
Balıkçılık	88	56	58	29	33	-36,3	3,6	13,8
Gıda Ürünleri ve İçecek	5 134	4 852	4 908	3 207	3 274	-5,5	1,2	2,1
Toplam	12 398	11 950	13 952	9235	10 181	-3,6	16,8	10,2
İhracat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	5 398	5 036	4 822	2 711	2 957	-6,7	-4,3	9
Hayvancılık	338	337	439	275	336	-0,3	30,3	22,2
Ormançılık	21	24	27	17	22	14,3	12,5	29,4
Balıkçılık	368	414	451	294	326	12,5	8,9	10,9
Gıda Ürünleri ve İçecek	10 222	9 911	10 678	6 832	7 054	-3	7,7	3,3
Toplam	16 347	15 723	16 417	10 129	10 695	-3,8	4,4	5,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK

(1) Ocak-Ağustos dönemi

(2) Katma değer ve istihdam verileri 2018 yılı için Ocak-Haziran dönemine ilişkin olup 2017 yılı karşılaştırması da aynı bazda yapılmıştır.

Not: Dış ticaret verilerinde ISIC Rev.3 esas alınmıştır.

Toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatımızda 2017 yılı itibarıyla yüzde 36'lık payla Rusya Federasyonu, ABD ve Brezilya ilk üç sırada yer almaktadır. Bitkisel ürün ihracatımızda İtalya ve Almanya, hayvancılık ihracatımızda Irak, gıda ürünleri ihracatımızda ise Irak ve Almanya önde gelen ülkeler olmuştur.

Tarımsal ÜFE değerleri 2017 ortasına kadar genelde yurt içi ÜFE'nin üzerinde değerlerde kalmakta, 2018 yılında ise tarımsal ÜFE genel ÜFE'nin oldukça altında seyretmektedir. Gıda ürünleri ÜFE ve TÜFE değerlerinden 2013 yılı sonrası ayrılarak görece düşük seyreden tarımsal ÜFE'nin, enflasyon üzerinde etkisinin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Gıda ürünleri ÜFE 2018 yılı başından itibaren genel ÜFE artış oranlarıyla aynı çizgide seyretmektedir. Bu da ÜFE artışları açısından gıda ürünlerinin katkısının sınırlı kalmasını sağlamıştır. Gıda TÜFE'nin ise, genel endekslerin üzerinde seyretmesi ve enflasyon sepeti içerisindeki ağırlığı nedeniyle, fiyat artış oranları üzerinde olumsuz etkileri uzun zamandır gündemde bulunmaktadır. Buna ilave olarak, özellikle kur etkisiyle bazı ürünlerin yurt içi fiyatları (şeker gibi) dünya fiyatlarının gerisinde kalmıştır. Bu durum bu ürünlerde ihracatı cazip hâle getirmekte olup fiyat artışlarını besleyen bir sonuç doğurması ihtimali bulunmaktadır.

Fiyat artışlarını kısmen engelleyebilmek adına gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde lojistik altyapıların ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışa sunulmasında uyulması gereken standartların belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonunun sağlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, pazarlama zincirinin etkinleştirilmesi ve etkin stok yönetimiyle haller, ürün ihtisas borsaları ile vadeli işlem ve opsiyon borsalarının işlem hacimlerinin artırılarak daha yönlendirici ve etkin hâle getirilmesi gerekli görülmektedir.

Son dönemde tarımsal işletme ölçek ve yapılarında çok önemli bir değişiklik olmamış, geçimlik aile işletmeciliği ağırlığını korumuş, ancak büyük işletme sayılarında düşük de olsa bir artış gerçekleşmiştir. Bunlara ilave olarak, eğitim ve yayım eksikliği, üreticilerin pazara erişiminin kısıtlılığı, gıda arz zincirinin uzun olması yanında etkin olmayan örgütlenme yapısı gibi yapısal sorunlar devam etmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi talebi giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanlarındaki koruma-kullanma dengesinin sağlanması önemini korumaktadır. Bunlara ilave olarak, sektörden çıkışlar nedeniyle kullanılmayan tarım arazileri, hâlen önemli bir düzeyde tarım arazisinin nadasa bırakılması, özellikle mülkiyet, kullanım ve veraset intikaline ilişkin sorunların devam etmesi tarımsal üretimin artırılmasının önündeki önemli engellerdendir.

Sulama yatırımlarından daha fazla yararlanılarak tarımsal üretimde sulama oranlarının yükseltilmesinin tarım sektörünün büyümesine olumlu katkı yapacağı düşünüldüğünde önümüzdeki dönemde su ile toprağın üretim için planlı şekilde buluşturulmasıyla tarımsal potansiyelin daha etkin değerlendirilmesi temel amaçlardan olacaktır.

Küresel gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler önümüzdeki dönemde tarım sektöründe de endüstriyelleşme ve teknoloji kullanımının daha da artacağını ve rekabetin ağırlıklı olarak bu yönde şekilleneceğini göstermektedir. Bu kapsamda ülkemizde başlatılan akıllı tarım uygulamaları, veri sistemlerinin dijitalleştirilmesi ve izleme ve değerlendirmelerin elektronik ortamda yapılması ile doğru ve güvenilir istatistiklerin oluşturulması çalışmaları sürdürülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş çerçevesinde, 703 sayılı KHK ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı kapatılmış ve 10/07/2018 tarihli ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle anılan bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kuruluşları tek çatı altında birleştirilerek Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuştur.

Toprak ve Su Kaynakları

Ülkemizin tarım arazisi varlığı 2010 yılında 24,4 milyon hektar iken 2017 yılında 23,4 milyon hektara gerilemiştir. Bunun 15,5 milyon hektarını ekilen, 3,7 milyon hektarını nadasa bırakılan, 798 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,3 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağçılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Tarımsal üretim potansiyeli yüksek, erozyon, kirlenme, amaç dışı kullanımlar gibi çeşitli nedenlerle toprak kaybı ve arazi bozulmalarının hızlı geliştiği ovalar, büyük ova koruma alanı olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda, 04/12/2017 tarihli ve 2017/11414 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla toplam 32 adet büyük ova, büyük ova koruma alanı olarak ilan edilmiştir.

Tarım amaçlı arazi ediniminin kolaylaştırılması, tarımsal arazi piyasasının düzenlenmesi, mülkiyetten kaynaklanan ihtilafların giderilmesi, tarım arazilerinin değerinin tespiti, tarımsal üretimde kullanılmayan arazilerin üretime kazandırılması, arazi sahiplerinin satış talebi ve alıcıların alım taleplerinin değerlendirilip, tarafların birbirleriyle ilişkilendirilmesi ve işletmelerin yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğüne ulaştırılması veya daha da artırılmasını sağlamak amacıyla tarımsal arazi edindirme iş ve işlemlerine ilişkin usul ve esasları düzenleyen yönetmelik 13/04/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik olarak arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır.

Toprakların fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının iyileştirilmesi, verimliliğin artırılması, insan sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla, organik, mineral ve mikrobiyal kaynaklı gübrelerin kullanımını yaygınlaştırmak, tanımlamak, bunlara ait analiz metotlarını belirlemek ve bu ürünlerin ithali, ihracı, üretimi, piyasaya arzı ile kayıt altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen yönetmelik 23/02/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) tarafından 2017 yılı içerisinde 47 adet sulama tesisi inşaatı tamamlanarak sulamaya açılmış ve kümülatif sulama tesisi sayısı 2.660’a ulaşmış, sulamaya açılan toplam sulama alanı ise yıl içinde tamamlanan ilave 105.440 hektar saha ile toplam 3.185.842 hektara ulaşmıştır. 2017 yılında tamamlanan söz konusu fiziki gerçekleşme 1985 yılından bu yana kaydedilen en yüksek yıllık ilave sulama alanıdır.

Sulamaya açılan yeni sahaların yanı sıra yürütülen yenileme projeleri ile işletmedeki sulama sistemleri içerisinde su tasarrufu ve işletme kolaylığı sağlayan borulu sistem tesis oranı 2016 yılı sonundaki yüzde 22’den 2017 yılı sonunda yüzde 24’e yükselmiştir.

TABLO II: 42- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2017 Yılı)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Alanı (hektar)	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	247 456	255
Su Kullanıcı Teşkilatları ve Mahalli İdareler	2 425 725	923
Bedeli Karşılığında DSİ’ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	16 992	29
Yeraltı Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	495 669	1 453
TOPLAM	3 185 842	2 660

Kaynak: DSİ

2018 Yılı Yatırım Programında DSİ’nin, toplam tutarı 136,1 milyar TL olan ve 2017 yılı sonuna kadar toplam 54 milyar TL harcanan 180 projesi yer almıştır. Bu projelerin sene başı ödenek miktarları dikkate alındığında ortalama tamamlanma süresi 12,6 yıl olarak programlanmış, yıl içinde yapılan revizyonlarla program ödeneği yaklaşık 6,5 milyar TL’den

7,9 milyar TL'ye revize edilmiştir. Bunların yıl sonu harcaması 7,35 milyar TL olarak tahmin edilmekte olup ortalama tamamlama süresinin ise 11 seneye gerilemesi beklenmektedir.

TABLO II: 43- DSİ Stok Değerlendirme

DSİ-Tarım/Sulama	2014	2015	2016	2017	2018
Proje Sayısı (1)	174	176	173	179	180
Ortalama Tamamlanma Süresi (yıl)	10,5	10,2	9,6	9,1	12,6
Yılı Yatırımı (Cari fiyatlarla, milyon TL) (1)	4 252	4 450	5 275	6 500	6 485
Yılında İşletmeye Açılan İlave Sulama Net Alanı (Hektar) (2)	88 101	90 754	54 165	105 440	75 000

(1) Program

(2) 2014-2017 yılları DSİ Genel Müdürlüğü'nün gerçekleşme; 2017 yılı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın gerçekleşme tahmini verileridir.

DSİ'nin sulama sektörüne ayrılan ödeneklerin mevcut seviyesi dikkate alındığında, 2018 yılı fiziki gerçekleşmesinin 2017 yılının gerisinde kalması beklenmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından toplulaştırılan tarım arazilerinin 2017 yılı sonunda 3,2 milyon hektarında tapu tescili yapılmış olup kümülatif olarak 8,2 milyon hektarda çalışmalar sürdürülmektedir.

Sektörde 2018 yılının en önemli gelişmesi yılın ilk yarısında yasalaşan ve 6200 sayılı DSİ Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanununda yapılan dikkat çekici yapısal düzenlemelerdir. Bu çerçevede arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme faaliyetleri ile ilgili DSİ tek yetkili kurum olarak tespit edilmiş ve sulama birliklerinin yapısında sadeleştirmeye gidilmesinin yanı sıra birlik başkanları DSİ personelinin atanmak suretiyle birliklerin etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir. Olumlu sonuçları kısa zamanda gözlenemeyecek olmakla birlikte bu reorganizasyon, sektörde son dönemde kaydedilen en kapsamlı yapısal düzenleme olarak dikkat çekmektedir.

Tarım arazilerinin parçalanması ve işletme ölçeklerinin küçülmesine neden olan miras hukukunun düzenlenmesi kapsamında 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 2014 yılında yürürlüğe girmesinden sonra, Kanunun uygulanması için miras hukukuna ilişkin uygulamalar ile tarımsal arazi edindirme iş ve işlemlerine ilişkin düzenlemelere yönelik çalışmaların tamamlanması öncelikli görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı 100 Günlük İcraat Programında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığına yönelik eylem planı içerisinde yer alan Hazine'ye ait tarım arazilerinin çiftçilere kiralanmasını sağlayan düzenleme ile Hazine'ye ait izinsiz, sözleşmesiz kullanılan tarım arazileri kayıt altına alınmıştır. Bu çerçevede, Tarım ve Orman Bakanlığınca yapılan düzenlemeyle mevcut durumda Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) dâhil olmayan Hazine'ye ait tarım arazilerinin ve çiftçilerin ÇKS'ye kayıtlı olabilmeleri imkânı getirilmiş böylece, çiftçilerin tarımsal destek ve krediler ile tarım sigortalarından faydalanmaları sağlanmıştır.

Bitkisel Üretim

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim birinci tahminlerine göre 2018 yılında üretim miktarları, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 1,3, sebze ve meyvelerde ise yüzde 6,3 artış göstermiştir.

Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 0,9 oranında azalarak yaklaşık 35,8 milyon ton olacağı, yağlı tohumlarda ise önemli bir değişimin olmayacağı beklenmektedir. Sebze ürünleri üretim miktarının 2018 yılında bir önceki yıla

göre yüzde 1,4 azalması, meyve ürünleri üretim miktarının aynı dönemde yüzde 6,3 oranında artması öngörülmektedir.

Arz açığı bulunan yağlı tohumlarda 2017 yılında 2,2 milyon ton olan toplam üretimin 2018 yılında 2,4 milyon tona çıkması beklenmektedir. 2017 yılında yağlı tohum ithalatının miktarı 3,4 milyon ton, değeri 1,7 milyar ABD doları olmuştur. Yağlı tohumların küspesinin de yem amaçlı olarak ithal edildiği dikkate alındığında ithalat hacmi daha da büyümektedir. 2018 yılında ham yağ ithalatının aynı düzeylerde kalacağı tahmin edilmektedir. Hububatta piyasa istikrarının sağlanmasına yönelik dış ticaret önlemleri dâhil olmak üzere gerekli tedbirler uygulanmaya devam edilmekte olup bu çerçevede ithalata sınırlı ve süreli olarak izin verilmektedir.

Bitkisel üretim sektöründe yerel çeşitlerin ve bitki gen kaynaklarının korunması, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, Ar-Ge politikalarının geliştirilmesi, sertifikalı tohumluk üretiminin ve kullanımının yaygınlaştırılması ve kamu ile özel kesimin etkin işbirliği hususları önemini korumaktadır.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temini açısından iyi tarım uygulamaları, organik tarım uygulamaları, ıtri, tıbbi, aromatik ve boyar bitkilerin doğadan toplanmasının yanı sıra, yetiştiriciliğinin geliştirilmesi ile birlikte başta kontrol ve denetime yönelik hizmetlerin artırılması olmak üzere, güvenilir üretimin yaygınlaştırılması, ihracatın artırılması, istatistiki altyapı dâhil izlenebilirliğin iyileştirilmesi ile kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Biyogüvenlik Kurulu kararlarıyla birlikte yem amaçlı kullanım için ithalata onay verilen genetiği değiştirilmiş mısır ve soya çeşitlerinin ithalat ve kullanımına ilişkin izlenebilirlik, kontrol ve denetim sisteminin etkin şekilde işletilmesi önemli görülmektedir.

Ayrıca, son dönemde önemini artıran yöresel ürünler, hikâyesi olan ürünler ve coğrafi işaretli tarımsal ürünlerin tespit ve sertifikalandırılması da hem üretici gelirlerinin artırılması hem de katma değerli ürünlerin ekonomiyeye kazandırılması açısından önem arz etmektedir.

2011 yılında lisanslı depoculuğun geliştirilmesi için kurulan TMO-TOBB Lisanslı Depoculuk Anonim Şirketi hububatta 70 bin ton depo kapasitesine ulaşmıştır. Ayrıca, özel sektörde bulunan toplam 37 şirket, hububat, baklagiller ve yağlı tohumlarda 1,6 milyon ton, zeytin/zeytinyağında 5 bin ton, pamuk ve fındıkta 17'şer bin ton kapasiteli olmak üzere lisanslı depo faaliyetlerine devam etmektedir. 61 şirket ise 7,1 milyon ton kapasiteli lisanslı depo için kuruluş izni almış olup lisans alma süreci henüz tamamlanmamıştır. 2018 yılında ise mevcut kapasiteye yaklaşık 430 bin tonluk bir ilavenin olması beklenmektedir.

Elektronik ürün senetleri ile elektronik ürün senetlerine dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin güven, serbest rekabet ve istikrar içinde şeffaf ve kolay bir şekilde işlem göreceği Ürün İhtisas Borsasının kuruluşu, faaliyetleri ve bu faaliyetlerin denetimine ilişkin usul ve esasları düzenleyen ve 2017 yılında yürürlüğe giren Elektronik Ürün Senetleri Yönetmeliği çerçevesinde, Merkezi Kayıt İstanbul, Ticaret Bakanlığı tarafından elektronik ürün senetlerinin kayıtlarının tutulacağı Elektronik Kayıt Kuruluşu olarak belirlenmiştir.

Yeni düzenlemeler ile ürününü lisanslı bir depo işletmesine teslim eden çiftçi ya da herhangi bir kurum adına elektronik ürün senedi oluşturulacak, ürüne ve haklarına ilişkin kıymetli evrak hükmündeki kayıtlar, kayden Merkezi Kayıt Kuruluşu sisteminde izlenecektir.

Bitkisel üretimde kaliteyi ve üretimi artırmanın yanı sıra markalaşmayı ve rekabetçiliği teşvik etmek üzere, kendi sektörlerinde avantajlı bulunan ürünlerde değer zincirlerinin tüm halkalarını içine alacak şekilde kümelenmelerinin sağlanması hususu önem arz etmekte olup

bu kapsamda, hayvancılık, zeytin ve zeytinyağı, tohumculuk, bitkisel yağ, üzüm ve üzüm ürününe dayalı sanayi, süs bitkileri, itirî, tıbbî ve aromatik bitkiler ile tarımsal mekanizasyon konularında sektörel kümelenme çalışmaları sürdürülmektedir.

Özellikle hasat sonrası tarlada bırakılan bitkisel atıkların kullanım alanları her geçen gün artmakta ve bulunabilirliği ve fiyatları sorun olmaktadır. Nitekim hayvancılığın en önemli girdilerinden olan hububat sap/samanları önceki dönemlerde selüloz hammaddesi olarak kullanılmaya başlanmış olup süreç içerisinde mobilya sanayi, inşaat endüstrisi, biyokütle enerjisi üretimi gibi sektörlerden talep görmektedir. Bu kapsamda başta anız yakımının engellenmesi olmak üzere uygun hasat tekniklerinin kullanılması yanında gerekli teknoloji kullanılarak her türlü bitkisel atığın ürüne dönüştürülerek ekonomiye kazandırılması katma değer artışı açısından önemli görülmektedir.

Hayvancılık

Türkiye’de özellikle büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli aile işletmesi niteliğini korumakta olup son yıllarda uygulanan projeler ile orta ve orta-büyük ölçekli işletme sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

2017 yılı itibarıyla yaklaşık 16 milyon baş olan sığır mevcudunun yüzde 41’i kültür melezi sığırdan, yaklaşık yüzde 49’u ise saf kültür ırkı sığırdan oluşmaktadır. Ayrıca, yaklaşık 33,7 milyon baş olan koyun mevcudunun yüzde 93’ünü verimi görece düşük olan yerli koyun ırkları oluşturmakta olup büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta özellikle et verimi yüksek ırkların yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Enflasyon üzerinde önemli baskı oluşturan kırmızı et fiyatlarında yaşanan yükselişin önüne geçilmesinde kırmızı et arzının artırılması önemli bir unsurdur. Ancak, büyükbaş ve küçükbaş canlı hayvan varlığında oransal olarak artışlar görülmekle birlikte esas olan, talebi karşılayacak yeterli seviyeye ve süreklilik arz eden bir yapıya ulaşılmasıdır. Bunun yanı sıra, büyükbaş hayvana bir alternatif kaynak olan küçükbaş hayvan varlığında kırmızı et arz açığını telafi edecek bir artış yaşanmaması önemli sorun olarak görülmektedir.

2011-2017 döneminde damızlık, besilik ve kasaplık olmak üzere yaklaşık 2,8 milyon büyükbaş hayvan ithal edilmiştir. Söz konusu ithalatı ağırlıklı olarak besilik ve kasaplık canlı hayvanlar oluşturmakta olup, damızlık hayvan ithalatı sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. Buna karşılık tavuk eti ve yumurtasında ihracat artarak sürmektedir.

Hayvancılık sektöründe kırmızı et üretiminin nitelik ve nicelik olarak artırılmasına yönelik önemli dönüşüm ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda, büyükbaş hayvan varlığının artırılması amacıyla kısa vadeli çözüm olan ithalat yerine yurt içinde üretimin sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi önemli görülmektedir. Aynı zamanda, hayvancılık işletme ölçeklerinin büyütülmesi ve uzmanlaşması yönünde destek modellerinin uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, et arzının artırılmasına yönelik, et verimi yüksek olan ırkların geliştirilmesi ve etçi tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması ile sütçü işletmelerde mümkün olduğunca kombine verimli ırklara öncelik verilmesi önemini korumaktadır.

TABLO II: 44- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2013	2014	2015	2016	2017
Sığır Varlığı (Bin Baş)	14 415	14 223	13 994	14 080	15 944
Kültür	5 954	6 179	6 385	6 589	7 805
Melez	6 112	6 061	5 734	5 758	6 536
Yerli	2 348	1 983	1 875	1 733	1 603
Koyun Varlığı (Bin Baş)	29 284	31 140	31 508	30 984	33 677
Yerli	27 485	29 034	29 302	28 833	31 257
Merinos	1 799	2 106	2 206	2 151	2 420
Keçi Varlığı (Bin Baş)	9 226	10 345	10 416	10 345	10 635
Manda Varlığı (Bin Baş)	118	122	134	142	161
Süt Üretimi (Bin Ton)	18 224	18 631	18 655	18 489	20 700
Et Üretimi (Bin Ton)	996	1 008	1 149	1 173	1 126
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	16 497	17 145	16 728	18 098	19 281
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	1 758	1 895	1 909	1 879	2 137
Bal Üretimi (Bin Ton)	95	104	108	106	115
Toplam Canlı Sığır İthalatı (Bin Baş)	194	50	203	493	894
Damızlık Sığır	32	24	49	64	113
Besilik Sığır	131	24	154	407	666
Kasaplık Sığır	29	2	-	22	115
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	260	276	229	210	278
Tavuk Sakatları İhracatı (Bin Ton)	98	121	105	105	126
Tavuk Yumurtası İhracatı (Milyon Adet)	214	164	199	217	213

Kaynak: TÜİK

Bunun yanı sıra, sığır etine ikame olabilecek koyun ve keçi arzının artırılması ve kamu politikalarının bu çerçevede oluşturulması öncelikler arasında görülmektedir. Et tüketimindeki çeşitliliğin artırılması ve toplumun kanatlı hayvan eti ve balık tüketimine yönlendirilmesiyle dengeli ve nitelikli beslenmenin desteklenmesi önemli görülmektedir.

Süt üretimi önceki yıllarda izlenen artış seyrini sürdürmüş ve 2017 yılında 20,7 milyon ton düzeyine çıkmıştır. Bu artışta kültür ve kültür melezi hayvan varlığında görülen yükselişin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Hayvansal üretimde verim artışında en önemli unsurlardan olan hayvan ıslahı ve nitelikli damızlık sığır elde edilebilmesi amacıyla, 2017 yılında suni tohumlama metoduyla 3,3 milyon baş sığır tohumlanmış olup 2018 yılında 4 milyon adet suni tohumlama yapılması hedeflenmiştir. Suni tohumlamada verim artışının sağlanmasını teminen hedef ve gerçekleştirmelerin artırılması önceliklidir.

Hayvancılık açısından yemleme maliyetlerinin azaltılması ve kaba yem açığının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Yem bitkileri üretimi talebi karşılayamaz durumda olup, çayır ve meraların korunma ve ıslahı yetersizdir. Bu bağlamda, meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmalarına hız verilmesi, mera tespit ve tahdit çalışmalarının hızla tamamlanması, meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapının geliştirilmesi önceliklidir.

Hayvancılık sektöründe fiyat dalgalanmalarından en çok etkilenen sektörlerin başında karma yem sanayii gelmekte olup karma yem fiyatlarındaki artışlar doğrudan hayvansal ürün fiyatlarına yansımaktadır. Girdi olarak hububat ve yağlı tohumlar başta olmak üzere bitkisel ürünleri kullanan yem sektöründe üretim artış hızı bitkisel üretim arzındaki artıştan fazladır. Nitekim son 20 yılda hububat üretimi yaklaşık 5,7 milyon ton ve yağlı tohum üretimi yaklaşık 1,6 milyon ton artarken, karma yem üretimi 17,5 milyon ton artış göstermiştir. Bu durum sektörün ihtiyacı olan bitkisel hammaddelerin yaklaşık yarısının ithalat yoluyla karşılanmasına neden olmakta ve cari açığa ciddi bir katkı yapmaktadır. Bu durumun önlenmesi için başta yağlı tohumlar olmak üzere karma yem hammaddelerinde önemli bir verimlilik ve üretim artışı yanında depolama ve nakliyat konusunda maliyet düşürücü yeni yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

Halen yıllık olarak tespit edilen hayvancılık destekleme konularının ve destek tutarlarının, beş yıl gibi uzun dönemleri kapsayacak şekilde belirlenmesi, üretim kararlarının ve tercihlerinin istikrarlı şekilde uygulanmasını sağlayacaktır.

Hayvan hastalıkları ve zararlılarının olumsuz etkilerinin azaltılması yönündeki çalışmalarda, hayvancılık işletmeleri bazında koruyucu önlemlerin alınmasına yönelik İşletme Odaklı Koruyucu Hekimlik Sisteminin uygulamaya alınması ve ülke şartlarına uygun aşı, ilaç ve serum üretiminin miktar ve kalitesinin iyileştirilmesi ihtiyaçları devam etmektedir.

Hayvancılık altyapısına bölgesel anlamda destek aktarmak üzere Bölge Kalkınma İdareleri tarafından çığ sütte soğuk zincir altyapısının desteklenmesi, serbest sistem yumurta tavukçuluğunda iyi tarım ve organik tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, canlı hayvan pazarı altyapısının sağlanması, mezbaha yapımı, arı kovani ve sıvat dağıtımı ile hayvan içme suyu göletleri yapımına öncelik verilmektedir.

Su Ürünleri

Ülkemiz deniz ve iç su yüzey alanları itibarıyla orman ve tarım alanlarından fazladır. 8.333 km kıyı uzunluğuna sahip ülkemizde, 24,6 milyon hektar kullanılabilir deniz ve 1,3 milyon hektar iç su alanı olmak üzere toplam 26 milyon hektar su alanı bulunmaktadır. Ülkemizde 2017 yılı itibarıyla yaklaşık 200 doğal göl, 293 baraj gölü ve 1.000 gölet bulunmaktadır. İç su kaynaklarımızın sayısı sulama ve enerji amacıyla yapılan gölet ve barajların sayısına bağlı olarak her geçen gün artmaktadır. Ayrıca üretim alanı olarak kullanılacak 178 bin km uzunluğundaki nehirlerin yanında yetiştiriciliğe müsait olan ve şu anda üzerinde yetiştiricilik yapılan pek çok su kaynağı da bulunmaktadır.

Ülkemizde su ürünleri üretimi 2017 yılında, yüzde 56,2'si deniz ürünleri, yüzde 43,8'i yetiştiricilik üretimi olmak üzere toplam yaklaşık 631 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu üretimin yüzde 21,6'sı iç sularda gerçekleştirilmiştir. Su ürünleri üretiminde avcılıkta dalgalanmalar yaşanırken, son yıllarda yetiştiricilikteki üretim artış eğiliminin devam ettiği görülmektedir.

Tarımsal desteklemeler kapsamında kilogram üstü alabalık üretimi ve balık etiketleme destekleme kapsamına alınmıştır. Ayrıca, geleneksel kıyı balıkçılığında devamlılığın ve

kayıtlılığın sağlanması amacıyla iç sularda faaliyet gösteren balıkçı gemilerinin tamamı ile denizlerde faaliyet gösteren 10 metreden küçük boylardaki gemilere boyutlarına göre destek verilmesi uygulamalarına 2018 yılında da devam edilmiştir.

Avcılık ve yetiştiricilikte, Ar-Ge çalışmaları, üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla su ürünleri enstitülerinin fiziki ve araştırma altyapılarının güçlendirilmesine devam edilmektedir.

Kaynakların etkin kullanımı ve sürdürülebilirliğini teminen stok belirleme ve yönetme çalışmaları yürütülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye-AB Mali İşbirliği (IPA 2) kapsamında yürütülen 6 milyon Avro bütçeli Su Ürünlerinde Stok Tespiti Uygulama Projesi kapsamında stok çalışmalarında önemli gelişmeler kaydedileceği öngörülmektedir.

Balıkçılık sektörünün en önemli altyapı ihtiyacı olan balıkçı barınaklarına yönelik onarım çalışmaları ve yeni barınak inşası ihtiyaçlar doğrultusunda sürdürülmektedir. Ayrıca balıkçıların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere altyapı inşaatları tamamlanmış olan barınaklarda üstyapı tesisleri hakkında çeşitli model çalışmaları devam etmektedir.

Yetiştiricilik üretiminin artırılması ile kontrol ve denetim hizmetlerinin sağlıklı bir hale getirilebilmesi amacıyla başta karaya çıkış noktaları olmak üzere gerekli altyapı çalışmalarının ivedilikle çözümlenmesi gerekmektedir.

Su ürünleri sektörünün en önemli sorunları olan yasa dışı, kayıt dışı ve plansız avlanma hususlarında gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılarak, bu konuda Deniz/İç su Koruculuğu sisteminin hayata geçirilmesi öncelikli görülmektedir. Aynı zamanda avcı ve yetiştirici örgütlerinin işlevsel hale getirilmesi, karar süreçlerine dâhil edilmeleri ve özellikle mevzuat ve kayıtlılık konularında eğitimlerine öncelik verilmesi gerekmektedir.

Ormanlık

Ülkemiz yüz ölçümünün yüzde 28,6'sını oluşturan orman varlığımız, karasal ekosistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu varlığın korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak, 2017 yılında 112.100 hektar bozuk orman alanı rehabilite edilmiş, 46.934 hektar alanda ağaçlandırma çalışması ve 91.049 hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Orman yangınlarıyla mücadelede önleyici tedbirlerin artırılmasına ve müdahale kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik önemli gelişmeler bulunmakla birlikte, 2017 yılında 11.998 hektar orman alanı yangınlarda zarar görmüştür.

Ormanların etkin kullanımı ve sürdürülebilir yönetimi için orman köylülerinin sosyo-ekonomik projelerle desteklenmesine devam edilmektedir. Bilhassa entegre havza yönetimi projeleriyle doğal kaynak bozulmasının önüne geçilmesinin yanı sıra orman köylülerinin gelirlerini ve yaşam kalitesini iyileştirici ve artırıcı tedbirler alınmaktadır.

Orman ürünlerinde arz güvenliğine katkı sağlaması amacıyla, özel ağaçlandırma ve endüstriyel ormanlık çalışmalarının hızlandırılması ve bozuk orman alanları ile boş Hazine arazilerinin üretime kazandırılmasına yönelik çalışmanın yapılması önemini korumaktadır.

Sürdürülebilir Orman Yönetimi ulusal kriter ve gösterge setinin hazırlanarak uygulanmasına, yangınlar ve zararlılar başta olmak üzere ormanların çeşitli faktörlere karşı etkin şekilde korunmasına, toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma yapılmasına, orman yollarının güncel ihtiyaçlara göre iyileştirilmesi ve geliştirilmesine, ormanların sağladığı ürün ve hizmetlerden sürdürülebilir şekilde faydalanılmasına, orman-halk ilişkilerinin iyileştirilmesine, yerli ve yenilenebilir bir doğal yapı malzemesi olan ahşabın yapılarada

kullanımının teşvik edilmesine ve ormancılık sektöründe bilişim altyapısının oluşturulmasına öncelik verilmektedir.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Ülkemizde Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde üretimi desteklenecek bitkisel ürün listeleri kapsamında destekleme sistemi uygulanmaktadır. Hayvancılıkta ise desteklerin il ve bölge bazında ayrıştırılmasıyla daha odaklı bir destekleme modeline geçiş yapılmış ve söz konusu bölgelere özgü destekler artırılmıştır. Su ürünlerinde ise, kıyı balıkçılığının kayıt altına alınarak desteklenmesine başlanmıştır.

Bitkisel üretimde mazot desteklerinin yükseltilmesiyle 2018 yılında çiftçinin eline geçen destek tutarında önemli artış gerçekleşmiştir. Hayvancılığın gelişiminin desteklenmesi amacıyla da 2019 yılında hayvancılık işletmelerine sağlanan desteklerde artış yapılması öngörülmektedir.

Tebliğlerle yapılan düzenlemelerde tarımsal üretimde su kısıtı yaşanan havzalar belirlenerek bu alanlarda fazla su tüketmeyen ürünlerin ekimine ilave destek sağlanmıştır.

Tarımsal destek ödemelerinde 2017 yılı gerçekleşmesi ile 2018 yılı gerçekleşme tahmini ve 2019 yılı programı kıyaslandığında, destek ödemeleri ana kalemler itibarıyla nominal olarak artmaktadır. Kırsal kalkınma amaçlı destekleme ödemelerinin ise önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir.

Genç çiftçilerin tarımsal üretime kazandırılması ve yeni iş imkânlarını desteklemek üzere genç çiftçilere 30 bin TL'ye kadar hibe desteği sağlanmaktadır. Bu kapsamda, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık başta olmak üzere çeşitli tarımsal üretim kollarında kullanılmak amacıyla 2016 yılında toplam 450 milyon TL, 2017 yılında 483 milyon TL hibe desteği sağlanmış olup, bu rakamın 2018 yılında yaklaşık 503 milyon TL düzeyinde gerçekleşmesi planlanmaktadır.

Süt fiyatlarında dengenin üretici veya tüketici aleyhine bozulmasının önlenmesi amacıyla ESK tarafından süt regülasyonu çalışmalarına devam edilmektedir.

Tarım desteklerinin havza, ürün ve su kısıtı temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılması, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanması ile üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklemelerde dikkate alınması öncelikli görülmektedir.

Tarımsal destekleme sistemine ilişkin; hâlihazırda uygulanan tarımsal desteklerin incelenmesi, sadeleştirilmesi, tarımsal desteklerin etki analizlerinin yapılması, desteklenecek ürünler ve destekleme birim tutarlarının analiz sonuçlarına göre her yıl yeniden belirlenmesi, desteklemeden yararlanan üreticilerin sayısı ile birim üreticinin desteklerden aldıkları toplam payların göz önünde bulundurulması, Kırsal Kalkınma Planı doğrultusunda ticari işletmeciliği destekleyecek tarımsal ve kırsal kalkınma yardımlarının önceliklendirilmesi konularını dikkate alan yeni bir destekleme anlayışının benimsenmesi faydalı görülmektedir.

TABLO II: 45- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2017	2018 (2)	2019 (3)	2018	2019	2017	2018 (2)	2019 (3)
	Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	3 006	3 892	4 322	29,5	11,0	23,6	26,9
Alan Bazlı Ek Ödeme (Organik Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi, Küçük İşletme Desteği)	295	342	436	15,7	27,6	2,3	2,4	2,6
Mazot	700	1 900	2 090	171,4	10,0	5,5	13,1	12,3
Gübre	805	553	554	-31,3	0,2	6,3	3,8	3,3
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	211	168	212	-20,1	26,1	1,7	1,2	1,3
ÇATAK	160	79	180	-50,4	127,2	1,3	0,5	1,1
Fındık	835	850	850	1,8	0,0	6,6	5,9	5,0
Telafi Edici Ödemeler	191	186	215	-3,0	15,9	1,5	1,3	1,3
Patates Siğili Desteği	0	0	15	-	-	0,0	0,0	0,1
Çay Budama Tazminat ve Masrafları	191	186	200	-3,0	7,8	1,5	1,3	1,2
Fark Ödemesi	3 888	3 456	3 721	-11,1	7,7	30,6	23,9	21,9
Hububat ve Bakliyat	1 207	998	1 122	-17,3	12,5	9,5	6,9	6,6
Çay	165	170	163	3,0	-4,4	1,3	1,2	1,0
Arz Açığı Olan Ürünler (4)	2 516	2 289	2 437	-9,0	6,5	19,8	15,8	14,3
Hayvancılık Destek Ödemeleri	3 848	4 103	5 268	6,6	28,4	30,3	28,3	31,0
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme (5)	795	1 724	1 900	116,7	10,2	6,3	11,9	11,2
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	860	958	1 220	11,3	27,4	6,8	6,6	7,2
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	133	171	342	28,7	100,5	1,0	1,2	2,0
TOPLAM	12 722	14 489	16 989	13,9	17,3	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı.

(1) 2017 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

(4) Kütlü pamuk, zeytinyağı, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.

(5) Bütçe tutarının 2016 yılında 210 milyon TL'si, 2017 yılında 216 milyon TL'si ve 2018 yılında 339 Milyon TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır. Genç çiftçi programı için 2016 yılında 450 milyon TL ve 2017 yılında 483 milyon TL ödenek tahsis edilmiş olup 2019 yılında 503 milyon TL tahsis edilmesi öngörülmektedir.

Gıda

Küresel Gıda Güvenliği Endeksi 2017 sıralamasına göre, Türkiye 113 ülke arasında 49'uncu sırada yer almıştır. Bu endekste, Türkiye erişilebilirlikte (ekonomik ulaşılabilirlik) 54'üncü, bulunabilirlikte (fiziksel ulaşılabilirlik) 50'nci, kalite ve gıda güvenilirliği boyutlarında ise 39'uncu sırada bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, doğal kaynaklar ve dayanıklılık karşılaştırmasına ilişkin endekste ise 38'inci sırada yer alınmıştır. Bu sonuçlar da dikkate alınacak olursa, ülkemizin gıda güvenliği göstergelerini iyileştirmek için gıda fiyatlarının düşürülmesi, gıda kayıp ve israfının azaltılması ile dengeli ve yeterli beslenme konularının ülkemiz açısından önemi anlaşılmaktadır.

Ülkemizde gıda güvenilirliği mevzuatı çerçevesinde, gıda kontrol sisteminin bir parçası olan denetim altyapısının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar ile risk analiz sistemi oluşturulması ve gıda güvenilirliği bilgi ağının geliştirilmesi çalışmalarını devam etmektedir.

Tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerde işletme yenileme ve rehabilitasyon yatırımlarının yanı sıra çevre koruma amaçlı çalışmalar sürdürülmektedir.

24/12/2017 tarihli ve 696 sayılı KHK ile Şeker Kurumu ile Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu kapatılmış ve bu kurumların yetki ve görevleri Tarım ve Orman Bakanlığına devredilmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Toprak ve su kaynakları ile orman varlığını gözeterek sürdürülebilir üretim ve tüketimi esas alan, tarımsal örgütlenme ve altyapı sorunları çözülmüş, teknolojiye dayalı üretimin yapıldığı, rekabet gücü artmış, gıda güvenliğini ön planda tutan, ülkemiz insanının yeterli, güvenilir ve dengeli beslenmesinin sağlanabildiği bir tarım ve gıda sisteminin geliştirilmesi temel amaçtır.

2019 yılı yatırım imkânları Devlet Su İşleri sulama yatırımları portföyünde proje bazında kaynak tahsisinde önceliklendirmenin titizlikle yapılmasını özellikle gerektirmektedir. Devam eden projeler kapsamındaki depolama tesis ve sulama şebeke inşaatları 2019 yılında tamamlanacak olanlara öncelik verilmek üzere, kapsamlarındaki iş programları halihazırda 2020 ve sonrasına sarkan projeler yavaşlatılacak ve bu ilke doğrultusunda, kapsamında sözleşmeye bağlanmış iş bulunmayan projelerden fizibilitesini yitirdiği tespit edilenler yatırım programından tasarruf edilecek, ayrıca, kapsamındaki işler irdelenerek toplulaştırılmış projeler bu yaklaşım çerçevesinde revize edilecektir. Bu yeniden önceliklendirme çalışması neticesinde, kaynak kullanımında tasarruf sağlanırken hizmet seviyesinin korunması hedeflenecektir.

Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır.

Sözleşmeli üretim ve arazi kiralama gibi yöntemlerle tarımsal işletmelerde ölçeklerin büyütülmesi, arazi edinimi uygulamalarının geliştirilmesiyle arazi bankacılığı dâhil çeşitli modellerle atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması hedeflenmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde kurulan tarım bilgi sistemlerinin entegrasyonunun sağlanması tarımda güncel durumun izlenmesi yanında destekleme politikalarının etkin kullanımı ile izlenebilirliği açılardan önem arz ettiğinden, söz konusu sistemlerin, diğer kurumların hizmetlerinde ortak kullanıma sunulabilecek olanlar da dikkate alınarak, geliştirilmesine devam edilecektir.

TABLO II: 46- Tarımsal Yapıda ve Gıda Güvenliğinde Gelişmeler ve Hedefler

Hedef Konusu	2016	2017	2018 (1)	2019 (2)
Arazi Toplaştırma ve TİGH Faaliyeti Yürütülen Alan (Kümülatif, Milyon Hektar) (3)	5,4	7,3	8,2	8,5
İşletmeye Açılan Sulama Alanı (Net Kümülatif, Milyon hektar) (4)	3,08	3,18	3,26	3,30
Ağaçlandırma (Kümülatif, Milyon hektar) (5)	3,67	3,79	3,93	4,07
Alan Bazlı Desteklerin Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)	28,8	23,6	26,9	25,4
Sertifikalı Buğday-Arpa Tohumu Kullanım Oranı (Yüzde)	84	89	90	91
Siğir Varlığı İçerisinde Saf Kültür Irkı Oranı (Yüzde)	47	48	49	49
İyi Tarım Uygulamaları Üretim Alanları (Bin hektar)	474	624	682	682
Yağlı Tohumlarda Kendine Yeterlilik Oranı (Yüzde) (6)	39	39	39	40

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, DSİ, Orman Genel Müdürlüğü, TÜİK.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Tarım ve Orman Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.

(4) DSİ tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.

(5) Rehabilitasyon hariç, endüstriyel, toprak muhafaza ve genişletme maksatlı olanlar dâhildir.

(6) Ayçiçeği, soya ve kolza toplamında kendine yeterlilik ortalaması alınmıştır. Strateji ve Bütçe Başkanlığı tahminidir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Tarımda sosyal yapı gözetilerek üretim türüne göre yeter gelirli işletme büyüklüğü temelinde tarımsal işletmelerin etkinlikleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.758)			
Tedbir 309. Atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması ve tarımsal işletmelerin etkin çalışmasına yönelik arazi edinimi uygulamaları ve buna bağlı olarak arazi bankacılığı geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Tarımsal üretim için faydalanılmayan atıl tarım arazilerinin sunulmasını yanı sıra etkin çalışmayan küçük ölçekli işletmelerin kümelenme yaklaşımı, sözleşmeli üretim, arazi bankacılığı, kiralama yöntemleri gibi çeşitli modellerle verimli şekilde üretime kazandırılması ve bu konuda finansman ve mevzuat altyapısı eksiklerinin tamamlanması amaçlanmaktadır.

<p>Sulama ve ulaştırmaya ilişkin olanlar başta olmak üzere arazi toplulaştırma faaliyetlerinde ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon sağlanacak, tarla içi geliştirme hizmetleri etkinleştirilerek sulama oranı artırılabilecektir. Mevcut su iletim ve dağıtım tesislerinde toprak kanalları ile klasik sistemler yenilenecek kapalı sisteme geçiş hızlandırılacak ve tarla içi sulamalarda modern sulama yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 760)</p>			
<p>Tedbir 310. Kamu altyapı yatırımlarının maliyet etkinliği açısından arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerine ilişkin yatırımlarda kurumlar arası koordinasyon protokoller çerçevesinde güçlendirilecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), evre ve şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, KGM, DSİ</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sulama ve ulaştırma gibi arazi bağımlı kamu yatırımları için yürütülen arazi toplulaştırma faaliyetlerinin istenen hız ve şekilde yürütülebilmesi için ilgili kurumlar arasında koordinasyon güçlendirilecek, arazi toplulaştırma ile tarla içi geliştirme hizmetlerinin etkinleştirilmesi sağlanacaktır.</p>
<p>Tarımsal destekler, tarım havzaları ve parselleri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenlenecek, desteklerde evre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate alınacak, tarımsal desteklerin etkinliği izlenerek değerlendirilecektir. Tarımsal desteklemlerde ürün deseni ve su potansiyeli uyumu gözetilecek, sertifikalı üretim yöntemlerine önem verilecektir. Ayrıca, tarım sigortalarının kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 761)</p>			
<p>Tedbir 311. lke ihtiyaçları, ifti geliri ile bitki deseni ve su varlığı çerçevesinde, havza bazında, etki analizleri dikkate alınarak tarım destekleri yeniden düzenlenecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DSİ</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tarımsal desteklemenin tarım havzaları ve üretim odaklı olarak ayrıştırılması, i ve dış pazarda tüketiciyi odağa alan üretim artırılması, su varlığının gözetilmesi, ihracat desteklerinin ise tarımsal üretim aşamasında uygulanması çalışmaları yürütülecek, destekleme uygulamalarının etkinliğinin izlenerek değerlendirilmesi için dinamik bir sistem oluşturulacaktır.</p>
<p>Tedbir 312. Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olanlardan esas ve/veya ikinci içi tarımsal faaliyet olmayan ve üretim yapıldığı mahalde yaşamayanların destekleme ödemelerinden faydalandırılmaması yönünde gerekli tedbirler alınacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tarımsal faaliyette bulunmadığı ve tarımsal üretim yapıldığı yerde ikamet etmediği halde tarımsal desteklemeden faydalanan kişilerin söz konusu desteklerden faydalandırılmaması yönünde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.</p>
<p>Gıda güvenliğini teminin ürün piyasalarında ve ifti gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır. Üretici örgütlerinin pazara erişimi kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 763)</p>			
<p>Tedbir 313. Lisanslı depoculuk sistemi geliştirilecek ve Türkiye rn İhtisas Borsası faaliyete geçirilecektir.</p>	<p>Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, TOBB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Uzun süreli depolanabilir nitelikteki tarımsal ürünlerde arz srekliiliğinin ve fiyat istikrarının desteklenmesi yanında elektronik ürün senetlerinin bir finansal varlık olarak kullanımının yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca lisanslı depolarda muhafaza</p>

			edilen ürünleri temsil eden elektronik ürün senetlerinin ülke genelinde tek bir platformda işlem göreceği Türkiye Ürün İhtisas Borsası Anonim Şirketi 2019 yılında faaliyete geçirilecektir.
Tarımsal bilgi sistemlerinin, ortak kullanıma izin verecek şekilde entegrasyonu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 765)			
Tedbir 314. Merkezi bilgi işlem sistemiyle tarımsal bilgi sistemlerinin entegrasyonu sağlanacak, diğer kurumlarla ortak kullanılacak sistemler için gerekli geliştirme yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK	Aralık Sonu	Tarımsal istatistik verilerine dair nitelik ve nicelik sorunları giderilecek, tarım politikalarının yürütülmesine ilişkin bilgi altyapısı ile idari yapı geliştirilerek tüm tarımsal bilgi sistemlerinin entegrasyonunun sağlanması için Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde merkezi bilgi işlem sistemi kurulacaktır. Geliştirilen sistemlerden diğer kurumlarla ortak kullanılması öngörülenlerin hizmet sunumu sağlanacaktır.
Tedbir 315. Araştırma projeleri için Proje Takip Sistemi uygulamaya konulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Araştırma projelerinin takibi mükerrerlikleri önleyecek ve ilerlemeleri izleyecek biçimde bir sistem dâhilinde gerçekleştirilecektir.
Tedbir 316. Genel Tarım Sayımının gerçekleştirilmesi için kurumlar arası protokol ve altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.	TÜİK (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	Aralık Sonu	Genel Tarım Sayımı için, TÜİK ile ilgili kurum(lar) arasında protokol yapılması, istatistiki ve operasyonel olarak sayım sonrası güncellemelere dair bir iş programının belirlenmesi amaçlanmaktadır.
Gıda sanayiinde yerli hammaddenin rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini amaçlanacak; iç ve dış pazar için katma değeri yüksek ve özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilecek; sektörde çevre duyarlılığı gözetilecek; taklit, tağşiş ve kayıt dışılığın önlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.769)			
Tedbir 317. Toptancı hallerinin daha etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonuna yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacak, modernizasyona yönelik yatırımlar desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCMB, Belediyeler	Aralık Sonu	Toptancı hallerinin dünya standartlarına uygun modernize edilmesi, tüccar sayısı ve işlem hacminin artırılması, üreticilerin hallerde daha fazla yer almasını teminen gerekli mevzuat çalışmaları tamamlanarak bu konuda yapılacak düzenlemelere uyumu sağlamak üzere yatırımlar desteklenecektir.
Tedbir 318. Tarımsal girdi ve ürün fiyat oynaklıklarının izlenmesi, rekabetin korunması ve piyasa aksaklıklarının giderilmesine yönelik piyasa bilgi ve izleme sistemi oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Rekabet Kurumu, TCMB	Aralık Sonu	Piyasaların etkin bir şekilde işlemesi, sağlıklı fiyat oluşumunun sağlanması ve rekabet ihallerinin önlenmesi amacıyla piyasa izleme sisteminin kurulması ve düzenli olarak çalışır tutulmasını teminen Bakanlık bünyesinde bir birimin oluşturulması/belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Hayvancılıkta etçi tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilecek, bölgesel programların uygulanmasına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.771)			
Tedbir 319. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta damızlık materyal üretimi ile yetiştiricilik yapan işletmelerin ölçeğinin büyütülmesine yönelik uygulamalar etkinleştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TIGEM	Aralık Sonu	Ülkemizin canlı damızlık hayvan ihtiyacının yerli üretimle karşılanması için büyükbaş hayvancılıkta başlatılan destekleme politikasının küçükbaş hayvancılığa da yaygınlaştırılması, ithalata bağımlı olunan damızlık ve besilik canlı hayvanda ülke kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla küçükbaş öncelikli olmak üzere hayvancılık işletmelerinin kapasitelerinin yükseltilmesi öngörülmektedir.
Çayır ve mera alanlarının tespit, tahdit, tasnif ve ıslah çalışmaları hızlandırılarak daha etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, yem bitkisi ihtiyacı üretim ve ürün çeşitliliğindeki artışla karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.773)			
Tedbir 320. Hayvancılık üretiminin artırılması için mera ıslah çalışmaları hızlandırılacak, kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı geliştirilecek, meraların girişimciler tarafından hayvancılık üretimine yönelik kullanımı sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Hayvancılığın potansiyel arz ettiği bölgelerden başlanmak üzere mera ıslahı ve etkin yönetimine yönelik projelerin hayata geçirilmesi, kaba yem üretiminin destekleme sisteminin etkinleştirilmesiyle artırılması, bunların işlenerek korunması için gerekli mekanizasyonun yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca atıl meralardan başlamak üzere hayvancılık yatırımlarının faydasına yönelik kiralanen mera alanlarında ticarete konu olmayacak şekilde mera bitkilerinin ekimi yapılabilecektir.
Tedbir 321. Mera, yaylak ve kışlakların dâhil olduğu köy statüsü yeniden tanımlanarak ilgili mevzuat yeniden düzenlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla statüsü kaldırılan ve mahalleye dönüştürülen köylerde tarımsal üretimin temel girdilerinden olan arazi, mera, yaylak ve kışlakların kullanımındaki mülkiyet ve kullanım hakkı sorunları tarımsal üretimi ve kırsal kalkınmayı destekleyecek şekilde yeniden ele alınarak çözülecektir.

Balıkçılıkta kaynak yönetimi bilimsel verilere dayalı ve etkin bir biçimde gerçekleştirilecek, idari kapasite güçlendirilecektir. Su ürünleri yetiştiriciliğinde, çevresel sürdürülebilirlik gözetilecek, ürün çeşitliliği ve markalaşma ile uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliğin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.774)			
Tedbir 322. Su ürünleri sektörünün sürdürülebilir yönetiminin ve AB Ortak Balıkçılık Politikasına uyumunun sağlanması amacıyla mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı	Aralık Sonu	Sürdürülebilir balıkçılık yönetiminin sağlanması amacıyla su ürünleri kaynaklarının yönetiminde güncel ihtiyaçlara cevap verebilecek ve AB Ortak Balıkçılık Politikasına uyumu temin edecek güncellemelerin ilgili mevzuatta yapılması sağlanacaktır.
Tedbir 323. Denizlerdeki yetiştiricilik tesislerinin kıyı yapı ihtiyaçlarının giderilmesi temin edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Su ürünleri yetiştiriciliğinin gelişmesini engelleyen kısıtların kaldırılması için kıyılardan kafeslere yavru, yem nakli ve kafeslerde yetiştirilen ürünlerin karaya çıkarılmasında kullanılmak üzere balıkçılık kıyı yapılarında yetiştiriciler için gerekli alanların tahsis edilmesi veya inşası sektörün büyümesini destekleyecektir.
Tedbir 324. Su ürünlerinde yeni yetiştiricilik tesislerinin kurulması için yetiştiriciliğe uygun yeni alanlar belirlenerek yatırımcıya tahsis edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı	Aralık Sonu	Karadeniz'de alabalık ve levrek, Akdeniz'de çipura, levrek ve yeni türlerin üretimi için yeni yetiştiricilik alanları belirlenecek, kabuklu ve yumuşakça yetiştiricilik alanları tespit edilecek, bu alanlar girişimcilere tahsis edilecektir.

2.2.2.16. Enerji

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin enerji talebi, büyüyen ekonomisine paralel olarak gelişim göstermektedir. 2000-2016 yılları arasında yıllık elektrik enerjisi talebi dünyada ortalama yüzde 3 artış gösterirken ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek talep artışının güvenli bir biçimde karşılanabilmesi, enerji politikamızın temel önceliğidir.

Fosil yakıtlar bakımından linyit hariç zengin rezervlere sahip olmayan Türkiye'de, 2016 yılında birincil enerji kaynaklarında ithalatın oranı yüzde 74 seviyesindedir. 2016 yılında birincil enerji kaynakları tüketimi içerisinde kömürün payı yüzde 28, petrolün payı yüzde 31 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 13'tür. 2008-2015 yılları arasında birincil enerji tüketiminde en büyük paya sahip olan doğal gazın 2016 yılında ülkemiz birincil enerji tüketimindeki payı yüzde 28 seviyesindedir.

2016 yılında 46,5 milyar m³ olan doğal gaz tüketimi, 2017 yılında yüzde 15,9 artarak 53,9 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında tüketilen doğal gazın yüzde 38'i elektrik üretiminde, yüzde 25'i sanayide ve kalan yüzde 37'si bina ve diğer alanlarda ısınma amaçlı olarak kullanılmıştır. 2018 yılında doğal gaz tüketiminin yaklaşık 51 milyar m³ olacağı tahmin edilmektedir.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken 2016 yılında yüzde 23,6 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde bu oran 2001-2017 döneminde yüzde 32 ile 50 arasında seyretmiştir. 2017 yılında yüzde 37,2 olarak gerçekleşen elektrik

üretimindeki doğal gazın payının, 2018 yılında azalarak yüzde 31,2 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Birincil enerji kaynakları içerisinde doğal gazda yaklaşık yüzde 98, petrolde ise yaklaşık yüzde 91 oranındaki dışa bağımlılık önemli bir arz güvenliği riski oluşturmaktadır. Arz güvenliği sorununun aşılması için petrol ve doğal gaz aramalarına devam edilmesi, eş zamanlı olarak mevcut yerli kaynakların daha fazla değerlendirilmesi gerekmektedir. Arz güvenliğinin diğer önemli boyutu ise kaynak ve güzergâh çeşitliliğinin sağlanması ile ilave giriş noktalarının oluşturulmasıdır.

Rusya'da üretilecek doğal gazın Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan her biri 15,75 milyar m³ kapasiteli iki boru hattıyla taşınmasının planlandığı Türk Akımı Projesine deniz kısmına yönelik iletim hattı yapım çalışmaları devam etmekte olup, 2019 yılında ülkemize doğal gaz arzına başlanması planlanmaktadır.

Doğal gazın ülke geneline yaygınlaştırılması hedefine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, doğal gazı sahip olmayan, merkez nüfusu en az 20.000 olan ve mevcut doğal gaz dağıtım bölgeleri lisans kapsamı dışındaki ilçeler ile belirli kriterleri haiz Organize Sanayi Bölgelerine (OSB) doğal gaz ulaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa ülkelerinin depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı ortalama yüzde 20 düzeyinde olup, ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 6 seviyesindedir.

2021 yılında tamamlanması planlanan ve bölgedeki toplam depolama kapasitesinin 4,3 milyar m³'e, geri üretim kapasitesinin 75 milyon m³/gün'e yükseltilmesi hedeflenen Kuzey Marmara ve Değirmenköy Yer Altı Depolama (Faz-III) Projesi ve 2023 yılında tamamlanması planlanan ve depolama kapasitesinin 5,4 milyar m³'e, geri üretim kapasitesinin ise 80 milyon m³/gün'e çıkarılması hedeflenen Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesiyle birlikte, 2023 yılında Türkiye'nin toplam doğal gaz depolama kapasitesinin 9,7 milyar m³'e ulaşması öngörülmektedir.

Milli Enerji ve Maden Politikası kapsamında, yerli kömürün kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, Eskişehir-Alpu sahasında termik santral kurulmasına yönelik özelleştirme ihalesi kapsamında teklifler alınmaya devam etmektedir. Bu sahanın yanında Trakya-Ergene, Afyon-Dinar, Afşin-Elbistan ve Karapınar-Ayrancı sahaslarında ise ihale öncesi çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye'de yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik politikası kapsamında, büyük ölçekli yenilenebilir enerji kaynak alanları (YEKA) oluşturularak yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ve üretim tesislerinde kullanılan ekipmanın yurt içinde üretilmesi ya da yurt içinden temin edilmesi hedeflenmektedir. Şanlıurfa, Hatay ve Niğde'de kurulması planlanan toplam 1.000 MW gücündeki güneş enerjisi santrallerine yönelik ihale teklifleri 5 Ekim 2018 tarihi itibarıyla alınmaya başlanmıştır. Ayrıca, 1.200 MW gücündeki deniz üstü rüzgâr enerjisi santrallerinin kurulmasına yönelik ihale çalışmaları devam etmektedir.

Rusya ile imzalanan anlaşma uyarınca, her biri 1.200 MW güce sahip olan 4 üniteyle toplam 4800 MW kurulu güce sahip nükleer santralin Akkuyu'da kurulması kararlaştırılmıştır. Akkuyu Nükleer Santralının temeli 3 Nisan 2018 tarihinde atılarak Türkiye'nin ilk nükleer santralının inşasına başlanmıştır. Akkuyu Nükleer Santralının ilk

ünitesinin 2023 yılında diğer ünitelerin de birer yıl arayla 2026 yılı sonuna kadar işletmeye alınması planlanmaktadır.

702 sayılı Nükleer Düzenleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu KHK ile nükleer alandaki faaliyetlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde yürütülmesini sağlamak için bağımsız, güçlü ve yetkin bir nükleer düzenleme ve denetleme sistemi oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığının düzenlemeye ilişkin görevleri yeni kurulan Nükleer Düzenleme Kurumuna devredilmiştir.

2017-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2 Ocak 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Plan kapsamındaki eylemler için 2023 yılına kadar 10,9 milyar ABD doları düzeyinde yatırım yapılması ve enerji tüketiminde 23,9 MTEP tasarruf sağlanması hedeflenmektedir.

TABLO II: 47- Elektrik Enerjisinde Kaynak Cinsine Göre Kurulu Güç, Üretim Kapasitesi ve Üretim Değeri

(Güç: MW; Üretim: GWh)

Kaynak Cinsi	2017			2018 (1)			2019 (2)		
	Kurulu Güç	Ortalama Üretim	Fiili Üretim	Kurulu Güç	Ortalama Üretim	Fiili Üretim	Kurulu Güç	Ortalama Üretim	Fiili Üretim
	Kapasitesi			Kapasitesi			Kapasitesi		
Toplam Termik	46 926	316 077	212 138	48 544	330 258	214 500	48 673	336 019	215 389
Taşkömürü (3)	9 576	64 099	56 782	9 600	69 036	68 629	9 600	69 123	68 714
Linyit	9 090	59 077	40 694	9 881	61 656	45 423	9 881	64 227	49 603
Fuel-Oil	298	2 312	521	288	2 051	521	288	2 017	521
Motorin, LPG, Nafta	6	40	679	6	40	679	6	40	679
Doğal Gaz	23 206	158 979	110 490	23 928	164 969	95 918	23 997	167 739	92 033
Çok Yakıtlı (4)	4 116	28 482	-	4 058	28 612	-	4 058	28 408	-
Biyogaz-atık	634	3 088	2 972	782	3 894	3 331	842	4 464	3 839
Hidrolik	27 273	80 931	58 218	28 319	83 388	57 481	29 796	87 172	60 070
Jeotermal	1 064	6 596	6 127	1 317	8 331	7 852	1 498	9 850	9 245
Rüzgâr	6 516	18 401	17 904	6 922	20 157	19 891	8 361	22 924	22 621
Güneş	3 421	3 934	2 889	5 133	7 912	7 765	6 433	10 698	9 697
TOPLAM	85 200	425 939	297 278	90 233	450 045	307 489	94 760	466 662	317 022

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) İthal kömür dâhildir.

(4) Fiili üretim yakıt oranlarına göre dağıtılmıştır.

Ülkemizde 2017 yılında toplam elektrik üretimi içindeki payı yüzde 29,6 olan yenilenebilir enerji kaynaklarından 88,1 milyar kWh elektrik üretimi gerçekleşmiştir. 2018 yılında bu payın yüzde 31,3 ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin 96,3 milyar kWh olması beklenmektedir.

2017 yılı sonu itibarıyla 85.200 MW olan elektrik santralleri toplam kurulu gücünün ağırlıklı olarak güneş, hidrolik ve doğal gaz santrallerinin eklenmesiyle 2018 yılı sonunda yüzde 5,9 artarak 90.233 MW'a ulaşacağı tahmin edilmektedir.

2017 yılında 296,7 milyar kWh olan elektrik tüketiminin, 2018 yılında yüzde 3,6 artışla 307,5 milyar kWh olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2017 yılında 3.672 kWh olan kişi başı elektrik tüketiminin, 2018 yılında 3.756 kWh olması beklenmektedir.

Enerjinin her alanında verimliliğin artırılması, israfın önlenmesi ve enerji yoğunluğunun azaltılması önem arz etmektedir. 2000-2015 yılları arasında Türkiye'nin birincil enerji yoğunluğu yıllık ortalama yüzde 1,5 oranında azalmakla birlikte, OECD ortalamasına kıyasla hala yüksek düzeyde bulunmaktadır.

TABLO II: 48- Elektrik Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler

		2000	2005	2010	2015	2017	2018 (1)	2019 (2)
Elektrik Enerjisi								
Kurulu Güç	(MW)	27 264	38 843	49 524	73 147	85 200	90 233	94 760
Termik	(MW)	16 053	25 902	32 279	41 903	46 926	48 544	48 673
Hidrolik	(MW)	11 175	12 906	15 831	25 868	27 273	28 319	29 796
Diğer (3)	(MW)	36	35	1 414	5 376	11 001	13 371	16 291
Üretim	(GWh)	124 922	161 956	211 208	261 783	297 278	307 489	317 022
Termik	(GWh)	93 934	122 242	155 828	179 366	212 138	214 500	215 389
Hidrolik	(GWh)	30 879	39 560	51 796	67 146	58 218	57 481	60 070
Diğer (3)	(GWh)	109	154	3 584	15 271	26 921	35 508	41 563
İthalat	(GWh)	3 791	636	1 144	7 136	2 728	2 500	2 500
İhracat	(GWh)	437	1 798	1 918	3 195	3 304	2 500	2 500
Tüketim	(GWh)	128 276	160 794	210 434	265 724	296 702	307 489	317 022
Kişi Başına Tüketim	(kWh)	1 982	2 335	2 854	3 375	3 672	3 756	3 825

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Jeotermal, Rüzgâr, Güneş

TABLO II: 49- Elektrik Enerjisi Üretimimin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı (2000-2019)

	Taşkömürü		Linyit		Akaryakıt		Doğal gaz		Biyogaz-Atık ve Diğer		Toplam Termik		Hidrolik		Jeotermal, Rüzgar ve Güneş		TOPLAM		
	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh
2000	3 819	3,1	34 367	27,5	9 311	7,5	46 217	37,0	220	0,2	93 934	75,2	30 879	24,7	109	0,1	124 922	100	
2001	4 046	3,3	34 372	28,0	10 366	8,4	49 549	40,4	230	0,2	98 563	80,3	24 010	19,6	152	0,1	122 725	100	
2002	4 093	3,2	28 056	21,7	10 744	8,3	52 496	40,6	174	0,1	95 563	73,9	33 684	26,0	153	0,1	129 400	100	
2003	8 663	6,2	23 590	16,8	9 196	6,5	63 536	45,2	116	0,1	105 101	74,8	35 329	25,1	150	0,1	140 580	100	
2004	11 998	8,0	22 449	14,9	7 670	5,1	62 242	41,3	104	0,1	104 463	69,3	46 084	30,6	151	0,1	150 698	100	
2005	13 246	8,2	29 946	18,5	5 483	3,4	73 445	45,3	122	0,1	122 242	75,5	39 561	24,4	153	0,1	161 956	100	
2006	14 217	8,1	32 433	18,4	4 340	2,5	80 691	45,8	154	0,1	131 835	74,8	44 244	25,1	221	0,1	176 300	100	
2007	15 136	7,9	38 294	20,0	6 537	3,4	95 025	49,6	214	0,1	155 206	81,0	35 851	18,7	511	0,3	191 568	100	
2008	15 858	8,0	41 858	21,1	7 519	3,8	98 685	49,7	220	0,1	164 139	82,7	33 270	16,8	1 009	0,5	198 418	100	
2009	16 148	8,3	39 537	20,3	4 804	2,5	96 095	49,3	340	0,2	156 924	80,6	35 958	18,5	1 931	1,0	194 813	100	
2010	19 104	9,0	35 942	17,0	2 180	1,0	98 144	46,5	458	0,2	155 828	73,8	51 796	24,5	3 584	1,7	211 208	100	
2011	27 348	11,9	38 870	16,9	903	0,4	104 048	45,4	469	0,2	171 638	74,8	52 339	22,8	5 418	2,4	229 395	100	
2012	33 325	13,9	34 689	14,5	1 638	0,7	104 499	43,6	721	0,3	174 872	73,0	57 865	24,2	6 760	2,8	239 497	100	
2013	33 524	14,0	30 262	12,6	1 739	0,7	105 116	43,8	1 171	0,5	171 812	71,6	59 421	24,7	8 921	3,7	240 154	100	
2014	39 647	15,7	36 616	14,5	2 145	0,9	120 576	47,9	1 433	0,6	200 417	79,5	40 645	16,1	10 901	4,3	251 963	100	
2015	44 829	17,1	31 336	12,0	2 224	0,8	99 219	37,9	1 758	0,7	179 366	68,5	67 146	25,6	15 271	5,8	261 783	100	
2016	53 703	19,6	38 570	14,1	1 926	0,7	89 227	32,5	2 372	0,9	185 798	67,7	67 231	24,5	21 379	7,8	274 408	100	
2017	56 782	19,1	40 694	13,7	1 200	0,4	110 490	37,2	2 972	1,0	212 138	71,4	58 218	19,6	26 921	9,1	297 278	100	
2018 (1)	68 029	22,3	45 423	14,8	1 200	0,4	95 918	31,2	3 331	1,1	214 500	69,8	57 481	18,7	35 508	11,5	307 489	100	
2019 (2)	68 714	21,7	49 603	15,6	1 200	0,4	92 033	29,0	3 839	1,2	215 389	67,9	60 070	18,9	41 563	13,1	317 022	100	

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

b) Amaç ve Hedefler

Enerjinin nihai tüketiciye sürekli, kaliteli, güvenli, asgari maliyetlerle arzını ve enerji temininde kaynak çeşitlendirmesini esas alarak; yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını mümkün olan en üst düzeyde değerlendiren, nükleer teknolojiyi elektrik üretiminde kullanmayı öngören, ekonominin enerji yoğunluğunu azaltmayı destekleyen, israfı ve enerjinin çevresel etkilerini asgariye indiren, ülkenin uluslararası enerji ticaretindeki stratejik konumunu güçlendiren rekabetçi bir enerji sektörüne ulaşılması temel amaçtır.

2019 yılında Türkiye toplam elektrik üretim ve tüketiminin 317 milyar kWh olması ve kişi başı elektrik tüketiminin 3.825 kWh'ye yükselmesi; elektrik santralleri toplam kurulu gücünün yaklaşık yüzde 5 artarak 94.760 MW'a çıkması; doğal gaz yakıtlı santrallerin toplam elektrik üretimindeki payının yüzde 29 seviyesine düşmesi; yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretiminin toplam elektrik üretimi içindeki payının yüzde 33,3 ile bir önceki yıla göre bir miktar artış göstermesi öngörülmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kamu kesiminin düzenleyici ve denetleyici rolü çerçevesinde, bir taraftan rekabetçi piyasanın ve uygun bir yatırım ortamının oluşumu desteklenirken diğer taraftan arz güvenliği yakından takip edilecektir. Kamu kesimi ancak piyasaların arz güvenliğini sağlamada yetersiz kalması halinde yatırımcı olarak piyasanın sağlıklı işleyişine katkı sunacaktır. (Kalkınma Planı p.785)			
Tedbir 325. Elektrik arz güvenliği izlenecek ve gerekli önlemler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, EPDK, EÜAŞ, TEİAŞ, BOTAŞ, İlgili Kuruluşlar	Aralık Sonu	Kamu santrallerindeki rehabilitasyon yatırımları devam edecektir. Kritik elektrik ve doğal gaz iletim yatırımları takip edilecektir. Acil durumlarda arz güvenliğine katkı sağlayacak olan santrallerin kurulması sağlanacaktır.
Birincil enerji kaynakları bazında dengeli bir kaynak çeşitlendirmesine ve orijin ülke farklılaştırmasına gidilecek, üretim sistemi içinde yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payı azami ölçüde yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.787)			
Tedbir 326. Elektrik kurulu gücü ve üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DSİ, EPDK, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, TÜBİTAK, TÜİK, EPIAŞ, EÜAŞ, TEİAŞ, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	1.000'er MW'lık iki yeni güneş ve karasal rüzgâr Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanından (YEKA) en az birinin yarışması yapılacaktır. Ayrıca, devam eden yatırımlarla hidroelektrik kurulu gücü 30 bin MW seviyesine çıkacaktır.
Petrol ve doğal gazda olağanüstü durum arz stokları yeterli düzeyde oluşturulacaktır. Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi ile Trakya'da yer alan doğal gaz depolama tevsi projeleri tamamlanacaktır. Doğal gaz iletim ve dağıtım ağı ülke saatinde genişletilecek ve talep noktalarına doğal gaz ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.789)			
Tedbir 327. Kuzey Marmara doğal gaz depolama tesisinin depolama ve gaz çekim kapasiteleri artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BOTAŞ, EPDK	Aralık Sonu	Kuzey Marmara Doğal Gaz Depolama Tivsii (Faz-III) projesi kapsamında deniz platformlarının inşa edilmesine ve kuyu sondajlarının yapılmasına devam edilecektir.

Tedbir 328. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin yapımına devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, BOTAŞ, EPDK	Aralık Sonu	Altı adet kavernada eritme ve ilk gaz dolum çalışmalarına devam edilecektir. Ayrıca, genişletme çalışmaları kapsamında projenin kapasite artırım kısmına yönelik sözleşme imzalanarak eritme öncesi yüzey işlemlere ait çalışmalara başlanacaktır.
Nükleer enerji alanında hukuki ve kurumsal altyapı güçlendirilecektir. Nükleer alandaki faaliyetlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde yürütülmesini tespit ve teyit etmek için bağımsız, güçlü ve yetkin bir nükleer düzenleme ve denetleme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.791)			
Tedbir 329. Nükleer enerji alanındaki faaliyetlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde yürütülmesini teminen düzenleme yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S),TAEK, İlgili Kuruluşlar	Aralık Sonu	Radyasyondan korunma, atık güvenliği, nükleer ve radyoaktif kaynakların emniyeti ile nükleer güvence konularında ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı			
Tedbir 330. Yerli kömür kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi içindeki payı artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, EPDK, EÜAŞ, MTA, TKİ, TTK, ÖİB, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Çevresel hususlar dikkate alınarak; Konya-Karapınar/Ayrancı, Eskişehir-Alpu, Kahramanmaraş-Afşin/Elbistan C/D, Afyonkarahisar-Dinar ve Ankara-Çayırhan'da birer adet termik santral kurulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 331. Enerji sektöründe yerileştirmeye ilişkin çalışmalara devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları ve TÜBİTAK	Aralık Sonu	Yerli imalat kullanım şartı içeren 2.200 MW kapasiteli iki adet YEKA yarışması yapılacaktır. Kamu enerji santrallerinin yerli ekipman ile rehabilite edilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, nükleer güç santrali projelerinde yerli katkının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Enerji Verimliliğinin Geliştirilmesi Programı			
Tedbir 332. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı çerçevesinde enerji tasarruf potansiyelinden faydalanılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı Ticaret Bakanlığı,	Aralık Sonu	Sektörel bazda enerji verimliliği potansiyellerinin belirlenmesi kapsamında çalışmalar yürütülecek, tasarruf potansiyeli yüksek sektörlerde enerji verimliliğinden faydalanılması bakımından mevzuat hazırlık çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Tedbir 333. Yüksek verimli elektrik motorlarına geçiş sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KOSGEB, TSE, Sanayi Odaları, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	KOBİ'lerde Enerji Verimli Motorların Teşvik Edilmesi projesi kapsamında 5 adet OSB'de elektrik motorları dönüşüm programı uygulanacaktır. Sanayide kullanılan verimsiz motorlarla ilgili piyasa dönüşümünü sağlamaya yönelik örnek uygulamalar ve finans mekanizmaları geliştirilecek, gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve farkındalık artırılacaktır.
---	--	-------------	---

2.2.2.17. Madencilik

a) Mevcut Durum

Madencilik sektöründe 2017 yılında ihracat, ithalat ve üretimde artış yaşanmıştır. 2018 yılının Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre üretim yüzde 12,3 artarken; Ocak-Ağustos döneminde ihracatta yüzde 3,6 düşüş, ithalatta ise yüzde 9,8 artış görülmüştür. İhracatta en önemli paya sırasıyla demir dışı metaller (çinko, krom, kurşun, bakır), mermer, bor ve feldspat, ithalatta ise ham petrol, doğal gaz, taşkömürü ve demir cevheri sahiptir.

TABLO II: 50- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2015	2016	2017	2018 (3)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla) (1)	0,8	0,8	0,9	-
Üretim Artışı (Yüzde) (2)	-4,7	-0,62	8,9	12,3 (4)
İhracat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	2 799	2 693	3 509	2 220
İhracat Artışı (Yüzde)	-17,8	-3,8	31,1	-3,6
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	1,9	1,9	2,2	2
İthalat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	27 608	19 002	26 071	18 528
İthalat Artışı (Yüzde)	-25,6	-31,2	37,1	9,8
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	13,3	9,6	11,2	11,7
Kurulan İşletme Sayısı	450	480	556	461
Kapanan İşletme Sayısı	121	101	100	53

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü

(1) Geçmiş yıl verileri TÜİK tarafından revize edilmiştir. (2) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100) (3) Ocak-Ağustos dönemi (4) Ocak-Temmuz dönemi

Türkiye'nin ham petrol üretimi 2017 yılında bir önceki yıla göre önemli değişiklik göstermemiş ve 2,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 3,2 artarak 25,8 milyon ton olmuştur. Türkiye'nin 2017 yılı doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre önemli bir değişim göstermemiş ve 0,364 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ithalatı ise bir önceki yıla kıyasla yüzde 19,2 artarak 55,25 milyar m³ olmuştur.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumları tarafından yürütülen maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama yatırımları için ayrılan kaynaklar 2018 yılında 2017 yılına göre

yüzde 68 artışla 2 milyar TL olmuştur. Arama yatırımlarının önümüzdeki dönemde de artırılarak devam etmesi planlanmaktadır. MTA tarafından yürütülen proje kapsamında deniz alanlarımızda faaliyet gösterecek tam donanımlı bir sismik araştırma gemisi için Savunma Sanayi Başkanlığıyla yapılan işbirliği çerçevesinde 2012 yılında başlanan çalışmalar sonucu yapımı tamamlanan MTA Turkuaz araştırma gemisi faaliyetlerine başlamıştır. MTA tarafından son dönemde gerçekleştirilen arama faaliyetleri sonucu tespit edilen büyük ölçekli linyit rezervlerimizin EÜAŞ ve TKİ'ye devri tamamlanmıştır. Konya-Karapınar, Karaman-Ayrancı, Eskişehir-Alpu, Afyon-Dinar ve Trakya bölgelerinde yer alan bu rezervlerin en kısa sürede elektrik santrali kurulumuna hazır hale getirilmesi amacıyla başlatılan teknik etüt çalışmaları ve ihale işlemleri devam etmektedir.

TPAO tarafından 2017 yılında alınan Fatih sondaj gemisinin geliştirilmesi çalışmaları tamamlanarak, KKTC ruhsatları da dâhil olmak üzere Akdeniz alanlarındaki petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine devam edilecektir.

2016 yılı Haziran ayında 6719 sayılı Kanunla MTA Genel Müdürlüğü'nün 2804 sayılı Kuruluş Kanununda değişiklik yapılarak; MTA'nın yurt dışında arama ve araştırma yapmasına ve bu amaçla şirket kurmasına imkân veren düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda, Sudan Cumhuriyetinde 28/05/2018 tarihinde, Özbekistan Cumhuriyetinde ise 19/07/2018 tarihinde şirketler kurulmuş olup arazi ve teknik etüt çalışmalarına başlanmıştır.

Madencilik faaliyetleriyle ilgili olarak daha önce yapılmış olan kanuni değişikliklerin uygulanmasını düzenlenmek üzere, 21 Eylül 2017 tarihinde Maden Yönetmeliği ve Maden Sahaları İhale Yönetmeliği, 23 Mayıs 2018 tarihinde ise Maden Bölgelerine ve Ruhsatların Taşınmasına İlişkin Yönetmelik Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Madencilik sektöründe; karmaşık ve uzun izin süreçlerinin basitleştirilmesi, ham olarak ihraç edilen madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek ihraç edilmesinin getireceği potansiyel katma değer artışının değerlendirilmesi, başta özel sektör olmak üzere arama faaliyetlerinin artırılması, kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması yoluyla verimliliklerinin yükseltilmesi, madencilik faaliyetlerinin diğer sektör faaliyet ve yatırımlarıyla eşgüdümlü şekilde planlanması, madencilik firma ve işletmelerindeki ölçek ve teknoloji sorununun giderilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Madencilikte ülkemiz maden potansiyelinin sağlıklı tespit edilmesi, hammadde arz güvenliğinin sağlanması ve madenlerin yurt içinde işlenip katma değerinin yükseltilerek ülke ekonomisine katkısının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Enerji üretiminde dışa bağımlılığın azaltılması hedefiyle uyumlu olarak; yurtiçi ve yurtdışında petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri hızlandırılacak, linyit kömürü ve jeotermal gibi yerli kaynakların potansiyelinin tespitine yönelik arama faaliyetleri azami düzeye çıkarılacaktır. Kaya gazı konusunda ise kapsamlı araştırma faaliyetlerinin yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.805)			
Tedbir 334. Kaya gazı ve kömür yataklarındaki metan gazı envanteri hazırlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA, TPAO, TKİ, TTK	Aralık Sonu	2018-2020 yıllarında yapılması planlanan sondajlardan üçünün yapımına devam edilecek ve yapılan sondajların değerlendirme çalışmaları sürdürülecektir.

Tedbir 335. Türkiye ekonomisi için temel ve kritik olan madenler belirlenerek, bu madenlerin güvenli teminine yönelik strateji oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, MTA, İlgili Diğer Kuruluşlar	Aralık Sonu	Ulusal Hammadde Strateji Belgesi çalışmaları sonuçlandırılacak ve tedarik stratejileri konusunda çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 336. Petrol ve doğal gaz aramaları başta denizlerde olmak üzere, hızlandırılarak sürdürülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TPAO, MTA	Aralık Sonu	Enerji arz güvenliğinin artırılması ve doğal kaynaklarımızın ekonomimize kazandırılması amacıyla, başta denizlerde olmak üzere yurtiçi ve yurtdışı petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri yoğunlaştırılacaktır.
Tedbir 337. Maden arama ve sondaj çalışmaları hızla devam ettirilerek bulunan rezervler ekonomiye kazandırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA, TKİ, EÜAŞ, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Ülkemiz maden potansiyelinin ortaya konulması amacıyla sürdürülen arama faaliyetlerine devam edilecek ve bilinen, ekonomik olarak işletilebilir rezervlerin ekonomiye kazandırılması amacıyla yeni iş modelleri ve finansman mekanizmalarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 338. Bor başta olmak üzere madenler işlenip yüksek katma değerli ürünlere dönüştürülecek ve uluslararası piyasalara sunulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü, BOREN	Aralık Sonu	Madenlerden elde edilen işlenmiş ürün çeşitliliği ve üretim kapasiteleri artırılabilecek, nihai ürün üretiminde yeni iş modelleri geliştirilecek ve bu alanda Ar-Ge faaliyetleri desteklenecektir.

2.2.2.18. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

Küresel ölçekteki ekonomik, sosyal ve çevre odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma tartışmalarını ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, kaynaklara erişim, yoksulluğun azaltılması, yaşanabilir kentler, iklim değişikliği ve enerji verimliliği gibi bileşenler ekseninde şekillenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini doğrudan veya dolaylı etkileyen temel unsurlardan biri lojistik ve taşıma hizmetleridir.

Lojistik altyapısı ve hizmet sunumu gelişmiş olan ülkelerin, ticaret faaliyetlerinin daha etkili ve verimli olduğu görülmektedir. Kendi içinde taşıdığı büyüme potansiyeli ve ülkemizin birçok ekonomik hedefine ulaşmasında oynayacağı temel rol itibarıyla lojistik faaliyetler, verimliliğin artırılması, girdi ve üretim maliyetlerinin azaltılması açısından tedarik zinciri içerisinde önemli bir konumdadır.

Güvenli, verimli, süratli ve kolay erişilebilir bir taşıma sistemi ise lojistik hizmetlerin etkin sunumu için kritik önemdedir. Ülkemizde dengeli bir modal dağılım için uzun dönemli planlamalar yapılmasına rağmen, artan ulaşım talebine karşı geliştirilen hızlı ve kısa vadeli yaklaşımlar nedeniyle tarihsel olarak karayolu odaklı büyüyen taşıma sistemi, kaynaklarının yoğunlukla karayoluna tahsis edilmesine sebep olmuş ve hâlihazırda büyük

bölümü yüksek hizmet seviyesinde bulunan karayolu ağında arz fazlası oluşmuştur. Bununla birlikte artan ulaşım ihtiyaçlarına uygun demiryolu ve denizyolu altyapısının zamanında oluşturulamaması, yük ve yolcu taşımacılığının ağırlıklı olarak en esnek ulaştırma türü olan karayolu ağına yüklenmesine yol açmakta ve verimli olmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye sahip olduğu kıtalar arası geçiş noktasındaki konumuyla lojistikte bölgesel bir üs olma potansiyeline sahiptir. 2010 yılında Lojistik Performans Endeksine göre 155 ülke arasında 39'uncu sırada bulunan Türkiye, 2012 yılında 27'nci sıraya yükselmiş, 2016 yılında 34'üncü; 2018 yılında ise 160 ülke arasında 47'nci sıraya gerilemiştir. 2018 yılındaki gerilemenin alt göstergeler bazında kaynağına bakıldığında özellikle gümrük süreçleri ile lojistik hizmetlerdeki fiyat rekabeti ve lojistik hizmet kalitesi bileşenlerinde hem puanlama hem de sıralama bakımından önemli gerileme yaşandığı görülmektedir. Lojistikle ilgili yetkiler farklı kamu kurumları arasında dağıtılmış olduğundan etkin bir koordinasyonla lojistik mevzuatının düzenlenmesi, lojistik sektörüne yönelik standartların ve istatistik altyapısının oluşturulması yönündeki ihtiyaç sürmektedir.

Demiryolu sektöründe; anahatlarda yüzde 88,4 oranında tek hatlı ve düşük standartlı altyapı ile işletmecilik yapılması, yüksek hızlı yolcu taşımacılığını odağa alan yatırımlar ve henüz rekabetçi bir taşımacılık piyasasının oluşturulamamış olması nedeniyle demiryolu taşımacılığının payı yük ve yolcudaki düşük kalmıştır. Diğer taraftan, dış ticaret taşımalarının yaklaşık yüzde 90'ının gerçekleştirildiği denizyolu sektöründe büyük ölçekli konteyner limanlarının hayata geçirilememesi de demiryolu taşımacılığının gelişmesi için gerekli dinamiklerin oluşmasının önünde önemli bir engel teşkil etmiştir.

TABLO II: 51- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım (2016)

(Yüzde)

Yük (ton-Km)				
	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	
AB-28	76,4	17,4	6,2(1)	
Türkiye	89,2	3,9	6,9(2)	
Yolcu (Yolcu-Km)				
	Karayolu	Demiryolu(3)	Deniz ve İç Sular	Havayolu
AB-28	82,2	6,7	0,4	10,7
Türkiye	89,3	1,0	0,3	9,4

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri 2018, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD

- (1) AB-28 ülkeleri için deniz ve kıyı taşımacılığı dâhil olmayıp yalnızca iç suyu taşıma verisidir.
- (2) Türkiye için kabotaj taşıma verisidir.
- (3) Kentiçi ulaşım taşımaları hariçtir.

2016 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımalarında ülkemizin yüzde 3,9 olan demiryolu payının, yüzde 17,4 olan AB-28 ortalamasına kıyasla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde yurt içi demiryolu yolcu taşımalarında da ülkemizin yüzde 1 olan payı AB-28'in yüzde 6,7 olan payının gerisinde kalmaktadır. Bu durum, karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymakla birlikte aynı zamanda bir potansiyele de işaret etmektedir.

TABLO II: 52- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

	Birim	2016	2017	2018 (1)	Yıllık Değişim (Yüzde)	
					2017	2018
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-Km	3 268	3 644	4 055	11,5	11,3
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton-Km	10 971	12 290	12 370	12	0,7
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-Km	453	416	460	-8,2	10,6
Denizyolu Ulaşımı (2)						
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton-Km	19 492	22 087	23 156	13,3	4,8
Türk Deniz Tic. Filosu Tonajı (300 Grt ve Üstü)	Bin DWT	8 247	7 950	7 760	-3,6	-2,4
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-Km	31 730	34 018	36 487	7,2	7,3
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı) (3)	Milyon-Yolcu-Km	109 768	118 148	128 273	7,6	8,6
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (4)	Milyon-Yolcu-Km	300 852	314 734	327 585	4,6	4,1
Yük Taşıma (Yurt İçi) (4)	Milyon-Ton-Km	253 139	262 739	273 414	3,8	4,1

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, KGM

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Önceki yıllarda yer alan yurt dışı yük taşıma verisi Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hesaplanmamaktadır.

(3) Yalnız THY tarafından yapılan taşımalardır.

(4) KGM'nin sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalardır.

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında 2018 yılı içerisinde Ekim ayı itibarıyla 392 km bölünmüş yol tamamlanmış ve otoyollar dâhil çok şeritli karayolu ağı 26.269 km'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde 971 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 53- Sath Cinsine Göre Yol Ağı

Yol Sınıfı	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	(km)
							Toplam
Otoyollar (1)	2 657	-	-	-	-	-	2 657
Devlet Yolları	17 634	13 021	66	36	-	298	31 055
İl Yolları	4 239	26 482	248	632	520	2 013	34 134
Toplam	24 530	39 503	314	668	520	2 311	67 846

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

Not: 08/10/2018 tarihli verilerdir.

(1) Büyükşehir Belediyelerine devredilen otoyollar dâhildir.

Eurostat 2016 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 477, İngiltere'de 484, Almanya'da 555 ve İspanya'da 492 iken Türkiye'de 142'dir. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 57, İngiltere'de 59, İspanya'da 80 ve Almanya'da 78 iken Türkiye'de 644'tür. Bu çerçevede ülkemizde trafik kazalarının önlenmesine yönelik tedbirler önemini korumaktadır

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2017 yılı sonu itibarıyla 1.213 km'si hızlı tren hattı, 9.023 km'si konvansiyonel ana hat, 2.372 km'si tali hat ve istasyon yolları olmak üzere toplam 12.608 km'dir. Toplam ağın yüzde 44'ü sinyalli, yüzde 37'si ise elektrikli olup 2018 ve 2019 yıllarında tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir. Bununla birlikte Türkiye'deki elektrikli hat oranı, yüzde 54 olan AB-28 ortalamasının altındadır.

TABLO II: 54- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması (2016)

Ülkeler	Demiryolu Yoğunluğu		Demiryolu Hat Verimliliği (Toplam Trafik/Anahat Uzunluğu)	Demiryolu Personel Verimliliği (Toplam Trafik/Personel Sayısı)
	Km / bin km ²	Km / 100 bin nüfus		
Fransa	53	42	4 332 711	1,45
Çekya	120	90	2 573 920	0,62
Almanya	93	41	6 339 994	0,70
Belçika	116	32	4 891 172	1,61
Avusturya	57	57	8 584 128	1,05
AB-28	51	44	3 846 507	1,01
Türkiye	13	13	1 577 929	0,66

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, TCDD, Uluslararası Demiryolları Birliği (UIC)

Not: Toplam trafik yolcu-km ve ton-km büyüklüklerinin toplamını ifade etmektedir.

Mevcut demiryolu ağ yoğunluğu dikkate alındığında, hem nüfus hem de yüzölçüm bazında Türkiye'nin AB-28 ortalamasının oldukça altında demiryolu ağına sahip olduğu gözlenmekte olup demiryolları üzerindeki trafik de oldukça yetersizdir.

İşletmeye alınan hızlı tren hatlarında taşınan yolcu sayısı 2016 yılındaki azalışın ardından 2017 yılında yüzde 11,5 artmıştır. Yük ve yolcu taşımacılığındaki darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi amacıyla Ankara-Sivas ve Ankara-Afyonkarahisar-İzmir demiryolu hattı yapım çalışmaları devam etmektedir. Hâlihazırda yolcu talebini karşılamakta yetersiz kalan hızlı tren işletmeciliğinde hizmet kalitesi düzeyinin artırılması ve yapım çalışmaları devam eden eksik altyapı ve üstyapı imalatlarının tamamlanmasıyla hızlı tren yolcu taşımacılığındaki artışın hızlanması beklenmektedir.

2017 yılında yurt içi demiryolu yük taşımalarında yüzde 12 artış, yurt dışı yük taşımalarında ise yüzde 8,2 azalma gerçekleşmiştir. 2018 yılındaki değişim oranlarının ise sırasıyla yüzde 0,7 ve yüzde 10,6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Yük taşımacılığına ve kombine taşımacılığın geliştirilmesine yönelik olarak yapımı planlanan toplam 21 lojistik merkezden dokuzu işletmeye açılmış olup beşinin de yapım çalışmaları sürdürülmektedir. Ayrıca önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle ikinci hat yapımlarına devam edilmektedir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin geliştirilmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımalarında istenen gelişmenin sağlanması beklenmektedir.

6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde özel sektörün katılımıyla etkin bir demiryolu taşımacılık piyasası oluşturulması amacıyla ikincil mevzuat çalışmaları devam etmektedir. 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla bir kamu iki özel sektör firması yük tren işletmeciliği, üç kamu kurumu yolcu tren işletmeciliği, 69 özel sektör firması demiryolu işletmeciliği organizatörlüğü ve bir özel sektör firması da yük taşımacılığı acente yetki belgesi almıştır.

Denizyolu

Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizde 2017 yılı sonu itibarıyla 10 milyon TEU konteyner ve toplam 471 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2018 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 4,8 artışla 10,5 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 2,5 artışla 483 milyon ton olması beklenmektedir.

Ülkemiz limanlarında elleçlenen konteyner miktarı 2000-2010 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 17,6 artış göstermişken yavaşlayan küresel ticaret ve konteyner ticaretinin doyum noktasına yaklaşmasıyla bu oran 2010-2017 yılları arasında yüzde 8,3'e gerilemiştir. Konteyner ticaretinin GSYH büyüme esnekliği 2000-2010 dönemi için yaklaşık 4,4, 2010-2017 dönemi için 1,3 olarak hesaplanmaktadır.

TABLO II: 55- Seçilmiş Ülkelerin Konteyner Trafik (2017)

Ülke	Konteyner Elleçleme Hacimleri (Bin TEU)			Ortalama Büyüme (Yüzde)	
	2000	2010	2017	2000-2010	2010-2017
Güney Kore	7 959	19 369	26 005 (1)	9,3	5,0 (1)
İspanya	6 926	12 506	15 771	6,1	3,4
Almanya	7 173	13 096	15 129	6,2	2,1
Hollanda	6 355	11 242	11 879 (1)	5,9	0,9(1)
İngiltere	6 715	8 254	10 259	2,1	3,2
Belçika	5 724	9 601	10 083 (1)	5,3	0,8 (1)
Türkiye	1 139	5 743	10 011	17,6	8,3
Hindistan	2 472	7 561	9 139	11,8	2,7
Yunanistan	1 087	1 187	4 513	0,9	21
İsrail	1 357	2 284	2 869	5,3	3,3
Polonya	168	1 042	2 256	20	11,7
Romanya	87	548	692	20,1	3,4

Kaynak: OECD, Eurostat (1) 2016 yılı verisidir

TABLO II: 56- Akdeniz ve Karadenizdeki Önemli Limanlarda Konteyner Trafik (2016)

Limanlar	(Bin TEU)
Algeciras-İspanya	4 762
Valensiya-İspanya	4 693
Gioia Tauro-İtalya	3 796
Pire-Yunanistan	3 735
Ambarlı-Türkiye	2 780
Le Havre-Fransa	2 479
Cenova-İtalya	2 356
Barcelona-İspanya	2 224
La Spezia-İtalya	1 605
Mersin-Türkiye	1 406
Marsilya-Fransa	1 244
Köstence-Romanya	706
İzmir Alsancak-Türkiye	680
İzmir Aliağa-Türkiye	642
Trieste-İtalya	579

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz Ticareti İstatistikleri, TCDD İstatistikleri

Seçilmiş önemli limanlardaki konteyner trafiği incelendiğinde Yunanistan'ın 4,5 milyon TEU olan toplam konteyner elleçlemesinin yaklaşık yüzde 82'si olan 3,7 milyon TEU konteyner yalnızca Pire limanında elleçlenmiştir. Ülkemizde 2016 yılında 8,76 milyon TEU olan elleçleme hacminin yüzde 63'ünün Ambarlı, Mersin, Alsancak ve Aliağa limanlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Ülkemizdeki küçük ölçekli, verimsiz ve dağınık liman altyapısı lojistik maliyetleri yükseltmekte, bununla birlikte sektörde aşırı rekabete yol açarak liman işletmecilerinin kârlılığını azaltmaktadır.

Dış ticaret taşımalarımızın yaklaşık yüzde 72'si yabancı sahipli gemiler, yüzde 90'ı ise yabancı bayraklı gemiler tarafından gerçekleştirilmekte ve bu durum ödemeler dengesinde yüksek miktarda navlun açığına ve vergi kaybına neden olmaktadır. Taşıyıcı firmaların ülkemizde finansmana erişim konusunda yaşadıkları sorunlar Türk sahipli ve Türk bayraklı filonun gelişimi önündeki önemli engellerden biridir. Ayrıca küresel denizcilik piyasasında yaşanan birleşme ve satın alma eğilimleri de ülkemizdeki taşıyıcıların rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Büyük ölçekli bölgesel ana limanların eksikliği ve mevcut limanların geri sahalarındaki şehirleşme baskıları nedeniyle limanların geri saha karayolu-demiryolu bağlantıları güçleşmektedir. Bu çerçevede bir Liman Yatırım Otoritesine ve büyük ölçekli liman yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Büyük ölçekli bölgesel ana liman projelerinde Filyos Limanı dışında ilerleme sağlanamamıştır. Çandarlı Limanı üstyapı inşaatına bölgedeki diğer limanların kapasite artırımlarının da etkisiyle başlanamamıştır. Doğu Akdeniz bölgesinde ise ana konteyner limanı ve tersane ihtiyacı devam etmektedir. Diğer taraftan ülkemiz

coğrafyası dikkate alındığında, kombine taşımacılığın geliştirilmesine ve verimliliğin artırılmasına katkı sağlayacak Ro-Ro taşımacılığı yeterli ölçüde yapılamamaktadır.

Havayolu

DHMİ tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 49 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları A.O. tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı ve özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen, Zafer, Zonguldak Çaycuma ve Gazipaşa Alanya havalimanlarıyla birlikte sivil trafiğe açık meydan sayısı 55'tir.

DHMİ bünyesindeki İstanbul Atatürk, Ankara Esenboğa, Antalya, Muğla Bodrum-Milas, Muğla Dalaman, İzmir Adnan Menderes, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya, Aydın Çıldır ve Zafer havalimanlarında iç ve dış hat terminaleri özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilmekte olan Sabiha Gökçen Havalimanı da ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcunun toplam yolcu trafiği içindeki payı 2017 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 70, dış hatlarda ise yüzde 97 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya kargo taşımacılığı yapan 13 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı 2017 yılı sonunda bir önceki yıla kıyasla yüzde 4 azalma ile 517'ye düşmüştür. 491'i yolcu, 26'sı kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 97.500, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 1.866 tondur.

2017 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 17 artarak 83,5 milyon, iç hatlarda yüzde 6,8 artarak 109,5 milyon ve toplamda ise yüzde 11,4 artarak 193 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise toplam yolcu trafiğinin yüzde 11 artışla yaklaşık 214 milyon olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Uluslararası Havalimanları Konseyinin (Airport Council International-ACI) yaptığı havayolu bağlantı endeksinde Türkiye, 2018 yılında doğrudan bağlantı endeksi sıralamasında 43 ülke arasında beşinci sırada yer almaktadır.

Ülkemiz havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 86'sı İstanbul Atatürk, Antalya, Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes, Muğla Dalaman, Muğla Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan, Çukurova Bölgesel Havalimanı, Rize-Artvin Havalimanı, Bayburt-Gümüşhane Havalimanı, Tokat Yeni Havalimanı ve Yozgat Havalimanı projelerinin yapımına devam edilmekte olup Karaman Havalimanı'nda ise altyapı tesislerine yönelik yapım ihalesi gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizin önemli bir aktarma merkezi olması yönünde büyük katkı sağlayacak, toplam dört etaptan oluşacak İstanbul Yeni Havalimanının 90 milyon yolcu kapasiteli ilk etabının ilk fazı 29 Ekim 2018'de hizmete girecektir. İkinci faz çalışmaları kapsamında bir adet pistin daha inşa edilmesiyle ilk etap tamamlanmış olacaktır. Tüm etaplar tamamlandığında yıllık 150 milyon yolcu kapasitesiyle dünyanın en büyük havalimanı İstanbul'da hizmete girmiş olacaktır.

Gümrük Hizmetleri

Gümrük hizmetleri, ülkemizle diğer ülkeler arasında eşya ve yolcu geçişlerinde önem arz etmektedir. Gümrük hizmetlerinin etkin ve verimli sunulması, dış ticaretin kolaylaştırılarak maliyetlerin azaltılmasına ve zaman kayıplarının önlenerek ülkemizin uluslararası rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlamakta, vergilerin ve diğer kamu gelirlerinin doğru bir şekilde toplanmasına yardımcı olmakta, kaçakçılığın önlenerek toplumun ve çevrenin güvenliği için oluşabilecek dış kaynaklı risklere karşı koruma sağlamaktadır.

2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte, 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve ardından 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile mülga Ekonomi Bakanlığı Ticaret Bakanlığı altında birleştirilmiştir.

2018 yılında gümrük hizmetlerinin geliştirilmesi amacıyla yürütülen çalışmalarda, fiziki ve teknik altyapının iyileştirilmesi, işlemlerin kolaylaştırılması, güvenlik amaçlı önlemlerin artırılması ve gümrük hizmetlerinde görev üstlenmiş olan kurumlar arasında koordinasyonun geliştirilmesi önemli yer tutmuştur.

Ayrıca, 2018 yılında On Birinci Kalkınma Planı hazırlıkları kapsamında gümrük hizmetleri alanında ülkemizde yaşanan sorunların tespit edilmesi uluslararası standartlarla uyumlu hedef ve politikalar belirlenmesi konusunda katkı sağlamak üzere kamu ve özel sektör temsilcilerinin katılımıyla Gümrük Hizmetlerinin İyileştirilmesi Çalışma Grubu oluşturulmuş ve toplantılar düzenlenmiştir.

TABLO II: 57- Gümrük Hizmetlerine İlişkin Göstergeler

	2016	2017	2017 Ocak- Ağustos	2018 Ocak -Ağustos
Tahsil Edilen Gümrük Vergilerinin Merkezi Yönetim Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (Yüzde)	18,5	21,7	21,0(1)	23,7(1)
Gümrük Beyannameleri Sayıları	5 763 977	6 187 399	4 037 748	4 182 730
Kara Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Yolcu Sayısı	20 640 498	24 740 838	16 173 300	18 096 785
Kara Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Araç Sayısı	6 199 912	6 823 685	4 543 149	4 542 850
Hava Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Yolcu Sayısı	57 264 742	65 228 528	43 372 620	54 318 259
Hava Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Araç Sayısı	564 484	616 270	402 403	451 789
Deniz Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Yolcu Sayısı	1 645 828	2 051 581	1 397 944	1 673 105
Deniz Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Araç Sayısı	598 981	674 266	436 763	454 971
Ortalama Gümrük İşlem Süresi (İhracat)	2 saat 40 dakika	5 saat 10 dakika	4 saat 26 dakika	5 saat 22 dakika
Ortalama Gümrük İşlem Süresi (İthalat)	1 gün 3 saat 40 dakika	1 gün 6 saat 50 dakika	1 gün 5 saat 29 dakika	1 gün 8 saat 2 dakika
İhracat Yapan Firma Sayısı	72 195	77 730	67 318	70 478
İthalat Yapan Firma Sayısı	76 839	83 440	70 701	68 808
Hem İhracat Hem İthalat Yapan Firma Sayısı	31 702	32 836	27 656	28 460
Yakalama Yapılan Olay Sayısı	4 424	6 094	3 831	3 735
Yakalanan Ticari Eşyanın Değeri (Milyon TL)	2 397	1 644	1 004	1 061
Yakalanan Uyuşturucunun Değeri (Milyon TL)	236	893	697	750
Yakalanan Kaçak Eşyanın Değeri (Milyon TL)	2 633	2 537	1 701	1 811
Yetkilendirilmiş Yükümlü Sertifikası Alan Firma Sayısı	26	169	-	149

(1) Ocak-Temmuz dönemi rakamlarıdır.

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Fiziki altyapının iyileştirilmesi kapsamında 2018 yılında yeni gümrük idarelerinin yapımına ve mevcut gümrük kapılarının modernizasyonu çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda, 2018 yılı sonu itibarıyla Fırat ve Orta Karadeniz Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüklerinin Hizmet Binaları ile Kapıköy Sınır Kapısı tamamlanması planlanmaktadır. Ayrıca, sınır geçişlerinde zaman kayıplarının önlenmesi amacıyla kontrollerin tek noktada etkili bir şekilde yapılmasını amaçlayan Tek Durakta Kontrol uygulamasına uygun olarak Sarp, Kapıköy ve Hamzabeyli Gümrük Kapıları projelendirilmiş olup söz konusu gümrük kapılarının Yap-İşlet-Devret yöntemiyle yapımına devam edilmiştir. Gürbulak ve Habur Gümrük Kapıları Tek Durakta Kontrol uygulamasına uygun olarak projelendirilmiş olup, modernizasyon çalışmalarına yakın zamanda başlanması planlanmakta, İpsala Gümrük Kapısının anılan uygulamaya uygun olarak projelendirilmesi çalışmalarına ise devam edilmektedir.

Ayrıca, kaçakçılıkla mücadelede teknik kapasitenin artırılması kapsamında ihtiyaç duyulan eşya ve yolcu tarama sistemlerinin teminine devam edilmiş, dedektör köpek envanteri geliştirilmiş, dedektör köpek idarecisi ve dedektör köpek eğitimleri sürdürülmüştür.

Gümrük işlemlerinin kolaylaştırılmasına yönelik olarak son yıllarda birçok proje geliştirilmiştir. Bu projeler arasında yer alan ve 2016 yılında uygulamaya konulan Tek Pencere Sistemine aktarılan belge sayısı 2018 yılı itibarıyla 124'e ulaşmış olup sistemin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Ayrıca, ülkemizdeki tüm limanlarda Liman Tek Pencere Sistemi uygulamasına geçilmiş olup, Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığına ait işlemlerin sistem üzerinden yapılmasına başlanmıştır. Diğer ilgili kurumların sisteme entegrasyonuna yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Ülkemize giriş ve ülkemizden çıkış yapan konteynerlere ilişkin bilgilerin elektronik ortamda kayıt altına alınması ve limanlardaki konteyner ve eşya hareketlerinin elektronik ortamda takibini amaçlayan Konteyner ve Liman Takip Sistemiyle de, konteyner trafiğinin yüzde 90'ına ev sahipliği yapan limanlarda sisteme entegrasyon sağlanmıştır.

Ticaret erbabının ve yolcuların ödemelerini daha kolay ve hızlı yapabilmelerini sağlamak amacıyla kredi/banka kartı ile tahsilat projesi üzerindeki çalışmalar sürdürülmüştür.

Gümrük hizmetleri; dış ticaret, lojistik, güvenlik ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi birçok alanda kritik rol oynamaktadır. Bu nedenle sayılan alanlarda ilgili kurumlar arasında koordinasyonu geliştirmeye yönelik oluşturulan kurullarda gümrük hizmetlerine çeşitli yönleriyle yer verilmiştir.

Gümrük hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik sürdürülen bu çalışmalara karşılık, ülkemizin uluslararası rekabet gücünün artırılabilmesi ve gümrük kontrollerinin daha etkili ve verimli sürdürülebilmesi için, çeşitli kurumlar arasındaki mevcut koordinasyonun güçlendirilmesine, gümrük işlemleri için çeşitli kurumlarca tahsil edilen ücretler ile talep edilen belgelerin rasyonel hale getirilmesine, ticaret erbabının ve yolcuların bilgiye erişiminin kolaylaştırılmasına, mevzuatın uluslararası standartlarla uyumlu şekilde geliştirilmesine, kontrol prosedürlerinin ticareti engellemeyecek şekilde gözden geçirilmesine, insan kaynaklarının ve bilgi sistemleri altyapısının geliştirilmesine yönelik ihtiyaçlar devam etmektedir.

Posta Hizmetleri

Posta sektöründe 6475 sayılı Kanun çerçevesinde Ekim 2018 itibarıyla 24'ü ulusal düzeyde olmak üzere 34 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır. Sektörde tek el alanının büyüklüğünün belirlenmesine yönelik mevzuat çalışmaları devam etmektedir. Evrensel hizmet yükümlüsü PTT A.Ş. Haziran 2018 itibarıyla 1.148 merkez, 2.652 şube, 1.054 acente ve 157 mobil işyeri olmak üzere toplam 5.011 işyerinde hizmet sunmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Teknolojide ve üretimde yaşanan büyük ölçekli dönüşümle birlikte tüketim kalıplarında ve tedarik zincirlerinde ortaya çıkması beklenen yerleşme olgusu kritik önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin lojistik alanındaki doğal avantajından en iyi şekilde faydalanılması ve yük taşımacılığında kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilmesi suretiyle demiryolu ve denizyolu paylarının artırılması ile uluslararası ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır. Bu perspektifte, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bir üretim ve tedarik ekosistemi oluşturulabilmesi için

lojistik imkânların kalite, hız, esneklik, yenilikçilik ve sürdürülebilirliği odağa alan bir anlayışla geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Ulaştırma modları arasındaki entegrasyon güçlendirilerek kombine yük taşımacılığı uygulamalarının geliştirilmesi esastır. Bu kapsamda itme ve çekme politikalarının bir arada uygulanması suretiyle ekonomik getirisi yüksek lojistik merkezler ve iltisak hatlarının tamamlanması, akıllı ulaşım sistemlerinin yaygınlaştırılması, karayolu arz yönlü politikaların sınırlandırılması, ücretli karayollarında ve köprülerde dinamik fiyatlandırma suretiyle talebin yönetilmesi önem arz etmektedir.

Reel sektörün rekabet imkânının artırılması ve dış ticaretin kolaylaştırılması amacıyla lojistik merkezler ve iltisak hatlarına yönelik olarak ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacak ve ilgili standartlar, yönetim ve yapım modelleri ile rehber dokümanlar hazırlanacaktır.

Ülkemizin komşu ülkelere ve yeni pazarlara erişimini kolaylaştıracak uluslararası taşıma koridorlarında etkinliğinin artırılması ve söz konusu koridorların bütünleştirilebilmesi amacıyla Doğu-Batı ve Kuzey-Güney aksındaki darboğazların giderilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede yük ve yolcu taşımacılığında darboğazların giderilmesine yönelik özellikle İstanbul Boğazı geçişinde uygun tren işletmecilik modelinin geliştirilmesi ile İzmir, Samsun, Çukurova, Kayseri-Malatya-Kars kesimlerinde karma trafiğe uygun demiryolu ikinci hat yapımları, elektrifikasyon ve sinyalizasyon projelerine öncelik verilecektir. Ayrıca, yapılacak önceliklendirme dâhilinde önemli yük merkezlerine demiryolu iltisak hatlarının yapımına ağırlık verilecektir.

Yük trafiğine hizmet edecek şekilde doğru yer ve ölçekte liman kapasiteleri geliştirilecektir. Doğu Akdeniz'de ve Ege'de büyük ölçekli ana konteyner limanı ve tersane inşa edilmesi yönünde çalışmalara başlanacak, bu yapıların geri sahalarındaki şehirleşme baskısı mevzuat düzenlemeleri ile kontrol altına alınacaktır. Kombine taşımacılığın geliştirilmesi amacıyla Ro-Ro limanları yaygınlaştırılacaktır.

Uluslararası hava trafiğinde ülkemizin önemli bir aktarma merkezi olması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda İstanbul Yeni Havalimanının ilk etabı ile Çukurova Havalimanının hizmete açılmasıyla birlikte transit yolcu pazarından daha fazla pay alınması hedeflenmektedir. Diğer taraftan slot tahsisinde adil rekabet ortamının tesis edilmesi ve şeffaflığı artıracak bir mekanizmanın hayata geçirilmesi önceliğini korumaktadır.

Ülkemizin uluslararası rekabet gücünün artırılması, kaçakçılığın önlenmesi, vatandaşlarımızın ve çevrenin güvenliğinin korunması amacıyla, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyon artırılabilecek, gümrük tesislerinin fiziki altyapısının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecek, gümrük bilgi sistemleri güçlendirilecek, ticaret erbabının gümrük işlemleri hakkında bilgiye erişimi ve başvuru koşulları kolaylaştırılacak, çeşitli kurumlarca gümrük işlemlerinden tahsil edilen ücretler azaltılacak ve gümrük kontrol süreçlerinin etkinliği artırılabilecektir.

Posta sektöründe rekabetçi bir ortam sağlanarak sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlayan hızlı, kaliteli, çeşitli ve güvenilir hizmet sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
<p>Büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere kamunun raylı ulaşım sistemleri ihtiyaçlarının yurtiçinden karşılanması için teknolojik kabiliyet ve yerli üretim geliştirilecektir. Bu doğrultuda yerli ve yabancı sanayi ortak girişimleri kurulması desteklenecektir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) Genel Müdürlüğü'nün bağlı ortaklıkları olan TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVASAŞ; demiryolu sektöründe yapılan yasal düzenlemeler sonucu oluşan piyasa beklentilerini de karşılayacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.657)</p>			
<p>Tedbir 339. Raylı sistem araçlarının yüksek teknolojiye sahip kritik alt bileşenlerinin yerli ve milli imkânlarla üretilebilmesi amacıyla yol haritası belirlenecek ve üretime yönelik kurumsal yapı oluşturulacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCDD Genel Müdürlüğü, TCDD Taşımacılık A.Ş., Belediyeler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Raylı sistem araçları ile elektrifikasyon ve sinyalizasyon sistemlerindeki kritik bileşenlerin Ar-Ge çalışmalarının yurt içinde yapılarak tasarım, imalat, satış ve pazarlama faaliyetlerinin yerli ve milli imkânlarla gerçekleştirilmesinin sağlanması için yol haritası oluşturulacak ve kurumsal yapı tesis edilecektir.</p>
<p>Tedbir 340. TÜLOMSAŞ, TÜVASAŞ ve TÜDEMSAŞ piyasa beklentilerini karşılayacak şekilde tek bir çatı altında toplanacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>TÜLOMSAŞ, TÜVASAŞ ve TÜDEMSAŞ piyasa beklentilerini karşılayacak şekilde tek bir çatı altında toplanacak, atıl üretim kapasiteleri organizasyonel işbirlikleri marifetiyle daha etkin kullanılacak ve yerli üretim kapasitesi geliştirilecektir.</p>
<p>Ulaştırma türleri ve koridorları, lojistik merkezler ve diğer lojistik faaliyetleriyle bütünleşik Lojistik Master Planı hazırlanarak hayata geçirilecektir. Bu çerçevede, lojistik merkezler için yer seçiminde rehber niteliği taşıyacak şekilde ülkemizin ulaşım alternatiflerini gösteren ulaşım koridor haritalarının çıkarılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.831)</p>			
<p>Tedbir 341. Ulusal Ulaştırma Ana Planı ve Türkiye Lojistik Master Planı sonuçlandırılacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Eylül Sonu</p>	<p>Ulusal Ulaştırma Ana Planı ve Türkiye Lojistik Master Planı yeni hedefler çerçevesinde bütüncül bir bakış açısıyla revize edilerek uygulamaya konulacaktır.</p>
<p>Tedbir 342. Hava Ulaşımı Genel Etüdü çalışması tamamlanacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DHMİ, Üniversiteler, TÖSHİD, Özel Havalimanı İşleticileri</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Proje ile kısa, orta ve uzun dönemli tahminler ve senaryolara göre hava ulaşımına yönelik sistem planlaması tamamlanıp uygulamaya konulacaktır.</p>
<p>Ulaştırma koridorlarında uygun hacim ve mesafelerde en avantajlı ulaşım türü belirlenecek, bu kapsamda denizyolu ve demiryolu taşımacılığı özendirilecek ve kombine taşımacılık imkânları geliştirilecektir. Enerji verimliliğini, temiz yakıt ve çevre dostu araç kullanımını sağlayan ulaşım sistemlerine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.835)</p>			
<p>Tedbir 343. Önemli yük merkezlerine demiryolu iltisak hatları yapılacaktır.</p>	<p>Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yapılacak bir önceliklendirme dâhilinde liman, OSB ve büyük yük merkezlerine demiryolu iltisak hatları tamamlanacaktır.</p>

Tedbir 344. Yük ve yolcu taşımacılığında darboğazları giderecek demiryolu ağı yatırımları ile ikinci hat yapımları, elektrifikasyon ve sinyalizasyon projelerine öncelik verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCDD Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Ankara-Sivas, Ankara-İzmir, Mersin-Adana-Gaziantep, demiryolu projelerinin yapım çalışmalarına devam edilecek; Yerköy-Kayseri demiryolu yapımı ile öncelikli güzergâhlarda elektrifikasyon ve sinyalizasyon projelerine başlanacaktır. Hat kapasitelerini artıracak siding ve hat geometrisinin iyileştirilmesi faaliyetlerine ağırlık verilecektir.
Tedbir 345. Lojistik merkezler ve iltisak hatlarına yönelik olarak ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCDD Genel Müdürlüğü, TCDD Taşımacılık A.Ş.	Aralık Sonu	Kombine Yük Taşımacılığı Yönetmeliği ile lojistik merkezler ve iltisak hatlarına yönelik olarak ilgili standartlar, yönetim ve yapım modellerini içeren yönetmelikler ile rehber dokümanlar hazırlanacaktır.
Karayollarında; önleyici bakım kavramının esas alındığı ve bakım-onarım hizmetlerinin zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını temin edecek etkin bir üstyapı yönetim sistemi tesis edilecektir. Bakım ve onarım hizmetlerinin ağırlıklı olarak özel kesim marifetiyle yürütülmesi için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.838)			
Tedbir 346. Ulaşım türleri için altyapı ve üstyapı ile ilgili envanter bilgi sistemi çalışmalarına başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), KGM, TCDD Genel Müdürlüğü, DHMİ	Aralık Sonu	Önleyici bakım kavramının esas alındığı ve bakım-onarım hizmetlerinin zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını temin edecek etkin bir varlık yönetim sisteminin tesis edilebilmesi için ilk etapta KGM, TCDD, DHMİ sorumluluğundaki tüm altyapı ve üstyapı envanter çalışmalarına başlanacaktır.
Karayolu taşımacılığında kayıt dışılık önlenecek, mali ve mesleki yeterliliğe sahip verimli işletmelerin kurulması ve piyasadaki atıl kapasitenin azaltılması teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.839)			
Tedbir 347. Karayolu taşımacılığında tüm paydaşlar tarafından erişilebilir dinamik bir taşımacılık veri tabanı oluşturulması yönündeki çalışmalara başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), KGM, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Karayolu yük taşımacılığında etkinliğin ve verimliliğin sağlanabilmesi amacıyla yük sahipleri ve taşıyıcıların konum bilgisi kullanılarak dijital ortamda iletişim kurulmasını sağlamaya yönelik bir platform geliştirilecektir. Atıl kapasitenin kullanılması sağlanıp kayıt dışılığın da önemli ölçüde önüne geçilecektir.
Karayolu Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planında yer alan trafik kazası nedeniyle meydana gelen ölümlerin yüzde 50 oranında azaltılması hedefi doğrultusunda Trafik Elektronik Denetim Sistemlerinin kullanımı Akıllı Ulaşım Sistemleriyle entegre bir şekilde yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.841)			
Tedbir 348. Trafik denetimlerinin sayısı ve etkinliği artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	27.525.638 araç/sürücü denetimi yapılacak, trafik denetimlerinde kullanılmak üzere 286 adet araç satın alınacaktır.

Tedbir 349. Yol kullanıcıları trafik güvenliği konusunda bilinçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, RTÜK, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Trafik güvenliği konusunda 200 eğitici ve 700 bin öğrenciye eğitim verilecek, 3 adet kamu spotu ile 2,1 milyon afiş ve broşür hazırlanacaktır.
Tedbir 350. Kaza kara noktası ile sinyalize kavşak iyileştirilmesi, otokorkuluk yapımı ve onarımı ile yatay ve düşey işaretleme yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, KGM, TCDD Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Trafik güvenliği çalışmaları kapsamında 60 kaza kara noktası iyileştirilmesi, 247 adet akıllı ulaşım sistemleri bileşenleri kurulumu, 300 km haberleşme altyapısı tesisi, 750 km sarsma bandı uygulaması, 5.000 noktada ulaşım etütleri, 2.500 km otokorkuluk yapımı ve onarımı, 30 milyon m ² yatay, 162 bin m ² düşey işaretleme gerçekleştirilecektir.
Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde TCDD'nin yeniden yapılandırılması tamamlanacak, demiryolu yük ve yolcu taşımacılığı özel demiryolu işletmelerine açılacaktır. TCDD şebekesi yenileme ve bakım-onarım hizmetlerinin özel kesim eliyle yürütülmesi esas olacaktır. TCDD'nin kamu özelindeki mali yükü sürdürülebilir bir seviyeye çekilecektir. (Kalkınma Planı p.844)			
Tedbir 351. Demiryolu taşımacılığında etkin rekabet ortamının tesis edilebilmesi amacıyla ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanarak hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Eylül Sonu	Demiryolu Yolcu Taşımacılığı Kamu Hizmeti Yükümlülüğü Hizmet Alımı Uygulama Yönetmeliği, Demiryolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmelik ve Demiryolu Sistemleri Karşılıklı İşletilebilirlik Yönetmelikleri uygulamaya konulacaktır. Bununla birlikte; maliyet muhasebesi yükümlülükleri, hizmet kalitesi ve demiryolu emniyeti uygulama yönetmeliklerinin hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 352. Demiryolu taşımacılığında sektörün ihtiyaç duyduğu istatistik veri altyapısı kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TCDD	Aralık Sonu	Rekabetin geliştirilmesi ve hizmet kalitesinin artırılması amacıyla sektörün ihtiyaç duyduğu istatistik portalı kurularak kullanıma açılacaktır.
Tedbir 353. Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün kurumsal kapasitesi artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	Demiryollarında etkin rekabet ortamının tesisini sağlamak üzere Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün düzenleme ve denetleme fonksiyonları geliştirilecektir.
Artan dış ticaret taşımalarının Türk bayraklı gemilerle yapılabilmesini teminen filonun geliştirilmesi ve Türk bayrağının tercih edilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.848)			
Tedbir 354. Türk sahipli filonun gelişimi amacıyla taşıyıcıların finansmana erişim konusunda yaşadığı sorunlar giderilecek ve finansal destek mekanizmaları hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Deniz Ticaret Odaları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Başta teminat sorunu olmak üzere taşıyıcıların finansmana erişim konusunda yaşadıkları sorunlara yönelik olarak gerekli mevzuat düzenlemeleri hayata geçirilecek ve gemi ihtiyaçlarının ülkemizdeki tersanelerden karşılanması yönünde uzun vadeli uygun finansman desteği sağlayacak bir kaynak mekanizması oluşturulacaktır.

Türkiye'nin ihracat hedefine ulaşabilmesini teminen, yapılan planlamalar doğrultusunda doğru yer, zaman ve ölçekte liman kapasiteleri hayata geçirilecek, limanların demiryolu ve karayolu bağlantıları tamamlanacaktır. Çandarlı Konteyner Limanı tamamlanacak, Mersin Konteyner Limanı ve Filyos Limanının yapımına başlanacaktır. (Kalkınma Planı p.849)			
Tedbir 355. Doğu Akdeniz, Ege ve Karadeniz bölgelerinde büyük ölçekli ana limanlar inşa edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Çandarlı Limanının üstyapı inşaatının YİD yöntemi ile ihalesi tamamlanacaktır. Filyos Limanının altyapı inşaatı bitirilecek, üstyapı inşaatının YİD yöntemi ile ihalesi gerçekleştirilecektir. Doğu Akdeniz Bölgesinde transit yük odaklı bir ana konteyner limanı ile tersane yapımına yönelik etüt çalışmalarına başlanacaktır.
Liman yönetiminde dağınıklığın giderilmesini ve kamu tarafından belirlenecek politikaların her bir limanın ihtiyaçları da göz önüne alınarak uygulanmasını sağlayacak, Türkiye'ye uygun bir liman yönetim modeli hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.851)			
Tedbir 356. Liman Yatırım Otoritesi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Kıyı yapıları ve liman yatırımlarında kurumlar arası koordinasyonu tesis edip bütüncül bir bakış açısı getirecek ve planlamada etkinliği artıracak bir Liman Yatırım Otoritesi hayata geçirilecektir.
Posta piyasasının serbestleştirilmesi sürecinde etkin düzenleme ve denetim yoluyla posta sektöründe rekabetçi bir piyasa oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.853)			
Tedbir 357. Posta sektöründe evrensel hizmet yükümlüsüne tahsis edilecek tekel alanının büyüklüğü belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	Aralık Sonu	Posta sektöründeki tekel alanının büyüklüğünü belirleyen düzenleme hazırlanacaktır.
Taşımacılıktan Lojistiğe Dönüşüm Programı			
Tedbir 358. Mevcut karayolu ağının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında bölünmüş yol yapım çalışmalarına devam edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KGM	Aralık Sonu	Trafik yoğunluğunun yüksek olduğu kesimlerde trafik güvenliğinin artırılması ve taşıma sürelerinin kısaltılması amacıyla bölünmüş yol yapımlarına devam edilecektir.
Tedbir 359. Ağır taşıt trafiği yüksek kesimlerde BSK yapım ve yenilenme çalışmalarına devam edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, KGM	Aralık Sonu	Ortalama günlük ağır taşıt trafiği 1.000 aracın üzerinde olan güzergâhlarda BSK yapım, onarım ve yenilenmesi yapılacaktır.
Dış ticaretteki gelişmelere paralel olarak gümrüklerin fiziki altyapısı iyileştirilecek, bilgi teknolojilerinin kullanımı ve tek pencere uygulaması yaygınlaştırılacak, gümrük işlemleri hızlandırılacak ve etkinleştirilecektir. İkili gümrük anlaşmaları ile gümrük işlemleri azaltılacak, tek durakta kontrol-ortak kapı kullanımı projeleri tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.852)			
Tedbir 360. Kaçakçılıkla mücadelede idari ve teknik kapasite güçlendirilerek denetimler etkinleştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Araç ve konteyner tarama sistemleri, bagaj tarama cihazları ve diğer teknik cihazlar ile dedektör köpekler temin edilecek, gümrük muhafaza

			kapasitesinin artırılmasına yönelik çeşitli eğitimler düzenlenecek, bilgi sistemlerinde gerekli iyileştirmeler yapılacak, ilgili kurumlarla ve uluslararası örgütlerle koordinasyon geliştirilecektir.
Tedbir 361. Yeni gümrük idareleri ve tesisleri faaliyete geçirecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	İnşaatı devam eden hizmet binası, ambar ve laboratuvar yapımı sürdürülecek, Zeytin Dalı Gümrük Kapısı tamamlanacaktır.
Tedbir 362. Kara Sınır Kapıları Master Planı Pilot Projesi tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Pilot ülke belirlendikten sonra başarılı uluslararası uygulamalar incelenecek, müzakereler yapılacak, Ulaştırma ve Lojistik Master Plan çalışmaları da gözetilerek pilot proje başlatılacak ve yıl sonuna kadar tamamlanacaktır.
Tedbir 363. Kara Sınır Kapılarında Tek Durakta Kontrol uygulamasına geçilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Ziraat Bankası	Aralık Sonu	Kapıköy, Sarp ve Çobanbey kara sınır kapılarında Tek Durakta Kontrol uygulamasına geçiş kapsamında gümrüklü sahaya giriş ve kayıt işlemleri, muafiyet fazlası akaryakıt işlemleri, mühür-halat kontrolü, kabin kontrolü, x-ray'e sevk etme işlemleri elektronik ortamda yapılmaya başlanacak ve kredi kartı ile tahsilat uygulamasına geçilecektir.
Tedbir 364. Gümrük işlemleri için gereken ücret ve belgeler ile bunlarla ilgili prosedürler rasyonel hale getirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, TOBB, TİM	Aralık Sonu	Gümrük işlemleri için gereken ücret ve belgeler ile bunlarla ilişkin prosedürler hakkında envanter çalışmasının tamamlanmasını müteakip, uluslararası standartlar çerçevesinde gerekli iyileştirmeler yapılacaktır.

2.2.2.19. Ticaret Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Gelişen ekonomiye, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak ticaret sektörü yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Turizm potansiyeli yanında alışveriş ve moda merkezlerinin artması yurtiçi ticareti olumlu yönde etkilemektedir. 2005-2018 Temmuz döneminde toptan ve perakende ticaret sektöründe toplam 8,7 milyar ABD doları, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1 milyar ABD doları uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında GSYH yüzde 7,4 büyürken; toptan ve perakende ticaret yüzde 10,9 büyümüş, konaklama ve yiyecek hizmetleri ise, son dönemde turizm sektöründeki gelişmelere paralel olarak yüzde 14 büyümüştür. 2017 yılında; toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 11,9, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,7 olmuştur. Haziran 2018 itibarıyla toptan ve perakende ticarete 4,1 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,7 milyon kişi istihdam edilmiştir.

Toplam istihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 14 konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 6'dır.

Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektörü, gelişmiş ülkelerin ekonomileri içinde de önemli pay almaktadır. 2017 yılında sektörün GSYH içindeki payları Almanya'da yüzde 10, İtalya'da yüzde 11,7 ve Fransa'da yüzde 10,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde istihdam edilenlerin toplam içindeki payı; Almanya'da yüzde 13,4, İtalya'da yüzde 14,8 ve Fransa'da yüzde 13,5'tir.

Toptan ve perakende ticaretin uzun dönemde sanayi ve hizmet sektörleri toplamı içindeki payının giderek azaldığı görülmektedir. 2015 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı; girişim sayısında yüzde 33,6, ciroda yüzde 37,6 olmuştur.

TABLO II: 58- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)					Ciro (Milyar TL)				
	2005	2010	2013	2014	2015	2005	2010	2013	2014	2015
Toptan Ticaret	199	165	196	200	211	349	514	785	887	1 008
Perakende Ticaret	751	656	738	705	692	206	278	435	440	465
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	2 393	2 322	2 695	2 677	2 690	1 193	1 926	3 148	3 500	3 913
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	39,7	35,4	34,7	33,8	33,6	46,5	41,1	38,8	37,9	37,6

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (Nace Rev 2)

Ticarette verimlilik, hijyen ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki tüketici baskısı, bu sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesimi yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, franchising (İsim Hakkı Devri) sistemine katılmakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte, böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak, bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. Bunun yanında kurumsal markalar; kafe, restoran, pastanecilik alanlarında şubeler açarak büyümektedir. 2018 yılı Ocak-Ağustos döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 36,1 ve yüzde 44,2 olmuştur. 2017 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 33,9 ve yüzde 44,8 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 59- Toptan ve Perakende Ticarette Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

		2015	2016	2017	2017 (2)	2018 (2)	
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	Kurulan	Tüzel Kişi	18 564	18 656	22 122	14 288	19 153
		Gerçek Kişi	16 084	13 824	14 979	10 789	8 988
	Kapanan	Tüzel Kişi	4 556	3 616	4 546	2 771	2 523
		Gerçek Kişi	8 904	8 808	7 873	5 706	5 945
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Payı (Yüzde)	Kurulan	Tüzel Kişi	27,5	29,3	29,9	29,3	32,3
		Gerçek Kişi	34,2	32,9	33,8	33,9	36,1
	Kapanan	Tüzel Kişi	33,3	32,8	30,9	30,8	32
		Gerçek Kişi	46,7	44,9	43,7	44,8	44,2

Kaynak: TOBB, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri

(1) Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı dâhildir.

(2) Ocak-Ağustos dönemi

İletişimde teknolojik yeniliklerin ve sektörde kurumsal firmaların öne çıkması ile birlikte e-ticaret hacminde son yıllarda giderek artan bir eğilim görülmektedir. Ülkemizde gerçekleşen elektronik ticaret hacmi son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir. İnternette gerçekleşen kartlı ödemeler tutarı 2012 yılında 25,2 milyar TL iken, 2017 yılında 99 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2018 yılı Ocak-Haziran döneminde söz konusu tutar 60,9 milyar TL seviyesindedir. 2011 yılında yüzde 8,4 olan ülkemizde internette alışveriş yapanların oranının 2018 yılında yüzde 29,3'e ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 60- İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İşlem Adedi (Milyon)	133,0	168,1	190,5	227,2	264,0	329,8
İşlem Tutarı (Milyar TL)	25,2	34,6	41,9	55,4	68,4	99,0

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi

(1) Bilet ve polise ödemeleri gibi internette kartla yapılan tüm ödemeler dâhildir.

2017 yılında e-ticaretin toplam perakende içindeki payı yüzde 4,1 iken gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 9,8'ler düzeyindedir. Türkiye'de e-ticaret pazar büyüklüğü 2013'te 14 milyar TL iken 2017'de 42,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllar arasındaki ortalama büyüme yüzde 32 olarak hesaplanmıştır. 2017 yılında sektör büyüklüğüne perakende e-ticaretin katkısı 23 milyar TL iken perakende dışı e-ticaret 19,2 milyar TL katkı sağlamıştır.

TABLO II: 61- Türkiye'de e-Ticaret Pazar Büyüklüğü (Milyar TL)

	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam	14	18,8	24,7	30,8	42,2
Sadece Online Perakende	4,9	6,4	8,5	11,3	14,7
Çok Kanallı Perakende	2,4	3,6	4,8	6,2	8,2
Diğer (Perakende Dışı)	6,7	8,1	11,4	13,3	19,2

Kaynak: Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği

Tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı; yıllar itibarıyla artış göstermiş, 2014 yılında 5,4 milyona kadar yükselmiştir. 2017 yılında ise başvuru sayısı 590 bine gerilemiştir.

TABLO II: 62- Tüketici Hakem Heyetlerine Yapılan Başvuru Sayısı

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam Başvuru Sayısı	446 054	833 854	5 445 308	3 118 842	1 408 204	590 303

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

13/02/2018 tarihli ve 30331 sayılı Resmi Gazete'de ikinci el motorlu kara taşıtı ticaretine ilişkin usul ve esasları düzenleyen İkinci El Motorlu Kara Taşıtlarının Ticareti Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır.

05/06/2017 tarihli ve 30442 sayılı Resmi Gazete'de taşınmaz ticaretine ilişkin usul ve esasları düzenleyen Taşınmaz Ticareti Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır.

13/09/2018 tarihli ve 30534 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Kararla Türkiye'de yerleşik kişilere kendi aralarındaki bir takım sözleşmeleri Türk Lirası cinsinden düzenleme

zorunluluğu getirilmiş olup söz konusu düzenlemenin toptan ve perakende ticareti ile uğraşan gerçek ve tüzel kişileri doğrudan etkilemesi beklenmektedir.

18/09/2018 tarihli ve 30539 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelik ile Fiyat Etiketleri Yönetmeliğinde değişiklik yapılarak, üretim yeri Türkiye olan mallarda Yerli Üretim Logosunun kullanılmasına yönelik düzenleme yapılmıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Ticaret faaliyetlerinde yüksek katma değerli hizmet üretimi ve verimlilik artışının sağlanması ile teknoloji kullanımı ve yeniliğin özendirilerek hizmet kalitesinin artırılması temel amaçtır.

Rekabetin ve tüketicinin korunması ile sektör içi kesimler arasında dengeli gelişmeyi sağlayan, ticaretin kolay ve güvenli yapıldığı bir ticari ortam tesis edilmesi ve ülkemizin dünyanın önemli ticaret merkezlerinden biri haline getirilmesi hedeflenmektedir.

Ticari faaliyetlerin sağlık, hijyen, kalite, verimlilik ve çevreye etkileri açısından piyasada tüketici güvenini sağlaması hedeflenmektedir.

Ticaret hizmetleri alanında piyasa gözetim ve denetiminin daha etkili ve koordineli bir biçimde planlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

Alışveriş turizminde ülke potansiyeli değerlendirilecek, moda ve alışveriş merkezleri geliştirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektörüne yönelik düzenlemelerde, sektörün girdi ve çıktı tarafı göz önüne alınarak, tarım ve imalat sanayii sektörleri ile tüketiciler üzerindeki etkileri çok yönlü olarak analiz edilecek ve piyasa işleyişinde ortaya çıkabilecek aksaklıklar giderilecektir. (Kalkınma Planı p.861)			
Tedbir 365. Perakende Bilgi Sisteminin (PERBİS) yazılım işlemleri gerçekleştirilecek ve PERBİS Yönetmeliği hazırlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Perakende Bilgi Sisteminin yazılım işlemleri gerçekleştirilecek, pilot uygulama başlatılacak ve PERBİS Yönetmeliği hazırlanacaktır.
Ticaret hizmetlerinde markalaşma ve kurumsallaşma kapasitesinin geliştirilmesi yoluyla işletmelerin özellikle yeni gelişen çevre ülke pazarlarına daha fazla açılması sağlanacaktır. Girişimcilerin yurt dışı pazarlara açılması amacıyla elektronik ticaret hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.863)			
Tedbir 366. Elektronik ticaret yapan işletmelerin ulaşılabilir olması ve e-ticaret verilerinin sağlıklı bir şekilde takip edilmesine yönelik idari ve teknik tedbirler alınacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi (ETBİS) Tebliğinde yer alan aktörler ile veri paylaşımı yapılmasına ve istatistiklerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat, güncel gelişmelere uygun olarak yeniden düzenlenecek, uygulamalar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.864)			
Tedbir 367. Tüketicinin korunmasına ilişkin uygulamaların verimini artırmak üzere bilinçli tüketimi destekleyici çalışmalar yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Türkiye İsrar Raporu ile Tüketici Profili Araştırması tamamlanacaktır. Tüketicilerin bilinçlendirilmesi amacıyla afiş, broşür, kamu spotu vb. materyaller hazırlanacak ve kamuoyu ile paylaşılacaktır.

2.2.2.20. Turizm

a) Mevcut Durum

Dünya turizm sektöründe son yıllardaki artış devam etmekte ve uluslararası turizm hareketleri tahminlerin ötesinde bir büyüme göstermektedir. Dünyadaki turist sayısı 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 6,9 artarak 1,3 milyar kişiye ulaşmış, uluslararası turizm gelirleri ise yüzde 7,6 artışla 1,3 trilyon ABD doları olmuştur. Reel anlamda turizm geliri artış oranları 2015, 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla yüzde 4,5 yüzde 2,6 ve yüzde 4,9'dur.

Yakın coğrafyamızdaki gelişmeler, terör olayları, göçmen krizi ve başlıca kaynak pazarlarımızdan olan ülkeler ile ilişkilerde yaşanan sorunlar 2014 yılında zirve noktasına ulaşan ülkemiz turizm sektörünü dönemsel olarak etkilemiş ve 2016 yılında sektörde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Ancak, 2017 toparlanmanın başladığı yıl olmuş, turist sayısı önceki yıla göre yüzde 24,1 artarak 37,6 milyona, turizm geliri de yüzde 19 artarak 26,3 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Turist girişleri açısından ülkemiz uluslararası turizm pazarından yüzde 2,8, Avrupa turizm pazarından yüzde 5,6 pay almıştır. Turizm gelirlerinde ise bu pay sırasıyla yüzde 1,7 ve yüzde 4,3 olarak gerçekleşmiştir.

Turizm gelirindeki toparlanmanın turist sayısındaki toparlanmanın gerisinde kalması nedeniyle 2016 yılında 705 ABD doları olan ziyaretçi başına ortalama harcama 2017 yılında 681 ABD dolarına düşmüştür. 2017 yılında yabancı ziyaretçi başına ortalama harcama 630 ABD doları, yurt dışında ikamet eden ve ülkemizi ziyaret eden vatandaşlarımızın ortalama harcaması ise 903 ABD doları olmuştur.

2017 yılında ülkemize gelen 32,4 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 32,7'si OECD, yüzde 32,8'i de BDT ülkelerindedir. Siyasi sorunların çözülmesi sonrasında Rusya Federasyonu ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülkeler sıralamasında yüzde 14,5 ile birinci olmuş, ikinci sırada yüzde 11,1 ile Almanya, üçüncü sırada ise yüzde 7,7 ile İran yer almıştır. Geçen yıla göre Rusya Federasyonu'ndan ülkemize gelenlerin sayısı beş katın üstünde artarken İranlı ziyaretçilerin sayısı yüzde 50 artış göstermiş, Almanya'dan gelen ziyaretçi sayısında ise çok küçük bir düşüş gerçekleşmiştir.

2018 yılında ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 39,2 milyon kişi ve turizm gelirininin 32,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

TABLO II: 63- Dünyada ve Türkiye’de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2014	2015	2016	2017	2018 (4)
DÜNYA					
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	1 138	1 195	1 240	1 326	1 407
Yıllık Değişim (Yüzde)	4,6	5,0	3,8	6,9	6,1
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	1 252	1 196	1 245	1 340	-
Yıllık Değişim (Yüzde)	0,9	-4,5	4,1	7,6	-
TÜRKİYE					
Turist Sayısı (Milyon Kişi) (1)	39,8	39,5	30,3	37,6	45,2
Yıllık Değişim (Yüzde)	5,3	-0,8	-23,3	24,1	20,2
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Milyon Kişi) (1)	36,8	36,2	25,4	32,4	39,2
Yıllık Değişim (Yüzde)	5,5	-1,6	-29,8	27,6	21,0
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	34,3	31,5	22,1	26,3	32,3
Yıllık Değişim (Yüzde)	6,2	-8,2	-29,8	19,0	22,8
Yabancı Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (ABD Doları) (2)	775	715	633	630	671
Vatandaş Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (ABD Doları) (3)	1 130	970	978	903	934

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Yabancı ziyaretçi sayısı, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımayan, sınır kapılarından ülkemize giriş yapan ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri yansıtmaktadır. Turist sayısı ise, yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti pasaportlu ziyaretçi sayısı toplamından günübirlikçilerin (Türkiye’de 24 saatten az kalan) çıkarılmasıyla elde edilmektedir.

(2) Çıkış yapan yabancı ziyaretçilerden kişi başına elde edilen ortalama gelirdir.

(3) Çıkış yapan ve yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşı ziyaretçilerden kişi başına elde edilen ortalama gelirdir.

(4) Gerçekleşme Tahmini

2017 yılı itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli 3.771 tesiste 935 bin, belediye belgeli 7.607 tesiste 507 bin yatak bulunmakta olup yatırım aşamasındaki tesislerle birlikte toplam yatak kapasitesi 1,7 milyondur. Kıyılarımızda toplam yat bağlama kapasitesi 15.288, sektörde faaliyet gösteren seyahat acentesi sayısı ise 9.638’dir.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri devam etmekte olup bu çerçevede Ekim 2018 itibarıyla 464 adet tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiştir. Ayrıca, çevre yönetimine önem vererek Mavi Bayrak Uygulamasına dâhil olan ülkeler arasında ülkemiz 2018 yılında 459 ödüllü plaj ile üçüncü, 22 ödüllü marina ile de sekizinci sırada yer almıştır.

Kaynak pazarlarımızdan olan Rusya’da 2014 yılında yaşanan ekonomik krizin etkilerinin bertarafı amacıyla başlatılan uçuş desteği uygulaması 2018 yılında da devam etmiştir. 20/11/2017 tarihli ve 2017/11501 sayılı BKK’yla 2018 yılında destek verilecek havalimanları sayısı 16’ya çıkarılmış, tarifeli ve tarifersiz tüm uçuşlar kapsamıştır. Önceki yıllardan farklı olarak, temmuz ve ağustos ayları destek kapsamı dışına çıkarılırken 1.500-9.000 ABD doları aralığında belirlenen uçuş başı destek tutarları aylara göre farklı uygulanmış, ayrıca Almanya, Belçika, Çin, Danimarka, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İsveç, Japonya, Malezya ve Norveç’ten yapılan uçak seferleri için destek tutarı yüzde 20 artırılmıştır. Bunun yanı sıra, 200 ve daha fazla koltuk sayısına sahip uçaklarla yapılan seferlerde en az 150 yolcu getiren acentelere destek tutarları yüzde 30 artırılarak uygulanmıştır.

Benzer bir destek 2017 yılının son çeyreğinde kruvaziyer gemiler için de uygulanmaya başlanmış, 2017/11507 sayılı BKK'yla ise kruvaziyer desteğinin süresi 2018 ve 2019 yıllarına uzatılmıştır. Buna göre ülkemizde kruvaziyer hizmeti verilen limanlara 100 ve daha fazla yolcu kapasitesine sahip kruvaziyer gemiyle turist getiren A grubu seyahat acentelerine aylara göre farklı şekilde turist başına 25-45 ABD doları destek verilmesi düzenlenmiş, ayrıca indi-bindi limanlarına gelen yolcular için destek miktarı yüzde 50 artırılarak uygulanmıştır.

28 Kasım 2017'de çıkarılan 7061 sayılı Kanunla, arazi tahsislerinde yeknesaklığın sağlanması ve yatırımcıların tesislerini daha uzun süre kullanabilmeleri amacıyla turizm yatırımcı ve işletmecileri için kira, irtifak, kullanma izni süreleri uzatılarak 49 yıla kadar çıkarılmış, ayrıca tesislerin olduğu yerleri Hazine ve Maliye, Kültür ve Turizm ile Tarım ve Orman Bakanlıklarınca müştereken belirlenecek esaslara göre satın alabilmeleri imkânı getirilmiştir. Bu konuda usul ve esasları belirlemek üzere hazırlanan Kamu Taşınmazları Üzerindeki Turizm Yatırımlarının Sürelerinin Uzatılması İle Satışına İlişkin Yönetmelik 04/05/2018 tarihli ve 30411 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Turizm sektöründeki rekabet avantajımız daha çok düşük fiyata dayalı olarak sürdürülmektedir ve ziyaretçi başına harcama istenilen düzeyde değildir. Bunun yanı sıra ziyaretçi başına harcama son yıllarda daha da düşmüş olup bu durum sektörün sürdürülebilirliğini ve hizmet kalitesini etkilemektedir. Sektörün sağlıklı gelişimi ve toplam turizm gelirinin artması için fiyatların yükselmesini sağlayıcı tedbirlerin alınması, ayrıca yüksek harcama gücüne sahip hedef turist kitlesine ulaşmak üzere daha fazla gelir getiren turizm çeşitlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sektörde, yerel turistik değerleri göz önüne alan ve farklı turizm türlerini entegre eden, turistlerin ihtiyaçlarını ve taleplerini gözeten yeni bir yönetim anlayışına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle varış noktası (destinasyon) yönetimine geçilmesi çalışmalarına ağırlık verilmesi, varış noktası temelinde projelendirme çalışmalarının yapılması, ilerleyen süreçte de varış noktası bazında teşvik ve tanıtım uygulamasına geçilmesi önemli görülmektedir.

Sektörde hizmet kalitesinin artırılması için işgücü piyasası ile turizm eğitim sistemi arasındaki bağın güçlendirilmesi, tanıtım faaliyetlerinde etkinliğin sağlanması için ise tanıtım fonlarının tek çatı altında toplanması ve tanıtım çalışmalarının koordineli yürütülmesi önem arz etmektedir.

Turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı kıyı alanları insan kaynaklı kullanımlar ve küresel iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle baskı altındadır. Bu alanlara yönelik planlama, yapılaşma ve denetim süreçlerinde farklı kurumların yetkileri söz konusu olup yeni bir bütünlük kıyı alanları yönetim modelinin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelmesi, turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi, turizm değer zincirinin her bileşeninde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde ekonomiye daha fazla katkıda bulunan bir sektör haline gelmesi temel amaçtır.

Sektörde, doğal ve kültürel değerlerde koruma-kullanma dengesi gözetilerek sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi ve turizm gelirinin artırılması hedeflenmektedir.

2019 yılında ülkemize gelecek yabancı ziyaretçi sayısının 41,5 milyon kişi, turizm gelirinin 35,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO II: 64- Turizm Sektöründeki Gelişmeler

	2017	2018 (1)	2019 (2)	Yıllık Ortalama Artış (Yüzde)	
				2018	2019
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Bin Kişi)	32 410	39 150	41 499	20,8	6,0
Turist Sayısı (Bin Kişi)	37 601	45 209	47 899	20,2	6,0
Turizm Geliri (Milyon ABD Doları)	26 284	32 250	35 206	22,7	9,2
Turizm Gideri (Milyon ABD Doları)	5 137	5 908	6 499	15,0	10,0

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sağlık turizmi başta olmak üzere, kongre turizmi, kış turizmi, kruvaziyer turizmi, golf turizmi ve kültür turizmine ilişkin altyapı eksiklikleri tamamlanarak pazarın çeşitlendirilmesi sağlanacak ve alternatif turizm türlerinin gelişimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.872)			
Tedbir 368. Turizm sektöründe dönüşümü sağlayacak Ana Planın hazırlanması için ön çalışmalar başlatılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Turizmde sezon süresini ve kişi başı harcamayı artırmayı amaçlayan Ana Plan için Turizm Şurası ve Turizm Özel İhtisas Komisyon Toplantıları sonuçlarına dayalı yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 369. Yeni kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ilan edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edilmek üzere turizm yatırımcılarının ilgisini çekecek alanlar tespit edilecektir.
Tedbir 370. Dünyada yükselen pazar konumundaki ülkelere için yeni kaynak pazarlar oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Çin, Hindistan, Japonya ve Kore'nin içinde bulunduğu Uzak Doğu pazarı ile ilgili turizm planları oluşturularak hayata geçirilecektir.
Pazardaki ve müşteri profilindeki gelişmeler sürekli izlenerek dış tanıtım faaliyetleri etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.874)			
Tedbir 371. Muhtemel krizlerin turizm sektöründeki etkisini azaltmak için sektöre özgü risk ve kriz yönetimi geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Meslek Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Turizm alanında ülkenin yurt dışındaki imajını güçlendirecek çalışmalar yapılacak, olumsuz/çarpıtılan medya unsurlarının etkisini azaltacak risk ve kriz yönetimi mekanizması geliştirilecektir.

Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı			
Tedbir 372. Sağlık turizminde örnek teşkil etmek üzere üç termal turizm merkezinde planlama ve altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Üç termal turizm merkezinde imar planı çalışmalarının yapılması, jeotermal su dağıtım hattı projelerinin oluşturulması ve altyapı çalışmalarının yürütülmesi sağlanacaktır.

2.2.2.21. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

İnşaat sektörü, gerek küresel gerekse ulusal ölçekte önemini korumaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin artan nüfus ve şehirleşme karşısında duyduğu yeni altyapı ihtiyacı, bunun yanında gelişmiş ülkelerin eskiden altyapılarını yenileme isteği inşaat sektörünün küresel ölçekte hacmini artırmaktadır. Sektör, yurt içinde de özellikle konut, kamu yatırım programı ve kamu-özel işbirliği projeleri vasıtasıyla ekonomik canlılığa katkıda bulunmaktadır.

Sektörün yurt içi ve yurt dışı ekonomik gelişmelere olan yüksek duyarlılığı devam etmektedir. Son yıllarda yakın coğrafyamızda yaşanan gelişmeler ve ülke ekonomisinin dinamikleri sektörü önemli oranda etkilemiş, sektörel faaliyet ve büyüme oranlarında iniş ve çıkışlar gözlenmiştir. Bu kapsamda, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında önceki yıllara oranla büyüme hızı düşen inşaat sektöründe 2017 yılında yüzde 9 oranında bir büyüme gerçekleştirilmiştir. 2018 yılının ilk yarısında ise büyüme oranı yüzde 0,8 olmuştur.

TABLO II: 65- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

(Yüzde)

	2015	2016	2017	2018
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	8,2	8,6	8,6	8,3 (1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	4,9	5,4	9,0	0,8 (2)
GSYH Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	6,1	3,2	7,4	5,2 (2)

Kaynak: TÜİK

(1) Nisan-Haziran dönemi

(2) Bir önceki yılın Nisan-Haziran dönemine göre

Yurt içi ve yurt dışı gelişmelere bağlı olarak, yapı inşa ve yapı kullanım izinleri de iniş-çıkışlı seyir izlemiştir. 2015 yılında bir önceki yıla göre yüzde 14 azalan yapı inşa izinleri, 2016 ve 2017 yıllarında artış göstermiş, 2018'in Ocak-Haziran döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 41,8 oranında azalmıştır. Yapı kullanım izinleri ise benzer eğilimi gecikmeli olarak sergilemektedir. Yapı kullanım izinleri, 2015 yılında yüzde 6,4 oranında azalırken 2016 ve 2017 yıllarında sırasıyla yüzde 5,7 ve yüzde 6,8 oranında artış göstermiştir. 2018 yılının Ocak-Haziran döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,3 oranında azalış gözlenmektedir.

TABLO II: 66- Yapı İnşaat ve Yapı Kullanım İzinleri

	2015	2016	2017	2017 (1)	2018 (1)
Yapı İnşaat İzni (Bin m ²)	189 675	206 280	279 130	129 246	75 257
Yüzde Değişim	-14	8,8	35,3	20,4	-41,8
Yapı Kullanım İzni (Bin m ²)	143 106	151 219	161 552	77 262	76 997
Yüzde Değişim	-6,4	5,7	6,8	10,2	-0,3

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Haziran dönemi

İnşaat sektörü istihdamında son yıllarda görülen artış 2018 yılının ortalarına kadar devam etmiştir. 2017 yılının Ağustos ayında sektör istihdamı 2,3 milyona yaklaşarak son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sektörün toplam istihdam içerisindeki payı da son on yılda artış göstermiş, 2007 yılında yüzde 6,1 olan istihdam payı 2017 yılında yüzde 7,4'e çıkmıştır.

TABLO II: 67- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2015	2016	2017	2017 (1)	2018 (1)
İstihdam (Bin Kişi)	1 914	1 987	2 095	2 006	2 058
İstihdam Artışı (Yüzde)	0,1	3,8	5,4	2,6	2,6
İstihdam Payı (Yüzde)	7,2	7,3	7,4	7,2	7,2

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Haziran dönemi ortalama değerleri esas alınmıştır.

Sektörde inşaat mevsiminin yoğun dönemleri olan yaz ayları ile faaliyetlerin yavaşladığı kış ayları arasında 500 bini aşan istihdam farklılıkları oluşabilmektedir. 2017 yılının Ocak ayında sektör istihdamı 1,7 milyon kişi iken aynı yılın Ağustos ayında bu sayı 2,3 milyona ulaşmıştır. Yıl ortalamaları baz alındığında ise, 2016 yılında sektör istihdamının yüzde 3,8, 2017 yılında da yüzde 5,4 arttığı görülmektedir.

Sektörün yurt dışı müteahhitlik hizmetleri aracılığıyla yarattığı ilave ekonomik katkılar devam etmektedir. İlk taahhüdün alındığı 1972 yılından bu yana önemli yol katedilmiş ve uluslararası pazarlarda tanınır hale gelinmiştir. Mevcut pazarlarda rekabet gücünü koruyarak yeni pazarlara açılma çabaları devam etmekte, bu kapsamda yüksek katma değerli alanlara geçiş yapılması ihtiyacı önemini korumaktadır.

Son yıllarda yakın coğrafyamızda yaşanan gelişmelere bağlı olarak 2015 ve 2016 yıllarında yurt dışı iş hacminde bir miktar düşüş yaşanmakla birlikte, 2017 yılından itibaren taahhüt tutarlarında artış eğilimi gözlenmeye başlamıştır. 2018 yılının Eylül ayı sonu itibarıyla yurt dışında toplam maliyeti 370,6 milyar ABD doları olan 9.418 proje üstlenilmiştir. 2017 yılında 15 milyar ABD doları olan taahhüt tutarı, 2018 yılının Eylül ayı itibarıyla 12,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ortalama proje maliyetleri de yükselmiş, 2002 yılında 22,4 milyon ABD doları olan ortalama proje maliyeti 2018 yılının Eylül ayı sonu itibarıyla 97,8 milyon ABD dolarına çıkmıştır.

Sektördeki kaliteye dayalı rekabet ve talep niteliğinin yükseltilmesi ihtiyacı için kamu kesimine önemli görevler düşmektedir. Kamu yatırım programında yer alan inşaat yatırımlarının kalite esaslı gerçekleştirilerek talep niteliğinin yükseltilmesi bu ihtiyaçların giderilmesinde etkili olacaktır.

Piyasada çok sayıda küçük ölçekli ve teknik birikimi sınırlı yüklenicinin faaliyet gösteriyor olması, sektörde kalite sorunlarını gündemde tutmakta ve rekabet ortamını

olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, teknik müşavirlik hizmetlerinin süreçlerde etkin bir şekilde kullanılamaması, öncelikle çıktı kalitesini, ayrıca inşaatların işletme dönemlerinde verimliliği düşürmektedir.

Sektörün iç piyasada kalite esaslı bir üretim yapısına kavuşması, yurt dışı piyasalarda ise yüksek katma değerli projelere ve yeni pazarlara açılım yapılabilmesi için, kamu-özel işbirliği projeleri de dâhil olmak üzere yatırımların tüm süreçlerinde teknik müşavirlik hizmetlerinden etkin bir biçimde faydalanılması, yapı denetim sisteminin yaygınlaştırılarak iyileştirilmesi, yapı müteahhitliği hizmetlerinin yetkin kişiler tarafından verilmesinin sağlanması, özellikle ara işgücü olmak üzere sektör istihdamının niteliğinin iyileştirilmesi, ayrıca sürdürülebilir ve yenilikçi tasarım ve üretim sistemlerinin geliştirilmesi yönünde tedbirler alınmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

İnşaat sektörünün; nitelikli arz ve talep temelinde kaliteye dayalı rekabet üzerine kurulu, insan odaklı ve çevreyle barışık, tasarım ve teknolojik kabiliyetleri ile Ar-Ge kapasitesi ve katma değeri yüksek bir yapıya kavuşturulması ve sektörde teknik müşavirlik hizmetlerinin etkinleştirilmesi temel amaçtır.

Bu çerçevede, Türk inşaat sektörünün yurt içinde uluslararası standartların üzerinde üretim ve hizmet kalitesine ulaşması, yurt dışında ise küresel bir marka haline gelmesi hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yerli teknik müşavirlik firmalarının inşaat sektörünün tüm üretim süreçlerinde ve kamu-özel işbirliği projeleri ile kentsel dönüşüm gibi alanlarda daha etkin faaliyet göstermeleri temin edilecektir. Ayrıca, teknik müşavirlik firmalarının yurt dışı faaliyetlerinin desteklenmesine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.886)			
Tedbir 373. Teknik müşavirlik firmalarının uluslararası pazarlarda konumlanması, güçlenmesi ve markalaşması yönünde destekler verilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank, Üniversiteler, İlgili Diğer Kurum, Kuruluş ve STK'lar	Aralık Sonu	Teknik müşavirlik firmalarının yurt dışında üstlendikleri projelerin artırılması için yurt dışında ofis açma; reklam, tanıtım ve pazarlama; fuar, seminer ve konferanslara katılım; yurt dışı eğitim, pazar araştırması, uluslararası yarışmalara katılım, mesleki sorumluluk sigortası, heyet programları ve sözleşme konularında destekler sağlanacaktır.
Yapı denetim sistemine yönelik mevzuat, sistem ve uygulamalar gözden geçirilerek iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.888)			
Tedbir 374. Yapı denetim sistemi yurt genelinde etkinleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Türk Mühendisler ve Mimarlar Birliği, Üniversiteler, Türkiye Müteahhitler Birliği, Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası	Aralık Sonu	Ulusal Yapı Denetim Sisteminin mevzuat değişiklikleri ve teknolojik gelişmelere uyum esnekliğini artıracak iyileştirmeler yapılacak, iyileştirmeler ülke geneline yaygınlaştırılacaktır. Bu kapsamda, mevcut yazılım yenilenecek ve Elektronik Beton İzleme Sisteminin pilot illerde uygulanması tamamlanarak 81 ilde kullanılması sağlanacaktır.

İnşaat sektöründe işgücü niteliği yükseltilecek, iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.889)			
Tedbir 375. Yetkin yapı müteahhidi sayısı artırılacak, şantiye şeflerinin etkinliği temin edilerek kayıt altına alınması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, Gelir İdaresi Başkanlığı ve ilgili diğer kurum ve kuruluşlar.	Aralık Sonu	Yapı Müteahhitlerinin Kayıtları İle Şantiye Şefleri ve Yetki Belgeli Ustalar Hakkında Yönetmelik kapsamında, yetkin bulunan kişilere yapı müteahhittliği yetki belgesi numarası verilerek kayıtlarının tutulmasına ve şantiye şeflerinin iş sayısı ve metrekare sınırlarının takibine devam edilecektir. Ayrıca, ruhsat veren idarelerin, elektronik ortamda e-şantiye ve Yapı Müteahhittliği Bilgi Sistemi (YAMBİS)'e erişimi sağlanacaktır.
Kullanıcı odaklı, güvenli, çevreyle barışık, enerji verimli ve mimari estetiğe sahip yapıların üretimi için tasarım ve yapı standartları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.890)			
Tedbir 376. Ulusal Yeşil Bina Bilgi Sistemi yazılım programı ve bununla ilgili mevzuat oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TSE, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	23/12/2017 tarih 30279 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Binalar İle Yerleşmeler İçin Yeşil Sertifika Yönetmeliği gereği ve 2017 yılında tamamlanan Sürdürülebilir Yeşil Bina ile Sürdürülebilir Yerleşmelerin Belgelendirmesine İlişkin Temel Değerlendirme Kılavuzuna göre hazırlanacak olan Ulusal Yeşil Bina Bilgi Sistemi (YES-TR) yazılım programının ihalesi yapılarak 2019 yılı sonuna kadar tamamlanacak ve sistemin mevzuat altyapısı oluşturulacaktır.

2.2.3. YAŞANABİLİR MEKÂNLAR, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.2.3.1. Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik

a) Mevcut durum

Onuncu Kalkınma Planı öncelikleri çerçevesinde yürürlüğe konan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ile ulusal ve bölgesel düzeyde bölgesel gelişmeye yönelik stratejiler belirlenmiştir. Üst ölçekli plan ve stratejilerde bölgesel ve sektörel politikalar arasında uyum önemli ölçüde sağlanmakla birlikte, bu uyumun bölge ve uygulama düzeyinde hayata geçirilmesine yönelik koordinasyon mekanizmalarının ve araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölgesel gelişme politikası, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi amaçlarına yönelik olarak bölge ve kentlerin niteliğine göre farklılaştırma suretiyle uygulanmaktadır. Tüm bölgeler için kalkınma ajanslarının koordinasyonunda katılımcı süreçlerle bölge planları hazırlanmış, bölge kalkınma idarelerinin (BKİ) koordinasyonunda Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) eylem planları yürürlüğe konulmuştur.

Görece düşük gelirli bölgelerde; ekonomik tabanın geliştirilmesine, özellikle sosyal ve altyapı hizmetleri bakımından fırsat eşitliği ile piyasalara ve gelişmiş kentlere bağlantıların güçlendirilmesine yönelik politikalara ağırlık verilmektedir. Bu kapsamda, bu bölgelerde gelir seviyesinin artırılması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, başta mahalli idareler olmak üzere kurumsal kapasitenin yükseltilmesi ve yerel potansiyeli harekete geçirecek girişimlerin desteklenmesi önemini korumaktadır.

GAP, DAP, DOKAP ve KOP eylem planları, kalkınma ajanslarının faaliyet ve destekleri, Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) ve bölgesel rekabet edebilirliğin geliştirilmesine yönelik uygulamalar hayata geçirilmektedir.

Kalkınma ajansları bir yandan yerel kalkınma gündemini oluştururken diğer yandan merkezi kurumların faaliyetlerini bölgelerin kalkınması yönünde tamamlayıcı şekilde işlevlerini sürdürmektedir.

Kalkınma ajanslarının kurumsal kapasitesi ve kaynak kullanım etkinliğini artırmak amacıyla yürütülen mevzuat çalışmalarına 2018 yılında devam edilmiştir. Ajansların kurumsal performanslarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü oluşturulmuş ve kalkınma ajansları Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir.

Kalkınma ajansları, bölge planlarında belirlenen öncelikler çerçevesinde kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre mali ve teknik destek sağlamaktadır. Bu çerçevede, 2008-2018 döneminde 18.856 projeye 2018 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 5,6 milyar TL'lik hibe desteği sağlanmıştır. Bu destek ile yapılan toplam yatırım tutarı 9,7 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 68- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (2008-2018) (1)

Destek Programı Türü	Ajans Desteği (Milyon TL) (2)	Eş-finance Dâhil Toplam Proje Bütçesi (Milyon TL) (2)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağrısı	4 726	8 357	43 738	9 834
Güdümlü Proje Desteği	615	1 111	96	96
Doğrudan Faaliyet ve Fizibilite Desteği	157	173	5 517	1 815
Teknik Destek	94	94	13 462	7 111
Genel Toplam	5 592	9 735	62 813	18 856

(1) 2018 yılı Ekim ayı itibarıdır.

(2) 2018 Yılı Fiyatlarıyla

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmüştür. Bu çerçevede; bölge, il ve ilçe düzeyinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmalarının güncelleme çalışmaları tamamlanmış ve taslak raporlar hazırlanmıştır.

Bölge, il ve ilçe düzeyinde verilerin tek bir platformda toplanması, düzenli olarak güncellenmesi ve raporlanarak ilgili kesimlerin kullanımına açılması amacıyla Bölgesel Bilgi Bankası Projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında veri tabanı oluşturulmaya başlanmış olup ilgili

kurumlarla veri entegrasyonu oluşturulması çalışmaları devam etmektedir. İllerdeki yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini gerçekleştiren ajans bünyesindeki yatırım destek ofisleri (YDO), araştırma ve analiz, bilgilendirme ve danışmanlık, tanıtım, promosyon ve organizasyon faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Yeni teşvik sisteminde de aktif rol alan YDO'lar, teşvik izleme ziyaretleri ile birlikte bilgilendirme ve belge kapama faaliyetleri yürütmektedir.

Kalkınma ajansları, bölgelerinde özel sektöre yönelik kümelenme, ar-ge ve yenilik, ticarileşme, işbirlikleri ve finansman modellerine yönelik çalışmaları ilgili paydaşların katılımını da gözeterek yürütmektedir. Ajanslar tarafından kümeler ve küme oluşumları analiz edilmekte, tespit edilen kümelere yönelik destek faaliyetleri sürdürülmektedir.

Bölgelerin yenilik potansiyellerinin belirlenmesi, kurulacak işbirliği modelleri ve sağlanacak mali ve teknik desteklerle bu potansiyellerin ekonomik ve sosyal katma değere dönüştürülmesi amacıyla kalkınma ajansları koordinasyonunda bölgesel yenilik stratejileri hazırlanmaktadır.

Finansman ihtiyacı olan ve katma değeri yüksek mal ve hizmet üreten işletmeleri ortaya çıkarmak ve girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak üzere bölgesel girişim sermayesi model çalışması devam etmektedir.

Bölgelerin kalkınmasına yönelik stratejik düzeyde hazırlanmış bölge planları ile uygulama arasındaki bağlantıyı güçlendirmek, ilgili faaliyet ve projeler arasında koordinasyonu sağlamak, etkinliği ve verimliliği artırmak için kalkınma ajanslarınca yürütülen faaliyet, proje ve desteklerin program yönetimi yaklaşımı çerçevesinde hayata geçirilmesi önemini korumaktadır.

TABLO II: 69- Düzey 2 İstatistik Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2011)	Nüfusun Payı (2017) (Yüzde)	2016-2017 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2007-2017 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	Bölge'nin GSKD'ye Katkısı (2014) (Yüzde)	Kişi Başına GSKD TR=100 (2014) Endeks	İşsizlik Oranı (2017) (Yüzde)	İstihdamın Sektörel Yapısı-2017				MYB Gelişimi Tahsilatın Karşılama Oranı (2017) (1)
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)		
TR10 (İstanbul)	1	18,6	1,5	1,8	30,5	165	13,9	1,2	31,8	67,1	7,8	
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	8	2,2	2,4	1,9	2,4	112	8,3	17,2	35,9	46,9	1,5	
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	10	2,1	1,1	0,8	1,9	89	6,0	30,8	20,6	48,6	0,7	
TR31 (İzmir)	3	5,3	1,3	1,3	6,2	118	14,0	10,0	31,1	58,9	4,5	
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	7	3,8	1,3	1,5	3,3	89	7,1	26,8	24,1	49,1	0,8	
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	12	3,8	0,7	0,4	3,2	82	6,2	32,6	25,7	41,7	0,6	
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	5,0	1,4	1,8	5,5	113	9,8	10,8	41,8	47,4	1,4	
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	6	4,7	2,3	2,2	5,9	130	10,8	14,9	36,8	48,3	6,2	
TR51 (Ankara)	2	6,7	1,8	2,0	9,1	138	11,3	3,2	23,6	73,2	1,3	
TR52 (Karaman, Konya)	11	3,0	0,8	1,0	2,4	81	5,9	26,4	29,0	44,7	0,5	
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	5	3,8	1,5	2,2	3,9	105	12,1	21,8	16,5	61,7	0,8	
TR62 (Adana, Mersin)	9	5,0	0,9	1,1	3,8	76	10,7	21,0	21,3	57,7	1,2	
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21	4,0	1,3	1,3	2,5	61	11,5	23,7	24,5	51,8	1,0	
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde)	18	1,9	0,9	0,5	1,4	69	11,4	29,2	21,7	49,1	0,4	
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14	3,0	0,6	0,5	2,4	78	11,9	25,3	28,4	46,3	0,5	
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	13	1,3	0,3	0,2	0,9	71	7,2	33,0	24,1	42,9	1,2	
TR82 (Gankır, Kastamonu, Sinop)	19	0,9	-0,1	0,4	0,7	72	4,6	47,6	17,3	35,1	0,3	
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	15	3,4	0,7	0,2	2,3	67	6,7	40,0	18,1	41,9	0,5	
TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Ordu)	17	3,3	-0,5	0,6	2,3	70	3,6	43,2	15,1	41,7	0,4	
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	1,3	-0,5	0,0	0,9	64	5,5	40,2	12,9	46,9	0,3	
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	1,4	-0,7	-0,2	0,6	41	5,5	54,2	12,6	33,2	0,2	
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	20	2,1	0,8	0,8	1,3	60	7,0	34,2	17,0	48,8	0,2	
TRB2 (Bitlis, Hakkâri, Mus, Van)	26	2,6	0,6	0,8	1,1	41	12,8	41,4	24,1	34,5	0,2	
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	16	3,4	1,5	2,0	2,2	65	15,1	13,0	34,1	52,9	0,5	
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	4,6	2,0	2,1	1,9	42	13,8	37,4	17,2	45,5	0,3	
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	24	2,8	2,0	1,4	1,3	47	26,9	16,2	21,0	62,8	0,1	
Türkiye		100	1,2	1,4	100	100	10,9	19,4	26,5	54,1	0,9	

Kaynak: SBB, TÜİK, HMB

(1) İller bazında bütçe gelirleri ve giderleri il sınırları içindeki muhasebe birimlerince tahsil edilen ve ödenen tutarları merkez muhasebe birimlerince tahsil edilen ve ödenen tutarları il ayrıntılarına göre ayrılmış Türkiye versiyonunda yer almaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Bölgesel gelişme politikaları, bölgelerdeki potansiyelin açığa çıkarılarak bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve refahın yurt sathına dengeli bir şekilde yayılmasını amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, bölgelerin beşeri sermaye ve kurumsal kapasitesinin geliştirilerek rekabet güçlerinin artırılması ve sosyal uyumun güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Bölgesel gelişme politikalarında sektörel politikalarla uyum gözetilecek, bölgelerin ihtiyaçlarına duyarlı yenilikçi uygulama araçları geliştirilecek, desteklerde odaklanma ve katkısallık sağlanacak ve bölge planları ile uygulama arasındaki bağlantıyı güçlendirecek program yönetimi yaklaşımına geçilecektir.

Bölgesel gelişme alanındaki kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, bilgi teknolojisi ve veri altyapısının iyileştirilmesi, işbirliği ağlarının geliştirilmesi ve yatırım yapmanın kolaylaştırılması sağlanacaktır.

Ayrıca, IPA II döneminde kalkınma ajanslarının daha etkin bir görev üstlenmelerine yönelik ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde çalışmalar yürütülecek ve ajansların kurumsal yapıları ile insan kaynağı kapasitesi güçlendirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Endüstriyel merkezlerin rekabet üstünlüğüne sahip olduğu alanlarda uzmanlaşması desteklenecektir. Bu merkezlerde Ar-Ge ve yenilik altyapısı geliştirilecek, yüksek katma değerli mal ve hizmet üretimi teşvik edilecek, küresel üretim sistemleriyle bütünleşmeleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.926)			
Tedbir 377. İhtisaslaşmaya dayalı bölgesel yenilik stratejileri yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	İhtisaslaşmaya dayalı bölgesel yenilik stratejileri konusunda edinilen tecrübeler, yereldeki kurum ve kuruluşlara aktararak bu alandaki kapasite güçlendirilecektir. Bu çerçevede ilgili kurum ve kuruluşların katılımı ile tecrübe paylaşımı toplantıları düzenlenecek ve gerekli işbirlikleri tesis edilecektir.
Organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri başta olmak üzere üretimin mekânsal organizasyonu üretim ve ihracat kapasitesinin artırılmasına dönük olarak etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.929)			
Tedbir 378. Kent içinde kalan sanayi alanları dönüştürülürken yeni ve yenilikçi üretim işlevlerinin korunarak geliştirilmesi için model oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Yerleşim yerleri içerisinde kalmış sanayi alanlarının tamamen taşınması yerine bu alanlara eğitim ve dene-yap teknoloji atölyeleri, tasarım merkezleri ve bilim merkezi gibi yeni ve yenilikçi üretimin geliştirilmesine yönelik işlevler kazandırılması için model oluşturulacak ve kalkınma ajanslarının bu yönde destek sağlaması özendirilecektir.

Kalkınma ajanslarının, AB fonları başta olmak üzere, kaynak yönetimindeki rolü ve etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 933)			
Tedbir 379. Kalkınma ajansları sisteminin etkinliğini artırmak için ilgili mevzuat revize edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	Kalkınma ajanslarının yapısına ve işleyişine ilişkin birincil mevzuatta değişiklik ihtiyacı duyulan temel hususlar, yeni yönetim anlayışı çerçevesinde yeniden gözden geçirilecektir. Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinin ardından Kalkınma Ajansları Personel Yönetmeliği, Kalkınma Ajansları Çalışma Usul ve Esasları gibi ikincil mevzuatta uyumlaştırmaya dönük gerekli değişiklik çalışmaları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 380. Kalkınma ajanslarının yeniden yapılanmasını ve kalkınma ajanslarına kaynak tahsisini de yönlendirmek üzere kurumsal performanslarının değerlendirilmesi yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	Kalkınma ajanslarının kurumsal performansları; kurumsal yönetim, planlama, işbirlikleri, strateji çalışmaları, mali ve teknik destekler, yatırım destek ve tanıtım çalışmaları başlıklarında belirlenecek kavramsal çerçeve ve yöntemler doğrultusunda değerlendirilecektir.
Tedbir 381. Kalkınma ajansları ile bölgelerindeki kritik paydaşların proje, destek ve faaliyetlerinin orta vadeli bir perspektifle kalkınma sonuçlarına odaklı ve tutarlı bir şekilde hayata geçirilmesini sağlamak üzere program yönetimi uygulamasına geçilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları	Aralık Sonu	Sonuç Odaklı Program Çalışma grubunun faaliyetlerinin sürdürülmesi -Sonuç Odaklı Program Rehberi ile Usul ve Esaslarının sonuçlandırılması - Eğitim ve işlik çalışmalarıyla ajansların kapasitelerinin geliştirilmesi -Sonuç Odaklı Programların oluşturulması sağlanacaktır.

2.2.3.2. Mekânsal Gelişme ve Planlama

a) Mevcut Durum

1990'lara kadar yüksek şehirleşme hızına bağlı olarak gecekondulaşmayla karşı karşıya kalan şehirlerimizde plansız yapılaşma en önemli sorun olarak ele alınmaktaydı. Günümüzde ise mekânsal planlar önemli ölçüde tamamlanmış olmasına, şehirlerimizin fiziki gelişiminde imar planlarının önemli ölçüde yönlendirici olmasına rağmen şehirlerimiz istenilen yaşam kalitesi düzeyine ulaşamamıştır. Planların uygulanması, izlenmesi ve denetimi ile farklı kademelerdeki planlar arasındaki tamamlayıcılık ve eşgüdüm sorunları önemini korumaktadır. Diğer taraftan, küreselleşme süreciyle birlikte artan yerel rekabet, yükselen gelir ve refah düzeyi, şehirlerden beklenen işlevleri ve yaşam kalitesi yönündeki talepleri artırmıştır.

6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyelerinin yetki alanının il sınırı olarak belirlenmesi şehirleşme oranında önemli bir artışa sebep olmuştur. 2012 yılında nüfusu 20 binin üzerinde olan yerleşimlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 72,3 iken 2017 yılında bu oran yüzde 88,2 seviyesine yükselmiştir.

TABLO II: 70- Şehirleşmeye İlişkin Gelişmeler (1)

		2013	2014	2015	2016	2017
Nüfus (Bin Kişi)	Türkiye	76 668	77 696	78 741	79 815	80 811
	Kent	66 488	67 720	69 004	70 165	71 254
	Kır	10 180	9 976	9 737	9 650	9 557
Dağılım (Yüzde)	Kent	86,7	87,2	87,6	87,9	88,2
	Kır	13,3	12,8	12,4	12,1	11,8
Nüfus Artışı (Yüzde)	Türkiye	1,4	1,3	1,3	1,4	1,2
	Kent	21,1	1,9	1,9	1,7	1,6
	Kır	-51,3	-2,0	-2,4	-0,9	-1,0

Kaynak: TÜİK

(1) Nüfusu 20.000'in üzerinde olan yerleşimler kent kabul edilerek hazırlanmıştır.

İmar ve planlama sisteminin yapısal ve işlevsel sorunlarını çözecek; planların amacı, niteliği, kapsamı ve arazi kullanım kararlarındaki belirleyicilik düzeylerini netleştirecek yeni bir şehirçilik mevzuatının hazırlanmasına dair ihtiyaç devam etmektedir.

Merkezi kurumların planlama, yapılaşma ve denetim sürecinin nesnel kurallarının geliştirilmesi ve teknik detaylarının belirlenmesi ihtiyaç duyulmaktadır.

Üst ölçekli (1/50.000 ve üstü) planlarda arazi kullanım türlerine göre ilkelerin, sayısal hedeflerin ve temel ölçütlerin belirlenmesine yönelik ihtiyaçlar ağırlık kazanmıştır.

Planlı alanlarda imar uygulamalarının yetersiz kalması; arazi kullanım kararı ve yoğunluk artışına neden olan çok sayıda plan değişikliğinin yapılması şehirlerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla Bakanlığın, yerel yönetimlerin imar faaliyetlerinin denetlenmesine ilişkin görevlerinin önemi ve yapılabirliği artmıştır. Bu kapsamda, plan değişiklikleri ve revizyonlarının Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ve Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği kapsamında imar mevzuatında belirtilen kriterler çerçevesinde denetlenmesi ve kriterlerin sağlanamaması halinde iptal edilmesine ilişkin çalışmaların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yeni bir şehirçilik vizyonunun geliştirilmesi ve Habitat III Yeni Kentsel Gündeminin uygulamaya yansıtılması amacıyla 2017 yılında Şehirçilik Şurası toplanmıştır. Şurada, kimlikli şehirler, yeni kentsel dönüşüm yaklaşımı, toplumsal bütünleşme ve sosyal uyum, güçlü yerel yönetimler ve şehirçilik uygulamaları temaları ele alınmış, nihai komisyon raporları ve sonuç bildirgesi 2018 yılında yayımlanmıştır.

3194 sayılı İmar Kanununa eklenen geçici 16'ncı maddeyle imar barışının sağlanması için gerekli hukuki temel oluşturulmuştur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Yapı Kayıt Belgesi Verilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Tebliği yayınlanmıştır. İmar barışının bir milad olarak ele alınması, gerek planlama aşamasında gerekse uygulamada etkili denetim sağlanması önem taşımaktadır.

Mekânsal planların yapımında yapılaşma sınırları, yoğunlukları ve uygulama esaslarının mikro bölgeleme ve jeolojik etüt sonuçları ile yüzyıllık feyzan debisi gibi teknik kriterler üzerinden belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Kamulaştırma, toplulaştırma ve imar uygulamalarının etkililiğini artırmak ve piyasanın daha sağlıklı işlemlerini sağlamak üzere objektif ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerlendirme sisteminin geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Mekânsal planların hazırlık, uygulama ve denetim süreçlerinde etkinliği artıracak Coğrafi Bilgi Sistemlerinin işlerliğinin sağlanmasına ihtiyaç vardır.

Katma değeri yüksek üretim, yenilikçilik, teknoloji geliştirme, sosyal ve ekonomik sermayenin etkinliğinin artırılması gibi kalkınma hedeflerini mekânsal planlama boyutuyla ele alan üreten şehirler yaklaşımının önemi artmaktadır.

Kentsel yaşam kalitesinin ve kentlerdeki dönüşümün ölçülmesi ve izlenmesine ilişkin yeterli veri altyapısı bulunmamaktadır.

Temel kentsel hizmetlere tüm vatandaşların adil şekilde erişebilmesi amacıyla hizmet sunumunda mahalle ve komşuluk birimlerini dikkate alacak plan uygulamaları önemini korumaktadır. Öncelikle sosyal donatı ve yeşil alanlara yürüme mesafesinde erişilebilmesine yönelik mahalle düzeyinde standartlar geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye’de mevcut durum itibarıyla yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimi analiz etmek amacıyla yerleşim merkezlerinin kademelenmesi çalışmasının güncellenmesine devam edilmektedir. Kavramsal çerçeveye güncel literatür çerçevesinde gözden geçirilmiş, analiz yöntemleri belirlenmiş ve ağ ilişkilerini belirlemeye yönelik verilerin kurumlardan temini süreci başlatılmıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Şehirlerimizi ve şehirleşme dinamiklerimizi tarih ve medeniyet perspektifiyle ele alan, yaşlılar, engelliler, kadınlar ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin şehir hayatına emniyetle dâhil olabildiğini sağlayan bir şehirleşme yaklaşımıyla mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları desteklenecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Mekânsal planlama sistemi merkezin düzenleyici ve denetleyici rol üstleneceği, planlama ve uygulamanın ise yerinde gerçekleştirileceği, ortak karar alma süreçlerini güçlendiren bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.944)			
Tedbir 382. İmar planı izleme, değerlendirme ve denetim sisteminin kurulmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	İmar planlarının yapım, uygulama ve değişiklik süreçlerinin mevzuatta yer alan kriterlere göre denetlenmesine ilişkin mekanizmalar etkili hale getirilecek, izleme ve denetim için model alternatifleri geliştirilecektir.

<p>Tedbir 383. Mekânsal plan hazırlama sürecinde sakinim (risk azaltma) önlemlerinin içerilmesine ilişkin usul ve esaslar geliştirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Afet ve diğer risk faktörlerini planlamaya dâhil etmek üzere gerekli veri tanımları ve bu verilerin plan kararına dönüştürülmesine ilişkin esaslar ve kurallar tanımlanacak; bunların imar planlarında temel alınması için gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacak ve kılavuz dokümanlar hazırlanacaktır.</p>
<p>Yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözeterek mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.945)</p>			
<p>Tedbir 384. İmar uygulamalarının yaygınlaştırılması ve bölgelerin koşullarına göre çeşitlendirilmesi amacıyla alternatif yöntemler geliştirilecek ve tecrübe paylaşımı sağlanacaktır.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İmar uygulamalarının yaygınlaştırılması desteklenecektir. İmar hakkı transferi, trampa ve değer esaslı imar uygulamaları gibi alternatif yöntemler için yaygınlaştırma çalışmaları yapılacak ve eğitimler düzenlenecektir. Bu çalışmalardan edinilen tecrübeler mevzuata aktarılacaktır.</p>
<p>Tedbir 385. Mimari ve şehircilik bakımından özgün değerlere sahip yörelere ilişkin planlama ve mimari yapılaşma kurallarının yazılması desteklenecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tarihi, coğrafi, fiziksel ve mimari özellikleri itibarıyla özgün nitelikli kadim şehirlerdeki mekânsal standartlar ve yaşanabilirlik ilkeleri belirlenecek; kentsel kimliğin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yerel yönetimler için rehber hazırlanacaktır.</p>
<p>İmar planları ve revizyonlarıyla ortaya çıkan değer artışlarının nesnel değerlendirme esaslarına göre belirlenmesi ve kamunun bu artıştan öncelikle temel sosyal altyapı ve ortak kullanım alanları oluşturması amacıyla daha çok yararlanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.949)</p>			
<p>Tedbir 386. Gayrimenkul değerlendirme sistemi geliştirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Değerleme Uzmanları Birliği</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gayrimenkul değerlendirme sistemi için gerekli yasal, kurumsal ve teknik altyapıya dair düzenleme ve iyileştirme önerileri geliştirilecektir. Toplu değerlendirme sistemine yönelik veri ve değerlendirme standartları oluşturulacaktır.</p>

Ülke genelinde coğrafi nitelikli mekânsal bilgi üreten ve kullanan kuruluşlar arasında birlikte çalışabilirlik esasları hayata geçirilecek; mekânsal planlara ve uygulamalara elektronik altlık oluşturacak bilgilerin öngörülen standartlarda üretilmesi ve paylaşılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.952)

Tedbir 387. Coğrafi Bilgi Sistemleri Strateji ve Eylem Planı tamamlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Harita Genel Komutanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler	Aralık Sonu	Coğrafi bilgi sistemlerinin ulusal düzeydeki işlerliğini sağlamak üzere gerekli stratejiler belirlenecek ve bu doğrultuda eylem planı hazırlanacaktır. Bu alandaki proje ve faaliyetlerin uyumlaştırılması ve kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasına yönelik strateji ve eylemler ortaya konulacaktır.
--	--	-------------	---

2.2.3.3. Kentsel Dönüşüm ve Konut

a) Mevcut durum

Kentlerdeki altyapı, çevre ve güvenlik gibi alanlara ilişkin sorunlar, ekonomik ve sosyal yansımalarıyla birlikte kentlerin rekabet gücünü ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Başta afet riskleri olmak üzere sağlıksız yapılaşma, eskiyen yapı stoku, hızlı nüfus artışı, değişen yaşam tarzı ve mekân tercihleriyle işlev ve değer kaybeden alanların oluşması, kentlerdeki yapıların ve alanların dönüşüm ihtiyacını artırmaktadır.

Ülkemizdeki kentsel dönüşüm projeleri, afet riskli alanların yenilenmesinden sanayi alanlarının dönüşümüne, tarihi alanların canlandırılmasından nitelikli konut projeleri üretimine kadar birçok alanda gerçekleştirilmektedir.

Kentsel dönüşümün sanayi, istihdam, afet, konut, kültür, turizm, çevre, enerji ve ulaşım sektörleriyle birlikte değerlendirilerek kentsel gelişmenin bütünlük içinde sağlanması önemli görülmektedir. Kentsel dönüşümün kentsel yenileme, yeniden canlandırma ve koruma gibi alternatif yöntemleri de içerecek şekilde uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemizde ve dünyada yaşanan depremler ile muhtemel deprem senaryolarına bağlı olarak afet riskli alanlarda kentsel dönüşüm faaliyetlerinin hızlandırılmasına yönelik farkındalık artmıştır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının daha etkin ve hızlı bir şekilde yürütülmesi ve dönüştürülen bina ve alan sayısının artırılması amacıyla kentsel dönüşüm mevzuatının güncellenmesine ilişkin hazırlıklar son aşamaya gelmiştir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında Ekim 2018 itibarıyla toplam 4 milyonu aşkın kişinin yaşadığı 28.122 hektar alanda 230 adet Riskli Alan, 140 adet Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı (KDGA) ve 9 adet Yenileme Alanı ilan edilmiştir. Ayrıca 29 ilde toplamda 43.635 hektarlık 160 adet rezerv yapı alanı belirlenmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere 57 üniversite, 15 kamu ortaklı şirket, 1 kamu kurumu, 4 sivil toplum kuruluşu, 607 tüzel kişi, 315 yapı denetim kuruluşu ve 52 yapı laboratuvarı ve 1 meslek odası olmak üzere toplam 1.052 kurum ve kuruluş lisanslandırılmıştır. Bu kurum ve kuruluşlarca 516.853 konut ve 74.974 iş yerini barındıran toplam 591.827 bağımsız birim riskli yapı olarak tespit edilmiştir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının ihdas edildiği 2012 yılından itibaren, başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamaları olmak üzere yaklaşık 8,1 milyar TL harcama yapılmıştır.

Kentsel dönüşüm ihtiyacı olan alanların sayısı ve büyüklüğü dikkate alındığında dönüşüm uygulamalarının aynı anda yürütülmesinde mali, idari ve teknik zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin önceliklendirme ve finansal destek ihtiyacı devam etmektedir.

2017 yılında yaklaşık 817 bin olarak tahmin edilen konut ihtiyacına karşılık; yapı kullanma izni alan konut sayısı 823 bin olarak gerçekleşmiştir. Haziran 2018 itibarıyla yaklaşık 397 bin konut için yapı kullanma izni alınmıştır. Toplu Konut İdaresi Başkanlığına (TOKİ) 2003 yılından itibaren inşaatına başlanan 831.334 konutun 641.423'ü 2018 Eylül sonu itibarıyla sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte tamamlanmıştır. Konut arzındaki son yıllardaki artışın etkisiyle toplam konut açığı kapanmakla birlikte, yerleşmeler itibarıyla arz ve talep dengesinde uyumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Bu kapsamda, konut piyasasında doğru ve uzun vadeli analizler yapılabilmesine imkân veren veri altyapısının güçlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Konut yapımının yerleşmelerin gelişme eğilimlerine ve özelliklerine göre yönlendirilmesi; alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla uygun yapım ve finansman yöntemlerinin geliştirilmesi; yaşlı, çocuk ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kentsel dönüşümde öncelikle afet riski taşıyan alanların; sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlar dikkate alınarak yenilenmesi, daha dirençli hale getirilmesi ve kentsel ekonominin yaşam kalitesiyle birlikte güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda riskli alanlara yönelik kentsel dönüşüm uygulamaları için ulusal ve yerel düzeyde önceliklendirme yapılacak ve stratejiler geliştirilecektir.

Kentsel dönüşümde; niteliği ve süreçleri iyi tanımlanmış, sosyo-ekonomik boyutları güçlendirilmiş ve katılımcı bir yaklaşıma dayanan bütüncül bir uygulama modeli geliştirilecektir. Bu modelin mevzuat altyapısı oluşturulacak ve merkezi ve yerel idarelerin teknik, mali ve idari kapasiteleri bu doğrultuda güçlendirilecektir. Ayrıca, bu modeli destekleyecek, yerel ve merkezi uygulamaları yönlendirecek planlama kriterleri belirlenecektir.

Konut piyasasında arz-talep dengesinin kurulabilmesi için kapsamlı, güvenilir, düzenli veri altyapısı oluşturulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kentsel dönüşüm projeleri, farklı gelir gruplarının yaşam alanlarını kaynaştıran, işyeri-konut mesafelerini azaltan, şehrin tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu, sosyal bütünlüşmeyi destekleyen bir yaklaşımla gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.961)			
Tedbir 388. Kentsel dönüşüm projelerinin sosyal boyutunun güçlendirilmesine yönelik analiz çalışmaları yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Kentsel dönüşüm projelerinin vatandaşın beklenti ve ihtiyaçlarını, sosyal ve kültürel değerlerini ve katılımını gözetmesi teşvik edilecektir. Bu kapsamda, sosyal analiz yöntemleri geliştirilerek saha uygulamalarına geçilecek ve sonuçlar değerlendirilecektir.
Tedbir 389. Kentsel dönüşüm uygulamaları kapsamında tarihi ve geleneksel kent merkezlerinin kimliği korunarak yenileme ve dönüşüm çalışmaları yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, TOKİ, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Kentsel dönüşüm uygulamalarıyla tarihi ve geleneksel kent merkezlerinin canlandırılması faaliyetleri kapsamında yerel yönetimlere teknik ve finansal destek sağlanacaktır. Bu amaçla Kadim Şehirler projesi çıktıları yerel yönetimlerle paylaşılacak, tarihi ve kültürel kimliğin korunmasına ilişkin sertifikasyon sistemi geliştirilecektir.
Kentsel dönüşümde ideal alan büyüklüğü ve bütünlüğü gözetilecek, planlama araçlarından en üst düzeyde yararlanılması sağlanacak, plan ve projelerin niteliklerini, önceliklendirmeye, hazırlama, uygulama, izleme, değerlendirme, denetim ve yönetim süreçlerini tanımlayan usul ve esaslar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.962)			
Tedbir 390. Kentsel dönüşüm faaliyetlerinin il bazında hazırlanacak sosyal boyut ve altyapıya etkilerinin de dikkate alındığı strateji belgeleri doğrultusunda hazırlanmasına yönelik çalışmalar yaygınlaştırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOKİ, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Yerel düzeyde de önceliklendirme kriterleri geliştirilecek ve Yerel Yönetimler İçin Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlama Rehberi oluşturulacaktır.
Tedbir 391. Kentsel dönüşüm uygulamalarında planlama ilkeleri ve kriterlerinin yaygın kullanımı sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Kentsel dönüşüm alanlarında planlama ilkelerini ve kriterlerini ortaya koyan rehberin kentsel dönüşüm uygulamalarında kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Dar gelirli başta olmak üzere, halkın temel konut ihtiyacının daha yüksek oranda karşılanması için gerekli önlemler alınacak; barınma sorununa sağlıklı ve alternatif çözümler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.965)			
Tedbir 392. Sağlıklı, engelsiz, güvenli, çevre ve çocuk dostu konut ve konut alanlarının geliştirilmesi için mevcut standartlar gözden geçirilerek yenilenecek; yasal, idari ve finansal mekanizmalar bu yönde güçlendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD, TOKİ, İLBANK, Yerel Yönetimler, Üniversiteler	Aralık Sonu	Mevcut ve yeni konut alanlarının engelsiz hale getirilmesi, konutlarda güvenliğinin, enerji verimliliğinin ve yaşam standartlarının artırılması amacıyla mevzuat altyapısı geliştirilecek, konut piyasasında bu standartların her aşamada gözetilmesi sağlanacaktır.
Kamunun, konut piyasasında yönlendirici, düzenleyici, denetleyici ve destekleyici rolü güçlendirilecek, altyapısı hazır arsa üretimi hızlandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.966)			
Tedbir 393. Konut projelerinde dar gelirli, engelliler, yaşlılar, kadınlar, öğrenciler gibi dezavantajlı grupların barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik bir araştırma raporu hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TOKİ, İller Bankası, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Alt gelir gruplarının ve dezavantajlı kesimlerin konut ihtiyacının karşılanması ile konut ve özellikle kentsel dönüşüm projelerinde bu gruplara avantaj sağlamak amacıyla düzenleme yapmak üzere gerekli koşulların, kamunun ve özel sektörün yapabileceklerinin belirlenmesi için bir araştırma raporu hazırlanacaktır.

2.2.3.4. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2016 yılı itibarıyla yüzde 98 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içme suyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içme suyunu arıtma ihtiyacı artmıştır.

Su havzalarındaki yapılaşmalar, kentsel ve sanayi atık sularının arıtılmadan deşarjı, tarımsal ilaç ve gübre kullanımı, katı atıkların düzensiz olarak alıcı ortama bırakılması gibi nedenler su kaynaklarını hızla kirletmektedir. Bu durum karşısında arıtma tesisi yapımı ihtiyacı artmış ve 2012 yılında 258 olan arıtma tesisi sayısı 2014 yılında 381'e, 2016 yılında ise 519'a çıkmıştır. Şebeke ile dağıtılan suyun yüzde 93'ü arıtılmaktadır.

Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2016 yılında yüzde 90, toplam nüfusa oranı ise yüzde 84 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında atık su arıtma tesisi hizmeti alan belediye nüfusu oranı yüzde 75'tir.

DSİ Genel Müdürlüğü tarafından içme suyu ve atık su altyapılarının inşasında uygulanan 30 yıl vadeli ve faizsiz finansman modelinin geri ödemesinde yaşanan aksaklıklar ve bu modelin yerel yönetimler tarafından merkezi bütçe hibesi olarak algılanması sebebiyle DSİ'ye olan yatırım talebi artmıştır. DSİ'nin finansman yapısının sürdürülebilirliğinin sağlanması önemini korumaktadır.

Mevcut su sağlama tesislerinde muhtelif belediyeler tarafından kayıp kaçağın azaltılması projeleri, içmesuyu hizmetlerinin kartlı sistemle verilmesi gibi uygulamalar yapılmakla birlikte su kayıp ve kaçak oranında bir iyileşme gerçekleşmemiştir. İçme suyu kayıpları konusunda faturalandırılmayan (kayıp/kaçak dâhil) su miktarının 2016 yılında yüzde 36 olduğu tespit edilmiştir. Su temin sistemindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak su kaynaklarının etkin kullanılması önemini korumaktadır.

Yatırım ve işletme maliyetleri, personel, teknoloji seçimi ve denetim gibi nedenlerle atık su altyapı hizmetlerinde yeterli etkinlik sağlanamamaktadır. Özellikle atık su arıtma tesislerinin işletilmesi ve yönetilmesinden kaynaklanan problemlerden dolayı tesisler verimli çalıştırılmamakta olup arıtma tesislerinin işletme ve yönetimine yönelik model geliştirilmesi önem arz etmektedir. Son kurulan 14 büyükşehir belediyesindeki su ve kanalizasyon idareleri başta olmak üzere 6360 sayılı Kanunun uygulama sürecinde hem finansal hem de teknik kapasite açısından önemli sorunlar yaşamaktadır. Nüfusun yüzde 77'sinin büyükşehirlerde yaşadığı göz önüne alınarak su ve kanalizasyon idarelerine yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Eylül 2018 itibarıyla 1.289'e ulaşmış olup 2011-2018 döneminde merkezi yönetim bütçesinden yaklaşık 3,4 milyar TL hibe ve uygun şartlarla 5,3 milyar TL kredi İLBANK aracılığıyla belediyelere proje karşılığı tahsis edilmiştir.

TÜİK verilerine göre 2016 yılında toplanan yaklaşık 31,6 milyon ton evsel nitelikli katı atığın yüzde 61,2'si düzenli depolama sahalarında bertaraf edilmiştir. Toplanan atıkların yüzde 9,8'i ise geri kazanım tesislerine gönderilmiştir. 2018 yılı itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 84'e yükselmiş olup bu tesislerle 1.142 belediyede 54,9 milyon nüfusa hizmet verilmektedir.

2016 yılında 2 yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle hizmet verilirken, 2018 yılında 3 yakma ve 58 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle 81 ilde hizmet verilmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerine göre 2016 yılında piyasaya sürülen yaklaşık 4 milyon ton ambalajın yüzde 58'i geri kazanılmıştır. Son yıllarda özel sektör tarafından işletilen toplama-ayırma ve geri kazanım tesisi sayısında önemli gelişmeler kaydedilmiş, 2017 yılı itibarıyla tesis sayısı 1.818'e ulaşmıştır.

Belediyeler toplamak veya toplatmakla yükümlü oldukları ambalaj atıklarına ilişkin yönetim planlarını hazırlayarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına sunmaktadır. 2018 yılı Ekim ayı itibarıyla 457 belediyede ambalaj atıklarını kaynağında ayrı toplama çalışmaları yürütülmektedir.

2017 yılı itibarıyla tehlikeli atıkların yönetimi için 41 beraber yakma ve 5 atık yakma, 468 tehlikeli atık geri kazanım ve 8 birinci sınıf düzenli depolama tesisi bulunmaktadır.

Katı atık yönetiminde öncelikle üretilen çöp miktarının azaltılması ve atığın kaynaқта ayrıştırılarak toplamaya hazır hale getirilmesi için hanehalklarının bilinçlendirilmesi önemini korumaktadır.

Belediyeler katı atık yönetiminde toplama, taşıma ve bertaraf konusunda önemli gelişmeler kaydetmesine rağmen işletme koşullarındaki olumsuzluklar önemli çevresel sorunlara yol açabilmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakta ancak faaliyetteki tesislerin kapasitesinin artırılması ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca eski çöplük alanlarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimi ile ilgili sorunlar devam etmektedir.

Katı atık yönetiminde belediyelerin zaman ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare birlik modelinin etkin uygulanması önemli görülmektedir. Bu yöntemle yürütülen katı atık projeleri artmakla beraber kurulan tesislerin işletilmesinde yaşanan sıkıntılar devam etmektedir.

Atık yönetimde ekonomik ve çevresel faydalar açısından geri dönüşüm ve geri kazanıma yönelik farkındalığın ve çevre bilincinin artırılması, geri kazanılmış ikincil ürüne ait standartların geliştirilmesi, teşvik ve yönlendirme sisteminin iyileştirilmesinin yanı sıra bu alandaki tesis ihtiyacı da önemini korumaktadır. Ambalaj atıklarının azaltılması, tekrar kullanımı, geri dönüşümü, geri kazanımı, kaynağında ayrı toplanması, taşınması ve ayrıştırılması önemli görülmektedir.

Evsel nitelikli atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi amacıyla belediyelerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık projelerinin desteklenmesi için Katı Atık Programı başlatılmıştır.

Atık oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek engellenmesi veya en aza indirilmesi, atığın kaynağında ayrıştırılarak geri dönüşüme kazandırılması amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Sıfır Atık Projesi başlatılmıştır.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Yüksek kentsel nüfus artış hızı, plansız kentleşme ve motorlu taşıt sayısındaki artışa bağlı olarak kentçi ulaşımında yaşanan trafik sıkışıklığı, çevre kirliliğı, trafik kazaları, aşırı yakıt tüketimi ve zaman kaybı gibi sorunlar artarak devam etmektedir. Kentçi ulaşımında yaşanan problemler insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemekte, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açmaktadır.

Türkiye’de 2018 yılı sonu itibarıyla 12 büyükşehirde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir, Kayseri, Samsun, Antalya, Konya, Gaziantep ve Kocaeli) raylı toplu taşıma sistemi (metro, hafif raylı sistem, tramvay) işletilmektedir. Ülkemizdeki en yaygın metro ağına sahip şehir olan İstanbul’un ve dünyanın diğer önde gelen kentlerinin metro altyapısı ve kullanımına dair bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO II: 71- Dünyanın Önde Gelen Şehirlerindeki Metro Altyapısı ve Kullanımı

Şehir	Ülke	Hat Sayısı	İstasyon Sayısı	Uzunluk (km)
New York	ABD	27	472	1 112
Seul	Güney Kore	22	291	940
Pekin	Çin Halk Cumhuriyeti	22	370	612
Londra	İngiltere	11	270	402
Moskova	Rusya	12	214	365
Tokyo	Japonya	9	179	304
Paris	Fransa	16	300	214
Berlin	Almanya	10	173	151
İstanbul	Türkiye	5	64	85
Dubai	BAE	2	49	74
São Paulo	Brezilya	5	64	72

Kaynak: <https://www.businessinsider.com/public-transportation-systems-new-york-london-paris-subway-metro-railway-2018-9>, (Erişim Tarihi: 12.10.2018)

Kentiçi mobil ulaşım uygulaması Moovit tarafından seçilmiş metropoller için kentiçi ulaşım göstergeleri açısından 2016 yılında yapılan kıyaslamaya göre toplam yolculuk süresi en fazla olan şehirler arasında yer alan İstanbul, duraklarda bekleme süresi bakımından da Avrupa şehirleri arasında geri konumda bulunmaktadır. Bununla birlikte kentiçi denizyolu taşımacılığı açısından önemli bir potansiyel barındıran İstanbul'da motorlu ve motorsuz toplam kentiçi yolculuklar içerisinde denizyolunun payı yüzde 1'den daha azdır.

Özellikle büyükşehirlerimizde kentiçi raylı sistem projelerinin hızlı bir şekilde tamamlanmasını sağlamak amacıyla söz konusu projelerin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığına bütçe kaynaklarıyla yapılması imkânı getirilmiştir. Bu kapsamda, Gayrettepe-İstanbul Yeni Havalimanı, Halkalı-İstanbul Yeni Havalimanı, Bakırköy-Bahçelievler-Kirazlı, AKM-Gar-Kızılay Metro Hattı metro projelerinin yapım çalışmalarına devam edilmekte ve Yenikapı-İncirli-Sefaköy metro projelerinin ihalelerinin ise yıl içerisinde yapılması planlanmaktadır.

Öte yandan, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen Konak Tramvayı 2018 yılında hizmete girmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen projelerden Üsküdar-Ümraniye-Çekmeköy metro hattı hizmete açılmış, Mecidiyeköy- Mahmutbey metro hattının yapım çalışmalarında önemli ölçüde ilerleme sağlanmış olup 2019 yılı içerisinde tamamlanması beklenmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Nüfusun sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişiminin sağlanması ve atık suyun insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi temel amaçtır.

Belediye atıklarının öncelikle kaynağında ayrıştırılarak ekonomik değeri olan atıkların geri kazanılmak üzere diğer atıklarla karıştırılmadan toplanmasının sağlanması, geri kazanımı mümkün olmayan atıklar için düzenli depolama tesislerinin kurulması ve eski çöp sahalarının kapatılarak rehabilitasyonu amaçlanmaktadır.

Kentiçi ulaşımında özel araç yerine toplu taşıma sistemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla itme ve çekme politikalarının birlikte uygulanması esastır. Bu çerçevede özellikle büyükşehirlerde yol kenarı parklarının yanı sıra köprü, tünel gibi darboğaz oluşan altyapıların ücretlerinin dinamik fiyatlandırılması, park-et-bin, akıllı ulaşım sistemleri ve tercihli yollar gibi uygulamaların hayata geçirilmesi ile motorsuz ulaşımın özendirilmesi önem arz etmektedir.

Ara toplu taşıma sistemleri (para-transit) için gerekli düzenlemeler yapılarak, bu sistemlerin toplu taşıma sisteminin ve ücret ödeme sisteminin fonksiyonel bir parçası haline getirilmesi sağlanacaktır.

Kentlerimizde toplu taşıma sistemi yatırımlarında yolculuk talepleri esas alınacak, otobüs sistemlerinin yaygınlaştırılmasına öncelik verilecek, otobüslerin yetersiz kaldığı güzergâhlarda ise raylı sistemler tercih edilecektir. Bu doğrultuda doruk saatte ve tek yönde tramvay sistemleri için asgari 7.000 yolcu/saat, hafif raylı sistemler için asgari 10.000 yolcu/saat ve metro sistemleri için asgari 15.000 yolcu/saat düzeyinde yolculuk talebi şartı aranacaktır.

Raylı sistem projelerinin yatırım programına alınması aşamasında projelerin ekonomik ve mali yapılabilirliğinin yanı sıra teklif veren belediyenin mali yapısı da göz önünde bulundurulacaktır. Projelerin finansmanında öz kaynak kullanımı esas olacak, dış finansman kaynakları sadece yüksek teknoloji uygulamalarını içeren işlerin yapımında kullanılacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
İçme suyu ve kanalizasyon yatırım ve hizmetlerinin sağlanmasında mali sürdürülebilirlik gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.980)			
Tedbir 394. İçme suyu ve kanalizasyon yatırım taleplerinin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için ilgili kurumların mali yapılarının sürdürülebilir olmasına yönelik finansman modelleri geliştirilecektir.	DSİ (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Artan yatırım talebinin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için DSİ Genel Müdürlüğü'nün içme suyu proje finansmanının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik finansman modeli geliştirilecektir.
Şehirlerde kanalizasyon ve atık su arıtma altyapısı geliştirilecek, bu altyapıların hazzalara göre belirlenen deşarj standartlarını karşılayacak şekilde çalıştırılmaları sağlanacak, artılan atık suların yeniden kullanımı özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.981)			
Tedbir 395. Atıksu arıtma tesisi yönetim modeli geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DSİ, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Mevcut evsel atıksu arıtma tesisleri incelenerek Türkiye genelinde uygulanacak evsel atıksu arıtma tesislerinin finansmanı, işletilmesi ve denetimine yönelik model ortaya konulacaktır.
Katı atık yönetimi etkinleştirilerek atık azaltma, kaynağa ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak geliştirilecek; bilinçlendirmenin ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine öncelik verilecektir. Geri dönüştürülen malzemelerin üretimde kullanılması özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.982)			
Tedbir 396. Katı atık yönetiminde mahalli idare birliklerinin etkin çalışmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İLBANK, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Mahalli idare birlikleri tarafından kurulan tesislerin işletilmesi sırasında yaşanan sıkıntıların giderilmesi amacıyla ilke ve esaslar belirlenecek ve gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacaktır.
Tedbir 397. Sıfır Atık Projesi uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	Aralık Sonu	Atıkların kaynağında ayrıştırılarak geri dönüşüme kazandırılması amacıyla başlatılan Sıfır Atık Projesi uygulamalarının kamu kurumlarında yaygınlaştırılması planlanmaktadır.
Kentçi ulaşımında kurumlar arası koordinasyon geliştirilecek, daha etkin planlama ve yönetim sağlanacak, kentçi ulaşım altyapısının diğer altyapılarla entegrasyonu güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.983)			
Tedbir 398. Kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi ve onaylanmasına ilişkin esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Büyükşehir Belediyeleri	Aralık Sonu	Kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi ve onaylanmasına ilişkin esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.

Tedbir 399. Belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Büyükşehir Belediyeleri	Aralık Sonu	Raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca üstlenilmesi ile belediyeler tarafından Hazineye yapılacak geri ödeme usul ve esaslarını düzenlemeye yönelik bir yönetmelik hazırlanacaktır.
Yaya ve bisiklet gibi alternatif ulaşım türlerine yönelik yatırım ve uygulamalar özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.984)			
Tedbir 400. Topografyası uygun şehirlerde standartlarla uyumlu bisiklet yolları inşa edilecek ve bisiklet paylaşım sistemleri kurulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Belediyeler	Aralık Sonu	Motorsuz ulaşım modlarının geliştirilmesi kapsamında topografyanın uygun olduğu şehirlerde bisiklet yolu yapımlarına destek sağlanacaktır.

2.2.3.5. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

2018 yılı Eylül ayı itibarıyla, 51 il özel idaresi, 1.399 belediye, 18.336 köy ile il özel idareleri, belediyeler ve köylerin üye oldukları 719 mahalli idare birliği bulunmaktadır. 2017 yılı ADNKS sonuçlarına göre belediyelerde 75.988.625 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 94,03'tür.

Mahalli idarelerde norm kadro yönetmelikleriyle personel istihdamına belli bir disiplin getirilmiş olup bu idarelerde çalışan personel sayısı 2011 yılında 266.527 iken 2017'de 221.806'ya düşmüştür.

Merkezi idare ile mahalli idareler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde belirli hizmet seviyesine ulaşmak için merkezi idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uyumun sağlanmasına ilişkin denetim ihtiyacı devam etmektedir.

Mahalli idarelerin yeni yasal düzenlemelerle genişleyen hizmet alanları ile artan görev ve sorumlulukları da dikkate alınarak idari, mali ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çerçevede, özellikle büyükşehirlerde hizmete ulaşımı kolaylaştırmak, altyapı hizmetlerinin sunumunda maliyetleri düşürmek, genişleyen hizmet alanlarında bulunan yerleşim bölgesi olmayan tarım arazilerini, meraları, orman alanlarını ve ekolojik hassasiyeti bulunan bölgeleri korumak, yerindelik ilkesini zayıflatmamak gibi hususlara öncelik verilerek hizmet sunum yöntemlerinin yeni bir model çerçevesinde değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Belediyelerin aldıkları kararların uygulanmasını ve kaynaklarının yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlamak üzere hizmet önceliklendirmelerini yapmalarına ve vatandaşların katılım sürecini güçlendirecek mekanizmalara olan ihtiyaç devam etmektedir.

Mahalli idareler finansal kaynaklarını etkin olarak planlayamadıkları için, büyük finansman gerektiren yatırım projelerinin yanı sıra diğer projeleri için de borçlanmaya yönelmektedir. Diğer taraftan mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli belediyeler, ticari, sosyal ve kültürel faaliyette bulunduğu sosyal donatı projelerini finanse etmekte zorlanmaktadır.

2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kapsamında daha önce İçişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü kapatılarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

b) Amaç ve Hedefler

Mahalli idarelerin daha etkin, hızlı ve nitelikli hizmet sunabilen, katılımcı, şeffaf, çevreye duyarlı, dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarını gözeten ve mali sürdürülebilirliği sağlamış bir yapıya kavuşturulmaları ve vatandaşlara yeterli hizmet sunmaları temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Mahalli idarelerin temel hedefi, vatandaşlara sunulan hizmetlerden duyulan memnuniyeti en üst düzeye çıkarmaktır. (Kalkınma Planı p.999)			
Tedbir 401. Küçük ölçekli belediyelerin sosyal donatı projeleri için finansman modeli geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli ve mali durumu yetersiz belediyelerde sosyal donatı ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır. Bu çalışma çerçevesinde finansman modeli geliştirilecektir.
Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere mahalli idarelerde çalışan personelin uzmanlaşma düzeyi yükseltilecek, proje hazırlama, finansman, uygulama, izleme ve değerlendirme, mali yönetim, katılımcı yöntemler ve benzeri konularda kapasiteleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1000)			
Tedbir 402. Mahalli idarelerde çalışan personelin niteliğini artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Son kurulan büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere mahalli idare personeline yönelik eğitim ihtiyaçları belirlenecek ve bu kapsamda gerekli olan eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.
Büyükşehir belediyelerinin genişleyen hizmet alanları ve farklılaşan görev ve sorumluluklarıyla uyumlu, her kademedeki hizmetin niteliğine göre farklılaşan ve mekânsal özellikleri dikkate alan düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.1001)			
Tedbir 403. Büyükşehir belediyelerinin hizmet sunum yöntemleri yeni bir model çerçevesinde değerlendirilerek gerekli idari, kurumsal ve mevzuat düzenleme çalışmaları sürdürülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Büyükşehir belediyelerinin genişletilen alan ve yetkileri çerçevesinde vatandaşların hizmete erişimini kolaylaştırmak, hizmetlerin sunumunda maliyetleri düşürmek, ekolojik dengeyi ve çevreyi korumak, yerindelik ilkesini güçlendirmek gibi amaçlarla hizmet sunum yöntemleri geliştirilecektir. Bu kapsamda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından çeşitli projeler yürütülecektir.

Mahalli idarelerin hizmet standartlarını uygulaması konusunda merkezi yönetimin etkili denetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1005)			
Tedbir 404. Mahalli idarelerin asgari hizmet standartlarının tespitine yönelik teknik standart belirlenerek mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Türkiye Belediyeler Birliği, Meslek Odaları, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Ülke genelinde hizmet kalite ve standartlarının sağlanabilmesi amacıyla gerekli ilke ve kriterlerin ilgili bakanlıklarca belirlenmesi ve mahalli idarelerin bu standartlara uygun hizmet vermesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Bu kapsamda yürütülen projeler çerçevesinde standartlar tespit edilerek mevzuat değişikliği gerçekleştirilecektir.

2.2.3.6. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut durum

Ülkemizin kırsal kalkınma politikaları, Kalkınma Planları, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) ve Kırsal Kalkınma Eylem Planı (KKEP) çerçevesinde yürütülmektedir. Kırsal politikanın stratejik çerçevesini oluşturan gelişme eksenleri ile öncelikler ve tedbirler UKKS belgesinde; söz konusu çerçeveye uyumlu olarak yürütülecek faaliyetler ise KKEP belgesinde ele alınmıştır. Kırsal politikanın omurgasını beş gelişme eksenini oluşturmaktadır olup bu eksenler tematik olarak; kırsal ekonomiye, çevreye, yerleşimlere, topluma ve kurumsal kapasiteye ilişkindir. Kırsal kalkınma faaliyetleri ise yapısal olarak iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Birincisini hizmet, ikincisini ise destekleme faaliyetleri oluşturmaktadır.

Kırsal kesime götürülen hizmet faaliyetlerinin başında İçişleri Bakanlığında Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) ve İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülmeye devam edilen Büyükşehirlerin Kırsal Altyapısı Projesi (KİRDES) gelmektedir. KÖYDES Projesi kapsamında, 2005-2018 döneminde yaklaşık olarak 84 bin km stabilize, 120 bin km asfalt, 3,5 bin km beton yol inşa edilmiş; 49 bin km yolun bakım-onarımı yapılmış; 26 milyon m² kilit parke döşenmiş; 57.612 ünite içme suyu ve 362 ünite atık su projesi yürütülmüş; 69,9 bin hektar tarım alanı sulamaya kavuşturulmuştur. 2014 yılından itibaren 51 ilde uygulanan KÖYDES Projesine, 2018 yılı için 1,5 milyar TL kaynak aktarılmıştır. 29 büyükşehirde 2017 yılından itibaren uygulanmakta olan KİRDES projesine 2017-2018 döneminde 700 milyon TL kaynak tahsis edilmiştir. KİRDES projesi kapsamında 748 km alfalt yol, 130 km beton yol inşa edilmiş, 5.047 m² kilit parke döşenmiş, yedi ünite içme suyu, üç sulama tesisi yapılmıştır. Sosyal donatı tesisleri (taziye evi, çok amaçlı salon, muhtarlık binası, köy konağı) hizmetlerinden 38 mahallede 40.160 vatandaşımız faydalanmıştır.

Kırsal alanda uygulanan destekleme faaliyetleri ise, çoğunlukla Tarım ve Orman Bakanlığınca farklı finansman ve uygulama mekanizmalarıyla yürütülen program ve projelerden oluşmaktadır. Birinci grupta, tamamı merkezi yönetim bütçesinden finanse edilen ve hukuki dayanağını 5488 sayılı Tarım Kanunu ve ilgili Bakanlar Kurulu kararlarından alan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) ve Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programı yer almaktadır. İkinci grupta, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) kırsal kalkınma bileşeni kapsamında ülkemize sağlanan hibe fonları ile ulusal bütçemizden birlikte finanse edilen çok yıllık bir kırsal kalkınma programı olan Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Destekleri Programı (IPARD) bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise, uluslararası kuruluşların kredi ya da teknik yardım

desteğiyle ilgili ikraz anlaşmaları çerçevesinde yürütölen Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi gibi faaliyetler bulunmaktadır.

KKYDP, üçüncü uygulama döneminde (2016-2020) IPARD Programı tedbirleriyle uyumlu olarak yeniden tasarlanmıştır. KKYDP Programının tüm bileşenleri bazında 2006-2018 yılları arasında yararlanıcılara genel toplamda yaklaşık 3,7 milyar TL hibe desteği sağlanmıştır.

Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programıyla 18-40 yaş grubundaki başvuru sahiplerinin ilgili tebliğde belirtilen uygun yatırım konularındaki proje tekliflerine azami 30 bin TL hibe desteği sağlanmaktadır. 2016 yılında başlatılan ve 81 ilde uygulanan Program için 2016-2018 dönemi için yaklaşık 1,1 milyar TL ödenek tahsis edilmiş olup, 16.733 projeye hibe desteği verilmiş, 35.370 kişi bu desteklerden faydalanmıştır.

IPARD I Programının (2007-2013) uygulaması 2016 yılı sonu itibarıyla tamamlanmıştır. IPARD II (2014-2020) Programının yaklaşık bütçesi, 801 milyon Avro AB katkısı ve 244 milyon Avro ulusal katkı olmak üzere toplam 1 milyar 45 milyon Avrodur. IPARD II uygulamaları kapsamında 13 bin proje teklifi alınmış olup bunlardan 1.729 tanesi ile sözleşme imzalanmıştır. Bu projelerin toplam yatırım tutarı yaklaşık 2 milyar TL olup bunun 1,2 milyar TL'si hibe olarak ödenecektir.

Kırsal kalkınma destekleme faaliyetlerinin yanı sıra, bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tarafından kendi planları çerçevesinde sorumluluk alanındaki illerde yürütölen tarım ve kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri bulunmaktadır.

Merkezi ve yerel düzeyde farklı kurumlarca yürütölen tarım ve kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri arasındaki uyum ve tamamlayıcılık ilişkisi, Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesine İlişkin 2016/8541 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla sağlanmaktadır.

Türkiye'de kırsal kalkınma faaliyetlerinin hedef kitesini nüfusu 20 binden düşük yerleşim yerlerinde yaşayan hanehalkları oluşturmaktadır. Buna göre, 2012 yılında toplam nüfusun yüzde 27,7'si kırsal alandadır. Ancak, 6360 sayılı Kanunla birlikte büyükşehir belediyesi bulunan illerde, belde ve köylerin tüzel kişiliklerine son verilerek mahalleye dönüştürölmüş olmaları nedeniyle, kır-kent ayrımı için kullanılan 20 bin nüfus eşiği kriteri büyükşehir belediyesi bulunan 30 il için uygulanamaz hale gelmiştir. Bu durum TÜİK tarafından 2012 yılı sonrasında ülke ölçeğinde kırsal alan istatistiklerinin üretilmemesine neden olmuştur. Dolayısıyla, mahalli idare yapısındaki değişikliklerden etkilenmeyecek bir kırsal alan tanımı esas alınmak suretiyle istatistik üretiminin sürdürölmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürölabilir kılınması temel amaçtır. Bu çerçevede, kırsal kesime yönelik kalkınma çabalarının kırsal nüfusun ihtiyaç ve beklentilerine uygun şekilde sürdürölabilir kalkınma perspektifiyle ele alınması gerekmektedir.

Kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri arasında; potansiyel yararlanıcılar, destekleme konuları ve coğrafi kapsam bakımından tamamlayıcılık ilişkisi güçlendirilecektir. Söz konusu faaliyetlerin kurumsal kapasite oluşumunu desteklemesi ve yönetim ilkesi temelinde yürütölmesi sağlanacaktır.

Kırsal kalkınma politikalarının veri altyapısı güçlendirilecektir. Bunun için uluslararası karşılaştırılabilirliği olan kırsal alan istatistiklerinin sistematik ve periyodik şekilde üretilmesi sağlanacak, ihtiyaç halinde tematik bazlı bilgi sistemleri oluşturulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
<p>Kırsal kalkınma destekleri tarımda rekabet gücünü iyileştirecek şekilde kullanılacaktır. Bu alanda AB kaynakları ve ulusal kaynaklar arasında hedef birliği güçlendirilecek, potansiyel yararlanıcılar ve coğrafi kapsam bakımından uyum ve tamamlayıcılık ilişkisi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.1019)</p>			
<p>Tedbir 405. Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015-2018), 2019-2020 dönemini kapsayacak şekilde revize edilecektir.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>UKKS (2014-2020) dönemiyle uyumlu olarak Eylem Planı, 2019-2020 dönemini kapsayacak şekilde güncellenecektir.</p>
<p>Kırsal yerleşimlerin farklı sektörlerdeki ihtiyaçlarının bir arada programlanmasından oluşacak ilçe bazlı yerel kalkınma programı hazırlanacaktır. Programın tasarımı şehirlere yakınlık durumuna göre, orta ve uzak kırsal yörelerin şartları dikkate alınarak farklılaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1024)</p>			
<p>Tedbir 406. Entegre kırsal kalkınma projelerine yönelik genel esas ve usulleri düzenleyen rehber hazırlanacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Geçmişten günümüze il ya da ilçe bazlı yürütülen entegre nitelikteki kırsal kalkınma projeleri, elde edilen deneyimler ve ülkemiz kırsal kalkınma politikaları ışığında gözden geçirilecektir. Bu projelerin sürdürülebilirliğini artırmak için kamu ve kamu dışı kesimlerin işbirliğine dayanan rehber çalışması yürütülecektir.</p>
<p>Kırsal yerleşimlerin yatırım ve hizmet ihtiyaçlarının tespiti ve takibi yönünde yerel sahiplenmeyi sağlayabilecek, kırsal kesimin sorun çözme kapasitesini geliştirebilecek yerel nitelikteki kalkınma girişimleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.1025)</p>			
<p>Tedbir 407. Kırsal Kalkınma Ulusal Ağı oluşturulacaktır.</p>	<p>Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TKDK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kırsal kalkınma faaliyetleri için, ulusal ve uluslararası ölçekte bilgi, deneyim ve iyi uygulama örneklerinin paylaşımını sağlayacak ulusal ağ platformu, kırsal kalkınma alanında çalışan paydaşlar için merkezi düzeyde AB uyum sürecinin gerekleri ve ulusal önceliklerimiz ışığında oluşturulacaktır.</p>

Kırsal alan tanımı revize edilecek, temel nitelikteki ulusal verilerin kır-kent ve il bazında yayımlanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1027)			
Tedbir 408. Kırsal göstergeler bilgi sistemi oluşturulacaktır.	TÜİK (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Aralık Sonu	UKKS'de yer alan seçilmiş kırsal göstergelerin öncelikle ülke bazında ve yıllık olarak üretilmesine imkân verecek metaveri çalışmalarının tamamlanması, verilerin ilgili kurumlarca üretilmesi sürdürülecektir.
Tedbir 409. Köy envanteri bilgi sistemi oluşturulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK	Aralık Sonu	Geçmiş dönem köy envanterleri çalışması da gözetilerek köylerin; nüfus, demografik, göç, coğrafi, çevresel, sosyal ve ekonomik yapıları ile kurumsal ve fiziki altyapı durumlarını il ve ilçe bazında gösteren envanter çalışması, ülke genelinde tam sayımla periyodik aralıklarla güncellenecek ve oluşturulacak bilgi sistemi üzerinden kamuoyunun erişimine açılacaktır. Bu verilerle uyumlu olarak, kaymakamlık internet sitelerinde standart formlarda köy bilgi modülü oluşturulacaktır.
Tedbir 410. Kırsal alanda sürdürülebilir aile çiftçiliğinin (işletmesinin) geliştirilmesine yönelik nitelikli genç ve kadın yatırımcılara proje bazlı yatırımlarına hibe sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK	Aralık Sonu	Kırsal alanda sürdürülebilir bir aile çiftçiliğinin (işletmesinin) geliştirilmesine yönelik nitelikli genç ve kadın yatırımcıların proje bazlı yatırımlarına sağlanacak hibe ile istihdam artırılacak ve girişimcilik desteklenecektir.

2.2.3.7. Çevrenin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin kalkınma politikaları, uluslararası gelişmelere paralel olarak ekonomi-çevre-toplum etkileşimleri çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınmaya doğru bir gelişim göstermektedir. Bu kapsamda çevrenin korunması, kalitesinin iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin hayata geçirilmesi ve yeşil büyüme yaklaşımının içselleştirilmesine yönelik politika ve stratejiler geliştirilmekte, mevzuat ve kurumsal yapılanmanın güçlendirilmesi yönünde proje ve programlar hayata geçirilmektedir.

2015 yılında düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin sonucunda, 17 amaç ve 169 hedefi içeren Dünya'yı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi belgesi kabul edilmiştir. Söz konusu amaç ve hedeflerin küresel ölçekte uygulamasının izlenmesi ve değerlendirilmesinin yapıldığı ve 2019 yılında devlet başkanları düzeyinde toplanacak olan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumda ülkemiz ikinci gönüllü gözden geçirmesini sunacaktır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ilişkin ülke genelinde farkındalığının artırılmasına ve uygulamanın ulusal ölçekte izlenmesi ve değerlendirilmesini etkin ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirecek bir kurumsal yapının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

OECD tarafından hazırlıkları gerçekleştirilen ülkemizin üçüncü Çevresel Performans Değerlendirmesi Raporunun 2019'da açıklanması beklenmektedir.

Ülkemizin iklim değişikliğine uyum sağlama kapasitesinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan, 2020 yılı sonrasında küresel iklim değişikliğiyle mücadele politikalarının belirlendiği BM müzakere sürecine ülkemiz için daha kabul edilebilir bir uluslararası çerçeve sağlanması amacıyla katılım ve katkı sağlanmaktadır. Bu çerçevede, ülkemiz BM İklim Değişikliği Sözleşmesinin Ek-I Listesinden çıkmak üzere talebini Sözleşme Sekretaryasına iletmış olup, Aralık 2018'de tamamlanması hedeflenen Paris Anlaşmasının teknik hususlarına ilişkin müzakerelere katılım sağlanmaktadır. Söz konusu müzakerelerde Paris Anlaşmasının uygulama mekanizmaları ile ülkemize yönelik fırsat ve tehditlerin netleşmesi beklenmektedir.

2016 yılı verilerine göre kamu sektöründe çevresel faaliyeti olan tüm kamu kuruluşları, il özel idareleri, mahalli idare birlikleri, ilçe belediyeleri ile nüfusu 5 bin ve üzerinde olan belediyelerin çevresel harcamaları 24,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Özel sektörün çevresel harcamaları da dâhil edildiğinde toplam çevresel harcamalar 31,8 milyar TL'ye ulaşmaktadır.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların korunması amacıyla Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı, Doğal Sit, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Özel Çevre Koruma Bölgesi, Ramsar Alanı gibi değişik statülerde korunan alan ilan edilmektedir. 2016 yılında korunan alan sayısı 3.989'a çıkarak toplam alan da 7.424.525 hektara ulaşmıştır.

Biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynaklarımızın korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına temel teşkil edecek mevzuat ve planlama çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir. Özellikle farklı kuruluşlar tarafından yürütülen biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların tespiti ve izlenmesine yönelik olarak kuruluşlar arasında işbirliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Ekonomik ve sosyal gelişme sağlanırken, toplumun çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılması, bugünün ve gelecek nesillerin kısıtlı doğal kaynaklardan faydalanmasını güvence altına alacak şekilde çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.

Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda, çevre dostu yaklaşımlarla yeni iş imkânlarının, gelir kaynaklarının, ürün ve teknolojilerin

geliştirilmesine olanak tanıyan fırsatların değerlendirilerek yeşil büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.

Ülke genelinde biyolojik çeşitliliğin tespiti ve haritalanması çalışmalarının 2019 yılı sonu itibarıyla tamamlanması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Çevre yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik ve yetersizlikler giderilecek, denetim mekanizmaları güçlendirilecek; özel sektörün, yerel yönetimlerin ve STK'ların rolü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1033)			
Tedbir 411. Çevre mevzuatının eksiklikleri giderilecek, etkin uygulanması için ölçüm, izleme, denetim, kontrol ve raporlama altyapısı etkinleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Çevre mevzuatının AB'ye uyumlaştırılması için gerekli çalışmalar yürütülecek, etkili bir şekilde uygulanması için başta su, hava, toprak olmak üzere doğa koruma ve kirliliği önlemeye yönelik kapasite geliştirme çalışmalarına devam edilecektir. Hava kalitesinin izlenmesi, modelleme altyapısının geliştirilmesi ve denizlerde kirliliğin önlenmesi öncelikli olmak üzere çevresel izleme ve denetim faaliyetleri için gerekli yazılım, makine ve teçhizat ihtiyacı giderilecektir.
Tedbir 412. Ulusal Çevre Etiketleme Sistemi kurularak, ürün ve hizmetlerin çevreye duyarlılığı belirlenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Özel Sektör, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	19/10/2018 tarih ve 30570 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Çevre Etiketli Yönetmeliği çerçevesinde çevre etiketiyle ilgili farkındalığının artırılması ve sisteminin yaygınlaştırılmasına yönelik tanıtım, bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tarım, ormancılık, gıda ve ilaç sanayii açısından önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1039)			
Tedbir 413. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılacak, kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği güçlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Biyolojik çeşitliliğin tespiti ve izlenmesi ile yaban hayatının korunmasına ilişkin projeler kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği içerisinde yürütülecektir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik bilinçlendirme çalışmaları devam ettirilecektir.
Tedbir 414. Özel Çevre Koruma (ÖÇK) Bölgelerinin etkin ve etkili yönetimini sağlamak için ilgili paydaşlarla yönetim planları hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler	Aralık Sonu	ÖÇK Bölgelerinde yönetim planları hazırlanarak bunların uygulaması kapsamında nesli tehdit ve tehlike altındaki türler ve habitatlar korunarak izlenecektir.

İklim değişikliği ile mücadele ve uyum çalışmaları ülke gerçekleri gözeticerek "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ile "göreceli kabiliyetler" ilkeleri doğrultusunda sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.1040)			
Tedbir 415. İklim değişikliği ile mücadele ve uyum için ulusal uygulamalar güçlendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu	Aralık Sonu	Sera gazı emisyonlarının hesaplanması, izlenmesi ve projeksiyonu çalışmalarına devam edilerek Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekretaryasına sunulan ulusal katkının (INDC) takibi sağlanacaktır. Diğer taraftan, ülkemizde iklim değişikliğinden etkilenecek sektörlerde uyum ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.
Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda yeşil büyüme fırsatları değerlendirilecek, çevreye duyarlı ekonomik büyümeyi sağlayan yeni iş alanları, Ar-Ge ve yenilikçilik desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.1041)			
Tedbir 416. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları konusunda Türkiye'nin İkinci Gönüllü Ulusal Gözden Geçirmesi yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Özel Sektör, STK'lar	Eylül Sonu	2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin uluslararası ölçekte uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu olan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumunda sunulacak İkinci Gönüllü Ulusal Gözden Geçirmesi Raporu kamu, özel sektör, akademi ve STK'ların katkısıyla hazırlanacaktır.

2.2.3.8. Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi

a) Mevcut Durum

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'ne göre dünya topraklarının üçte biri erozyon, tuzluluk, bitki besin maddesi ve organik madde kaybı, kirlilik ve amaç dışı kullanım nedeniyle verimsizleşmiş durumdadır. Toprak kaynakları hakkındaki bilgilere ihtiyacın artması, toprak sınıflandırma sistemlerinin geliştirilmesini ve yeni değişikliklerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Toprak kaynaklarının, kabiliyetleri doğrultusunda ve arazi kullanım planlaması temelinde değerlendirilmesi önemini korumaktadır. Bilhassa tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve gıda güvenliğinin temini açısından tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı ile toprak kirliliğinin önlenmesi, çölleşme ve erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi, arazi toplulaştırma çalışmalarının yaygınlaştırılması ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli görülmektedir.

Ülkemizde mevcut 112 milyar m³ kullanılabilir su kaynağından yararlanma oranı yaklaşık yüzde 39 olup bu kaynağın 32 milyar m³'ü sulamada, 7 milyar m³'ü içme ve kullanmada, 5 milyar m³'ü sanayide kullanılmaktadır. Bu durumda ülkemiz su kaynaklarının yaklaşık yüzde 73'ü sulama, yüzde 16'sı kentsel tüketim, yüzde 11'i sanayi için kullanılmakta iken bu oranlar dünyada sırasıyla yüzde 70, yüzde 22, yüzde 8, Avrupa'da ise yüzde 33, yüzde 16 ve yüzde 51'dir.

Ülkemiz, kişi başına düşen yaklaşık 1.400 m³ su miktarı ile su kısıtı bulunan ülkeler arasında yer almaktadır. 2040 yılında kişi başına düşen 1.100 m³ kullanılabilir su miktarıyla, su sıkıntısı çeken bir ülke durumuna gelebilecektir. Mevcut su miktarı; artan talep, kuraklık ve su toplama havzalarındaki kirlenme sonucunda yetersiz hale gelmektedir. Planlama, izleme, değerlendirme ve denetim eksikliği, ortak veri tabanı ve bilgi akışı yetersizliği, kuruluşlar arası eşgüdüm sağlanamaması ve yeterli düzeyde Ar-Ge yapılamaması gibi hususlar, su kaynakları yönetiminde karşılaşılan ana sorunlardır.

Su yönetiminde etkinliği sağlamak üzere su kaynaklarının koruma ve kullanma dengesi esasında bütüncül yönetimi ve havzada yer alan bütün planların entegrasyonunun sağlandığı, üst çevresel hedeflerin belirlendiği ve bu hedeflere ulaşılması için alınması gereken sosyo-ekonomik, idari ve finansal tedbirlerin tespit edildiği Nehir Havzası Yönetim Planlarının hazırlanması çalışmaları devam etmektedir. 2018 yılı sonu itibarıyla dört havza planı tamamlanmış olup dört havzanın çalışmaları devam etmektedir. Yeraltı sularının sürdürülebilir yönetimi açısından kalite ve miktarına ilişkin kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

b) Amaç ve Hedefler

Su ve toprak kaynaklarının miktarının ve kalitesinin korunması, geliştirilmesi ve bu kaynaklara olan talebin en yüksek olduğu tarım sektörü başta olmak üzere sürdürülebilir kullanımını sağlayacak bir yönetim sisteminin geliştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Su yönetimine ilişkin mevzuattaki eksiklik ve belirsizlikler giderilerek kurumların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilecek, su yönetimiyle ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.1048)			
Tedbir 417. Su kaynaklarının etkin kullanımı ve korunması için nehir havzası yönetim planları hazırlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ	Aralık Sonu	Su kaynaklarının havza bazında yönetiminin sağlanması için strateji ve plan çalışmaları kapsamında 2019 yılında dört adet plan tamamlanacak, iki adet plan için çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 418. Kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu geliştirmek amacıyla su verilerinin bütünleştirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ, İLBANK	Aralık Sonu	Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının su verilerinin toplama ve saklama süreçlerinde mükerrerlik önlenerek veri bütünlüğünün sağlanması amacıyla oluşturulan Ulusal Su Bilgi Sistemi çalışmaları tamamlanacaktır.
Güncel ve sağlıklı arazi bilgilerine ulaşabilmeyi teminen, uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemlerinden faydalanılarak Ulusal Toprak Veri Tabanı oluşturulacak ve arazi kullanım planlaması yapılarak tarım başta olmak üzere toprağın etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1054)			
Tedbir 419. Ulusal toprak veritabanı oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Üniversiteler	Aralık Sonu	Tarımsal üretim ve destekleme, arazi edinimi ve toprak piyasasının oluşturulmasının temel unsuru olan, toprağa ilişkin verilerin entegre edileceği, ulusal bir toprak veritabanı oluşturulacaktır.

Tedbir 420. Tarım Sektörünün iklim değişikliğine uyumu konusunda kabiliyeti ve kapasitesini artırmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	İklim değişikliğinin tarım ve orman ekosistemleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine altlık oluşturmak üzere, tarımsal veritabanları, havza, kuraklık, çölleşme vb. konulardaki çalışmaların entegre edilmesiyle iklim değişikliğinin tarım ve ormanlar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine başlanacaktır.
---	--	-------------	---

2.2.3.9. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

İklim ve çevre koşullarındaki bozulmanın da etkisiyle dünyada ve ülkemizde doğal afetlerin şiddeti ve sıklığı artmıştır. Yanlış arazi kullanım kararları ve düzensiz yapılaşmaya bağlı olarak afetlerin olumsuz etkilerinin artması sonucunda, ekonomik ve sosyal maliyetler giderek yükselmektedir. Yaşanan afetler ve etkileri sonucunda can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için risk azaltma faaliyetlerine öncelik veren bütüncül bir afet yönetiminin uygulamaya geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Ülkemizde afet ve acil durumlar ile sivil savunmaya ilişkin hizmetleri yürütmek üzere 5902 sayılı Kanunla kurulan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle İçişleri Bakanlığına bağlanmış; Afet ve Acil Durum Yüksek Kurulu, Afet ve Acil Durum Koordinasyon Kurulu ve Deprem Danışma Kurulu yürürlükten kaldırılarak Afet ve Acil Durum Danışma Kurulu oluşturulmuştur.

2019 yılı itibarıyla yeniden yapılacak, değiştirilecek, büyütülecek resmi ve özel tüm binaların ve bina türü yapıların tamamının veya bölümlerinin depreme dayanıklı olarak yapılmasına ilişkin koşulları belirleyen yeni Türkiye Bina Deprem Yönetmeliği Mart 2018'de yayımlanmış ve Türkiye Deprem Tehlike Haritası yenilenmiştir.

Afetler konusunda ülke genelinde risk azaltma, hazırlık, müdahale ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının bütünlük içinde yürütülebilmesi için kurum ve kuruluşların sorumluluklarını belirleyecek olan Ulusal Afet Stratejisi ve Eylem Planının hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında hızlı, etkin ve güvenli bir iletişim ve haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir. Diğer taraftan, Türkiye Afet Müdahale Planının (TAMP) ülke genelinde uygulanmasının yaygınlaştırılmasına yönelik tatbikat ve eğitimler sürdürülmektedir.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm afet tehlikelerini birlikte ele alan bütünlükli afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanmasına yönelik standartlar ve kılavuzlar geliştirilmiş olup bu haritaların ülke genelinde tamamlanması çalışmaları devam etmektedir. Mahalli idareler tarafından hazırlanacak risk azaltma planlarında zemin karakteristiği, yapı stoku kalitesi ve imar planı kararlarını dikkate alarak geliştirilecek farklı afet senaryolarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Afet risklerinin azaltılmasına yönelik kamu kaynaklarının etkin ve yerinde kullanılabilmesi için kamu binaları ve altyapılar dâhil olmak üzere yapı stokunun yerleşim yerleri ölçeğinde afet risklerine göre önceliklendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Afet sonrasında; çadır, battaniye ve diğer acil ihtiyaç malzemelerinin hızlı ve etkin bir şekilde karşılanması amacıyla 26 ilde kurulması planlanan lojistik depoların 25'i tamamlanmıştır. 2018 yılı sonuna kadar, lojistik depolara ilaveten 30 ilde afet sonrasında

acil ihtiyaç duyulacak malzemelerin depolanacağı 10 ila 20 konteynerlik lojistik destek depolarının oluşturulması beklenmektedir.

Afet sonrası yeniden yapılanma ve iyileştirme sürecine yönelik standartların geliştirilmesi ve bu sürecin etkin olarak yürütülmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesini sağlayacak göstergelerin geliştirilmesi önemini korumaktadır.

Bina ve kritik altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesini sağlamak üzere denetim sisteminin etkinleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Afetlere karşı toplumsal bilinç düzeyinin artırılması amacıyla başlatılan çalışmaların ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Afetler karşısında toplumsal farkındalığın ve toplumun afetlere hazırlık kapasitesinin artırılması ile afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşimler oluşturularak muhtemel bir afet sonrasında yaşanılacak can ve mal kaybının en aza indirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Afet risklerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve denetimi ile afet esnasında ve sonrasında yapılan müdahale çalışmalarının etkinliğinin artırılması için kurumsal yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p. 1064)			
Tedbir 421. Afetlerle ilgili mevzuat yeniden düzenlenecektir.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Aralık Sonu	Afetlerle ilgili mevzuat; risk yönetimine ve azaltılmasına ağırlık verilerek, imar mevzuatıyla bağlantısı kurularak, kurumlar arası görev ve sorumluluklar netleştirilerek ve kamu sorumluluğunun teknik ve sosyal altyapıyla sınırlandırılması dikkate alınarak yeniden düzenlenecektir.
Tedbir 422. Ulusal Afet Yönetimi Stratejisi ve Eylem Planı tamamlanacaktır.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	Mart Sonu	Afetlere karşı risk azaltma, hazırlık, müdahale ve yeniden yapım süreçlerinde gerçekleştirilecek faaliyetler, sorumlu kuruluş-faaliyet-bütçe ilişkisi içinde değerlendirilerek afet yönetiminin etkinliğinin artırılması sağlanacaktır.
Tedbir 423. Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP) hazırlanacaktır.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	İlgili paydaşların katılımı ile yapılacak çalıştaylar ve toplantılar neticesinde Türkiye Afet Risk Azaltma Planı hazırlanacaktır.
Afetlere karşı daha etkin mücadele etmek üzere kamu kurum ve kuruluşları arasında hızlı, güvenli ve etkin bir veri paylaşımını sağlayacak afet bilgi yönetim sistemi kurulacak, etkin ve kesintisiz haberleşme temin edilebilmesi için iletişim altyapısı daha da güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.1068)			

Tedbir 424. Ulusal Afet ve Acil Durum Bilgi Yönetim Sistemi kurulması çalışmaları tamamlanacaktır.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Afetlerle ilgili coğrafi, sosyal ve beşeri özellikler ile donanım, makine-teçhizat, insan kaynağı ve altlık afet bilgilerinin yer alacağı Ulusal Afet ve Acil Durum Bilgi Yönetim Sisteminin ikinci fazının geliştirmesi tamamlanarak afet ve acil durum yönetiminde yer alan diğer kamu kurum ve kuruluşlarının mevcut uygulamaları ile ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 425. Kesintisiz ve güvenli haberleşme altyapısı kurulacaktır.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Afet ve acil durumlara yönelik ülke çapında her şartta etkin ve güvenli haberleşmeyi sağlamak üzere kesintisiz haberleşmenin temin edilebilmesi için geliştirilen güvenli ağ yaygınlaştırılacak ve sayısal telsiz sistemi ile desteklenecektir.
Yüksek afet riskli alanlar öncelikli olmak üzere afet risklerinin belirlenmesine yönelik mikro bölgeleme çalışmaları tamamlanacak ve imar planlaması süreçlerinde afet riskleri dikkate alınacaktır. (Kalkınma Planı p.1065)			
Tedbir 426. Ülke genelinde mikro bölgeleme çalışmalarına devam edilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	İmar planlarına altlık teşkil edecek olan mikro bölgeleme çalışmaları için standartları oluşturulan kılavuzlara uygun olarak mikro bölgeleme çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.
Afet risklerinin azaltılmasına yönelik uygulama mekanizmaları güçlendirilecek, afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden hastane, okul, yurt gibi ortak kullanım mekânları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların güçlendirilmesine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.1067)			
Tedbir 427. Afet ve acil durumlarda ekonomik aktivitenin olabildiğince az düzeyde etkilenmesi için kritik varlık envanterleri belirlenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	Aralık Sonu	Afet riski altındaki kamu binalarının, alt yapıların ve üst yapıların güçlendirme ve yeniden yapım çalışmalarının bir program dâhilinde yapılabilmesi için envanter çıkarılarak önceliklendirme yapılacaktır.
Bina ve altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesi sağlanacak ve inşaatların denetimi bağımsız, ehil ve yetkili kişi ve kurumlar aracılığıyla güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.1069)			
Tedbir 428. Yapıların projelendirme, yapım ve denetim süreçlerine yönelik mevzuat güncellenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Meslek Odaları	Aralık Sonu	Bina ve altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesini sağlamak üzere yapıların projelendirme, yapım ve denetiminin ehil ve yetkili kişi ve kurumlar aracılığıyla etkin olarak yapılması sağlanacaktır.

2.2.4. KALKINMA İÇİN ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ

2.2.4.1. Uluslararası İşbirliği Kapasitesi

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin 2016 yılında 6,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşen Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) tutarı 2017 yılında yüzde 25,5 artışla 8,1 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin 2016 yılında yüzde 0,76 olarak gerçekleşen RKY/GSMH oranı 2017 yılında yüzde 0,95 olmuştur. Bu performansı ile Türkiye, 2016 yılından sonra bir kez daha resmi kalkınma yardımlarının GSMH'ye oranı göstergesinde yüzde 0,7'nin üzerine çıkmıştır. Türkiye, 2017 yılı itibarıyla BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden biri olan yüzde 0,7 RKY/GSMH oranına ulaşan yedi ülkeden biridir. OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) gözlemci üyeleri arasında yer alan Türkiye, 2017 yılı RKY tutarı açısından DAC üye ülkeleri ile kıyaslandığında 6'ncı sırada, RKY/GSMH oranı açısından 4'üncü sırada yer almaktadır. RKY tutarını DAC'a raporlayan DAC dışı donörlerle kıyaslandığında ise Türkiye 2017 yılında 1'inci sıradadır.

TABLO II: 72- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları

	2013	2014	2015	2016	2017
RKY (Milyon ABD Doları)	3 308	3 591	3 919	6 488	8 143
RKY / GSMH (Yüzde)	0,40	0,45	0,50	0,76	0,95

Kaynak: TİKA, Dünya Bankası, OECD

2017 yılında Türkiye'nin ikili resmi kalkınma yardımlarının toplamı yaklaşık 8 milyar ABD dolarıdır. Bu yardımlardan yararlanan ilk 10 ülke sırasıyla Suriye, Somali, Filistin, Afganistan, Bosna Hersek, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Pakistan ve Kosova'dır.

TABLO II: 73- Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

	2013	2014	2015	2016	2017
Güney / Orta Asya	484	454	256	191	124
Orta Doğu	1 770	2 500	2 988	5 943	7 325
Balkanlar / Doğu Avrupa	98	134	222	190	227
Afrika	782	383	183	-306 (1)	153
Uzak Doğu	18	26	6	13	20
Amerika Kıtası	4	4	19	6	10
Diğer	3	1	169	198	540
Toplam	3 160	3 502	3 845	6 237	7 951 (2)

Kaynak: TİKA

(1) Tavizli kalkınma kredisi geri ödemesinden dolayı negatif görünmektedir.

(2) Net iki taraflı kalkınma yardımı miktarıdır.

Türkiye'nin kalkınma yardımları, 2010 yılından bu yana bölgede yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle büyük oranda insani yardım niteliğinde gerçekleşmiştir. Bu durum, Türkiye'nin söz konusu alanda sürdürmekte olduğu özgün uygulamalarına kritik bir insani kalkınma boyutu eklemiştir. Bunun bir yansıması olarak 2017 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen resmi kalkınma yardımlarının yüzde 92'si insani yardım niteliğinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında 5,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşen RKY niteliğindeki insani yardım tutarı 2017 yılında 7,3 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. 2017 yılında ülkemizdeki Suriyelilere yönelik olarak gerçekleştirilen toplam insani yardım tutarı ise 7,2 milyar ABD dolarıdır.

Resmi kalkınma yardımlarına ek olarak, diğer resmi akımlar, özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve STK'ların diğer ülkelere yaptığı yardımları içeren Türkiye'nin toplam kalkınma yardımlarının büyüklüğü 2017 yılında 9,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. OECD ortalamasının üzerinde yardım gerçekleştiren bir ülke konumuna gelen Türkiye'de, sivil toplumun ve özel sektörün kalkınma işbirliklerindeki rolü artma eğilimindedir. 2014 ile 2017 yılları arasında Türk STK'lar tarafından 2,2 milyar ABD doları, Türk özel sektörü tarafından ise doğrudan yatırımlar şeklinde 4,3 milyar ABD doları tutarında kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir.

Türkiye çok taraflı uluslararası kuruluşlar, uluslararası finansal kuruluşlar ve ikili kalkınma kuruluşları ile sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliklerine devam etmektedir. Türkiye'nin 2015 yılında 2,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşen aldığı RKY tutarı, 2016 yılında 3,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yardımların 1,3 milyar ABD dolarlık kısmını RKY nitelikli tavizli kalkınma kredileri, 2,3 milyar ABD dolarlık kısmını ise hibe niteliğindeki RKY oluşturmaktadır. Söz konusu hibe tutarının önemli bir kısmı Türkiye'deki Suriyelilere yönelik sağlanan desteklerdir.

Kalkınma yardımlarının hacminin ve kapsamının genişlemesiyle birlikte yeni planlama, uygulama, koordinasyon, izleme ve değerlendirme araçlarına duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. Bu doğrultuda, Onuncu Kalkınma Planı ile hayata geçirilen Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı altındaki kalkınma işbirliği mevzuatı ve Türkiye'nin Kalkınma İşbirliği Temel Politika ve Strateji Belgesi hazırlanması eylemleri ile ilgili çalışmalar halen devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Türkiye'nin uluslararası işbirliği faaliyetlerinin stratejik bir yaklaşımla, daha etkin ve koordinasyon içerisinde yürütülmesinin temin edilmesi ile bu faaliyetlerin ülkemizin ve diğer ülkelerin kalkınmasına azami katkıyı sunması temel amaçtır.

Bu itibarla, Türkiye'nin kalkınma yardımları alanındaki beşeri, idari ve mevzuat altyapısı güçlendirilerek, yardım faaliyetlerinin koordineli ve daha etkin bir biçimde yürütülmesi sağlanacaktır. Özel sektör ve STK'ların kalkınma işbirliği faaliyetlerine daha aktif katılımı teşvik edilecektir.

Türkiye tarafından, Orta Asya, Balkanlar, Afrika ve Orta Doğu'da yer alan ülkeler başta olmak üzere en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına; bu ülkelerin ihtiyaç ve taleplerini, Türkiye'nin uzmanlık alanlarını ve dış politika önceliklerini gözeterek bir anlayışla katkı sağlanmaya devam edilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kalkınma işbirliğinin politika çerçevesi ile idari ve hukuki altyapısı geliştirilecek, bu kapsamda Kalkınma İşbirliği Stratejisi oluşturulacak ve Kalkınma İşbirliği Kanunu hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1078)			
Tedbir 429. Kalkınma İşbirliği Faaliyetlerinin Düzenlenmesine Dair Strateji Belgesi ve mevzuata ilişkin hazırlıklar tamamlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, AFAD, TİKA, YTB ve İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kalkınma işbirliği ve dış yardım konularında kurumlar arası koordinasyonun sağlanması ile yetki ve sorumluluk alanlarının düzenlenmesi amacıyla başlatılan kalkınma işbirliği mevzuatı ve Strateji Belgesi üzerindeki çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 430. Uluslararası ikili ve çok taraflı kuruluşlar ve STK'lar tarafından Türkiye'de yürütülen kalkınma işbirliği program, proje ve faaliyetlerinin onay, izleme ve değerlendirme süreçlerine ilişkin bir koordinasyon mekanizması oluşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, AFAD, TİKA, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Ülkemizde uluslararası ikili ve çok taraflı kuruluşlar ve STK'lar tarafından yürütülen kalkınma işbirliği faaliyetlerinin onay süreçlerinin tanımlanması, izleme ve değerlendirmesinin yapılması doğrultusunda bir koordinasyon mekanizması oluşturulacaktır. Bu kapsamda mevzuat ve iş akış süreçleri ile ilgili çalışmalar yapılacaktır.
Kalkınma işbirliği alanında çalışan merkezi kurumlar ve yurtdışı teşkilatlarının idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecek; izleme, değerlendirme ve koordinasyon etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.1079)			
Tedbir 431. Uluslararası ilişkileri koordine eden birimlerdeki insan kaynağı; bölge uzmanlığı, yaygın yabancı dil, yerel dil okuryazarlığı, diplomatik iletişim, müzakere teknikleri ve saha tecrübesi açılarından güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Dış ilişkiler birimlerinde görevli personelin ülke/bölge/alan uzmanlığı, yaygın bir yabancı dili öğrenme ve kullanma, yerel dil okuryazarlığı açısından tecrübe kazanmaları teşvik edilecektir. Söz konusu personele ayrıca; Türk dış politikasının ilkeleri, dış politika analizi, ülke ve bölge analizleri, diplomasi, uluslararası kuruluşlar, müzakere teknikleri, anlaşma metnlerinin hazırlanması ve protokol kuralları gibi konularda gerekli eğitimler verilecektir. Ayrıca uzman görevlendirme ve hizmet alımı konularında söz konusu birimlerin esnekliği artırılacaktır.

<p>Tedbir 432. Türkiye Maarif Vakfının kurumsallaşmasına ve eğitim işbirliklerinin artırılmasına yönelik teşebbüslerde bulunulacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili kurum ve kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Türkiye Maarif Vakfının kurumsallaşması ve eğitim işbirliği faaliyetlerini artırabilmesi amacıyla; Ülkemizin diğer ülkelerle imzaladığı işbirliği anlaşması, protokol vb. uluslararası metinlerde, Vakfın yurt dışındaki çalışmalarını kolaylaştıracak maddelere yer verilmesi sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 433. Türkiye'nin Acil ve İnsani Yardımları Kapsamlı Gözden Geçirme Raporu hazırlanacaktır.</p>	<p>AFAD (S), İlgili kurum ve kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Rapor kapsamında, Türkiye'nin acil ve insani yardımlarına ilişkin politika, uygulama, mevzuat, kurumsal yapı, insan kaynağı ve kullanılan araçlar incelenecek, potansiyel sorun alanları tespit edilecek ve çözüm önerileri geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 434. Yurt dışında Türkçe öğretimi daha yaygın ve nitelikli hale getirilecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili kurum ve kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yurt dışında Türkçe öğreniminin daha yaygın ve nitelikli hale gelmesi için, görevlendirilen okutman, öğretmen ve yurt dışı temsilciliklerinin sayısının artırılması sağlanacaktır. Uluslararası eğitim iş birliklerinde öncelikli ülkeler belirlenecek ve bu ülkelerdeki temsilciliklerimiz vasıtasıyla okutman talebinde bulunulması sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 435. TİKA'nın kurumsal kapasitesi geliştirilecektir.</p>	<p>TİKA (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD, YTB ve İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Türkiye'nin kalkınma işbirliği ve dış yardım programları çerçevesinde gerçekleştirilecek proje ve faaliyetlerin dayanacağı strateji ve politika belgelerini hazırlamak, faaliyetleri izlemek ve değerlendirmek, ülkesel ve sektörel analizler, raporlar ve muhtelif araştırma-geliştirme faaliyetleri yapmak üzere TİKA'nın kurumsal kapasitesi geliştirilecektir.</p>

2.2.4.2. Bölgesel İşbirlikleri

a) Mevcut Durum

Ülkemiz İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Zirve Dönem Başkanlığı görevini 2019 yılında Gambiya'da düzenlenmesi öngörülen 14'üncü İslam Zirvesi ile Gambiya'ya devredecektir. Ülkemiz dönem başkanlığı süresince İslam ülkelerinin sorunlarının uluslararası gündeme taşınması hususunda etkin bir başkanlık sürdürmüştür. Bu kapsamda, İİT Zirve Dönem Başkanı sıfatıyla Kudüs özel gündemiyle toplanan Olağanüstü İslam Zirvesine 13 Aralık 2017 tarihinde İstanbul'da ev sahipliği yapmıştır. Doğu Kudüs'ün Filistin Devleti'nin başkenti olarak deklare edildiği Zirve'de, tüm ülkeler Filistin Devleti'ni ve onun işgal altındaki başkenti olarak Doğu Kudüs'ü tanımaya davet edilmiştir. İİT Zirve Dönem Başkanı sıfatıyla Türkiye ve Yemen tarafından hazırlanan ve BM'ye üye tüm devletlere "Kudüs'te diplomatik misyon kurmaktan kaçınma" çağrısı yapan karar tasarısı ise 20 Aralık 2017 tarihinde BM Genel Kurulunda 128 oyla kabul edilmiştir. Ayrıca, ABD'nin Kudüs'te Büyükelçilik açmasına tepki olarak düzenlenen protesto gösterileri sırasında İsrail'in Filistinli sivillere saldırısı üzerine 7. Olağanüstü İslam Zirvesi 18 Mayıs 2018'de İstanbul'da düzenlenmiştir.

İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), faaliyetlerini İSEDAK Stratejisi çerçevesinde sürdürmektedir. İSEDAK Stratejisinde tanımlanan misyon kapsamında, Ticaret, Turizm, Ulaştırma ve İletişim, Tarım, Yoksullukla Mücadele ve Mali İşbirliği Çalışma Gruplarında üye ülke uzmanları düzenli olarak bir araya getirilmektedir. Bahse konu alanlarda bilgi üretimi, iyi uygulamaların paylaşılması, üye ülkeler arasında anlayış birliği oluşturulması ve politikaların uyumlaştırılması çabaları sürdürülmektedir. 2018 yılı Kasım ayı itibarıyla, her bir işbirliği alanında yılda iki kez olmak üzere, toplam 12 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu kapsamda, alanında uzman akademisyen ve danışmanlık kuruluşlarına İngilizce olarak hazırlatılan 12 araştırma raporu, ayrıca 6 genel görünüm raporu ve her bir toplantı sonrasında tartışmaları özetleyen 12 toplantı raporu üretilmiş olacaktır.

Stratejinin bir diğer uygulama aracı olan İSEDAK Proje Finansmanı mekanizması kapsamında, üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının İSEDAK Bakanlar Toplantısı Politika Tavsiyelerinin hayata geçirilmesine dönük teknik işbirliği ve kapasite geliştirme projelerine ülkemiz tarafından hibe desteği sağlanmaktadır. 2014-2018 yılları arasında 23 İİT ülkesi ve 3 İİT kuruluşu tarafından toplam 61 proje uygulanmış, bu projelerden 50'den fazla İİT ülkesi yararlanmıştır.

2018 yılında ilk sekiz ayda Türkiye'nin dış ticaretinin, geçen yılın aynı dönemine göre ABD doları bazında yüzde 5,7 oranında arttığı gözlenmiştir.

TABLO II: 74- Bazı Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

(Milyar ABD Doları)

Ülke Grupları	2014		2015		2016		2017		2018 (Ocak-Ağustos)	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
İİT	29,1	48,6	22,4	42,7	23,2	41,2	32,0	45,1	20,6	26,4
EİT	13,4	11,7	9,3	9,6	7,7	9,6	11,2	8,1	7,5	4,8
KEİ	40,9	19,7	31,5	14,6	24,2	13,1	30,6	15,6	22,7	11,4
D-8	16,1	8,6	11,8	8,2	10,9	9,1	15,4	7,1	9,9	4,7

Kaynak: TÜİK

2018'in ilk sekiz ayında, İİT üyesi ülkelere yapılan ihracat 26,4 milyar ABD doları, ithalat ise 20,6 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

İSEDAK'ın İİT içi ticaretin gelişmesine yönelik en önemli projesi olan İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sisteminin (TPS-OIC), taraf ülkelerin taviz listelerini güncellemelerini müteakip fiilen yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Taviz listelerini güncellemeleri için ilgili ülkeler nezdinde gerekli girişimler sürdürülmektedir.

2018 yılı ilk sekiz ayında, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) üyesi ülkelerle yapılan ticarete; ihracat 4,8 milyar ABD doları, ithalat ise 7,5 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

2018 yılı ilk sekiz ayında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) üyesi ülkelerle ticarete; ihracat 11,4 milyar ABD doları, ithalat ise 22,7 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde, Gelişmekte Olan Sekiz (D-8) Ülke ile ticarete; ihracat 4,7 milyar ABD doları, ithalat ise 9,9 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bu dönemde, Türkiye'nin sınır komşusu ülkelere yaptığı ihracat 12,7 milyar ABD doları, ithalat ise 9,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Ülkemizin İİT Zirve Dönem Başkanlığı süresince, İİT'nin üye ülkelerin ortak sorunlarına çözüm sağlayan daha etkin bir teşkilat olması için çabalar sürdürülmektedir. İSEDAK Stratejisinde tanımlanan işbirliği alanlarında oluşturulan çalışma grupları kapsamında ilgili milli kurum ve kuruluşlar arasında yurt içi eşgüdüm güçlendirilecektir.

İSEDAK Proje Finansmanı mekanizması kapsamında, üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının çok taraflı işbirliği projelerine ülkemiz tarafından mali destek sağlanacaktır.

İİT üyesi ülkelerle ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmeye yönelik mevcut proje ve programların başarılı bir biçimde uygulanması için çalışmalara devam edilecektir. TPS-OIC'in yürürlüğe konulması için ilgili ülkeler tarafından güncel taviz listelerinin iletilmesi ve uygulamaya dönük gerekli hazırlıkların tamamlanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülecektir. TPS-OIC'in ülkemizde uygulanmasına ilişkin olarak gerekli tedbirler alınacaktır.

EİT'in kuruluş amaçlarına daha uygun ve etkili bir bölgesel işbirliği teşkilatı olmasına dönük çalışmalara ve bölgesel işbirliği çabalarına destek verilmeye devam edilecektir. EİT Vizyon 2025 Belgesinin etkin bir şekilde uygulanmasına katkı verilecektir. Ülkemiz ev sahipliğinde kurulan EİT Eğitim Enstitüsü'nün kurumsallaşmasına dönük çalışmalara hız verilecektir. Ülkemizin EİT Bilim Kurumuna ve EİT Kültür Enstitüsüne üyelik sürecinin tamamlanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

KEİ Ticaret ve Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubunun gündemindeki Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.

D-8 Üyesi Ülkeler Arasında Tercihli Ticaret Anlaşmasının tüm taraf ülkelerce etkin olarak uygulanmasını sağlamak için girişimlerde bulunulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Bölgesel ticaret anlaşmaları vasıtasıyla ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesine yönelik çabalar artırılacak ve yürürlük aşamasına gelmiş olan ticari düzenlemelere işlerlik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1098)			
Tedbir 436. TPS-OIC'in ülkemizde uygulama zemininin oluşturulması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB	Aralık Sonu	İİT üyesi ülkelerde TPS-OIC'in uygulama zemininin oluşması için gerekli girişimler yapılacaktır. Yeterli sayıda üye ülkenin taviz listelerini iletmesinin ardından TPS-OIC'in ülkemizde başarıyla uygulanabilmesi için uygulamaya dönük gerekli hazırlıklar tamamlanacaktır.
İSEDAK daha etkin hale getirilecek, bu çerçevede önümüzdeki dönem çalışmalara yön verecek İSEDAK Stratejisi, oluşturulan çalışma gruplarının da katkısıyla güçlü bir şekilde hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.1103)			
Tedbir 437. İSEDAK Stratejisi kapsamında oluşturulan çalışma gruplarında ülkemizin tecrübesinin etkin bir şekilde aktarılması için 12 çalışma grubu toplantısı düzenlenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	12 çalışma grubu toplantısı düzenlenecektir. Çalışma gruplarında ülkemizin tecrübesinin aktarılmasına yönelik ilgili kurum ve kuruluşlarla etkin bir koordinasyon sağlanacaktır.
İSEDAK bünyesinde somut uygulamalara ve daha etkin bir işbirliğine zemin hazırlamak için tasarlanan proje destek sistemi başlatılacak, üye ülkelerin proje tekliflerine teknik ve mali destek sağlayacak programlar uygulamaya geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.1104)			
Tedbir 438. İSEDAK proje finansmanı mekanizması kapsamında seçilen projelere destek sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bankası, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	İSEDAK proje finansmanı mekanizması kapsamında 2019 yılı için en az beş proje desteklenecektir.
EİT'in daha etkin bir işbirliği platformuna dönüştürülmesi için çalışmalar yoğunlaştırılacak, öncelikli alanlarda sonuç odaklı program ve projelerin yürütülmesi için gerekli altyapının oluşturulmasına öncülük edilecektir. (Kalkınma Planı p. 1105)			
Tedbir 439. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Eğitim Enstitüsü (EİTEE) Mütevelli Heyeti tarafından onaylanan EİTEE 2017-2019 yılı çalışma planı kapsamında faaliyetler uygulanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	EİT Eğitim Enstitüsü 3. Mütevelli Heyeti Toplantısı 2019 yılı Mayıs ayı içerisinde Ankara'da düzenlenecektir. UNESCO gibi eğitimle ilgili diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği faaliyetleri gerçekleştirilecek; EİT üyesi ülkelerde tarih, edebiyat ve kültürel mirasın öğretimi konusunda bir konferans düzenlenecek; uzman değişim programı başlatılacak; ilkokul, ortaokul ve lise seviyesinde kardeş okul projesi başlatılacaktır.

Tedbir 440. Ülkemizin EİT Bilim Kurumuna üyelik süreci tamamlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Ülkemizin EİT Bilim Kurumunun Tüzüğünü onaylaması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 441. Ülkemizin EİT Kültür Enstitüsüne üyelik süreci tamamlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Ülkemizin EİT Kültür Enstitüsünün Tüzüğünü onaylaması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 442. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) bünyesinde Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	EİT Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi taslağını görüşmek üzere üye ülkelerin katılımıyla 2019 yılı ilk çeyreğinde ülkemiz ev sahipliğinde bir toplantı düzenlenecektir.

2.2.4.3. Küresel Kalkınma Gündemine Katkı

a) Mevcut Durum

Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda, kalkınma alanındaki bilgi ve tecrübesini diğer ülkelerle paylaşmak üzere kalkınma işbirliği program, proje ve faaliyetleri uygulamaktadır. Bu kapsamda, özellikle kırılgan devletlere yönelik kapasite geliştirme ve yeniden yapılandırma programları öne çıkmaktadır. Ülkemiz Somali, Irak, Suriye ve Afganistan başta olmak üzere birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye acil ve insani yardımlarla güvenlik ve kalkınma odaklı barış inşası faaliyetleri yürütmektedir.

2016 yılında insani yardımların milli gelire oranı 0,69 iken 2017 yılında bu oran 0,85'e ulaşmıştır. Bu sayede Türkiye insani yardımların milli gelire oranı bakımından birinci sırada olmaya devam ederken, sağladığı 7,3 milyar ABD doları insani yardım tutarıyla önceki yılda en fazla insani yardım yapan ABD'yi geride bırakarak en çok insani yardım yapan ülke olmuştur.

Türkiye küresel kalkınma gündeminin öncüsü konumundaki Birleşmiş Milletler ve ihtisas kuruluşlarıyla da yakın işbirliğine önem vermektedir. Türkiye'nin İstanbul'u, Cenevre ve Viyana örneklerinde olduğu gibi, BM'nin bir bölgesel merkezi haline dönüştürme politikası doğrultusunda bugüne kadar BM Kalkınma Programı (UNDP) Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölgesel Hizmet Merkezi, BM Nüfus Fonu (UNFPA), Orta Asya ve Doğu Avrupa Bölgesel Ofisi (EECARO), BM Kadın Birimi (UN Women) Avrupa ve Orta Asya Ofisi ve BM Kalkınma Programı İstanbul Uluslararası Kalkınmada Özel Sektör Merkezi (IICPSD) gibi birçok BM kuruluşunun İstanbul'a taşınması sağlanmıştır. En Az Gelişmiş Ülkelerin (EAGÜ) bilim, teknoloji ve inovasyon alanlarındaki kapasitelerini güçlendirmek ve teknoloji transferi gerçekleştirmelerini kolaylaştırmak amacıyla EAGÜ'ler için Teknoloji Bankası, Haziran 2018'de Gebze'de açılmıştır. Teknoloji Bankası ülkemizin uluslararası kalkınma alanında prestiji ve EAGÜ'lere yönelik kalkınma yardımı stratejisi açılarından önem taşımaktadır. Teknoloji Bankasının açılmasıyla 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde EAGÜ'ler için belirlenen hedeflerden Hedef 17.8'e erişilmiş olup, bu alanda önemli bir başarı elde edilmiştir.

Türkiye, küresel kalkınmanın odağında yer alan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve altındaki SKA'ların müzakere ve kabul süreçlerinde aktif olarak yer almıştır. SKA'ların kabulünden sonraki ilk yılda, ülkemiz bu amaçların takibi ve gözden geçirmesinden sorumlu olan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumuna Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporu sunan 22 ülkeden biri olarak uygulama sürecindeki kararlılığına ilişkin tüm dünyaya güçlü bir mesaj vermiştir. Türkiye, 2019 yılında devlet başkanları düzeyinde gerçekleştirilecek olan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumuna ikinci raporunu sunacaktır. 9-18 Temmuz 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen ve ana teması Sürdürülebilir ve Dayanıklı Toplumlara Dönüşüm olan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumu toplantısında sağlıklı suya erişim, erişilebilir ve temiz enerji, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sürdürülebilir üretim ve tüketim, karadaki yaşam ve uygulama araçlarıyla ilgili SKA'lara ilişkin gelişmeler gözden geçirilmiş, ülkemizin bu alanlardaki ilerlemeleri diğer ülkelerle paylaşılmıştır. Ülkemiz ayrıca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile yürütmekte olduğu Kalkınma İçin İşbirliği Programı aracılığıyla diğer ülkelerin kalkınma sürecine destek vermektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Türkiye'nin ulusal stratejilerine, dış politika hedeflerine, bölgesel ve küresel önceliklerine uygun şekilde diğer ülkelerle ikili düzeyde kalkınma işbirliği çalışmaları sürdürülecektir. Uluslararası acil ve insani yardımların hızlı, etkin ve sürdürülebilir olması amacıyla ülkelerin kapasitesini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Çok taraflı kalkınma işbirliği kuruluşlarıyla bölgesel ve küresel düzeyde işbirliklerini dış politika öncelikleriyle uyumlu şekilde artırmak üzere, bahse konu kuruluşların bölgesel ve küresel birim ve merkezlerinin ülkemizde kurulması için gerekli çalışmalara devam edilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu /İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki etkinliği artırılacaktır. Bu amaçla uluslararası merkezlerdeki Türk misyonlarının uzman kadroları güçlendirilecek, uluslararası kuruluşlarda görevli vatandaşlarımızın sayısının artırılması yönündeki girişimler hızlandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1119)			
Tedbir 443. Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki etkinliği ve uluslararası kuruluşlarda görev yapan vatandaşlarımızın sayısı artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Vatandaşlarımızın, uluslararası kuruluşlarda, daimi kadrolarda veya geçici görevlendirme yoluyla istihdamı teşvik edilecek, bu kuruluşların staj imkânlarından faydalanılarak ülkemize bilgi ve tecrübe aktarılacaktır. Bu kuruluşlarda açık olan pozisyonların duyurulması ve iş başvurusu süreçlerinde daha aktif rol üstlenilecek, uluslararası kuruluşlara staja giden personelin bu kuruluşlarda daimi statüde çalışmaya devam etmeleri teşvik edilecektir.

Uluslararası etkinliği yüksek ve kalkınma işbirliği konusunda uzman kuruluşların bölgesel ofislerini ülkemizde açmasını teşvik edecek daha yoğun girişimlerde bulunulacaktır. (Kalkınma Planı p.1120)

Tedbir 444. Ulusal öncelikler doğrultusunda BM ve diğer çok taraflı kalkınma işbirliği kuruluşlarıyla yapılan işbirlikleri geliştirilerek uluslararası kalkınma çalışmalarına etkin katılım sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Bölgesel ve küresel işbirliklerini artırmak amacıyla BM kuruluşlarının bölgesel ofislerinin ülkemizde açılması için çalışmalar yapılacak ve çok taraflı kalkınma işbirliği kuruluşlarıyla ortak faaliyetler sürdürülecektir.
---	---	-------------	--